

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

Ткаченко Вадим Олексійович

УДК 94(71)"194/196":[81'42:327.54](043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

**«Холодна війна» в суспільному дискурсі Канади (середина 1940-х
– початок 1960-х років)**

Спеціальність 032 «Історія та археологія»

(Галузь знань 03 «Гуманітарні науки»)

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень.

Використання ідей, результатів і текстів інших авторів

мають посилання на відповідне джерело

В. О. Ткаченко

Науковий керівник: Миколенко Дмитро Валерійович,

доктор історичних наук, доцент

Харків – 2022

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

НАТО – Організація Північноатлантичного договору

ООН – Організація об'єднаних націй

LPP – Labor-Progressive Party, Лейбор-Прогресивна партія

CCF – Co-operative Commonwealth Federation, Кооперативна федерація
Співдружності

NDP – New Democratic Party, Нова демократична партія

АНОТАЦІЯ

Ткаченко В. О. «Холодна війна» в суспільному дискурсі Канади (середина 1940-х – початок 1960-х років). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія» – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків, 2022.

Глобальне геополітичне та ідеологічне протистояння, загальновідоме як «холодна війна», так чи інакше стало викликом для всіх країн світу та їх суспільств. У зіткненні між сторонами біполярного світу Канада знайшла свій шлях як частина колективного Заходу. Проте її реакції не завжди були синхронними, наприклад, з США або Великою Британією – мабуть, найбільш культурно близькими країнами. Так само відмінними були суспільні реакції, ті образи світу, друзів, ворогів, які з'явилися під впливом глобального протистояння. Ми розглядаємо відображення в суспільному дискурсі самого концепту «холодної війни», а також його проявів.

Актуальність обраної теми зумовлена її недослідженістю в такій постановці та з застосуванням новітніх методологічних підходів. Крім цього, це може дозволити краще зрозуміти механізм генерації, рецепції та вкорінення у суспільному дискурсі образу всеохоплюючого протистояння. На українському ґрунті це є вкрай актуальним з огляду на динаміку конфлікту з Росією, що включав до себе як дипломатичні та військові заходи, так і дії з впливу на суспільну свідомість, а також спробу РФ сконструювати нову імперську реальність на теренах колишнього СРСР і нав'язати світу нову «холодну війну». Отже, дослідження динаміки сприйняття глобального протистояння в канадському суспільному дискурсі дає змогу вдосконалити підходи до вивчення виникнення та еволюції в українському суспільному дискурсі подібних образів та концептів. На нашу думку, вивчення складових образів «холодної війни» є важливим також тому, що це дозволить розширити уявлення про події та процеси міжнародного життя другої

половини ХХ століття не лише у контексті «історії холодної війни» у цілому, а й «історій холодної війни», збагативши рамку досліджень вивченням канадського кейсу.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше застосовано парадигму дискурс-аналізу до вивчення сприйняття канадцями «холодної війни»; визначено особливості процесу формування «образу ворога», в тому числі з точки зору соціального конструктивізму; уточнено особливості сприйняття канадцями загострень «холодної війни», а також їх вплив зміни уявлень про глобальне протистояння; уточнено особливості розвитку лівого дискурсу в країні у сприйнятті «холодної війни», його фрагментацію та протиріччя; результати взаємовпливу суспільного дискурсу щодо «холодної війни» з офіційним; концептуалізацію причин, змісту та оцінки глобального геополітичного протистояння загальноканадськими політичними силами; уявлення канадців про роль їхньої країни у системі міжнародних відносин в досліджуваній період; розширено уявлення про сприйняття канадцями небезпеки ядерної війни та можливості з захисту від її наслідків; уточнено особливості та мету застосування маркерів ідеологічної конфронтації у канадському суспільному дискурсі.

Результати дослідження можуть бути застосовані для розробки підручників, посібників з історії Канади, історії міжнародних відносин та окремо «холодної війни». Також вони можуть бути корисними при написанні наукових робіт та викладанні навчальних курсів з відповідної тематики.

Практичне значення вивчення взаємозв'язку суспільства і державної політики та їх взаємовпливу зумовлене можливістю розширення розуміння особливостей функціонування політичних інститутів в країнах з розвинутою демократією. Для України, яка наразі знаходиться на етапі реформування власної політичної системи, досвід Канади може бути корисним. Окрім цього, з огляду на конфлікт з Росією та розв'язану нею в 2022 р. повномасштабну війну актуальним на українському ґрунті є вивчення

динаміки формування образу ворога та цілісного уявлення про протистояння в суспільному дискурсі.

В історіографії вивчення історії Канади часів «холодній війни» є тривалим та продовжує розвиватися як в кількісному, так і в якісному вимірі. У фокусі уваги дослідників перебували історія міжнародних відносин у канадському наративі, політика урядів у біполярному світі й історія відносин Канади з США, СРСР та Великою Британією. Також тематика історіографії включала дослідження ідеологічного дискурсу (дискурсів) у країні, трансформації ідейних засад, на яких базувалися громадські організації та політичні партії. Нарешті, певна частина досліджень присвячена безпосередньо образам, психологічним парадигмам, що виникали у межах «холодної війни». Проте поставлена в нашому дослідженні проблематика привернула увагу вчених опосередковано, через призму їх власних наукових інтересів. Дослідження дискурсивних практик, як правило, велися з зосередженням уваги на окремих з них та без застосування специфічної методології.

Джерельна база дослідження є широкою. Вона представлена офіційними документами, в тому числі документами канадського парламенту, політичних партій. Важливе місце має також публіцистика, матеріали преси, візуальні джерела (плакати та карикатури), мемуарна література. Були також застосовані статистичні дані та аудіовізуальні джерела (фільми). Зазначений комплекс джерел дає змогу вирішити поставлені дослідницькі завдання.

В роботі використовується кілька понять. Серед них є «холодна війна», що розуміється як біполярне протистояння як в геополітичній, так і в ідеологічній площині. Також використано категорію «суспільного дискурсу» як простору формування та циркуляції образу цього протистояння. Окрім цього, було вжито поняття «комунізму» у його багатозначності: як ідеології загалом, як ідеології, притаманної СРСР, як синоніму сукупності країн зі встановленим комуністичним режимом або як маркеру образу «чужого». В

роботі ми також зверталися до парадигми біхевіоризму та соціального конструктивізму у міжнародних відносинах, що, на нашу думку, дозволяє більш повно розкрити тему під відповідним методологічним кутом.

У досліджуваній період ми можемо спостерігати генезу, розвиток та консолідацію уявлень про «холодну війну» в суспільному дискурсі Канади. Йдеться не тільки про вжиток поняття, що було б надмірним спрощенням, але про комплексний її образ як глобального протистояння між світами, між сукупностями «ми – вони». Для Канади процес формування таких концептів у значенні, притаманному «холодній війні», почався вже після Другої світової війни. Професійні політики чітко усвідомлювали передусім практичну площину конфронтації з СРСР, викликану перерозподілом сфер впливу; проте загальною стартовою точкою вважаємо «справу Гузенка» та її висвітлення для широкого загалу 1946 року.

Категорії глобального протистояння були багатоплановими. Так, йшлося про зовнішню політику та формування військово-політичних блоків, що було актуалізовано створенням СРСР маріонеткових режимів у Європі, тиском на західні сектори Берліну в 1948-1949 рр. та діями США і країн-партнерів у відповідь. Ці дії створювали рамку глобальної конфронтації, що в подальшому інтенсифікувалася окремими локальними кейсами. Водночас, у канадському політикумі поруч з образом єдиного Заходу в різних інтерпретаціях існувало уявлення про окреме місце Канади в конфлікті. Це підкреслюється апеляціями до ООН як медіа, так і політиками, та намаганням врегулювати кризи саме в рамках цієї організації. У подальшому модель «холодної війни» існувала як оформлена рамка з певними загальноприйнятими засадами та динамічно змінювалася у відповідь на кульмінаційні моменти у глобальному протистоянні гравців на геополітичній шахівниці.

Іншою складовою рецепції «холодної війни» був ядерний дискурс, що був вписаний у загальний. По суті, ядерна зброя підняла на новий рівень уявлення канадців про потребу у колективній безпеці. Вона остаточно

зламала ідею про можливість уникати конфліктів. Також ядерна небезпека стала додатковим фактором згуртування блоків – як в контексті багатопланового співробітництва, так і психологічної єдності перед обличчям небезпеки. Подальший розвиток ядерних озброєнь призвів до інтенсифікації цих трендів. Важливою подією в цьому контексті стала Кубинська ракетна криза, що стала випробуванням біполярного світу, в особливості в питанні єдності Канади та Заходу у балансуванні сил ядерного конфлікту.

Нарешті, мова йде про ідеологічне протистояння. Поступово «комунізм» і як реальність та практика СРСР, і як ідейна площина став маркером ворога. Меншою мірою це стосувалося поняття «соціалізм» – воно ставало таким поступово для частини суспільства. Так, основними партіями «маятнику біпартійності» – лібералами та консерваторами воно використовувалося в синонімії з радянською тоталітарною моделлю ще на початку повоєнних років. Водночас, у канадській соціал-демократії відмова від певних лівих засад, що пов'язували їх з «образом ворога», відбувалася поступово і знайшла певне завершення у другій половині 1950-х – на початку 1960-х рр. Ці процеси стали елементом формування ідеологічного дискурсу та біполяризації картини світу.

У цьому контексті специфічним було положення канадських комуністів, що від початку повоєнної доби зайняли в суспільній свідомості місце «п'ятої колонії» Москви за підсумками «справи Гузенка». Їх становище було складним, адже для себе вони мали або приймати безумовно прорадянську модель, або балансувати між образом ворога та власними уявленнями про позитивну картину світу. До того ж, тяжким ударом для них став XX з'їзд КПРС та розвінчання культу особи Й. Сталіна, адже ці події призвели до ідейної кризи. До того ж, канадська реальність – функціонуюча демократія, welfare state та позитивний економічний розвиток – не створювала широких можливостей підтримки комуністичної ідеології.

Розмивали базу прорадянських сил і троцькісти, що мали вплив на частину ліворадикально налаштованого населення.

Отже, за досліджуваний період «холодна війна» стала геополітичною та ідеологічною реальністю, яка мала розгалужений категоріально зміст. Різні її контексти утворювали дискурсивну мережу, що значною мірою визначала картину світу канадців у царині політичної реальності.

Ключові слова: «холодна війна», дискурс, суспільний дискурс, ідеологічний дискурс, Канада, комунізм, «образ ворога».

ABSTRACT

V. O. Tkachenko, "Cold War" in Canadian public discourse (mid-1940s – early 1960s). – Qualifying research work on the rights of manuscript.

Thesis submitted for obtaining the Doctor of Philosophy degree in Historical Sciences, Speciality 032 (History and Archaeology) – V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, 2022.

The global geopolitical and ideological confrontation, commonly known as the Cold War, had in one way or another become a challenge for all the countries of the world and their societies. In the clash between the sides of a bipolar world, Canada had found its way as part of the collective West. However, her reactions were not always synchronous, for example, with those of the USA or Great Britain – perhaps the most culturally close countries. The public reactions, those images of the world, friends, enemies that appeared under the influence of the global confrontation were also different. We consider the reflection of the very concept of the Cold War in public discourse, as well as its manifestations.

The relevance of the chosen topic is determined by the lack of research in such a setting with the use of the latest methodological approaches. In addition, it can allow a better understanding of the mechanism of the emergence, reception and incorporation of the image of an all-encompassing confrontation into the public discourse. As for the Ukrainian context, this is extremely relevant in view of the dynamics of the conflict with Russia, which included both diplomatic and military measures, as well as actions designed to influence public consciousness; important as well is the attempt of the Russian Federation to construct a new imperial reality on the territory of the former USSR and impose the world's new Cold War. Therefore, the study of the dynamics of the perception of global confrontation in Canadian public discourse makes it possible to improve approaches to the study of the emergence and evolution of similar images and concepts in Ukrainian public discourse. In our opinion, the study of the constituent images of the Cold War is also important because it will allow us to expand our understanding of the international events and processes in the second half of the 20th century, not only

in the context of "Cold War history" as a whole, but also "Cold War stories", enriching a Canadian case study research framework.

The scientific novelty of the research lies in the fact that for the first time the paradigm of discourse analysis was applied to the study of Canadians' perception of the "Cold War" concept; the peculiarities of the process of formation of the "image of the enemy" are determined, including from the point of view of social constructivism; the specifics of Canadians' perception of the escalation of the Cold War, as well as their impact on changing perceptions of global confrontation, are clarified; the peculiarities of the development of the left discourse in the country in the perception of the Cold War, its fragmentation and contradictions are specified; the results of the interaction of the public discourse on the Cold War with the official one; conceptualization of the causes, meaning and assessment of global geopolitical confrontation by the Canadian political forces; the perception of Canadians about the role of their country in the system of international relations in that period; an expanded view of Canadians' perception of the danger of nuclear war and the possibility of protection against its consequences; the features and purpose of using markers of ideological confrontation in Canadian public discourse are specified.

The results of the study can be applied to the development of textbooks, guides on the history of Canada, the history of international relations, and the Cold War separately. They can also be useful when writing scientific papers and teaching courses on the relevant subjects.

The practical importance of studying the relationship between society and state policy and their mutual influence is determined by the possibility of expanding the understanding of the peculiarities of the functioning of political institutions in countries with developed democracy. For Ukraine, which is currently at the stage of reforming its own political system, Canada's experience may be useful. In addition, in view of the conflict with Russia and the full-scale war unleashed by it in 2022, it is relevant on Ukrainian soil to study the dynamics

of the formation of the image of the enemy and a holistic idea of the confrontation in public discourse.

The historiography of the Cold War Canadian history is long-standing and continues to develop both quantitatively and qualitatively. The researchers focused on the history of international relations in the Canadian narrative, the policy of governments in a bipolar world context, and the history of Canada's relations with the USA, the USSR, and Great Britain. Also, the subject of historiography included the study of the ideological discourse (discourses) in the country, the transformation of the ideological foundations on which public organizations and political parties were based. Finally, a certain part of research is devoted directly to images, psychological paradigms that arose within the framework of the Cold war. However, the issues raised in our research attracted the attention of scientists indirectly, through the prism of their own scientific interests. The research of discursive practices, as a rule, was conducted with a focus on some of them and without applying a specific methodology.

The source base of the research is wide. It is represented by official documents, including documents of the Canadian Parliament and political parties. Journalism, press materials, visual sources (posters and caricatures); memoirs also have an important place. Statistical data and audiovisual sources (films) were also used. The specified set of sources makes it possible to solve the set research tasks.

Several concepts are used in the work. Among them is the "Cold War", which is understood as a bipolar confrontation both in the geopolitical and ideological plane. The category of "public discourse" was also used as a space for the formation and circulation of the image of this confrontation. In addition, the concept of "communism" was used in its ambiguity: as an ideology in general, as an ideology inherent in the USSR, as a synonym for the set of countries with an established communist regime, or as a marker of the image of an "alien". In the work, we also referred to the paradigms of behaviorism and social constructivism in international relations, which, in our opinion, allows us to better reveal the topic from an appropriate methodological angle.

In the studied period, we can observe the genesis, development and consolidation of ideas about the Cold War in the public discourse of Canada. It is not only about the use of the concept, which would be an oversimplification, but about its complex image as a global confrontation between the "worlds", between the aggregates of "us and them". For Canada, the process of forming such concepts in the Cold War sense began already after the Second World War. Professional politicians were clearly aware, first of all, of the practical plane of confrontation with the USSR, caused by the redistribution of spheres of influence; however, we consider the "Gouzenko affair" and its coverage for the general public in 1946 to be the general starting point.

The categories of global confrontation were multifaceted. Thus, it was about foreign policy and the formation of military-political blocs, which was actualized by the USSR's creation of puppet regimes in Europe, pressure on the western sectors of Berlin in 1948-1949, and the actions of the USA and partner countries in response. These actions created a framework for global confrontation, which was further intensified by individual local cases. At the same time, in the Canadian political community, next to the image of a unified West, in various interpretations, there was an idea of Canada's separate place in the conflict. This is emphasized by appeals to the UN by both media and politicians, and efforts to resolve crises within the framework of this organization. In the future, the model of the Cold War existed as a formalized framework with certain generally accepted principles and dynamically changed in response to the culminating moments in the global confrontation of players on the geopolitical chessboard.

Another component of the reception of the Cold War was the nuclear discourse, which was included in the general one. In essence, nuclear weapons have elevated Canadians' perception of the need for collective security to a new level. It finally broke the idea of the possibility of avoiding conflicts. Also, the nuclear danger became an additional factor in uniting the blocs – both in the context of multifaceted cooperation and psychological unity in the face of danger. The further development of nuclear weapons led to the intensification of these

trends. An important event in this context was the Cuban missile crisis, which became a test of the bipolar world, especially in the matter of the unity of Canada and the West in balancing the forces of the nuclear conflict.

Finally, we are talking about an ideological confrontation. Gradually, "communism" both as the reality and practice of the USSR, and as an ideological plane became a marker of the enemy. To a lesser extent, this applied to the concept of "socialism" – it gradually became so for a part of society. Thus, it was used synonymously with the Soviet totalitarian model even at the beginning of the post-war years by the main parties of the "pendulum of bipartisanship" – liberals and conservatives. At the same time, in Canadian social democratic part of the political spectrum the rejection of certain left-wing principles that connected them with the "image of the enemy" happened gradually and found some finalization in the second half of the 1950s – the beginning of the 1960s. These processes became an element of the formation of ideological discourse and bipolarization of the world picture.

In this context, the position of the Canadian communists was specific, since the beginning of the post-war era, they took the place of Moscow's "fifth column" in the public consciousness as a result of the "Gouzenko affair". Their situation was difficult, because for themselves they had to either accept an unconditionally pro-Soviet model, or balance between the image of the enemy and their own ideas about a positive picture of the world. In addition, the 20th Congress of the CPSU and the debunking of the personality cult of J. Stalin were a heavy blow for them, because these events led to an ideological crisis. In addition, the Canadian reality – functioning democracy, welfare state and positive economic development – did not create ample opportunities for supporting the communist ideology. The base of the pro-Soviet forces and the Trotskyists, who had an influence on part of the left-wing radical population, were eroded.

So, during the studied period, the Cold War became a geopolitical and ideological reality, which had a branching categorical meaning. Its various

contexts formed a discursive network that largely determined the picture of the world of Canadians in the realm of political reality.

Key words: Cold War, discourse, social discourse, ideological discourse, Canada, communism, "image of the enemy".

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Публікації у фахових виданнях України

1. Ткаченко В. Трансформація уявлень канадського суспільства про геополітичну ситуацію у світі (1945–1949 рр.) // Сіверянський літопис. 2020. № 1. С. 254-265.
2. Tkachenko V. The Cold War in the Programs and Activities of the Left-wing Political Parties and Trade Unions in Canada (1956-1962) // Scientific and Theoretical Almanac Grani – History. 2021. Vol. 24. No. 11. P. 36-42.
3. Ткаченко В. «Краще зупинити ворожий наступ тут, ніж робити це ближче до Батьківщини»: Корейська війна 1950-1953 рр. у канадському суспільному дискурсі. // Науково-теоретичний альманах Грані. 2022. Том 25. № 6. С. 22-27.

Публікація у періодичному науковому виданні держави, яка входить до Європейського Союзу

4. Tkachenko V. O. New Opponent's Face: Caricatures About USSR In Canadian Political Discourse (1945-1953) // Romanian Journal of Historical Studies. 2020. Vol. III, Issue 1. P. 1-9.

Публікації у інших наукових виданнях України

5. Ткаченко В. Дискурсивний підхід в історичному дослідженні: проблеми й перспективи (на прикладі вивчення рефлексій канадського суспільства щодо Холодної війни) // Сіверянський літопис. 2019. № 3. С. 126-133.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	2
АНОТАЦІЯ.....	3
ABSTRACT.....	9
СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ.....	15
ЗМІСТ.....	16
Вступ.....	17
Розділ 1. Історіографія, джерельна база та методологія дослідження	21
1.1 Історіографія проблеми	21
1.2 Джерельна база дослідження	54
1.3 Методологія та методи	64
Розділ 2. «Червона загроза»: «холодна війна» очима канадського суспільства у перше повоєнне десятиліття	74
2.1. Геополітичне протистояння і його місце у суспільному дискурсі Канади	83
2.2. «Домашній фронт» боротьби з комунізмом у сприйнятті суспільства	132
Розділ 3. Глобальне протистояння в інтерпретації канадців (друга половина 1950-х – початок 1960-х рр.).....	164
3.1. «Необхідність зробила нас союзниками»: трансформація геополітичного протистояння очами канадців у 1955-1963 рр.	168
3.2. «Другий світ»: комунізм та зміна ставлення до нього в канадському суспільному дискурсі.....	200
3.3. Кубинська ракетна криза та її сприйняття канадським суспільством	217
Висновки	232
Список використаних джерел і літератури	237
Додатки	298

Вступ

Завершення Другої світової війни стало для Канади як кінцем найбільш кривавого конфлікту в історії, та і початком нового протистояння. Зрозуміло, що претензії СРСР на загальносвітовий – і внутрішньоканадський – вплив почалися не в 1945 р.; проте саме повоєнна доба створила унікальний контекст, що став реаліями «холодної війни». У таких умовах склалися геополітична орієнтація Канади на тісну взаємодію з США та Великою Британією, підтримки миру, в тому числі у межах участі в діях ООН, а також визначенням власної позиції до СРСР та інших комуністичних країн в світлі конфронтації. Більше того, на нашу думку, «холодна війна» мала не тільки зовнішньополітичний, але й ідеологічний аспект. Це викликало інтенсивне творення і перетворення ідеологічного дискурсу, образів «свого»-«чужого»-«іншого» на основі маркерів, які актуалізувало або винаходило заново канадське суспільство.

Актуальність представленої теми має як наукові, так і суспільно-політичні чинники. Досвід геополітичного протистояння є реактуалізованим у канадському суспільному дискурсі з огляду на спроби окремих гравців на міжнародній арені досягти рекомбінації геополітичної рівноваги в ХХІ столітті. Минула реальність «холодної війни» в таких умовах є навіть не показовою аналогією, а можливістю для набуття практичного досвіду. В таких умовах високій ступінь уваги науковців до цих сюжетів є цілком закономірним.

Велике значення також має застосування новітніх методологічних підходів. На нашу думку, це дозволяє скоригувати усталені в історіографії концепції щодо ролі Канади в глобальному протистоянні. Також це може допомогти у синтезуванні цілісної картини канадського суспільного дискурсу щодо «холодної війни», який розвивався у дихотоміях єдності імперії та націоналізму, атлантизму та пріоритету канадських інтересів, антикомунізму та дотримання демократичних свобод.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Праця є складовою частиною комплексної наукової теми кафедри нової та новітньої історії Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна «Актуальні питання історії зарубіжних країн нового та новітнього часу»

Об'єктом дослідження є суспільний дискурс Канади, а *предметом* – поняття «холодної війни» у канадському суспільному дискурсі, а також його змістовне наповнення і трансформація упродовж другої половини 1940-х – початку 1960-х рр.

Метою роботи є виявлення та комплексна характеристика особливостей сприйняття канадцями «холодної війни».

Для реалізації мети ставляться наступні **завдання**:

- визначити ступіть поширеності та активності циркуляції поняття «холодна війна» в канадському суспільному дискурсі в зазначений період;
- виявити основний зміст цього поняття, як воно існувало в канадському суспільному дискурсі;
- проаналізувати еволюцію сприйняття канадським суспільством глобального протистояння, визначити чинники, що її зумовили,
- виокремити етапи вказаної вище трансформації;
- схарактеризувати роль основних канадських політичних сил та лівих партій у формуванні власних ідеологічних дискурсів, їх співвідношення між собою;
- виявити сприйняття ядерного протистояння як компоненту «холодної війни» у суспільному дискурсі.

Хронологічні межі роботи. Нижня зумовлена завершенням Другої Світової війни як віхою ґрунтовної перебудови в геополітиці та ідеологічній поляризації світу. Верхня ж пов'язується з однією з кульмінаційних точок «холодної війни» – Кубинською ракетною кризою та її врегулюванням.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що:

- *вперше* застосовано парадигму дискурс-аналізу до вивчення сприйняття канадцями «холодної війни»;

- визначено особливості процесу формування «образу ворога», в тому числі з точки зору соціального конструктивізму;
- *уточнено* особливості сприйняття канадцями загострень «холодної війни», а також їх вплив зміни уявлень про глобальне протистояння;
- особливості розвитку лівого дискурсу в країні у сприйнятті «холодної війни», його фрагментацію та протиріччя;
- результати взаємовпливу суспільного дискурсу щодо «холодної війни» з офіційним;
- концептуалізацію причин, змісту та оцінки глобального геополітичного протистояння загальноканадськими політичними силами;
- уявлення канадців про роль їхньої країни у системі міжнародних відносин в досліджуваний період;
- особливості та мету вжитку маркерів ідеологічної конфронтації у канадському суспільному дискурсі;
- *розширено* уявлення про сприйняття канадцями небезпеки ядерної війни та можливості з захисту від її наслідків.

Методи дослідження. В нашій роботі було застосовано методи історичного аналізу і синтезу, а також загальнонаукові методи індукції та дедукції, що дало змогу виявити ключові для трансформації категорій «холодної війни» події та процеси. Важливим був і метод дискурс-аналізу, що дозволив окреслити ключові орієнтири у просторі думок та систематизувати вияви дискурсивних практик. Також було вжито проблемно-хронологічний, історико-порівняльний методи та метод періодизації, які дозволили дати характеристику дискурсивних трансформацій в часі за певними етапами. Метод контент-аналізу також дозволив нам опрацювати зміст історичних джерел та виокремити символічні засади сприйняття «холодної війни».

Практичне значення отриманих результатів. Результати, отримані при написанні цієї роботи, можуть бути використані для написання підручників, посібників з історії Канади, історії міжнародних відносин та

окремо «холодної війни». Також вони можуть бути корисними при написанні наукових робіт та викладанні навчальних курсів з відповідної тематики. Практичне значення вивчення взаємозв'язку суспільства і державної політики та їх взаємовпливу зумовлене можливістю розширення розуміння особливостей функціонування політичних інститутів в країнах з розвинутою демократією. Для України, яка наразі знаходиться на етапі реформування власної політичної системи, досвід Канади може бути корисним. Окрім цього, з огляду на воєнний конфлікт з Росією, що триває з 2014 р. актуальним на українському ґрунті є вивчення динаміки формування образу ворога та цілісного уявлення про протистояння в суспільному дискурсі в умовах спроб РФ нав'язати світу нову «холодну війну».

Особистий внесок автора полягає у вирішенні поставлених в роботі наукових проблем. Представлені у кваліфікаційній роботі наукові результати є такими, що досягнуті самостійно. Основні публікації з теми роботи є написаними одноосібно.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і висновки роботи обговорювалися на кафедрі нової та новітньої історії історичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Окрім цього, дослідницькі матеріали презентувалися на таких конференціях, як «Актуальні проблеми історії, філософії та права у дослідженнях молодих учених» (22 червня 2021 р., м. Київ), Міжнародна наукова конференція «Каразінські читання» (26 квітня 2019 р., м. Харків).

Структура та обсяг дисертації. Робота побудована за проблемно-хронологічним принципом. Вона складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури (565 позицій), додатків. Загальний обсяг рукопису становить 293 сторінки, із них основна частина – 236 сторінок.

Розділ 1. Історіографія, джерельна база та методологія дослідження

1.1 Історіографія проблеми

Суспільно-політична актуальність досліджуваної нами проблематики зумовила значну увагу до неї дослідників, передовсім, канадських, які почали вивчати дану тему вже на початку «холодної війни». З роками інтерес до неї не зменшувався і сьогодні вчені продовжують звертатися до різних її аспектів. Зокрема у США та країнах Західної Європи увага до союзниці по західному блоку була і залишається значною. До того ж географічна, історична, економічна та соціокультурна близькість країни до держав Північноатлантичного регіону також сприяла значному інтересу до її минулого у США і Західній Європі. Для суспільства цих країн характерний широка гамма поглядів, що зумовило строкатий спектр думок про участь Канади у «холодній війні». Крім істориків зазначену проблематику вивчали політологи, соціологи, психологи та представники інших суспільних і гуманітарних наук. Дослідження вказаної теми часто мають міждисциплінарний характер. Слід також зазначити певну схожість оцінок авторів, зумовлену розмиванням кордонів національних історіографій західних держав через потужну академічну мобільність науковців, а також схожість інтелектуального і соціокультурного середовища.

Досліджувана нами проблематика розглядалася у контексті різних напрямів дослідження. Даний огляд історіографії включатиме роботи з різними аспектами участі Канади у «холодній війні», адже без них картина досліджень з проблематики не була би повною. Він включатиме праці, присвячені міжнародним відносинам ядерної ери і місцю Канади у них; збройним силам країни; політико-ідеологічним настроям у суспільстві.

Деякі наукові роботи з даної теми ми розглянемо в тому числі й у межах джерельного огляду, адже вони вважаються нами важливою частиною

канадського суспільного дискурсу часів «холодної війни», а їх авторів легко запідозрити у політичній ангажованості й упередженості.

Історіографію країн Заходу ми ділимо на два структурні блоки. В перший включаємо ті роботи, які характеризують міжнародні відносини «холодної війни» та їх сприйняття канадським суспільством. Сюди також відносяться й роботи з військової історії та досліджень ядерної зброї, що стосуються питань дискурсу та його практик. До другого блоку ми відносимо роботи, які характеризують внутрішню ідеологічну боротьбу в середині канадського суспільства, відповідь на виклики глобального протистояння. Такий поділ пояснюється тематичним розподілом, характерним саме для західної історіографії. Це дозволяє прослідкувати тренди розвитку як контекстуального вивчення міжнародних відносин Канади в «холодній війні», так і внутрішніх суспільно-ідеологічних трансформацій, зумовлених глобальним протистоянням.

Обидві групи охоплюють роботи, опубліковані починаючи з кінця 1950-х рр. до сьогодні, зі збільшенням питомої ваги пізніх періодів. Це пов'язано з кількома факторами. Так, впливали на актуальність студій зміни та загострення у геополітиці, про що ми будемо говорити далі. Також це пов'язано з загальним зростанням наукової спільноти. Нарешті, впливали і певні традиції істориків не вивчати недавні події, зосереджуючись на процесах, що вважалися вже завершеними (наприклад, сама «холодна війна»).

Всередині блоків ми дотримувалися хронологічної послідовності в аналізі робіт, адже це дозволяє розкрити еволюцію підходів і методології авторів, прослідкувати динаміку популярності певних сюжетів в різні часові періоди. В той самий час, у ряді випадків ми намагалися не розривати доробок авторів, щоб показати його більш цілісно.

Також ми розглядали роботи, присвячені вивченню біографії важливих фігур Канади доби «холодної війни» і їхньої ролі у суспільному дискурсі країни. Передусім йдеться про прем'єр-міністрів та держсекретарів з

закордонних справ, адже саме вони координували розвиток зовнішньополітичного курсу країни. Крім цього, вони були його публічними трансляторами ідеї щодо міжнародної політики і заходів державної безпеки.

Дослідження міжнародних відносин Канади часів «холодної війни» та реакція на них суспільств країн завжди перебувала в фокусі уваги істориків через їх значну суспільно-політичну актуальність. Вже у 1957 р. Джеймс Ейрз проаналізував реакцію політичних еліт і суспільства на Суецьку кризу 1956 р. Автор зазначив, що курс на співпрацю з США та незгоду з Великою Британією призвів до серйозних розбіжностей в оцінках дій канадського уряду¹. Слід зауважити, що криза, попри активну участь СРСР, оцінювалася радше не з ідеологічної, а з дипломатичної точки зору, що ілюструвало притаманний тогочасним студіям тренд.

Роботи полковника Чарльза Перрі Стейсі – офіційного історика канадської армії надають комплексну характеристику збройних сил країни наприкінці Другої світової війни, а також військово-політичного становища Канади. Щодо проекту «Манхетен» Чарльз Стейсі у своїй праці стверджував, що участь у ньому була предметом національної гордості. Вчений акцентує увагу на аналізі офіційних документів з цього питання та оцінює внесок Канади у початок «ядерної ери» як наукового прориву². Також автор вивчає динаміку розвитку канадського суспільства³.

Ранній період «холодної війни» та канадські «образи» щодо нього стали предметом дослідження Дона Пейджа та Дона Мантона⁴. Ними було докладно вивчено, як вище політичне керівництво формувало своє уявлення щодо СРСР. Автори дійшли висновків, що поступове включення країни до протистояння було результатом не тільки необхідності «стримування

---

¹ Eayrs, J. Canadian Policy and Opinion during the Suez Crisis // *International Journal*. 1957. Vol. 12. № 2. P. 97–108.

² Stacey C. P. *Arms, men and governments: The war policies of Canada, 1939-1945*. Queen's Printer, 1970. 514 p.

³ Stacey C. P. *Canada and the Age of Conflict. A History of Canadian External Policies*. Vol. 2. 1921-1948. The Mackenzie King Era. Toronto, University of Toronto Press, 1981. 491 p.

⁴ Page D., Munton D. Canadian Images of the Cold War 1946–7 // *International Journal*. T. 32, №. 3, 1977. P. 577-604.

комунізму», але також низкою інших чинників. Серед останніх була проблема консолідації Заходу загалом та в тому числі англосаксонської єдності, а також необхідність підтримки власне канадського впливу у світі – зі збереженням обережного ставлення до США. Дон Мантон також вивчив суспільну думку та медіа у досліджуваній нами період⁵. В його висновках зазначалося, що і медіа, і канадці загалом поділяли антипатію до СРСР – «Росії» через експансіонізм, і лише невелика частка зберігала лояльне ставлення до радянської сторони. Втім, автор дослідив саме яскраві акценти, по'язані з вибором сторони в глобальному протистоянні, та акцентував увагу на бінарній опозиції між «російським комунізмом» та Заходом. Зауважимо, що така точка зору більшою чи меншою мірою є характерною для історіографії часів «холодної війни» загалом.

Дослідники приділяли увагу особам, котрі були лідерами опозиції – адже саме тиск опозиційних партій відігравав важливу роль у визначенні зовнішньої політики і міг призвести до змін суспільної думки, поразки влади на наступних виборах. Так, в одній із робіт Р. Ботвела йдеться про Лестера Пірсона⁶, його роль в розвитку співробітництва США та Канади як посла останньої у Вашингтоні та професійного політика та публіциста. Ботвел акцентує увагу на тому, що особисті позитивні уявлення Пірсона про світ, його картина кращого майбутнього також впливала на його діяльність поряд з об'єктивними зовнішньополітичними факторами.

Окрему важливу тему для дослідження складала також Кубинська ракетна криза як важливий тест системи колективної безпеки та меж глобального протистояння. Так, Джоселін Гент здійснила огляд співпраці Канади та США під час кризи, врахувавши персональний чинник політичних лідерів країн (Дж. Кеннеді та Дж. Діфенбейкера)⁷.

---

⁵ Munton D. Public opinion and the media in Canada from Cold War to detente to new Cold War // *International Journal*, 1984. Т. 39. №. 1. P. 171-213.

⁶ Bothwell. R. Pearson, His Life and World. Toronto, New York City, McGraw-Hill Ryerson, 1978. 223 p.

⁷ Ghent J. M. Canada, the United States, and the Cuban Missile Crisis // *Pacific Historical Review*. 1979. Т. 48. №. 2. P. 159-184.

Цією ж проблематикою займався також канадський дослідник Сідні Астер – співавтор важливої загальної роботи з історії Канади часів Другої світової війни, виданої під егідою Міністерства оборони країни. Дослідник стверджує, що у рамках глобальної політики повоєнна Канада отримала позитивний спадок; так, «під час війни зріло канадське суспільство, його промислова структура розширилася та урізноманітнилася, а міжнародний статус підвищився»⁸. Відповідно, робота є однією з таких, що відстоює становлення країни у ранні періоди «холодної війни» як важливого учасника геополітики глобального протистояння. Вказані вище автори детально дослідили процес переходу країни з воєнного до повоєнного світу, трансформації суспільної свідомості, економіки і психологічного клімату, що сталися у зв'язку з цим.

В 1981 р. істориком Полем Дюфуром було переосмислено кейс Гузенка. Автором було проведено ретельний хронометраж подій, встановлено коло задіяних на етапі до виходу справу у публічний простір. Також було приділено значну увагу саме науковій складовій шпигунства, реакції обвинувачених та їх колег на розслідування⁹

Наприкінці «холодної війни» було виконано дослідження Р. Ботвела, який розглядає ядерну програму Канади. У ній розкривається становлення та динаміка галузі, її політичне та стратегічне значення у досліджуваній період¹⁰.

Заслуговує на увагу робота¹¹ Денніса Сміта, присвячена втягуванню Канади в «холодну війну». Сам процес автор називає «дипломатією страху», що, на його думку, характеризує загрози Другої світової та повоєнного світу як мотивацію згуртування колективного Заходу. Істотну увагу приділено

---

⁸ The Second World War as a National Experience / ed. by Aster S. Ottawa: The Canadian Committee for the History of The Second World War, 1981. 218 p.

⁹ Dufour P. 'Eggheads' and Espionage: The Gouzenko Affair in Canada //Journal of Canadian Studies. 1981. T. 16. № 3-4. P. 188-198.

¹⁰ Bothwell R. Nucleus: The history of atomic energy of Canada Limited. Toronto, University of Toronto Press, 1988. 524 p.

¹¹ Smith D. Diplomacy of Fear: Canada and the Cold War, 1941–1948. Toronto: University of Toronto Press, 1988. 289 p.

походженню глобального протистояння навіть поза його «традиційними» хронологічними межами.

Інший дослідник – Девід Беркюсон – опрацював проблему трансформації ставлення канадців (як суспільства, так і керівників країни) до СРСР на початку «холодної війни». Беркюсон розглядав цей процес через співвідношення конструювання міфів та геополітичної реальності та зазначав, що поміркованість Отави пояснювалася передовсім військово-політичною слабкістю, а не серозними відмінностями у поглядах з лідерами США¹². Іншою сферою зацікавлень автора була мілітарна історія Канади в цей період, з якої було виконано ряд праць¹³. Зокрема, було зосереджено увагу на участі канадських підрозділів у Корейській війні та розміщенні підрозділів у Західній Європі, позначено певні психологічні протиріччя серед військових.

Розпад соціалістичного табору та кінець глобального протистояння призвели до інтенсифікації цікавлячих нас студій. Так, певна завершеність епохи дозволила підійти до її історії як цілісного об'єкту дослідження. Також фініш протистояння сприяв інтенсивному оприлюдненню джерел та свідчень у подальші роки, що суттєво розширило джерельну базу. В той самий час, хоча біполярний світ перестав існувати, протистояння не зникли, і підвищення ролі деяких країн (КНР, Росія) з претензією на одну з керівних ролей у геополітиці стало додатковим стимулом досліджень (як і теза Росії

---

¹² Bercuson D. "A People So Ruthless as the Soviets": Canadian Images of the Cold War and the Soviet Union, 1946-1950" // *Canada and the Soviet Experiment: Essays on Canadian Encounters with Russia and the Soviet Union*, Toronto, University of Toronto, 1991. P. 89-103.

¹³ Bercuson D. J. *Blood on the Hills: The Canadian Army in the Korean War*. Toronto, University of Toronto Press, 2002. 288 p.

Bercuson D. *Canada, NATO, and rearmament, 1950-1954: why Canada made a difference (but not for very long)* // *Making a difference? Canada's Foreign Policy in a Changing World Order*. Toronto, Lester, 1992. P. 103-124.

Bercuson D. J. *The return of the Canadians to Europe: Britannia rules the Rhine*. // *Canada and NATO: Uneasy past, uncertain future*, ed. Margaret O. MacMillan and David S. Sorenson. Waterloo: University of Waterloo Press, 1990. P. 15-26.

про продовження тенденцій «холодної війни» шляхом будівництва «квазідвохполярного світу»¹⁴).

Варто відмітити також доробок Лейга Серті, який зосередився на вивченні відносин Канади з СРСР. Автор схарактеризував політику СРСР як «спробу відірвати Канаду від США», а канадську – як бажання зрозуміти значення для міжнародних відносин внутрішньополітичних змін в СРСР після смерті Сталіна та наступних тектонічних змін як у кадровому складі вищих органів влади, так і в низці аспектів політичного курсу і риторики держави¹⁵.

Реакція канадців на війну у В'єтнамі і причини відмови країни від втручання у даний конфлікт знайшли відображення у роботі Девіда О'Кейна, яка аналізує канадську оцінку війни та переконливо доводить, що невтручання у бойові дії було не тільки курсом уряду, а й бажанням переважної більшості населення¹⁶.

Важливою є проблема відносин Канади та ФРН як союзників у «холодній війні». Цій темі присвячена робота канадського дослідника міжнародних відносин Роя Ремпеля¹⁷. Автор підкреслив, що керівництво країни не спромоглося побудувати глибокі конструктивні відносини з Західною Німеччиною через значне дистанціювання від Європи загалом та пріоритету північноамериканських відносин.

---

¹⁴ Выступление Владимира Путина на пленарной сессии дискуссионного клуба «Валдай» URL: <https://www.youtube.com/watch?v=aGtYEwm-22Q> (дата звернення 05.10.2021). Мається на увазі загострення відносин США з КНР, Іраном та Росією та використання цих проблем як фактору консолідації західного світу та союзників Сполучених Штатів. В той самий час, керівництво Російської Федерації усвідомлює значний дисбаланс геополітичного потенціалу США та інших країн. Як зазначив В. Путін, «холодна війна закінчилася. Але вона не завершилася укладанням миру».

¹⁵ Sarty L. Lessons of the Past? Reflections of the History of Canadian—Soviet Relations // *International Journal of Canadian Studies*. 1994. Т. 9. Р. 17-18.

¹⁶ O'Kane, D. J. *Canadian Public Opinion and the War in Vietnam, 1954-1973. Retrospective Theses and Dissertations, 1919-2007*. University of British Columbia, 1995. Accessed March 31, 2021. URL: <https://open.library.ubc.ca/collections/ubctheses/831/items/1.0086906>. (дата звернення 12.04.2021).

¹⁷ Rempel R. A. *Counterweights: the failure of Canada's German and European policy, 1955-1995*. Montreal: McGill-Queen's Press-MQUP, 1996. 288 p.

Історик Шон Мелоні проаналізував наслідки перебування підрозділів канадських військ у Європі у межах НАТО¹⁸. Автор приділив увагу силам спеціальних операцій, надавши огляд їх застосуванню у «холодній війні»¹⁹.

Важливим напрямом досліджень є також вивчення канадського суспільства часів «холодної війни». Серед них роботи історика Роберта Ботвелла, присвячені широкому спектру питань. Так, автор дослідив реакцію канадців на початок «холодної війни», «справу Гузенка»²⁰, сприйняття громадянами взаємин країни з Британією та США²¹. Ботвелл вважає, що стартовою точкою «холодної війни» для Канади стали не події 1945–1946 рр., а 29 грудня 1950 р., коли уряд серйозно переглянув витрати на оборону²². Водночас історик доводить, що співпраця з США була природньою, адже зовнішня політика країни не могла не враховувати позицію Вашингтону навіть у мирний, а тим більше – потенційно – у воєнний час. Ботвелл також має численні роботи, що узагальнюють роль країни в глобальному протистоянні у цей період²³. Він концентрується значною мірою безпосередньо на канадській дипломатії, особливо у західному блоці, та показує численні протиріччя в його межах (наприклад, у питаннях щодо В'єтнаму або націоналістичної позиції Шарля Де Голля щодо Квебеку).

Джек Гранатштейн фокусується на проблемах політичної історії Канади²⁴, формуванні і значенні політичних еліт²⁵ та збройних сил²⁶ країни в

---

¹⁸ Maloney, Sean M., *War Without Battles: Canada's NATO Brigade in Germany, 1951-1993*. Toronto: McGraw-Hill Ryerson, 1997. 525 p.

¹⁹ Maloney S. M. Who Has Seen the Wind? A Historical Overview of Canadian Special Operations // *Canadian Military Journal*. 2004. Т. 5. №. 3. P. 39-48.

²⁰ Bothwell R. "The Cold War and the Curate's Egg: When Did Canada's Cold War Really Begin? Later than You Might Think." // *International Journal*. 1998. Vol. 53. №. 3. P. 407-18.

²¹ Bothwell R. *Back to the Future: Canada and Empires* // *International Journal*. 2004. Vol. 59. № 2. P. 407–418. Bothwell R. *Canada and the United States: The Politics of Partnership*. Toronto: University of Toronto Press, 1992. 190 p.

²² Bothwell R. "The Cold War and the Curate's Egg: When Did Canada's Cold War Really Begin? Later than You Might Think." // *International Journal*. 1998. Vol. 53, №. 3. P. 417.

²³ Bothwell R. *Alliance and Illusion: Canada and the World, 1945–1984*. Vancouver, University of British Columbia Press, 2008. 480 p.; Bothwell R. *The Canadian isolationist tradition* // *International Journal*. 1999. Vol. 54, №. 1. pp. 76-87. Bothwell R. *Canada Since 1945: Revised Edition (Heritage)*. Toronto: University of Toronto Press, 1989. 508 p.

²⁴ Granatstein J. L. *A friendly agreement in advance: Canada-US defense relations past, present, and future* // *Commentary-CD Howe Institute*, №. 165/166, 2002. P. 1-22. Granatstein J. L. *Canada's army: waging war and keeping the peace*. Toronto: University of Toronto Press, 2011. 664 p.

епоху «холодної війни». На думку автора, для Канади було характерним посилення оборонних заходів та збільшення збройних сил, зумовлене загрозою послаблення можливостей країни у зовнішній політиці²⁷ та переходу з британської «орбіти» до зони впливу США²⁸. Автор застосовує традиційну парадигму дослідження, зосереджуючись на політичних чинниках, що зумовлювали міжнародний курс держави. При цьому він явно недооцінює вплив на зовнішній курс громадської думки різних регіонів, особливо – Квебеку. Це пояснюється бажанням Гранатштейна зберегти національно-консолідуючу роль історії у канадському вимірі²⁹.

Американський історик Девід Хаглунд зосередив увагу на співпраці США та Канади у межах НАТО. З його точки зору, основами альянсу були захист Західної Європи та атлантизм як створення «спільноти цінностей»³⁰. Автор вважає, що саме другий чинник був важливою символічною основою, яка призвела до початкового зближення США, Канади та Великої Британії у питанні створення системи колективної безпеки³¹. Хаглунд також досліджував трансформації концептуальних засад зовнішньої політики Канади. Він дійшов до висновку про домінування в історіографії та практиці парадигми структурного реалізму, пов'язаної зі спірним позиціонуванням країни як *middle power* (як спадку Другої світової війни та біполярного світу)³².

---

²⁵ Granatstein J. L. *The Ottawa Men: The Civil Service Mandarins, 1935-1957*. Rock's Mills Press, 2015. 326 p.

²⁶ Granatstein J. L., Freedman J. *Who killed the Canadian military?* Toronto, Harper Perennial Canada, 2004. 249 p.

²⁷ Granatstein J. L. *A friendly agreement in advance: Canada-US defense relations past, present, and future* // *Commentary-CD Howe Institute*. 2002. №. 165/166. P. 1.

²⁸ Granatstein J. L. *How Britain's Economic, Political, and Military Weakness Forced Canada into the Arms of the United States: A Melodrama in Three Acts*. Toronto: University of Toronto Press, 1989. 104 p.

²⁹ Granatstein J. L. *Who killed Canadian history?* Toronto: HarperPerennial, 1999. 216 p.

³⁰ Haglund D. G. *The Nato of its dreams? Canada and the co-operative security alliance* // *International Journal*. 1997. T. 52. №. 3. P. 464-482.

³¹ Haglund D. G. (ed.) *What NATO for Canada?* URL: <https://www.queensu.ca/cidp/sites/webpublish.queensu.ca/cidpwww/files/files/publications/Martellos/Martello23.pdf> (дата звернення 26.08.2020).

³² Haglund D. G. *The paradigm that dare not speak its name: Canadian Foreign Policy's uneasy relationship with realist IR theory* // *International Journal*. 2017. T. 72. №. 2. P. 230-242.

До уваги нами також було взято розвідку істориків Дональда Сторі та Рассела Ісінгера щодо дискусії навколо розробки власної канадської програми з розвитку винищувачів³³. Автори продемонстрували важливе символічне значення у суспільному дискурсі цієї події та її інтерпретацію у контексті поглиблення військової залежності Канади від США.

Джон Кліруотер займався вивченням проблеми розміщення у Канаді ядерної зброї, в тому числі у зв'язку зі співробітництвом з США. В його працях³⁴ йдеться також про суспільно-політичні протиріччя, які супроводжували динаміку нуклеаризації Канади. З одного боку, набуття ядерної зброї вважалося критичною складовою національної безпеки, з іншого – в країні розвивався та набирив потужності антиядерний рух, пов'язаний з загальними антивоєнними та молодіжними трендами в країнах Заходу.

Ряд досліджень з проблематики нуклеаризації включає роботи з історії цивільного захисту в Канаді. Цікавим для нас є процес творення системи протидії загрози зброї масового знищення, а також дискурс навколо цього питання. Докладна картина заходів уряду з організації системи, проблем та взаємодії між державою та суспільством у цьому кейсі подається у роботі канадського історика Девіда МакДоннела³⁵.

На цьому ж аспекті зосередила свою розвідку дослідниця Еріка Сімпсон, яка до того ж більш детально дослідила позицію кабінету Джона Діфенбейкера щодо розвитку ядерних озброєнь та засобів доставки³⁶. Було схарактеризовано як загальносуспільний конфлікт щодо ядерної зброї та

---

³³ Story D. C., Isinger R. The origins of the cancellation of Canada's Avro CF-105 arrow fighter program: A failure of strategy // *Journal of Strategic Studies*. 2007. Т. 30. №. 6. P. 1025-1050.

³⁴ Clearwater J. M. The first one to get away // *Bulletin of the Atomic Scientists*, Т. 60, №. 6, 2004. p. 22-27. Clearwater J. *Canadian nuclear weapons: The untold story of Canada's Cold War Arsenal*. Dundurn, 1998. 400 p.

Clearwater J. *US nuclear weapons in Canada*. Dundurn, 1999. 316 p. Clearwater J. *Broken Arrow: The World's First Lost Atomic Bomb*. Hancock House Publishers, 2019. 162 p.

³⁵ McConnell D. *Plan for Tomorrow--Today!: The Story of Emergency Preparedness Canada, 1948-1998*. – *Emergency Preparedness Canada= Protection civile Canada, 1998*. URL: <https://www.publicsafety.gc.ca/lbrr/archives/hv%20551.5.c2%20m363%201998-eng.pdf> (дата звернення 12.04.2021).

³⁶ Simpson E. *New Ways of Thinking about Nuclear Weapons and Canada's Defence Policy // Diefenbaker legacy*. Canadian Plains Research Center, University of Regina, 1998. P. 27-41.

«надто близької» співпраці з США, так і проблеми всередині команди прем'єра, члени якої займали конфліктуючі позиції у цьому питанні.

Патрісія Мак Мегон зосередила увагу на періоді бурхливого розвитку ядерних озброєнь та засобах протидії їхньому поширенню у період між запуском першого штучного супутника Землі і Кубинською ракетною кризою. Особливо докладно висвітлені дебати щодо розміщення новітніх американських ядерних озброєнь у Канаді³⁷.

Слід відмітити також роботу письменника Брайана Баклі, який дослідив різні стратегії зовнішньої політики Канади в умовах ядерної ери³⁸. Це дослідження закривало проблему дебатів щодо причин неотримання Канадою ядерної зброї в перші повоєнні роки попри наявну можливість.

На вивченні відносин Канади з країнами Центрально-Східної Європи зосередив увагу канадський історик Алоїзій Белавідер. Він досліджував проблематику, пов'язану з відносинами з «соціалістичним табором», біженцями звідти, а також економічними контактами та релігійними переслідуваннями у цих державах³⁹. Автор звертає увагу на те, що зазначені відносини не були пріоритетними для країни та вкладалися в картину оцінок західним блоком режимів поза «залізною завісою».

Канадський політолог Дуейн Братт у своєму огляді схарактеризував процес ранньої нуклеаризації країни та його причини, роблячи акцент на політичних та фізико-географічних чинниках⁴⁰. Загалом автору притаманне геополітичне детермінування в оцінках курсу Канади за часів «холодної війни», особливо це чітко простежується у характеристиці співробітництва країни з США⁴¹.

---

³⁷ McMahon P. I. *Essence of Indecision: Diefenbaker's Nuclear Policy, 1957-1963*. Montreal: McGill-Queen's University Press, 2009. 246 p.

³⁸ Buckley B. *Canada's early nuclear policy: fate, chance, and character*. McGill-Queen's Press-MQUP, 2000. 184 p.

³⁹ Balawyder A. *In the Clutches of the Kremlin: Canadian-East European Relations, 1945-1962*. New York: Columbia University Press, 2000. 192 p.

⁴⁰ Bratt D. *Canada's nuclear schizophrenia* // *Bulletin of the Atomic Scientists*. 2002. Vol. 58. №. 2. P. 46.

⁴¹ Barry D., Bratt D. *Defense against help: explaining Canada-US security relations* // *American Review of Canadian Studies*. 2008. T. 38. №. 1. P. 63-89.

Інший дослідник – Ендрю Престон – схарактеризував дії Отави, спрямовані на врегулювання в'єтнамської кризи⁴². Автор приділив значну увагу саме політичній еліті, що формувала відносини Канади та США, тим практичним та ідеологічним основам, що нею рухали, в тому числі проблемі зміни урядів в країні упродовж 1960-х рр..

Значною була увага дослідників до Джона Дійфенбейкера, передусім – через неоднозначність цієї постаті. Так, Джек Гранатштейн характеризує його як талановитого політика, який зіткнувся з низкою серйозних зовнішньополітичних та військових викликів і не всі зі своїх завдань вирішив ідеально⁴³.

Частину актуальних для нас досліджень становлять праці, пов'язані з Корейською війною 1950–1953 рр., в якій Канада брала активну участь. Акцент у цих працях робився на ролі країни у цьому конфлікті, а також формуванні політичного курсу країни. Політолог Деніс Стейрс дійшов висновку, що «канадці ніколи не мали сумніву, на чиєму вони боці» і що розбіжності з США стосувалися тактичних питань, а не війни загалом чи її характеру⁴⁴. Інший вчений Девід Беркюсон у своїй монографії⁴⁵ зазначав, що Корейська війна 1950–1953 рр. стала для канадських вояків першою, в якій їх жертва була проігнорована суспільством. Це сталося передусім через специфічний характер оцінок війни як конфлікту, який не був небезпечним безпосередньо для Канади.

Вказані праці меншою мірою концентруються на суспільному дискурсі, зосереджуючись безпосередньо на бойових діях та військових аспектах.

---

⁴² Preston A. *Balancing War and Peace: Canadian Foreign Policy and the Vietnam War, 1961–1965* // *Diplomatic History*. 2003. Т. 27, №. 1. Р. 73-111.

⁴³ Granatstein J. L. *Hail to the chief: The incomparable campaigner who squandered a historic majority* // *Policy*, 2003. Т. 57. Р. 57-62.

⁴⁴ Stairs D. "Canada and the Korean War: Fifty Years On." // *Canadian Military History*. 2000. Vol. 9. Iss. 3. Р. 49-60.

⁴⁵ Bercuson D. J. *Blood on the Hills: The Canadian Army in the Korean War*. Toronto: University of Toronto Press, 2002. 288 p.

Зазначену тенденцію підтверджують також праці дослідників Вільяма Джонстона⁴⁶, а також дипломатів Г. Донахью⁴⁷ та Джорджа Егертона⁴⁸.

Огляд розвитку системи цивільного захисту наведено також канадським дослідником Марком Девідсоном⁴⁹. Автор схарактеризував розвиток системи реагування практично від початку «холодної війни» як ядерного протистояння до Кубинської кризи та відмітив її значну еволюцію, пов'язану з розумінням зростання загроз через еволюцію технологій – як потужності зарядів, так і засобів доставки.

Увагу істориків привернула також Берлінська криза 1961 р. Науковці поділилися в оцінках сприйняття кризи у Канаді. Наприклад, Д. Макфарлейн⁵⁰ обґрунтовує думку щодо важливості внеску Отави у врегулювання кризи. Проте Т. Сейл⁵¹ не погоджується з цим та характеризує вплив Канади на події як незначний.

Важливою в контексті студій з крих «холодної війни» також є робота військового історика Пітера Хейдена, який дослідив взаємодію цивільного та військового інформаційного простору Канади під час Кубинської кризи, а також проаналізував мілітарні операції, проведені у відповідь на неї⁵².

До вивчення еволюції військової стратегії Канади в умовах усвідомлення реальності світової війни і формування світу з новим балансом сил долучився канадський військовий історик Роб Стюарт, який зазначив високий рівень військового потенціалу флоту Канади наприкінці Другої

---

⁴⁶ Johnston W. *A war of patrols: Canadian Army operations in Korea*. Vancouver: UBC Press, 2011. 448 p.

⁴⁷ Donaghy G. *Blessed are the peacemakers: Canada, the United Nations, and the search for a Korean armistice, 1952–53* // *War & Society*. 2011. T. 30. №. 2. P. 134-146.

⁴⁸ Egerton G. Lester B. Pearson and the Korean War: Dilemmas of collective security and international enforcement in Canadian foreign policy, 1950–53 // *International Peacekeeping*. 1997. T. 4. №. 1. P. 51-74.

⁴⁹ Davidson M. *Preparing for the Bomb: The Development of Civil Defence Policy in Canada, 1948–1963* // *Canadian Military History*. 2007. Vol. 16. Iss. 3. Article 4. P. 29-42.

⁵⁰ Macfarlane D. *Courting War over a Rubber Stamp: Canada and the 1961 Berlin Wall Crisis*. // *International Journal*. 2008. Vol. 63. №. 3. P. 751–768.

⁵¹ Sayle T. *Canada, NATO, and the Berlin Crisis, 1961–1962: 'Slow-Boil' or 'Pressure Cooker'?* // *International Journal*. 2013. Vol. 68. No. 2, P. 255–268.

⁵² Haydon P. T. *Canadian Involvement in the Cuban Missile Crisis Re-Reconsidered* // *Northern Mariner*. 2007. T. 17. №. 2. P. 39-65.

світової, проте застеріг від надмірного застосування кількісних критеріїв оцінки, що формувало викривлене уявлення про воєнні можливості Канади⁵³.

Велика заслуга у розробці теми створення системи цивільного захисту у відповідь на атомну загрозу належить представнику Канадського воєнного музею Ендрю Бертчу⁵⁴. В монографії, якою автор частково узагальнив свої висновки, представлено думку про невідповідність системи цивільного захисту Канади на початку ядерної ери вимогам часу та схарактеризовано зусилля урядовців з її вдосконалення⁵⁵. Бертч аналізує зміни суспільної інформованості щодо небезпеки ядерного удару.

Дослідженням зазначеної проблематики займався і канадський історик міжнародних відносин Грег Донах'ю. Хоча його роботи⁵⁶ (особливо ранні, написані в 1990-х – 2000-х рр.) великою мірою присвячені безпосередньо дипломатії, увага також приділяється і усвідомленню канадцами, в тому числі представниками політичних еліт, місця країни в світі. Для нас є важливими насамперед статті, присвячені конкретним важливим епізодам «холодної війни» та реакції на них влади і суспільства в країні. Донах'ю присвятив серію розвідок реакції Канади на кризи «холодної війни» 1950-х років (протистояння у Китаї та Кореї, Суецька криза 1956 р., Угорська революція 1956 р. тощо) як в контексті урядового decision-making, так і в

⁵³ Stuart R. Was the RCN ever the Third Largest Navy? // *Canadian Naval Review*. 2009. Vol.5. № 3. P.4-9.

⁵⁴ Burtch A. Simple Shelters?: Monitoring Radioactive Fallout Across Canada, 1959–63 // *Canadian Military History*. 2011. Т. 20. №. 4. P. 49-62.

Burtch A. Armageddon on Tour: The “On Guard, Canada!” Civil Defence Convoy and Responsible Citizenship in the Early Cold War // *International Journal*. 2006. Т. 61. №. 3. P. 735-756.

Burtch A. “Heralds of Doom: Canada’s Air Raid Siren Network” // *Material Culture Review*. 2012. Vol. 74/75. P. 102–115.

⁵⁵ Burtch A. Give Me Shelter: The Failure of Canada’s Cold War Civil Defence. Vancouver: UBC Press, 2012. Introduction.

⁵⁶ Donaghy G. The politics of accommodation: Canada, the Middle East, and the Suez Crisis, 1950–1956 // *International Journal*. 2016. Т. 71. №. 2. P. 313-327. Donaghy G. The rise and fall of Canadian military assistance in the developing world, 1952–1971 // *Canadian Military History*. 1995. Т. 4. №. 1. P. 7. Donaghy G. Pierre Trudeau and Canada’s Pacific tilt, 1945–1984 // *International Journal*. 2019. Т. 74. №. 1. P. 135-150. Donaghy G. Blessed are the peacemakers: Canada, the United Nations, and the search for a Korean armistice, 1952–53 // *War & Society*. 2011. Т. 30, №. 2. P. 134-146. Donaghy G. Canadian diplomacy and the Offshore Islands Crisis, 1954–1955: A limited national interest // *International Journal*, 2013. Т. 68, №. 2. P. 242-254. Donaghy G. ‘An Unselfish Interest?’: Canada and the Hungarian Revolution, 1954-1957 // *The 1956 Hungarian Revolution: Hungarian and Canadian Perspectives*. Ottawa: University of Ottawa Press, 2010. P. 256-274. Donaghy G. Diplomacy of Constraint Revisited: Canada and the UN Korean Reconstruction Agency, 1950-55 // *Journal of the Canadian Historical Association/Revue de la Société historique du Canada*. 2014. Т. 25. №. 2. P. 159-185. Donaghy G., Stevenson M. D. The limits of alliance: Cold War solidarity and Canadian wheat exports to China, 1950-1963 // *Agricultural history*. 2009. Vol. 83. No. 1. P. 29-50.

порівнянні з реакцією ЗМІ та суспільства загалом. Іншою важливою роботою є монографія Г. Донахью, присвячена Полу Мартіну Старшому, одному з лідерів Ліберальної партії та міністру охорони здоров'я та соціального забезпечення⁵⁷. У ній описується роль і мотиви цього політика у побудові системи соціального забезпечення, що стало важливим чинником звуження соціальної бази Комуністичної партії.

Позицію країни щодо подій Кубинської ракетної кризи вивчала і Аза МакКерхер⁵⁸. Авторка також досліджувала еволюцію позиції Канади щодо стратегії розбудови взаємин з країнами «третього світу» та процесу деколонізації⁵⁹. МакКерхер також опублікувала роботи про відносини Канади та США та їх ідейне підґрунтя⁶⁰.

Історик з Канади Рон Верзук дослідив участь Канади у проєкті «Манхетен». Він зробив висновки про важливість канадських промислових та наукових потужностей та акцентував увагу на спробах офіційної Отави дистанціюватися від результатів застосування ядерної зброї⁶¹.

Слід відмітити також роботу Джона Бойко, присвячену непростим відносинам між лідерами Канади та США в епоху Дж. Кеннеді та Дж. Діфенбейкера⁶². Історик демонструє, як в цей період конфронтації між керівниками країн ускладнювали вибудову зовнішньополітичного курсу (особливо в період Кубинської ракетної кризи). Аналізу також піддаються як особистісні, так і практичні нюанси цих проблем.

---

⁵⁷ Donaghy G. *Grit: The Life and Politics of Paul Martin Sr.* Vancouver: UBC Press, 2015. 496 p.

⁵⁸ McKercher A. *A Helpful Fixer in a Hard Place: Canadian Mediation in the US Confrontation with Cuba* // *Journal of Cold War Studies*. 2015. Т. 17. №. 3. P. 4-35. McKercher A. *A Half-hearted Response?: Canada and the Cuban Missile Crisis, 1962* // *The International History Review*. 2011. Т. 33. №. 2. P. 335-352. McKercher A. *The most serious problem? Canada–US relations and Cuba, 1962* // *Cold War History*. 2012. Т. 12. №. 1. P. 69-88.

⁵⁹ McKercher A. *The Centre Cannot Hold: Canada, Colonialism and the 'Afro-Asian Bloc' at the United Nations, 1960–62* // *The Journal of Imperial and Commonwealth History*. 2014. Т. 42. №. 2. P. 329-349. McKercher A. *The trouble with self-determination: Canada, Soviet colonialism and the United Nations, 1960–1963* // *The International Journal of Human Rights*. 2016. Т. 20. №. 3. P. 343-364.

⁶⁰ McKercher A. *Diefenbaker's World: One Canada and the History of Canadian–American Relations, 1961–63* // *The Historian*. 2013. Т. 75. №. 1. P. 94-120. McKercher A., Stevenson M. D. *“Under your inspired leadership”*: Dwight Eisenhower, Canadians, and the Canada–United States consensus, 1945–1961 // *International Journal*. 2020. Т. 75. №. 4. P. 471-486.

⁶¹ Verzuh R. *Blaylock's Bomb: How a Small BC City Helped Create the World's First Weapon of Mass Destruction* // *BC Studies: The British Columbian Quarterly*. 2015. №. 186. P. 95-124.

⁶² Boyko J. *Cold Fire: Kennedy's Northern Front*. Knopf Canada, 2016. 384 p.

Близькою в контексті оціночного підходу є робота канадського дослідника права Крістофера Кінсінгера. Він дослідив, як саме на федеральних виборах артикулювалися проблеми зовнішньої політики та який вплив це мало на електоральні цикли⁶³. Кінсінгер доводить, що метою лібералів до 1957 р. була вибудова національного консенсусу у питанні протистояння між Сходом та Заходом, проте водночас акцент робився на міжнародній безпеці, але не на боротьбі з комунізмом, який не вважався для Канади важливою загрозою (як це стверджували консерватори).

Вивченням кубинської кризи займався також Д. Молінаро, який дав докладну характеристику позиції уряду Канади через призму її відносин з США⁶⁴. Проте ставлення суспільства до зазначеного питання він не досліджував.

Інший канадський дослідник Корі Скарр вивчив відносини Країни з державами Східної Європи під час прем'єрства Дж. Діфенбейкера. Автор надав характеристику впливу та реакції на ці дії мігрантів з цих країн, боротьбу в їх середовищі між прокомуністичними та антикомуністичними угрупованнями – і боротьбу сторін за вплив на етнічні спільноти⁶⁵.

Вивченню проблематики створення та розвитку НАТО присвячені студії Домініки Кунертової, яка дослідила вплив проблем розподілу обов'язків у формуванні і на початку історії альянсу⁶⁶. Актуально згадати також роботи історика Університету Торонто Тімоті Сейла, який займався проблематикою участі Канади на початковому етапі «холодній війні». Автор волів розглядати НАТО як «калейдоскоп зовнішньої та внутрішньої політики»⁶⁷, таким чином,

---

⁶³ Kinsinger K. From Moderates to Mythmakers: Postwar Foreign Policy in Canadian Federal Elections 1949-1957 URL: https://www.sju.ca/sites/default/files/HEADLEY_2016_Kinsinger.pdf (дата звернення 26.08.2020).

⁶⁴ Molinaro D. 'Calculated Diplomacy': John Diefenbaker and the Origins of Canada's Cuba Policy // Our place in the sun. Toronto: University of Toronto Press, 2016. P. 75–95.

⁶⁵ Scurr C. Cold War by "Other Means": Canada's Foreign Relations with Communist Eastern Europe, 1957-1963. Theses and Dissertations (Comprehensive), 2017. URL: <https://scholars.wlu.ca/etd/1989> (дата звернення 26.08.2020).

⁶⁶ Kunertova D. The Canadian politics of fair-share: the first burden-sharing debates about NATO // Journal of transatlantic studies. 2017. T. 15. №. 2. P. 161-183.

⁶⁷ Sayle T. A. Enduring alliance: a history of NATO and the postwar global order. Cornell University Press, 2019. 360 p.

працюючи з дискурсивними практиками, в тому числі з історичним та ментальним контекстом участі країни у західному блоці.

Новітні студії щодо долі Канади в «ядерну еру» включають колективну монографію⁶⁸ за участі Тімоті Сейла, Сьюзен Колборн, Кеті Дейвіс, Майкла Стівенсона, Джека Каннінгема. Автори ґрунтовно проаналізували причини, що визначали політичний курс держави упродовж 1942–1962 рр. Це вдалося насамперед завдяки введенню до наукового обігу нових джерел – офіційних документів, що розкривають непрості контакти між урядовцями з цієї теми.

Як ми можемо побачити, увага до вивчення місця Канади в системі міжнародних відносин періоду «холодної війни», в тому числі в досліджуваний нами період, залишалася високою та зростала з плином часу та розвитком історичної науки. Водночас, «антропологічний поворот» повільно завойовував позиції, через що великого поширення набули студії не дискурсивні та близькі до них, а такі, що зберігали традиційний підхід. Він визначався високою увагою до держави, її інститутів та decision making. Відповідно, новітні студії є більш близькими до нас методологічно та воліють розглядати проблеми зовнішньої політики більш комплексно.

Іншу групу наукових праць складають дослідження з історії Канади, що стосуються питань внутрішнього ідеологічного клімату країни у досліджуваний період. Йдеться про студії з історії комунізму в Канаді, розвитку лівих і робітничих рухів, профспілок тощо. Також сюди відносяться дослідження з історії повсякденності часів «холодної війни», що розкривають соціально-психологічний контекст існування в умовах глобального протистояння. Важливість вказаних праць полягає у тому, що ліва риторика відносно «холодної війни» була важливою частиною канадського суспільного дискурсу. Її вивчення дає можливість розширити аналітику за рахунок більш широкого спектру кейсів, дозволяє узагальнити цікавлячу нас проблематику.

---

⁶⁸ Colbourn S., Sayle T. A. *The Nuclear North: Histories of Canada in the Atomic Age*. Vancouver: UBC Press, 2020. 266 p.

Вивчення такої проблематики почалося ще за часів «холодної війни». Представник Торонтського університету Джордж Каплан вивчав «справу гестапо» в Онтаріо, пов'язану зі звинуваченнями прем'єра провінції від Прогресивно-консервативної партії у шпигунстві за опозицією руками поліції⁶⁹. Автор стверджує, що певні порушення демократичних процедур мали місце, однак, попри це, звинувачення були надто перебільшеними у порівнянні з нацизмом.

Варто відмітити доробок Ірвінга Абелли, який вивчав боротьбу в профспілковому середовищі між комуністами та прибічниками дистанціювання від КПК⁷⁰. Цікавлять нас дослідження не тільки комуністичного, але й соціал-демократичного спектру. Так, канадський політолог Нельсон Уайсмен, починаючи з 1980-х рр., досліджував перетворення ССФ у Нову Демократичну партію, причини цих змін та ідеологічні трансформації окремих політиків на прикладі Манітоби⁷¹. Ян МакДональд також схарактеризував боротьбу ідеологічних фракцій лівого руху всередині профспілкових організацій електриків⁷².

У поле зору дослідників потрапили кампанії з боротьби з комунізмом. Так, відомий канадський історик Рег Уайттекер здійснив компаративний аналіз таких переслідувань у США, Великій Британії, Австралії та Канаді⁷³. В цьому порівнянні канадські та британські заходи виглядали, на думку автора, м'якими у порівнянні з австралійськими та, особливо, з американськими. Йому належить також визначення Канади досліджуваного нами періоду як

---

⁶⁹ Caplan G. L. The Ontario "Gestapo" Affair, 1943–1945 // *Canadian Journal of Economics and Political Science / Revue canadienne de economiques et science politique*. 1964. Т. 30. № 3. Р. 343-359.

⁷⁰ Abella I. M. *Nationalism, Communism and Canadian Labour: The CIO, the Communist Party and the Canadian Congress of Labour, 1935-1956*. Toronto: University of Toronto Press, 1973. 256 p. Abella I. M. *The Canadian Labour Movement, 1902-1960*. Ottawa: Canadian Historical Association, 1975. 28 p.

⁷¹ Wiseman N. *Social democracy in Manitoba: A history of the CCF/NDP*. Univ. of Manitoba Press, 1983. 180 p. Wiseman N. *The NDP: Manitoba's Natural Governing Party?* // "Manitoba Politics and Government into the 21st Century" Conference, 2008. P. 1-16.

⁷² McDonald I. *Class conflict and political factionalism: a history of Local 213 of the International Brotherhood of Electrical Workers, 1901-1961*. Doctoral dissertation, Theses (Dept. of History) Simon Fraser University, 1986. 216 p.

⁷³ Whitaker R. *Fighting the Cold War on the Home Front: America, Britain, Australia and Canada* // *Socialist Register*. 1984. Т. 21. Р. 23-67.

«держави національної небезпеки», яке він застосовує у одній із монографій⁷⁴ та інших працях⁷⁵.

Канадська дослідниця Джудіт Карл зосередила увагу на освітній політиці ССФ на прикладі Британської Колумбії⁷⁶. Цей case studies дозволяє нам уточнити ідеологічні особливості канадських соціалістів у досліджуваний період та його зміни, їх оцінку міжнародного контексту та глобального протистояння.

Важливим питанням був анти-американізм, який, за твердженнями ряду дослідників, був історично притаманний канадському суспільству. Увага до цієї особливості у досліджуваний період пояснювалася дихотомією: традиційне протиставлення Канади США поєднувалося зі стратегічним партнерством, посиленням «холодною війною». Власне, такі студії можна розділити на ті, що заперечують анти-американізм в країні, і ті, що його відстоюють. До перших відносяться роботи американського історика Чарльза Дорана та канадського історика Джеймса Сьюела⁷⁷. Іншу точку зору відстоював канадський історик Уільям Бейкер⁷⁸, який вважає, що антиамериканізм канадців є основою їх національної ідентичності та окремішності. Він демонструє потужний історичний контекст, що є основою, з його точки зору, канадських традицій.

Широкою є історіографія самої «справи Гузенка», яка має неоднозначні оцінки дослідників. Джек Гранатштейн та Девід Стаффорд створили монографію, присвячену роботі комісії з розслідування справи, де дається характеристика всім етапам роботи та висновкам і результатам⁷⁹. У той самий час, канадський історик Денніс Молінаро стверджує, що саме

---

⁷⁴ Whitaker R., Marcuse G. *Cold War Canada: The making of a national insecurity state, 1945-1957*. Toronto: University of Toronto Press, 1994. 512 p.

⁷⁵ Whitaker R., Hewitt S. *Canada and the Cold War*. Toronto: Lorimer, 2003. 256 p.

⁷⁶ Carle J. J. *Analysis of membership education: a study of the CCF party in BC, 1933-1961*. Masters thesis, University of British Columbia; 1982. 143 p.

⁷⁷ Doran, Charles F., Sewell J. P. *Anti-Americanism in Canada? // The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. 1988. Vol. 497. P. 105-119.

⁷⁸ Baker W. M. *The Anti-American Ingredient in Canadian History // The Dalhousie Review*. 1973. Vol. 53. P. 58.

⁷⁹ Granatstein J. L., Bothwell R. *Gouzenko Transcripts*. Ottawa: Deneau, 1982. 346 p.

британська сторона була винною у цілеспрямованій публікації інформації щодо справи з метою загострення відносин зі Сходом, чого хотіло уникнути керівництво США та Канади⁸⁰. Журналіст Джон Саватський у своїй книзі⁸¹ зібрав широку добірку інтерв'ю з особами, що мали відношення до справи. Це дозволило уточнити низку аспектів розслідування та його мету, співвідношення антикомунізму, держбезпеки та порушення прав людей під час кампанії.

Окрему увагу привертав в історіографії сюжет, пов'язаний з самогубством канадського дипломата Герберта Нормана. Причиною цього був тиск з боку суспільства та конкретно колег за ліві переконання та звинувачення в «комунізмі». Проблема стала предметом дослідження Джеймса Барроса, істориків Роджера Боуена, Р. Уайттекера, які докладно розібрали біографію та службове розслідування щодо Нормана. Проте автори дійшли до різних (в тому числі протилежних) висновків. Одні підтримували тезу про реальність шпигунського минулого дипломата⁸². Інші зображували його як безневинну жертву «полювання на відьом»⁸³. Ця наукова дискусія була продовжена П. Лайоном, який, демонтував висновок про шпигунство Нормана як такий, що базувався на недостовірних джерелах (таких, як інформація А. Голіцина). Втім, автор так само зазначає реальність прокомуністичних ідеалів Нормана та його участі в лівих організаціях, особливо в ранній біографії⁸⁴.

Слід також відмітити доробок канадської дослідниці Джоан Сангстер, роботи якої присвячені проблемі участі жінок в лівому та профспілковому русі країни⁸⁵. Центральним висновком її твору⁸⁶ є встановлення наявності

---

⁸⁰ Molinaro D.. How the Cold War Began ... with British Help: The Gouzenko Affair Revisited.// Labour/Le Travail. 2017. No. 79. P. 143-155.

⁸¹ Sawatsky J. Gouzenko: The Untold Story. Toronto: Macmillan of Canada, 1984. 316 p.

⁸² Barros J. No sense of evil. Toronto: Deneau, 1986. 259 p.

⁸³ Whitaker R. Return to the crucible: The persecution of Herbert Norman // Canadian Forum, 1986. P. 11-28. Bowen R. Innocence Is Not Enough: The Life and Death of Herbert Norman. Vancouver & Toronto: Douglas and McIntyre, 1986. 409 p.

⁸⁴ Lyon P. V. The Loyalties of E. Herbert Norman // Labour / Le Travail. 1991. Vol. 28. P. 219–59.

⁸⁵ Sangster J. Canada's Cold War in Fur // Left History: An Interdisciplinary Journal of Historical Inquiry and Debate. 2008. T. 13. №. 2. P. 10-36.

зв'язку участі жінок у лівому русі гендерної рівності і їхньою класовою приналежністю. Проте, на думку авторки, для чоловічої партійної верхівки проблеми жіноцтва не були пріоритетними.

В поле зору дослідників потрапляли не тільки гендерні, а й етнічні чинники розвитку політичних рухів. У своїх роботах Говард Палмер розглядав ставлення різних етнічних груп Канади до політичних партій⁸⁷. Автор демонструє, що довгий час емігрантські спільноти були прихильниками лібералів до початку ери Джона Діфенбейкера, який почав інтенсивно працювати з ними, у тому числі граючи на антикомуністичних настроях.

Завершення «холодної війни» призвело до спроб певним чином узагальнити, оцінити її спадок. У полі зору дослідників виявилася і тема міжнародного шпигунства, яка у контексті історії Канади пов'язана переважно зі «справою Гузенка». З неї ще у 1945–1946 рр. почалося загострення відносин Західних країн з СРСР. Джек Гранатштейн та Девід Стаффорд дослідили проблеми радянського шпіонажу в країні впродовж «холодної війни». Автори дійшли висновку, що саме широка увага у суспільному дискурсі до фактів проникнення агентів Сходу стала для канадського суспільства початком біполярного протистояння⁸⁸.

Американський дослідник Брюс Крейг вивчив проблему «американського зв'язку» виданої Гузенко шпигунської мережі та встановив, що подібні перебіжчики в США мали велике практичне значення для Вашингтону⁸⁹. Таке дослідження дозволило краще встановити мотивацію керівництва Канади у питаннях безпеки Західної півкулі.

---

⁸⁶ Sangster J. *Dreams of Equality: Women on the Canadian Left, 1920-1950*. Toronto: University of Toronto Press, 1989. 272 p.

⁸⁷ Palmer, H. *Ethnicity and politics in Canada since confederation*. Canadian Historical Association, 1991. 32 p.

⁸⁸ Granatstein, J. L., Stafford D. *Spy Wars: Espionage and Canada from Gouzenko to Glasnost*. Toronto: McClelland & Stewart, 1992. 276 p.

⁸⁹ Craig B. *A matter of espionage: Alger Hiss, Harry Dexter White, and Igor Gouzenko the Canadian connection reassessed // Intelligence and National Security*. 2000. Vol. 15. №. 2. P. 211-224.

Варто згадати і роботу канадського соціолога Домініка Клемента, який проаналізував зв'язок переслідувань по справі з розвитком руху за права людини. Клемент критично проаналізував дії урядової комісії з точки зору права та піддав сумніву легальність багатьох дій⁹⁰.

Автори монографії⁹¹ з співпраці розвідок США, Канади та Великої Британії Родрі Джефферіс-Джонс та Девід Стаффорд провели аналіз генези «холодної війни» у Канаді з точки зору контррозвідки. На їх думку, тектонічний характер координації по «справі Гузенка» мав високий рівень організації. Це сталося не тільки через загрозу СРСР, а й загалом через втягування Канади, її спецслужб у глобалізацію розвідки – і загроз на цьому ґрунті.

Антикомуністичні кампанії у Канаді також коротко розглянув канадський історик Девід Макензі⁹². Перш за все він сфокусував увагу на практиках перевірки державних службовців, а також митцях та пресингу на них, що набув поширення у 1950-ті рр.

Контроль за комуністичними активістами у вищій освіті вивчав британський історик Стів Хьюїт. У його роботі аналізуються заходи, що провадили правоохоронні органи, з залученням великої кількості офіційних джерел⁹³.

Американська дослідниця Емі Найт докладно схарактеризувала всі етапи справи Гузенка, включаючи її передумови та процес використання даних⁹⁴. Дослідниця визначає справу як потужний фактор початку «холодної війни», що є історіографічно поширеною тезою у новітній літературі.

---

⁹⁰ Clément D. Spies, Lies, and a Commission: A Case Study in the Mobilization of the Canadian Civil Liberties Movement // *Left History: An Interdisciplinary Journal of Historical Inquiry and Debate*. 2000. Т. 7. № 2. P. 53-79.

⁹¹ Jeffreys-Jones, R., & Stafford, D. (Eds.) *American-British-Canadian Intelligence Relations, 1939-2000*. Routledge, 2001. 288 p.

⁹² MacKenzie D. C. *Canada's Red Scare: 1945-1957*. Canadian Historical Association, 2001. URL: https://cha-shc.ca/_uploads/5c38afba549c7.pdf (дата звернення 21.09.2021).

⁹³ Hewitt S. *Spying 101: the RCMP's secret activities at Canadian universities, 1917-1997*. Toronto: University of Toronto Press, 2002. 304 p.

⁹⁴ Knight A. *How the Cold War Began: The Gouzenko Affair and the Hunt for Soviet Spies*. Toronto: McClelland & Stewart, 2005. 376 p.

Лідія Мілан та Баррі Купер⁹⁵ дослідили антиамериканізм та «гарнізонний менталітет» канадців на прикладі ЗМІ держави. Вони дійшли висновку, що у критиці зовнішньої політики США з боку Canadian Broadcasting Company «емоційний критицизм» переважав над «раціональним», тобто підставами для критики не завжди були негативні оцінки безпосередніх дій Вашингтону, але негативне ставлення в цілому.

Майкл Классенс також вивчив історію соціал-демократії та еволюцію електоральної бази відповідних політичних сил⁹⁶ з детальним вивченням діяльності угруповань всередині CCF-NDP⁹⁷.

Варта уваги також робота канадської дослідниці Дженіфер Андерсон, присвячена Товариству канадсько-радянської дружби⁹⁸. Книга фокусує увагу на спробах організації вплинути на канадське суспільство, його візію Радянського Союзу. Основний результат роботи полягає в уточненні зв'язків між Москвою та прорадянськими активістами в Канаді, їх специфіки. Також важливим є характеристика однієї з організацій таких активістів сама по собі, адже вони не часто перебували у фокусі студій з «холодної війни».

Важливими для нас є висновки канадських дослідників Гленни Робертс та Сержа Ціпко, які проаналізували наслідки радянської програми «повернення на батьківщину»⁹⁹. У їхній книзі розглядаються крос-дискурсивні питання та проблеми зміни свідомості серед канадців. Висновки авторів спираються на велику кількість інтерв'ю.

---

⁹⁵ Miljan L., Cooper B. The Canadian "Garrison Mentality" and Anti-Americanism at the CBC Calgary Policy Research Centre, The Fraser Institute, 2005. URL: <https://www.fraserinstitute.org/sites/default/files/GarrisonMentalityAntiAmericanism.pdf> (дата звернення 26.08.2020).

⁹⁶ Wiseman N., Isitt B. Social democracy in twentieth century Canada: An interpretive framework // Canadian Journal of Political Science/Revue canadienne de science politique, 2007. Т. 40, №. 3. pp. 567-589. Wiseman N., Taylor K. W. Class and ethnic voting in Winnipeg during the Cold War // Canadian Review of Sociology/Revue canadienne de sociologie. 1979. Т. 16, №. 1. P. 60-76.

⁹⁷ Classens M. The communicative ecology of social democracy: The case of the CCF/NDP. Electronic Theses and Dissertations, 2008. 162 p.

⁹⁸ Anderson J. Propaganda and persuasion in the Cold war: the Canadian Soviet Friendship Society, 1949-1960 : PhD thesis. Carleton University, 2008. URL: <https://cutt.ly/9XYLJHK> (дата звернення 26.08.2020).

⁹⁹ Roberts G., Cipko S. One-Way Ticket: The Soviet Return-to-the-Homeland Campaign, 1955-1960. Newcastle: Penumbra Press, 2008. 208 p.

Відбулася також спроба перегляду сюжету Гербета Нормана Дональдом Баррі, який відстоював компромісну версію в оцінках причин самогубства¹⁰⁰. Він спробував примирити точки зору та продемонструвати контекст конфлікту американо-канадських відносин у цьому кейсі. Суть ідеї історика полягає в тому, що пресинг на Нормана з боку США та захист його з боку Л. Пірсона стали одним з факторів ери націоналізму в канадській зовнішній політиці, періоду дистанціювання Отави від Вашингтону.

Увагу вчених привернули і тред-юніони, які традиційно були одним з середовищ походження комуністичних активістів. Вже згаданий канадський історик Рон Верзук працював з проблемами боротьби між комуністами (CPC) та соціалістами (CCF) за першість у впливі на профспілковий рух. Він критично розглянув точки зору сторін на проблему, але дійшов до висновку щодо переходу профспілок на шлях маккартизму та антикомунізму, чому сприяла критика сталінізму, який «неможливо стало виправдати» в середині 1950-х рр.¹⁰¹ Загалом автор концентрується на лівому русі, пов'язуючи його з трендами епохи, такими, як боротьба за права людини¹⁰².

Необхідно згадати також роботи авторів, присвячені проблемам мігрантів з комуністичних країн до Канади. Ці люди не тільки ставали частиною суспільства країни, але також відіграли велику роль у формуванні образу комуністичних режимів. Так, Ян Раска опрацював тему ставлення чеської та словацької спільноти до міжнародних процесів¹⁰³. Автор схарактеризував вплив повоєнної міграції на зниження симпатій до комунізму з боку канадців у цілому. Як стверджує дослідниця з університету

¹⁰⁰ Barry D. Cleared or covered up? The Department of External Affairs investigations of Herbert Norman, 1950-52 // *International Journal*. 2011. Т. 66. №. 1. P. 147-169.

¹⁰¹ Verzuh R. The Raiding of Local 480: A Historic Cold War Struggle for Union Supremacy in a Small Canadian City // *Labour / Le Travail*. 2018. Vol. 82. P. 81-118.

¹⁰² Verzuh R. Mine-Mill's Peace Arch Concerts: How a 'Red' union and a famous singer-activist fought for peace and social justice during the Cold War // *BC Studies: The British Columbian Quarterly*. 2012. №. 174. С. 61-99.

¹⁰³ Raska J. Freedom's Voices: Czech and Slovak Immigration to Canada During the Cold War. PhD thesis, University of Waterloo, Ontario, 2013. URL: https://uwspace.uwaterloo.ca/bitstream/handle/10012/7862/Raska_Jan.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення 26.08.2020). Raska J. *Czech Refugees in Cold War Canada: 1945-1989*. Univ. of Manitoba Press, 2018. 320 p.

Торонто Касандра Луцюк, подібні зміни у настроях були характерні і для української спільноти Канади¹⁰⁴.

Значна увага дослідників була приділена оцінці канадцями Угорського повстання 1956 р. у тому числі у контексті «холодної війни». Так, канадський історик Крістофер Адам, який вивчав вказану проблему, зосередив увагу на конфлікті в середовищі канадських угорців. Протиріччя були наявними переважно у взаєминах між комуністами та антикомуністами¹⁰⁵. В іншій роботі – колективній монографії за участі широкого кола авторів, розглядається доля тисяч угорських біженців у Канаді: їхній побут, оцінку власного становища та проблеми¹⁰⁶. Канадський аналітик Боббі Кемерон проаналізував кейс на прикладі біженців, що потрапили на острів принца Едуарда¹⁰⁷.

Цікавими є дослідження, які стосуються дискурсу щодо питань, пов'язаних з участю канадських військ у збройних конфліктах. До них можна віднести працю Ізабель Кемпбел, присвячену канадському контингенту у ФРН¹⁰⁸. Дослідниця розглядає контакти вояків з місцевими жителями як у офіційному, так і побутовому контексті, а також фокусується на їх особистих уявленнях про власну місію.

У дослідженні комунізму та антикомунізму важливими є роботи Девіда Леві¹⁰⁹. Цей автор зосередив увагу на ранньому періоді «холодної війни» та використанні прихильників комуністичної ідеології, в тому числі Фреда Роуза та його контактів, для шпигунства. Автор зауважує, що влада навіть

---

¹⁰⁴ Luciuk K. "There is Only One Ukrainian People!" Ukrainian Canadians, symbols of self, and the negotiation of legitimacy in Cold War Canada. URL: <http://cihs-shic.ca/wp-content/uploads/2012/03/KLuciuk-essay.pdf> (дата звернення 26.08.2020).

¹⁰⁵ Adam C. P. Communists vs. Conservatives and the Struggle for the Hungarian Soul in Canada, 1940-1989.. Doctoral dissertation, Université d'Ottawa/University of Ottawa, 2013. URL: https://ruor.uottawa.ca/bitstream/10393/24057/1/Adam_Christopher_Peter_2012_thesis.pdf (дата звернення 12.04.2021).

¹⁰⁶ Adam C., Egervari T., Laczko, L. & Young, J. (Eds.). The 1956 Hungarian Revolution: Hungarian and Canadian Perspectives. University of Ottawa Press, 2010. 296 p.

¹⁰⁷ Cameron B. T. The Migration of Hungarian Refugees to Prince Edward Island, Canada (1956-1957) // KOMÉ: An International Journal of Pure Communication Inquiry. 2014. Т. 2. №. 2. P. 17-25.

¹⁰⁸ Campbell I. Unlikely Diplomats: The Canadian Brigade in Germany, 1951-64. UBC Press, 2013. 268 p.

¹⁰⁹ Levy D. Stalin's Man in Canada: Fred Rose and Soviet Espionage. Enigma Books, 2011. 320 p. Levy D. The Sad Tale of Fred Rose, Stalin's Man in the True North // International Journal of Intelligence and CounterIntelligence. 2012. Т. 25. №. 2. P. 350-366.

закривала очі на порушення законодавства для забезпечення боротьби з прихильниками комуністичної ідеології.

Гендерну тематику в лівому русі досліджував Брайан Торн¹¹⁰, який вивчав соціальну, географічну основу жіночої компоненти лівих політичних партій (з фокусом на ССФ, Комуністичній партії Канади та Партії соціального кредиту). Автором було зроблено висновки про більш послідовне, ніж у чоловіків, дотримання лівого спектру політичного дискурсу навіть в його кризові періоди, а також про частий поділ сім'єю поглядів таких активісток та важливість гендерного питання у політиці соціалістичних та комуністичних організацій¹¹¹.

Антикомуністичну політику Квебеку періоду прем'єрства Дюплессі схарактеризувала молода канадська дослідниця Зоя Ален-Мерсьє¹¹². Нею було продемонстровано поліцейський та публіцистичний пресинг лівих з боку уряду «прекрасної провінції», а також використання комуністів як засобу гуртування населення навколо лідера Квебеку та його команди.

Цікавим є і дисертаційне дослідження канадського історика Френсіса Рейлі. Автор провів аналіз політики уряду щодо контролю за комуністичними активістами, сексуальними меншинами, що вважалися небезпечними для соціальної стабільності¹¹³. Френсіс Рейлі також дослідив адаптацію канадців до ядерної загрози через дитячу літературу¹¹⁴. Він зображує цей процес як балансування між вірою у прогрес та науку, її позитивне майбутнє – та страхом перед зростанням потужностей зброї масового ураження.

---

¹¹⁰ Thorn B. “Women Are Truly Wonderful in their Ingenuity”: Radical Housewives and Consumer Protest During the Cold War Era // *Left History: An Interdisciplinary Journal of Historical Inquiry and Debate*. 2014. Т. 18, №. 1. P. 9-36.

¹¹¹ Thorn B. T. *From Left to Right: Maternalism and Women's Political Activism in Postwar Canada*. Vancouver, UBC Press, 2016. 256 p.

¹¹² Z. Allen-Mercier “An Illness of the Mind”: The State Repression of Communism in Quebec Under Maurice Duplessis in the Post-War Era // *Канадский ежегодник*. 2016. №20. P. 124-152.

¹¹³ Reilly F. V. *Controlling Contagion: Policing and Prescribing Sexual and Political Normalcy in Cold War Canada*. PhD thesis, University of Saskatchewan, 2016. URL: <https://cutt.ly/sXYWPRx> (дата звернення 26.08.2020).

¹¹⁴ Reilly F. V. Dale and the Bomb: Exploring the Nuclear Future and Cold War Anxiety in 1950s Canadian Children's Literature // *Journal of Canadian Studies*. 2019. Т. 53. №. 2. P. 270-295.

Актуальною для нас є також опублікована 2018 року робота Ронди Хінтер¹¹⁵. У монографії, присвяченій дослідженню україно-канадських лівих рухів, було дано огляд їх еволюції впродовж 1891–1991 рр. (себто і в досліджуваний нами період). Було здійснено огляд за гендерним принципом, а також приділено істотну увагу дитячим та юнацьким організаціям.

Канадський історик Френк Кларк проаналізував вплив «холодної війни» на шкільну освіту в Онтаріо в зазначений період¹¹⁶. Автор відмітив значну ідеологізацію багатьох питань, в тому числі – тиск на дітей або працівників, асоційованих з комуністами. Інший канадський історик Х'юг Теоре схарактеризував антикомуністичну політику у Квебеку з 1917 р. до завершення «ери Дюплессі»¹¹⁷. Було надано комплексну характеристику як ідеологічних конфліктів, так і практичних поліцейських заходів, що серйозно обмежували можливості комуністів у публічній діяльності.

Ряд дослідників фокусували свою увагу на історико-філософській та соціально-психологічній складовій сприйняття «холодної війни» канадським суспільством. Так, професор університету Брендон (Манітоба, Канада) М. В. Найдю дослідив проблематику сприйняття поняття «Захід» через його генезу та розвиток. Автор вважав, що глобальне протистояння було проявом у тому числі «вестернізму», який він характеризував як аморальний – у протиставленні з глобалізмом та космополітизмом¹¹⁸.

Таким чином, увага до ідеологічного спектру країни, суспільних рухів та їх кадрового наповнення в цей період демонструє нам значну історіографічну популярність таких сюжетів. Ми також можемо побачити еволюцію студій, пов'язаних з «п'ятою колоною» СРСР у Канаді. Наприклад, активна дискусія щодо постаті Герберта Нормана характерна для другої половини 1980-х –

---

¹¹⁵ Hinder R. L. *Perogies and Politics: Canada's Ukrainian Left, 1891-1991*. Toronto: University of Toronto Press, 2018. 312 p.

¹¹⁶ Clarke F. K. *The Impact of Cold War Events on Curriculum and Policies, and the Protection of Children in Postwar Ontario Education, 1948-1963*. Toronto, 2020. 388 p.

¹¹⁷ Théorêt H. *La peur rouge. Histoire de l'anticommunisme au Québec, 1917-1960*. Québec: Septentrion, 2020, 215 p.

¹¹⁸ Naidu, M.V. "Westernism" :Is It Pride Or Prejudice? // *Peace Research*, 1986. Vol. 18, No. 1 P. 4-12, 65-76.

початку 1990-х, тоді як «справа Гузенка» пережила новий підйом уваги вже після «холодної війни». Це було пов'язано, на нашу думку, з характером самих постатей – інформація щодо Гузенка була великою мірою секретною, а скандал з самогубством Нормана – публічним. Крім того, саме «справа Гузенка» давала певні можливості уточнення періодизації глобального протистояння. Щодо студій лівого руху ми можемо також відмітити підвищення інтересу, проте не стільки до комуністичної його складової, скільки до більш поміркованих сил. Причиною цього є значне полівішання як політичного спектру країн Заходу в десятиліття після «холодної війни», що природним шляхом збільшувало увагу до історичного коріння такого повороту. Підсилював її також поворот до історії повсякденності та гендерних студій, які оновлювали дослідницькі фокуси.

Інший, хоча й менший з масштабами доробок був виконаний протилежною стороною «холодної війни» – науковцями з СРСР, де в другій половині ХХ ст. були зроблені потужні кроки у розвитку канадистики. Ця увага пояснювалася передовсім політичними мотивами, що було пов'язано з доктринальним характером радянської історичної науки та її пропагандистським призначенням. Серед сильних сторін радянських досліджень слід відмітити систематичний аналіз соціально-економічної та національної картини в країні – на жаль, з явною переоцінкою кризового характеру ситуації у Канаді. Це пояснювалося вищезазначеними ідеологічними мотивами, з нашої точки зору, призначенням робіт перш за все для внутрішньої аудиторії як заміника недоступних творів з інших країн. Загалом радянська історіографія проблеми пішла іншим шляхом, далеким від антропологічного підходу.

Через застосування в СРСР однієї парадигми студії з теми показували канадську державу як продукт буржуазії, що експлуатує за її допомогою пролетарів, корінні народи тощо. При цьому перебільшувалася роль Комуністичної партії Канади в країні та протестний потенціал населення, підкреслювалися проблеми суспільства країни. Хоча радянські вчені О. С.

Сороко-Цюпа¹¹⁹, В. Тишков, Л. Кошелев¹²⁰ та інші й зібрали велику документальну базу, соціально-психологічний контекст історії країни – у першу чергу через доктринерство – не враховувався дослідниками. До того ж, виконувалися не спеціальні дослідження з певних проблем, а загальні праці, які за своїм характером нагадували підручники або посібниками. Це явно обмежувало можливості не тільки методологічного, а й тематичного вибору. Втім, для нас актуальним є широкий аналіз економічної та соціальної статистики в країні, особливо у контексті історії лівих рухів.

Сучасна історична наука в Росії, попри серйозну увагу до Англо-Америци, концентрується переважно на контемпоральній історії Канади. Видання, присвячені «холодній війні» в канадському вимірі не є розповсюдженим явищем та переважно належать власне канадистам, тоді як історики міжнародних відносин цього періоду концентруються саме на протистоянні СРСР та США.

У контексті наших студій варто згадати роботу Т. А. Щербіної, яка докладно аналізувала стартову фазу глобального протистояння, в тому числі «справу Гузенка» через призму відносин Канади з СРСР¹²¹. Цю тематику також досліджувала І. Агеева, яка зробила висновок, що міжнародний резонанс по справі був більш значним, ніж всередині країни¹²². Дослідниця також оцінює справу як кризу канадо-радянських відносин, яка справила на них тектонічний вплив у роки, що передували десталінізації.

Слід зауважити, що роботи з РФ несуть на собі індоктринаційно-державницький відбиток. Яскраво це видно в роботі О. Рассказова, який змалював Гузенка як зрадника, аморальну особу, яку використовували в США. Як описує підсумок його дій автор, «кинувши виклик сталінській

---

¹¹⁹ Сороко-Цюпа О.С. История Канады. Москва: Высшая школа, 1985. 304 с.

¹²⁰ Тишков В. А., Кошелев Л. В. История Канады. Москва: Мысль, 1982. 268 с.

¹²¹ Щербина Т. А. Канадо-советские отношения (1942–1953 гг.): основные тенденции и направления : дис. ... канд. ист. наук : 07.00.03. Ставроп. гос. ун-т, 2004. 279 с.

¹²² Агеева И.А. Канада и начало холодной войны: дело Гузенко в советско-канадских отношениях // Холодная война 1945–1963 гг. Историческая ретроспектива. Москва: ОЛМА-ПРЕСС, 2003. С. 369-405.

системі, зрадник намагався відокремити від неї колишню Батьківщину та радянський народ та зазнав повного морального банкрутства»¹²³.

Проблему Квебеку часів «холодної війни» та його місця в Канадській конфедерації досліджував В. Коленко¹²⁴. Він зробив висновки про значний ідеологічний консерватизм провінції загалом, поєднаний водночас з локальним розвитком робітничого руху та поширенням лівих ідей.

Важливим для аналізу канадського суспільства часів «холодної війни» є також доробок А. Зав'ялова, присвячений українській діаспорі в країні та її адаптації до канадського суспільного клімату. Автор концентрує увагу на значних обсягах повоєнної хвилі міграції (1940-ві) та на розбраті між цими мігрантами та більш ранніми поколіннями¹²⁵.

Отже, попри формальне зникнення радянської парадигми вивчення «холодної війни» з розпадом СРСР, російська історіографія значною мірою зберегла попередню спрямованість у нашій тематиці. Це полягало, зокрема, в увазі до традиційних сюжетів (ліві та робітничі рухи, дипломатія канадських урядів). Помітними є і неомарксистські тенденції, а також збереження позитивістського бачення історії. Причиною цього є вплив старшого покоління дослідників і відповідна методологічна інерція. Проте було змінено риторичну та здійснено відхід від багатьох попередніх засад (гіпертрофованої уваги до компартії Канади, концепції неминучої кризи капіталістичного ладу та його морального занепаду). В контексті нашої роботи деякі розвідки мали позитивне значення та дозволили збагатити аналітичну палітру, зокрема, по «справі Гузенка» або еволюції дискурсів мігрантських спільнот.

В українській історіографії проблема в такій постановці не підіймалася, проте канадологи у своїх дослідженнях подекуди торкалися даної

---

¹²³ Рассказов А. В. Интервью И. Гузенко 1954 г. и советско-американские отношения // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. Серия: Международные отношения, Политология, Регионоведение. 2004. №. 1., С. 33-39.

¹²⁴ Коленко В.А. Французская Канада в прошлом и настоящем: очерки истории Квебека XVII-XX века Москва: Наука, 2006. 314 с.

¹²⁵ Завьялов А. В. Социальная адаптация украинских иммигрантов: монография. Иркутск: Изд-во ИГУ, 2017. 179 с.

проблематики. Так, проблемами етносоціального розвитку Канади, в тому числі в період «холодної війни», займався В. Б. Євтух, огляд якого є важливим для нас в контексті структуризації дискурсу з урахуванням соціальних структур¹²⁶. Дослідник також вивчив характеристики та роль у суспільстві країни української діаспори, боротьба за вплив на яку була важливим полем протистояння «холодної війни»¹²⁷. В цьому контексті слід також згадати дослідження Т. Лупула, який окреслив форми та методи боротьби українців у Канаді за власну ідентифікацію¹²⁸. Роллю української діаспори у політичному житті країни та її становищем в суспільстві займалася О. Сухобокова, яка відмічає високу інтегрованість в канадський соціум та активність¹²⁹. О. Бажан також проаналізував спроби радянських урядових кіл встановити зв'язки з українською діаспорою, відмітив значний такий вплив на початку «холодної війни»¹³⁰.

Варто також відмітити доробок Р. Сіромського, який проаналізував кейс оцінки канадцами порушень прав людини в УРСР. Автор зазначає, що «завдяки активним діям канадських українців питання порушення прав людини в УРСР увійшло до політичного дискурсу й публічного простору Канади та постійно актуалізувалося завдяки різноманітним інформаційним приводам»¹³¹. Вчений також вивчав питання характеристики політичного режиму М. Дюплессі у Квебеку в досліджуваний період та зробив висновок

---

¹²⁶ Євтух В. Б. Концепции этносоциального развития США и Канады: типология, традиции, эволюция. Київ: Наукова думка, 1991. 176 с.

¹²⁷ Євтух В.Б., Ковальчук, О.О. Українці в Канаді. Київ: Будівельник, 1993. 142 с. Євтух, В. Б., Трощинський В. П., Попок А. А. Закордонне українство. Київ: ВІК, 2005. 308 с. Євтух В. Б., Камінський Є. Є., Ковальчук О. О., Трощинський В. П. Зберігаючи українську самобутність. Київ: ІНТЕЛ, 1992. 100 с. Євтух В. Б., Трощинський В. П., Попок А. А., Швачка О. В. Українська діаспора : соціологічні та історичні студії. Київ: Фенікс, 2003. 228 с.

¹²⁸ Лупул Т.Я. Українська етнічна група Канади як тип «незавершеної» та «перехідної» етнічності // Історичний архів. Наукові студії: 36. наук. пр. Миколаїв: ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. Вип. 5. С. 114-119.

¹²⁹ Сухобокова О. О.Інтеграція української діаспори у політичне життя Канади // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. Вип.105. Київ, 2011. С.52-56. Сухобокова О. О.Українська шкільна освіта у Канаді // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія. Вінниця, 2010. Вип.18. С. 290-295.

¹³⁰ Бажан О. Г. Проблеми взаємозв'язків органів державної влади та управління УРСР з українською громадою Канади в 1950-1980-х роках в документах Національного архівного фонду України // Науковий вісник Дипломатичної академії України. Київ, 2003. Вип. 9. С. 385-393.

¹³¹ Сіромський Р. Б. Права людини в УРСР у публічному просторі та зовнішній політиці Канади (1945–1991 рр.). URL: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/03/dis_siromskyi.pdf (дата звернення 01.07.2021).

про зростаючий розрив між консерватизмом уряду провінції та її суспільством, що переживало стрімкі модернізаційні процеси¹³². Подібну тематику дослідив О. Машевський через призму франкоканадського націоналізму та зробив висновки про структурно-політичний, більш ніж етнонаціональний характер конфлікту Квебеку та решти Канади в цю добу¹³³.

Початку «холодної війни» та «справі Гузенка» присвячена розвідка української дослідниці М. Бессонової, яка на основі студії з канадського контексту вважає, що «холодна війна для цієї країни розпочалася саме із втечі радянського шифрувальника»¹³⁴.

Отже, хоча в історіографії проблема підіймалася в численних працях, її не можна вважати вирішеною в науковому сенсі. По-перше, описані в цьому параграфі роботи розглядають питання побічно, у зв'язку з іншими дослідницькими питаннями. По-друге, застосування дискурсивного підходу до нашої тематики досі не є поширеним. Нарешті, більшість вказаних робіт концентрується безпосередньо на «холодній війні» у різних її проявах та місці Канади в глобальному протистоянні, а не рецепції його в країні.

Роботи, присвячені аналізу сприйняття канадцами «холодної війни», як правило, концентруються на окремих її проявах («справа Гузенка», кризи (Берлінські, Суецька, Кубинська тощо). Окремі фрагменти можна знайти також в узагальнюючих роботах з історії Канади цього періоду, але вони мають не самостійний характер, а служать ілюстрацією до загальної картини. Нарешті, роботи з ідеологічного протистояння всередині країни теж присвячені окремим його кейсам або фрагментам, фігурам відомих канадських комуністів. Відповідно, наше дослідження дає можливість

---

¹³² Сіромський Р. «Le Chef»: Особливості політичного режиму Моріса Дюплессі в Квебеку (1944–1959) // Слов'янський вісник: збірник наукових праць. Серія «Історичні та політичні науки». 2012. Вип. 14. С. 93–96.

¹³³ Машевський О., Барабой М. Квебекське національне питання в роки Другої світової війни та повоєнний період // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2017. Вип. 1 (132). С. 24–34.

¹³⁴ Bessonova M. Canada and the Beginning of the Cold War: Modern Interpretations. P. 53. URL: <https://drive.google.com/file/d/1JMkbBxzCmTvHOIGbM4ZwZ2R-A6ZNuhZs/view> (дата звернення 02.02.2021).

закрити недостатньо вивчені питання з використанням актуальних методів та підходів.

Назагал багато проблем історії Канади часів «холодної війни» не можна вважати закритими, що підтверджується в тому числі новітньою публікаційною активністю науковців. На нашу думку, ця робота є такою, що покликана вдосконалити розуміння проблематики.

1.2 Джерельна база дослідження

Для проведення дослідження нами було залучено велику кількість різноманітних джерел. Мотивація їх підбору була різною. Перш за все, ми використовували джерела, що могли сформувавши уявлення про дискурсивні практики, їх наповнення, місце у них «холодної війни» та її складових чи епізодів. Також було долучено ті з них, які містять інформацію, важливу для моделювання контексту – передумов та підґрунтя реалізації таких практик.

Першу групу джерел складають нормативно-правові акти. До них входять як власне канадські пам'ятки законодавства, так і міжнародно-правові документи. До них належать угоди про НАТО¹³⁵ та акти, що доповнювали їх¹³⁶, договір щодо НОРАД¹³⁷, торговельні угоди між Канадою та СРСР¹³⁸, окремі закони, пов'язані з антикомуністичною боротьбою¹³⁹. Значення міжнародних договорів для нашої роботи визначається відомостями з геополітичного становища країни у досліджуваній період. Щодо внутрішньоканадських актів, то важливість їх полягає у змісті заходів, запроваджених з метою посилення обороноздатності країни або послаблення впливу симпатиків східного блоку. Звісно, джерела цієї групи розглядалися у тісному взаємозв'язку з іншими, які могли продемонструвати певні оцінки тих чи інших актів – матеріали ЗМІ, документи особового походження тощо.

---

¹³⁵ Североатлантический договор URL: http://www.nato.int/cps/ru/natohq/official_texts_17120.htm (дата звернення 21.07.21).

¹³⁶ Agreement (with Protocol of Signature) to Supplement the Agreement between the Parties to the North Atlantic Treaty regarding the Status of their Forces with respect y to Foreign Forces stationed in the Federal Republic of Germany. URL: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20481/volume-481-I-6986-English.pdf> (дата звернення 12.04.2021).

¹³⁷ Agreement Between The Government Of The United States Of America And The Government Of Canada On The North American Aerospace Defense Command URL: <https://www.state.gov/documents/organization/69727.pdf> (дата звернення 21.07.21). Treaty - E101015 URL: <https://www.treaty-accord.gc.ca/text-texte.aspx?id=101015> (дата звернення 12.04.2021).

¹³⁸ Protocol Renewing the Trade Agreement Between Canada and the Union of Soviet Socialist Republics Signed on February 29, 1956 and Renewed on April 18, 1960 URL: <https://www.treaty-accord.gc.ca/text-texte.aspx?id=100625> (дата звернення 21.04.2021).

¹³⁹ An Act to Protect the Province Against Communistic Propaganda URL: <http://faculty.marianopolis.edu/c.belanger/quebechistory/docs/ThePadlockLaw-MauriceDuplessis-QuebecHistory.htm> (дата звернення 26.08.2020). An Act to confer certain transitional powers upon the Governor in Council during the National Emergency arising out of the War. URL: https://historyofrights.ca/wp-content/uploads/statutes/CN_National-Emergency-Powers-Act-1945.pdf (дата звернення 26.08.2020).

До другої групи ми відносимо офіційні документи. Такими є переписка посадових осіб, відозви уряду, матеріали засідань парламенту тощо. Ця група джерел дає доступ до інтерпретацій представниками політичних еліт глобального протистояння та його епізодів, дозволяє проаналізувати владний дискурс з цієї проблеми. Так, документи з міжнародних відносин Канади було видано під редакцією Грега Донах'ю¹⁴⁰, завдяки чому контекст прийняття рішень Отавою є більш зрозумілим. Було використано також матеріали державних органів – Уряду Канади¹⁴¹, Королівської комісії з питань національного розвитку в галузі мистецтва, літератури та наук¹⁴², офіційні відозви уряду¹⁴³, матеріали перемовин¹⁴⁴ та міжнародних заходів¹⁴⁵.

---

¹⁴⁰ Donaghy G. (ed.). Documents on Canadian External Relations. – Canada Communication Group, 1996.

¹⁴¹ Secret Memo from E. Davie Fulton to John Diefenbaker. 1960. URL: https://diefenbaker.usask.ca/documents/online-exhibits/canadas-role-during-the-cuban-missile-crisis/fulton_to_dief_secret.pdf (дата звернення 12.04.2021). Document outlining Canadian trade with Cuba. 1960. URL: https://diefenbaker.usask.ca/documents/online-exhibits/canadas-role-during-the-cuban-missile-crisis/trade_with_cuba.pdf (дата звернення 12.04.2021). Letter from John Diefenbaker to J.W. Murphy (1962) URL: https://diefenbaker.usask.ca/documents/online-exhibits/canadas-role-during-the-cuban-missile-crisis/murphy_to_dief.pdf (дата звернення 12.04.2021). “Certain General Views of the Government” regarding Cuba. 1962. URL: https://diefenbaker.usask.ca/documents/online-exhibits/canadas-role-during-the-cuban-missile-crisis/general_views_government.pdf (дата звернення 12.04.2021). Letter from Ivan B. White to Howard Green (1962) https://diefenbaker.usask.ca/documents/online-exhibits/canadas-role-during-the-cuban-missile-crisis/white_to_green.pdf (дата звернення 12.04.2021). Secret Memo (1962) URL: https://diefenbaker.usask.ca/documents/online-exhibits/canadas-role-during-the-cuban-missile-crisis/soviet_intentions_reactions.pdf (дата звернення 12.04.2021). Message from Harold MacMillan to John Diefenbaker (1962) URL: https://diefenbaker.usask.ca/documents/online-exhibits/canadas-role-during-the-cuban-missile-crisis/greenhill_macmillan_to_dief.pdf (дата звернення 12.04.2021).

¹⁴² Canada. Royal Commission on National Development in the Arts, Letters, and Sciences. Report. Ottawa : King's Printer, 1951.

¹⁴³ Canada's Role in Atomic Bomb Drama. Bursting of Atom Opens New Realms to Science, Says Government Statement. URL: <https://www.cns-snc.ca/media/history/1945Aug13PressReleasePart1.pdf> (дата звернення 26.08.2020). Statement by The Prime Minister, The Right Honourable John G. Diefenbaker, P.C., Q.C., M.P., Sunday, October 28, 1962. URL: https://diefenbaker.usask.ca/documents/online-exhibits/canadas-role-during-the-cuban-missile-crisis/pm_statement_oct_28.pdf (дата звернення 12.04.2021).

¹⁴⁴ "Consultations Between Governments on the Possible Use of the Atomic Bomb," Memorandum to Prime Minister [Canada] from Under-Secretary for External Affairs A. D. P. Heeney, 8 January 1951, Top Secret URL: <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB159/index.htm> (дата звернення 26.08.2020). 'Canada's Attitude To The Polish Proposal To Establish A Nuclear-Free Zone In Europe' URL: <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/208860> (дата звернення 12.04.2021). NATO Paris to External Affairs, “Berlin-Contingency Planning,” 29 Sept. 1961, Library and Archives Canada (LAC), RG 25, vol. 6080, file no. 50341-A-1-40, part 1. URL: <https://exhibits.library.utoronto.ca/exhibits/show/canada-and-the-second-berlin-c/29-september-1961-nato-paris> (дата звернення 12.04.2021). NATO Paris to External Affairs, “Dec Ministerial Mtg: Germany and Berlin,” 4 Dec. 1961, LAC, RG 25, vol. 6080, file no. 50341-A-2-40, part 1. URL: <https://exhibits.library.utoronto.ca/exhibits/show/canada-and-the-second-berlin-c/4-december-1961--nato-paris> (дата звернення 12.04.2021). Memorandum of conversation between Mexican Foreign Ministry official and Canadian Ambassador, Mexico City. URL: <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/115238> (дата звернення 12.04.2021). Department of State Telegram Transmitting Letter From Chairman Khrushchev to President Kennedy, October 26, 1962 URL: <https://microsites.jfklibrary.org/cm/oct26/doc4.html> (дата звернення 12.04.2021). Confidential Memo from the Prime Minister (1962) URL: https://diefenbaker.usask.ca/documents/online-exhibits/canadas-role-during-the-cuban-missile-crisis/finlayson_to_dief.pdf (дата звернення 12.04.2021). Message from Khrushchev to Kennedy (1962) URL:

Широко було застосовано документи парламенту Канади, що мали велике значення для розкриття дискурсу політичних еліт, зокрема, стенограми засідань¹⁴⁶. Джерелом з історії НОРАД також слугували опубліковані документи, пов'язані зі створенням організації¹⁴⁷. Проаналізувати інформаційну політику уряду в «ядерну еру», а також створення системи реагування на атомний конфлікт дозволили офіційні буклети та видання з цивільного захисту¹⁴⁸. Так, в роботі було широко використано матеріали архіву Музею цивільного захисту Канади¹⁴⁹. Велика кількість урядових документів стала доступною завдяки архівам центру Вільсона¹⁵⁰, які проливають світло на урядовий дискурс щодо Кубинської ракетної кризи. Важливим джерелом є офіційна історія війська Канади в Корейській війні, видана в 1956 р., яка дозволяє розкрити офіційне

---

https://diefenbaker.usask.ca/documents/online-exhibits/canadas-role-during-the-cuban-missile-crisis/khrushchev_to_kennedy.pdf (дата звернення 12.04.2021). Cable, Ambassador Dobrynin to the Soviet Foreign Ministry, meeting with Robert Kennedy URL: <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/116955> (дата звернення 12.04.2021). Letter From Chairman Khrushchev to President Kennedy, October 28, 1962. URL: <https://microsites.jfklibrary.org/cm/oct28/doc1.html> (дата звернення 12.04.2021).

¹⁴⁵ The Historic Documents of The Accession of The Federal Republic of Germany to Nato. P. 129. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2015_06/20150625_150603-60th_anniversary_germany_book.pdf (дата звернення 12.04.2021).

¹⁴⁶ House of Commons Debates, 20th Parliament, 2nd Session : Vol. 1 URL: http://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2002_01/90?r=0&s=1 (дата звернення: 01.11.2020). Printed transcript from Parliamentary debate (1962) URL: https://diefenbaker.usask.ca/documents/online-exhibits/canadas-role-during-the-cuban-missile-crisis/pm_statement_following_president.pdf (дата звернення 12.04.2021). House of Commons Debates, 25th Parliament, 1st Session : Vol. 1 URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2501_01/802?r=0&s=3 (дата звернення 12.04.2021).

¹⁴⁷ 1958 NORAD CONAD History Jul-Dec URL: [https://www.northcom.mil/Portals/28/Documents/Supporting%20documents/\(U\)%201958%20NORAD%20CONAD%20History%20Jul-Dec.pdf](https://www.northcom.mil/Portals/28/Documents/Supporting%20documents/(U)%201958%20NORAD%20CONAD%20History%20Jul-Dec.pdf) (дата звернення 12.04.2021).

¹⁴⁸ Civil Defence Supplement # 33 To: Canada's Health And Welfare, September 1956 URL: <http://www.civildefensemuseum.com/southrad/canada-cd-book-8.html> (дата звернення 12.04.2021). Canadian Civil Defence Information Services Division Department of National Health and Welfare Civil Defence Booklet: Your Emergency Pack URL: <http://www.civildefensemuseum.com/southrad/canada-cd-book-1.html> (дата звернення 12.04.2021). Canadian Civil Defence Information Services Division Department of National Health and Welfare Civil Defence Booklet: Your Survival In An H-Bomb War If You Live In A Target Area URL: <http://www.civildefensemuseum.com/southrad/canada-cd-book-6.html> (дата звернення 12.04.2021). Civil Defence Notebook URL: <http://www.civildefensemuseum.com/southrad/manuals/canada/canada-cd-3.pdf> (дата звернення 12.04.2021). A Plan For Your Survival URL: <http://www.civildefensemuseum.com/southrad/manuals/canada/canada-cd-5.pdf> (дата звернення 12.04.2021). Family blast shelters URL: <http://civildefencemuseum.ca/wp-content/uploads/2017/10/Family-Blast-Shelters-30psi-1962.pdf> (дата звернення 12.04.2021).

¹⁴⁹ Archives – Canadian Civil Defence Museum And Archives URL: <http://civildefencemuseum.ca/archives-2> (дата звернення 14.08.2021).

¹⁵⁰ Wilson Center Digital Archive URL: <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/collection/31/cuban-missile-crisis> (дата звернення 14.08.2021)

обґрунтування втручання збройних сил країни у конфлікт, а також виявити деталі їх участі¹⁵¹.

Третю групу джерел нашого дослідження складають документи політичних партій та організацій. Джерела цієї групи ми можемо поділити на чотири підгрупи. По-перше, аналізувалися документи основних привладних партій «маятника біполярності» – Ліберальної¹⁵² та Прогресивно-консервативної¹⁵³. Далі, аналізу також підлягали документи інших популярних канадських партій – ССФ-NDP¹⁵⁴ та партії Соціального кредиту¹⁵⁵. Нарешті, було використано пам'ятки, створені комуністичними організаціями та Комуністичною (Лейбор-прогресивною)¹⁵⁶ партією. Долучені програмні документи стало можливим проаналізувати завдяки архівним фондам університету Лавалья*. Залучення партійних документів

¹⁵¹ Canada's Army In Korea: The United Nations Operations, 1950-53 URL: <https://www.canada.ca/content/dam/themes/defence/caf/militaryhistory/dhh/general/book-1956-korea-aftermath-en.pdf> (дата звернення 26.06.2021).

¹⁵² For tomorrow's opportunities. URL: https://www.poltext.org/sites/poltext.org/files/plateformesV2/Canada/CAN_PL_1957_LIB.pdf (дата звернення 12.04.2021). Canada's Liberal path to Prosperity, Progress and Peace URL: https://www.poltext.org/sites/poltext.org/files/plateformesV2/Canada/CAN_PL_1958_LIB_en.pdf (дата звернення 12.04.2021).

¹⁵³ A New National Policy. URL: https://www.poltext.org/sites/poltext.org/files/plateformesV2/Canada/CAN_PL_1957_PC_en.pdf (дата звернення 12.04.2021). Diefenbaker Statements and Promises, 1958 URL: https://www.poltext.org/sites/poltext.org/files/plateformesV2/Canada/CAN_PL_1958_PC.pdf (дата звернення 12.04.2021).

¹⁵⁴ Co-operative Commonwealth Federation Platform of 1953 [Humanity First (Ottawa: C.C.F. National Office, 1953)] URL: https://www.poltext.org/sites/poltext.org/files/plateformesV2/Canada/CAN_PL_1953_CCF.pdf (дата звернення 26.08.2020). Let's go Forward URL: https://www.poltext.org/sites/poltext.org/files/plateformesV2/Canada/CAN_PL_1958_CCF.pdf (дата звернення 12.04.2021). The Regina Manifesto (1933) Co-operative Commonwealth Federation Programme. URL: <https://www.socialisthistory.ca/Docs/CCF/ReginaManifesto.htm> (дата звернення 12.04.2021). Co-operative Commonwealth Federation/ Parti Social Democratique du Canada Winnipeg Declaration Of Principles. 1956. URL: <https://www.socialisthistory.ca/Docs/CCF/Winnipeg.htm> (дата звернення 12.04.2021). Draft Program: The New Party. URL: https://www.poltext.org/sites/poltext.org/files/plateformesV2/Canada/CAN_PL_1962_NDP.pdf (дата звернення 12.04.2021). New Democratic Party Program. URL: https://www.poltext.org/sites/poltext.org/files/plateformesV2/Canada/CAN_PL_1963_NDP_en.pdf (дата звернення 12.04.2021).

¹⁵⁵ Make Canada a better nation. URL: https://www.poltext.org/sites/poltext.org/files/plateformesV2/Canada/CAN_PL_1957_SC_en.pdf (дата звернення 12.04.2021).

¹⁵⁶ A better Canada URL: https://www.poltext.org/sites/poltext.org/files/plateformesV2/Canada/CAN_PL_1945_LAB_en.pdf (дата звернення 12.04.2021).

* Використовуваний (і) текст (и) походить із збірки політичних текстів, опублікованої на www.poltext.org Центром аналізу публічної політики (CAPP) з Університету Лаваль за фінансової підтримки Fonds de recherche du Québec - Société et culture (FRQSC). // The text(s) used come from the collection of political texts made available at www.poltext.org by The Center for Public Policy Analysis (CAPP) from Laval University, with the financial support of the Fonds de recherche du Québec - Société et culture (FRQSC).

дозволило продемонструвати ідеологічну спрямованість найпопулярніших партій у внутрішній політиці, а також їх зовнішньополітичну програму і ту оцінку «холодної війни», яку вони давали. Також було залучено документи профспілкових організацій, що дало змогу вивчити позицію їх членів щодо комунізму та афіліації до КПК. Також нами застосовувалися документи правозахисних організацій¹⁵⁷, які дали можливість вивчити їх оцінку та критику репресій проти прорадянських активістів в країні з точки зору дотримання прав людини.

Четверту групу у джерельній базі нашої роботи складають матеріали ЗМІ та публіцистика. Вона є вкрай важливими для розуміння того, як формувалася суспільна думка країни, які оцінки давалися подіям «холодної війни» та яке ідеологічне забарвлення вони мали. Для періоду, що вивчався, найактуальнішими ЗМІ були передусім друковані періодичні видання. Як свідчить статистика Канадської асоціації газет, циркуляція періодичних видань була в 1950-х роках рівною кількості домогосподарств, при цьому англomовні видання навіть перевищували цей рівень¹⁵⁸. Поширеним було радіо, меншою мірою – телебачення; обидва види провадилися CBC (Canadian Broadcasting company). Національна ж мережа телебачення в країні з'явилася лише в 1952 р., а трансляцію на всю країну було запроваджено лише в 1958 р.¹⁵⁹ Деякі канадці користувалися телебаченням з США й до того, використовуючи географічну близькість населених регіонів країни до кордону. Втім, вже в 1954 р. було продано мільйонний телевізор, що свідчить про поширеність та важливість цього джерела інформації¹⁶⁰. Серед періодичних видань було долучено матеріали «The Globe and Mail»¹⁶¹, «Le

---

¹⁵⁷ The Methods Of The Kellock-Taschereau Commission URL: https://historyofrights.ca/wp-content/uploads/documents/cru_rcespionage_ad.pdf (дата звернення 26.08.2020).

¹⁵⁸ Sixty years of daily newspaper circulation trends URL: http://media-cmi.com/downloads/Sixty_Years_Daily_Newspaper_Circulation_Trends_050611.pdf (дата звернення 12.04.2021).

¹⁵⁹ Television in Canada – The Early Years URL: <https://www.historymuseum.ca/cmcc/exhibitions/hist/tv/tv03eng.html> (дата звернення 12.04.2021).

¹⁶⁰ Ibidem.

¹⁶¹ War Factories Receive News Jubilantly, Sanely (The Globe and Mail, 08/05/1945) <https://collections.warmuseum.ca/warclip/objects/common/webmedia.php?irn=5074007> (дата звернення 18.10.2020). December, 1952: Major nuclear accident at Chalk River URL:

Devoir»¹⁶², «The Financial Post»¹⁶³, «The Toronto Telegram»¹⁶⁴, журналу «Maclean's»¹⁶⁵, «The Hamilton Spectator»¹⁶⁶, «The Winnipeg Tribune»¹⁶⁷, «Winnipeg Free Press»¹⁶⁸, «The Vancouver Sun»¹⁶⁹, «The Leader Post»¹⁷⁰, «The Windsor Star»¹⁷¹, мігрантських «Ukrainian Weekly»¹⁷². Таким чином, було проаналізовано як загальноканадські видання, так і потужні регіональні, що

<https://www.theglobeandmail.com/news/national/december-1952-major-nuclear-accident-at-chalk-river/article699567/> (дата звернення 07.11.2020). The Globe and Mail, April 5, 1957. URL: <https://artkilgour.files.wordpress.com/2013/10/globe.jpg> (дата звернення 12.04.2021).

¹⁶² Danger d'inflation d'après-guerre - Le Devoir, 07/12/1944 URL: https://www.warmuseum.ca/cwm/exhibitions/newspapers/pdf/1944-12-07_Vol.XXXV_No.282_Pg.10.pdf (дата звернення 26.08.2020).

¹⁶³ Where the Money Comes From / Where the Money Goes The Financial Post, 19/10/1945 URL: <https://collections.warmuseum.ca/warclip/objects/common/webmedia.php?irn=5044728> (дата звернення 18.10.2020). The money made in Canada - The Financial Post, 30/11/1945 URL: <https://collections.warmuseum.ca/warclip/objects/common/webmedia.php?irn=5061931> (дата звернення 26.08.2020).

¹⁶⁴ The Toronto Telegram newspaper on Feb 20, 1959 URL: <https://www.rcinet.ca/en/2017/02/20/canada-history-feb-20-1959-death-of-a-national-dream/> (дата звернення 29.04.2021).

¹⁶⁵ Is the H-BOMB The Answer ? URL: <https://archive.macleans.ca/article/1950/3/1/is-the-h-bomb-the-answer-> (дата звернення 07.11.2020). Igor Gouzenko Douglas How December 15 1946 URL: <https://archive.macleans.ca/article/1946/12/15/igor-gouzenko> (дата звернення 26.08.2020). What two Canadian Artists saw in Russia October 1 1954 URL: <https://archive.macleans.ca/article/1954/10/1/what-two-canadian-artists-saw-in-russia> (дата звернення 29.11.2020) Where Canada stands in the world crisis. July 6 1957 URL: <https://archive.macleans.ca/article/1957/7/6/where-canada-stands-in-the-world-crisis> (дата звернення 26.04.2021). The cold war is still cool for Canada's NATO force URL: <https://archive.macleans.ca/article/1961/9/23/the-cold-war-is-still-cool-for-canadas-nato-force> (дата звернення 12.04.2021). The Slow Comeback of Canada's Communists. URL: <https://archive.macleans.ca/article/1961/7/29/the-slow-comeback-of-canadas-communists> (дата звернення 12.04.2021). What kind of man was Herbert Norman? Sidney Katz, September 28 1957 URL: <https://archive.macleans.ca/article/1957/9/28/what-kind-of-man-was-herbert-norman> (дата звернення 12.04.2021). The Slow Comeback of Canada's Communists URL: <https://archive.macleans.ca/article/1961/7/29/the-slow-comeback-of-canadas-communists> (дата звернення 12.04.2021). Backstage At Ottawa URL: <https://archive.macleans.ca/article/1956/01/07/what-do-civil-rights-mean-in-quebec> (дата звернення 12.04.2021).

¹⁶⁶ Our Factories Grow - The Hamilton Spectator, 22/11/1945 URL: <https://collections.warmuseum.ca/warclip/objects/common/webmedia.php?irn=5061934> (дата звернення 26.08.2020).

¹⁶⁷ The Winnipeg Tribune Atomic bombs and international law URL: <https://www.newspapers.com/clip/47464713/editorial-the-use-of-atomic-bombs-and/> (дата звернення 07.11.2020). The Winnipeg Tribune, 1948-06-24 Russia Drives to Oust Out Allies URL: <https://digitalcollections.lib.umanitoba.ca/islandora/object/uofm%3A1859953> (дата звернення 26.08.2020).

¹⁶⁸ Winnipeg Free Press Thursday, November 17, 1949 <https://archives.winnipegfreepress.com/winnipeg-free-press/1949-11-17/page-11/> (дата звернення 26.08.2020). Winnipeg Free Press Wednesday, August 25, 1948 URL: <https://archives.winnipegfreepress.com/winnipeg-free-press/1948-08-25/> (дата звернення 26.08.2020). Communists Expand Network Through the World. Winnipeg Free Press, October 22, 1947. URL: <https://newspaperarchive.com/winnipeg-free-press-oct-22-1947-p-20/> (дата звернення 26.08.2020).

¹⁶⁹ The Vancouver Sun - Oct 27, 1948 URL: <https://news.google.com/newspapers?nid=ifIdVpG6Jtc&dat=19481027&printsec=frontpage&hl=en> (дата звернення 07.08.2020). The Vancouver Sun - Aug 1, 1956 URL: <https://news.google.com/newspapers?nid=ifIdVpG6Jtc&dat=19560801&printsec=frontpage&hl=en> (дата звернення 12.04.2021).

¹⁷⁰ The Leader Post, Feb 20, 1959 URL: https://img.newspapers.com/img/thumbnaill/495210225/400/400/0_0_4844_7327.jpg (дата звернення 29.04.2021).

¹⁷¹ Reds Raise Berlin Wall. URL: <https://www.newspapers.com/clip/34868105/article-describing-the-separation-of/> (дата звернення 12.04.2021).

¹⁷² SVOBODA, Ukrainian weekly section, Saturday, July 16, 1955 URL: http://www.ukrweekly.com/archive/1955/The_Ukrainian_Weekly_1955-28.pdf (дата звернення 12.04.2021).

дало можливість дати широкий огляд і виявити тренди. Слід зауважити, що для загальноканадських видань була характерна схильність до викладу фактів та незаангажованості. В той самий час, мігрантські газети часто виражали ідеологічне забарвлення осередків, що їх видавали. Часто воно мало вкрай антирадянський характер; мігрантські спільноти Канади великою мірою походили з країн, де були встановлені комуністичні режими, і їх представники часто були біженцями. Для дослідження троцькістського дискурсу в країні щодо «холодної війни» як геополітичного та ідеологічного протистояння було використано матеріали видань «Labour Challenge» (1945-1952) та «Workers Vanguard» (1955-1962), що входять до архіву Росса Доусона¹⁷³. Було також проаналізовано статті відомого філолога Уотсона Кіркконнела, який в 1948 р. виступав проти комунізму як «організованої державної зради»¹⁷⁴.

Окрему цінність становили карикатури. Їх спрямованість та співвідношення певних мотивів демонструє актуальність певних тем, відповідь редакцій на запит суспільства щодо контенту, який візуалізував цю проблематику. Крім того, карикатури дають можливість проаналізувати не тільки сам безпосередній зміст, але також певні нюанси зображення – і, відповідно, сприйняття тих чи інших акторів зовнішньої або внутрішньої політики. Нами було опрацьовано добірки карикатур, надані музеєм «McCord»¹⁷⁵. Звісно, було використано також ліві видання – «Combat»¹⁷⁶. У

¹⁷³ Ross Dowson internet archve URL: <https://www.marxists.org/archive/dowson/index.html> (дата звернення 22.11.2021).

¹⁷⁴ Kirkconnell W. Communism in Canada and the USA // Canadian Catholic Historical Association, Historical Studies. 1948. С. 41-51.

¹⁷⁵ A Wing and a Prayer. URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.4662> (дата звернення 26.08.2020). We're All in the Same Boat URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.58> (дата звернення 07.11.2020). Progress URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.9851> (дата звернення 26.08.2020). How to Get the Genie Back in the Bottle? URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.4759> (дата звернення 26.08.2020). Didn't Get Very Far URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.641> (дата звернення 26.08.2020). Another Iron Curtain Drops URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.5965> (дата звернення 26.08.2020).

¹⁷⁶ Combat - Nov 23, 1946 URL: <https://news.google.com/newspapers?nid=uQyLbZAWguAC&dat=19461123&printsec=frontpage&hl=en> (дата звернення 26.08.2020).

написанні роботи було використано також радіо- та телепередачі СВС¹⁷⁷, які були присвячені подіям та проблемам «холодної війни».

П'яту групу складають джерела особового походження. Два їх основні види – це щоденники та мемуари, проте використовувалися також інтерв'ю. Ці джерела дозволили розкрити інтерпретації подій їх безпосередніми учасниками – як представниками вищої державної влади, так й іншими громадянами, що брали активну участь у перипетіях глобального протистояння. Так, було використано щоденники Вільяма Лайона Макензі Кінга (прем'єр-міністра Канади в 1935-1948)¹⁷⁸, що містять інформацію з оцінок початку глобального протистояння та «справи Гузенка». Було долучено до роботи спогади учасників Корейської війни¹⁷⁹. Важливим джерелом є мемуари канадських комуністів Берта Уайта¹⁸⁰ та Джона Бойда¹⁸¹, які дозволили краще розкрити неформальний контекст функціонування лівого сегменту канадського політикуму. Також важливою є праця Нормана Пеннера, яка є науковою, але написана з позиції інсайдера партії та носія комуністичного дискурсу загалом¹⁸². Нами було долучено також інтерв'ю біженців з Угорщини 1956 р. до Канади¹⁸³, які

---

¹⁷⁷ The space race and Sputnik URL: <https://www.cbc.ca/archives/entry/the-space-race-and-sputnik> (дата звернення 12.04.2021). Ottawa orders all evidence of Arrow destroyed URL: <https://www.cbc.ca/player/play/1402732812/> (дата звернення 12.04.2021). Tocsin B drill practices for nuclear attack URL: <https://www.cbc.ca/archives/entry/cold-war-tocsin-b-this-is-not-an-emergency> (дата звернення 12.04.2021). Escape from East Berlin URL: <https://www.cbc.ca/archives/entry/escape-from-east-berlin> (дата звернення 12.04.2021). Berlin Wall cuts city in half. URL: <https://www.cbc.ca/archives/entry/berlin-wall-cuts-city-in-half> (дата звернення 12.04.2021). Dying to escape URL: <https://www.cbc.ca/archives/entry/dying-to-escape> (дата звернення 12.04.2021).

¹⁷⁸ Diaries of William Lyon Mackenzie King. Item: 29052 URL: <http://www.bac-lac.gc.ca/eng/discover/politics-government/prime-ministers/william-lyon-mackenzie-king/Pages/item.aspx?IdNumber=29052> (дата звернення 26.08.2020).

¹⁷⁹ Andrew C. Moffat Korea Memories: A Canadian Gunner's Experience in the 'Forgotten War URL: <https://www.reddeer.ca/media/reddeerca/about-red-deer/history/heritage/RDR-WarMemorial-Booklet-web-12---Compressed-for-Web.pdf> (дата звернення 26.08.2020). Propaganda URL: <https://www.veterans.gc.ca/eng/remembrance/history/korean-war/land-morning-calm/surviving/propaganda> (дата звернення 07.11.2020).

¹⁸⁰ Whyte B. Champagne and Meatballs: Adventures of a Canadian Communist. Athabasca University Press, 2011.

¹⁸¹ John Boyd, A Noble Cause Betrayed ... but Hope Lives On: Pages from a Political Life, Research Report. №. 64 (Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies, 1999). 84 p.

¹⁸² Penner N. Canadian Communism: The Stalin Years and Beyond. Toronto: Methuen. 1988. 319 p.

¹⁸³ Hungarian interview –Andrew Hertel URL: <https://digital.lib.sfu.ca/hungarian-93/hungarian-interview-andrew-hertel> (дата звернення 07.11.2020). Hungarian interview - John Hirsch URL: <https://digital.lib.sfu.ca/hungarian-108/hungarian-interview-john-hirsch> (дата звернення 12.04.2021). Hungarian

використовувалися для аналізу сприйняття цих подій та їх учасників канадським суспільством, впливу їх на дискурс. У якості джерела також було залучено інтерв'ю з розробником перехоплювача «Avro Arrow»¹⁸⁴, яке дозволило оцінити сприйняття канадцами оборонної політики уряду.

До шостої групи відносяться візуальні та аудіовізуальні джерела. До них належать фотодокументи та фільми, що демонстрували складові «холодної війни» або давали їм оцінку. Так, було опрацьовано довідкові матеріали НАТО щодо Канади¹⁸⁵, виконані NFB матеріали щодо канадських вояків у Кореї¹⁸⁶ та загальні картини, метою яких було продемонструвати бажаний контекст канадського суспільства та формувати суспільну думку¹⁸⁷. Був залучений також фільм «Duck And Cover»¹⁸⁸, що мав на меті продемонструвати канадцам методи евакуації у випадку ядерного бомбардування у дотермоядерну еру, та інші відеоматеріали з цивільного захисту, доступ до яких було отримано з архіву Музею цивільного захисту Канади¹⁸⁹.

Як сьому групі джерел ми залучили статистичні матеріали. Вони дозволили краще розкрити соціальний зріз канадського суспільства, параметри економіки, напряду пов'язані з глобальним протистоянням (такі, як витрати на оборонні проекти¹⁹⁰). Так, було використано дані щодо

interview - Marta Hidy URL: <https://digital.lib.sfu.ca/hungarian-58/hungarian-interview-marta-hidy> (дата звернення 12.04.2021).

¹⁸⁴ Burlington senior worked on experimental delta-winged interceptor jet The Post, March 15, 2018 URL: https://www.ocna.org/uploads/files/PC07_2nd_Burlington%20Post.pdf (дата звернення 12.04.2021).

¹⁸⁵ Introducing Canada The Atlantic Community Series - NATO Documentaries, 1956. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Ykim0rn0eRw> (дата звернення 26.08.2020). Images du Canada [The Atlantic Community Series - NATO Documentaries, 1956] URL: <https://www.youtube.com/watch?v=C4PVVRMxvP8> (дата звернення 07.11.2020).

¹⁸⁶ With the Canadians in Korea URL: https://www.nfb.ca/film/with_the_canadians_in_korea/ (дата звернення 07.11.2020).

¹⁸⁷ Royal Journey URL: <https://www.nfb.ca/playlists/1950s-national-film-board-television-and-move/playback/#5> (дата звернення 26.08.2020). Paul Tomkowicz: Street-railway Switchman URL: <https://www.nfb.ca/playlists/1950s-national-film-board-television-and-move/playback/#9> (дата звернення 26.08.2020).

¹⁸⁸ Duck And Cover (1951) Bert The Turtle URL: <https://www.youtube.com/watch?v=IKqXu-5jw60> (дата звернення 26.10.2020).

¹⁸⁹ Canadian Civil Defence Video Gallery – Canadian Civil Defence Museum And Archives URL: <http://civildefencemuseum.ca/canadian-civil-defence-video-gallery> (дата звернення 26.06.2021).

¹⁹⁰ Canada Military Expenditure1950-2018 Data URL: <https://tradingeconomics.com/canada/military-expenditure> (дата звернення 26.08.2020).

добробуту населення¹⁹¹, обсягу американських інвестицій до Канади¹⁹², туризму¹⁹³, страйків¹⁹⁴, безробіття¹⁹⁵, імміграції¹⁹⁶. Більшість даних була отримана завдяки Statistics Canada і є архівним контентом цієї агенції. Вжиток статистичних даних також дозволив співвіднести динаміку дискурсивних практик щодо «холодної війни» та комунізму з соціально-економічною картиною країни в досліджуваний період. Також це дало можливість проаналізувати соціальну базу політичних партій та об'єднань, в тому числі – лівої ідеологічної спрямованості.

Таким чином, для проведення нашого дослідження було застосовано широку та строкату джерельну базу. На нашу думку, це дозволило розкрити проблему дослідження, дослідити співвідношення владного дискурсу з суспільним загалом та виявити характерні тренди інтерпретацій, закладених у дискурсивних практиках. Значна частина джерел до цього часу лишалася не залученою або мало залученою до наукового обігу.

---

¹⁹¹ Statistics Canada. Table 36-10-0291-01 Personal expenditure on consumer goods and services in current prices, annual, 1926 - 1946 (x 1,000,000) URL: <https://www150.statcan.gc.ca/t1/tb11/en/tv.action?pid=3610029101> (дата звернення 06.05.2021).

¹⁹² Statistics Canada. Table 36-10-0079-01 Balance of international payments, flows of Canadian direct investment abroad and foreign direct investment in Canada, by industry and type of transactions, 1946 - 1993 (x 1,000,000) URL: <https://cutt.ly/mWvgcmu> (дата звернення 06.05.2021).

¹⁹³ The evolution of Canadian tourism, 1946 to 2015 URL: <https://www150.statcan.gc.ca/n1/en/pub/11-630-x/11-630-x2017001-eng.pdf?st=HGfOpJBJ> (дата звернення 06.05.2021).

¹⁹⁴ Statistics Canada. Table 14-10-0284-01 Person-days not worked in Canada as a result of work stoppages, by industry URL: <https://cutt.ly/IJOfQ2s> (дата звернення 06.05.2021).

¹⁹⁵ History of the Canadian Labour Force Survey, 1945 to 2016 URL: <https://www150.statcan.gc.ca/n1/pub/75-005-m/75-005-m2016001-eng.htm#-g01> (дата звернення 06.05.2021).

¹⁹⁶ The contribution of immigration to the size and ethnocultural diversity of future cohorts of seniors URL: <https://www150.statcan.gc.ca/n1/pub/75-006-x/2016001/article/14345-eng.htm> (дата звернення 06.05.2021).

1.3 Методологія та методи

Розуміння поняття «холодна війна» викликає деякі розбіжності у гуманітаристиці, тому ми хотіли б схарактеризувати той зміст, який ми вкладаємо у нього. Поняття «Cold War», яке виникло в другій половині 1940-х та стало загальноприйнятим як в науковому дискурсі, так і в публічному, має складний шлях еволюції. Визначення OxfordReference розуміє під цим поняттям «антагонізм між США та СРСР, що тривав з кінця 1940-х до кінця 1980-х років, був «холодним», оскільки він здійснювався дипломатичними та ідеологічними засобами, а не силою»¹⁹⁷. Таким чином, воно концентрується на біполярності світу та конфлікті наддержав. Британська дослідниця Ейріні Карамузі зазначає, що традиційний підхід, однак, поступово відходить та новітня історіографія поступово переходить до вписування процесів у більш широкий контекст. Під цим також розуміється перехід від «історії холодної війни» до «історій холодної війни», увага до варіативності можливих – тоді – варіантів розвитку подій і динаміки глобального протистояння¹⁹⁸. Американський історик Джордж Херрінг, однак, застерігає від монопланового розуміння «холодної війни», оскільки вона проходила відмінні один від одного етапи¹⁹⁹.

Ми розуміємо «холодну війну» як певний концепт, що значною мірою детермінував політичний (і не тільки) світогляд населення Канади в досліджуваній нами період. Відповідно, конфлікт ми бачимо як протистояння блоків, у один з яких входила країна. Хочеться застерегти, щоправда, від надмірної абсолютизації впливу членства в альянсах на дії їх учасників – що показово демонструє кейс Суецької кризи. Далі, ми бачимо протистояння як багатопланове. У цій роботі вивчається сприйняття кількох його елементів. Важливим є контекст військової складової (мілітаризація,

¹⁹⁷ Cold War: quick reference URL: <https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110803095623202> (дата звернення 26.08.2020).

¹⁹⁸ Karamouzi E. What is interesting about the Cold War?. URL: https://www.history.org.uk/files/download/23128/1594895683/What_is_interesting_about_the_Cold_War_Eirini_Karamouzi.pdf (дата звернення 26.08.2020).

¹⁹⁹ Herring G. C. The Cold War as Context // Federal History Journal. 2012. Т. 4. Р. 101.

факт постійної загрози війни, особливо в період криз) та дипломатії, яка намагалася врегулювати локальні прояви «холодної війни». Іншим важливим елементом була зброя масового ураження, збільшення її можливостей та спроби запровадження контрзаходів.

Нарешті, окремо ми аналізуємо конфлікт всередині канадського суспільства – ідеологічне протистояння між прихильниками лівих ідеологій та їх опонентами, а також між прорадянськими силами й іншими гравцями на політичному полі Канади. Ми приділяємо цьому серйозну увагу, оскільки, з нашої точки зору, «холодна війна» була унікальна саме своїм характером як конфлікту не тільки певних держав або військово-політичних блоків, але також різноманітних проєктів майбутнього. Слід також зауважити, що перелічені складові викликали неоднозначну рецепцію як у суспільстві в цілому, так і в середовищі політичних еліт; нашою метою є показати певну палітру думок через їх прояви.

Переходячи до поняття «суспільного дискурсу», маємо почати з терміну «дискурсу» у загальному розумінні. Ми розглядаємо його, за Я. Ангусом, як «простір знань»²⁰⁰, як певну зону циркуляції інформаційних потоків. Відповідно, якщо ми говоримо про «суспільний дискурс», то його межі в даному випадку можуть бути окреслені межами канадського суспільства. При цьому ми абсолютно усвідомлюємо відносність цих меж, регіоналізм та поділ його на менші (соціальні, етнонаціональні, релігійні та інші) групи. Втім, дотримуючись парадигми визначення меж дискурсу відповідно до мети та завдань нашого дослідження²⁰¹, ми плануємо показати певне структурування цього простору знань, виокремити у ньому як домінуючі елементи, так і певні периферійні, опозиційні складові. В процесі дослідження також виконувалася робота з визначення дискурсивної позиції певних акторів; згідно до спеціаліста з дискурс-аналізу Зігфріда Яггера, ми виходимо з тези, що суспільний дискурс ніколи не є повністю гомогенним,

---

²⁰⁰ Angus I.H. A border within: national identity, cultural plurality, and wilderness. Montreal, 1997. P. 28.

²⁰¹ Йоргенсен М.В., Филлипс Л.Дж. Дискурс-анализ. Теория и метод. Харьков, 2008. С. 15.

але в значній мірі об'єднується навколо певних тез, що також було пов'язано з дихотомією Захід – Схід²⁰².

Праці, які характеризують категорію дискурсу, дещо по-різному підходять до цього поняття. Частина, як праці Р. Барта, Т. Ван Дейк²⁰³ акцентують увагу на гіпер- або інтертекстуальності, як комплексі текстів про навколишній світ. Це є виявом тісних зв'язків дискурсивного підходу з лінгвістикою. М. Йоргенсен, Л. Філліпс²⁰⁴ також додають уявлення про дискурс як форму соціальної поведінки; такий підхід у контексті нашої роботи є більш актуальним.

Дуже важливим питанням є визначення меж дискурсу. Ми в цьому дослідженні робили це, як зазначають М. Йоргенсен та Л. Філліпс, «стратегічно по відношенню до цілей дослідження»: мета дослідження визначають позицію, «яку дослідник займає щодо матеріалу і, отже, те, що можна розглядати як окремий дискурс»²⁰⁵. Отже, хочемо конкретизувати, що визначення рамок дискурсу проводилося з огляду на залучення загальноканадських джерел формування дискурсу саме щодо глобального протистояння у вищезазначеному трактуванні. Метою цього є схарактеризувати ключові, на нашу думку, його параметри в інтерпретації канадців.

З урахуванням такого підходу ми зверталися до критичного дискурс-аналізу. Ми погоджуємося з Р. Водак, що критичний дискурс-аналіз має бути проблемно-орієнтованим та включати в себе різні жанри, давати можливість реконтекстуалізації²⁰⁶. Більше того, у цій роботі різноманітність джерел дозволяє бачити «текст» як інформацію, яка міститься та доноситься в різних проявах. Прикладом може бути зображення об'єкта, опис його словами чи звуками, де важливими є не тільки факт наявності прямих зв'язків з

²⁰² Wodak R., Meyer M. (ed.). *Methods of critical discourse studies*. Sage, 2015. P. 50-51.

²⁰³ Барт Р. Избранные статьи: Семиотика. Поэтика – Москва, 1994. 616 с. Дейк Ван Т.А. Язык. Познание. Коммуникация. Благовещенск, 2000. 308 с.

²⁰⁴ Йоргенсен М.В., Филлипс Л.Дж. *Дискурс-анализ. Теория и метод*. Харьков, 2008. 352 с.

²⁰⁵ Там само, с. 15.

²⁰⁶ Wodak R., Fairclough N. *Critical discourse analysis // Qualitative research practice: Concise paperback edition*, 2004. P. 187-188.

концептом «холодна війна», а і деталі, мета, контекст, аудиторія подачі – і сприйняття. При цьому ми дотримуємося переважно якісного, а не кількісного підходу в аналізі тексту. Такий шлях було обрано передусім через те, що квантативні методи в аналізі символів, тексту, дискурсу не відповідають тим завданням, які ставили перед собою творці історичних джерел, передаючи певні символи. Іншими словами, йшлося не про кількість, наприклад, згадок певного слова, але про вплив, який передавач інформації волів вчинити (і який вчиняв).

Іншу проблему становить також співвідношення офіційного дискурсу та суспільного загалом в контексті означеної проблеми, їх взаємовплив. Тут йдеться, по-перше, про різний рівень володіння інформацією і вмінням їх обробляти у середовищі професійних decision-makers та в суспільстві загалом. При цьому серед політиків окрему цікавість становить роль офіційної, парламентської опозиції у багатьох проблемних питаннях як групи, більш близької до центру прийняття рішень. У контексті багатьох подій важливою була також затримка у отриманні широким загалом інформації. Відповідно, наша увага також концентрується на цих розбіжностях.

У нашій роботі ми приділяємо значну увагу владному дискурсу, особливо – у параграфах, що стосуються не внутрішньої ідеологічної боротьби, але геополітичного протистояння та місця Канади у ньому. Це пояснюється самою специфікою теми, адже:

- поінформованість представників політичних сил у цих матеріях є набагато вищою, ніж суспільства в середньому;
- багато в чому представники влади (та опозиції) впливають на суспільний дискурс загалом, виступають його формувачами;
- навпаки, задавання дискурсу політиками часто ґрунтується на суспільному запиті щодо певних зовнішньополітичних проблем.

Нарешті, серйозну проблему становить співвідношення наповнення та орієнтирів у дискурсі Французької Канади (передусім Квебеку, де на той

момент проживало близько 29 % населення країни²⁰⁷) з дискурсом країни у цілому. Ситуація була ускладнена мовним бар'єром, оскільки в 1951 р. за переписом 62,5 % населення «прекрасної провінції» володіли лише французькою, а 11,4 % – лише англійською²⁰⁸; відповідно, практично три чверті людей не володіли в достатньому обсязі мовами один одного. При 82% франкофонів від народження²⁰⁹ означало їх фактичну мовну домінацію у Квебеці, що ускладнювалося конфліктами пам'яті – як і в цілому історично складними відносинами між Французькою та Англійською Канадою. Відповідно, нами було також поставлено завдання виявлення відмінності франкоканадської рецепції «холодної війни» від тих трендів, що були характерними для країни у цілому.

Щодо порядку здійснення самого аналізу ми послуговувалися схемою, наведеною Норманом Фейрклоу, яка в своїй практичній частині включає визначення перешкод для вирішення проблеми шляхом аналізу:

- мережі практик, в якій вона знаходиться;
- відношення семіозису до інших елементів всередині конкретної практики;
- дискурсу (структурний аналіз: порядок дискурсу, аналіз інтеракції [між учасниками дискурсу], міждискурсивний аналіз, лінгвістичний та семіотичний аналіз)²¹⁰.

Через ці стадії ми розкриваємо суспільний дискурс в контексті нашої теми. Маємо зауважити, що нашою метою не є розкриття всієї повноти суспільного дискурсу Канади у досліджуваний період – акцентом дослідження є «холодна війна», циркуляція самого поняття у всій його повноті та багатопланових проявах.

---

²⁰⁷ Quebec's Share of the Canadian Population, 1861-1991. URL: <http://faculty.marianopolis.edu/c.belanger/quebechistory/stats/qcpop.htm> (дата звернення 22.07.2021).

²⁰⁸ Knowledge of Languages Province of Quebec, 1951-1991. URL: <http://faculty.marianopolis.edu/c.belanger/quebechistory/stats/knowlang.htm> (дата звернення 22.07.2021).

²⁰⁹ Francophone population of Quebec, 1941-1996, Mother tongue and Home language. URL: <http://faculty.marianopolis.edu/c.belanger/quebechistory/stats/francpop.htm> (дата звернення 22.07.2021).

²¹⁰ Wodak R., Meyer M. (ed.). *Methods of critical discourse studies*. Sage, 2015. P. 125.

Через специфіку дослідження ми вивчали інтерпретацію «холодної війни» в тому числі через призму дихотомії «свій-чужий» та трихотомії «свій-чужий-інший». Оскільки мова йде про багатоаспектне протистояння, то воно включало в тому числі розбудову «образу ворога», для чого існувала потреба переходу СРСР та комуністичних країн в категорію «іншого» або «чужого» для канадців та кристалізації цього уявлення. Слід зауважити, що можна говорити не завжди про «образ», а, радше, про «образи» ворога. Причиною цього є те, що причини створення, наповнення і акценти в цих образах були дещо різними через ідеологічне різноманіття у кандаському суспільному дискурсі. Наприклад, опозиція основних канадських політичних сил до «другого світу» мала схожий зміст, але різні причини та підґрунтя. Дослідженню також підлягали спроби прорадянських сил щодо спроби формування образу «свого», актуалізації взаємодії між державами та суспільствами.

Слід зауважити, що такі образи є абстрактними та комплексними. Відповідно, ми досліджуємо в тому числі ідеологічний дискурс. За визначенням дослідниці Світлани Тхоровської, ідеологічний дискурс – це сукупність текстів різних жанрів, які містять ідеологічну оцінку об'єкта (що залежить від позиції певної групи і визначається знаком “+” чи “-” для цієї групи), яка диктує вибір вербальних та невербальних структур для подачі інформації про об'єкт, основною метою якої є нав'язування поглядів, настанов, суджень, притаманних окремій суспільній групі²¹¹. Такий дискурс задається адресантом, метою чого є бінаризація уявлення адресата та сприйняття ним концепту «ми-вони»²¹².

Погоджуючись назагал з такою точкою зору, ми мусимо зазначити три речі. По-перше, вона не враховує, що сам адресант також сприймає певні ідеї

---

²¹¹ Тхоровська С. В. Стратегії ідеологічного дискурсу // Філологічні науки. 36. наук.праць. Суми:СумДПУ, 2007. Т. II. № 1. С. 50.

²¹² Тхоровська С. Дихотомія «свій»–«чужий» у комунікативному просторі ідеологічного дискурсу (на прикладі використання пасиву в текстах редакційних статей The New York Times” та The Daily Telegraph”) // Наукові записки [Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського]. Серія: Філологія (мовознавство). 2013. №. 18. С. 376-377.

та інтерпретує їх. По-друге, з цього випливає, що змістовне наповнення, конкретні прояви та ознаки «чужого» (а іноді і «свого») зазнають динаміки з часом. Нарешті, у «холодній війні», на відміну від «гарячої», ідеологічний дискурс існує в стандартному та актуалізованому варіанті. В першому ми говоримо про стабілізацію певних уявлень, кристалізацію критеріїв «чужого». У другому відбувається загострення риторики у зв'язку з певними подіями, тяжіння до демонізації опонента. На нашу думку, такі періоди є моментами закладання глибинних конструктів та поворотних моментів у формуванні дискурсу.

Щодо ототожнення та розділення «чужого» та «іншого» в спеціальній літературі існують дискусії. З огляду на характер теми дослідження ми будемо користуватись парадигмою, у якій «чужий» не обов'язково є тим самим, що «інший»²¹³. Особливо це є характерним для початкових років «холодної війни», коли відбувалася деконструкція старого образу ворога, а конструювання нового було поступовим. Відповідно, у цей період комуністичний світ, можливо, був не для всіх «чужим», проте він в будь-якому разі був «іншим».

Для глибокого розуміння джерел, того підтексту, що закладений в них, було вжито парадигми герменевтики. Як зазначив М. Мінаков, «феноменологічна герменевтика наполягає на тому, що сенси залежать від контексту, а тому вони несталі, як несталий сам контекст. У результаті цього і культуру розуміють як творчу і постійно змінну за своїми основними характеристиками»²¹⁴. Використання такої концепції призводить до кращого розкриття змісту тих дискурсивних практик, що вивчалися.

У ході дослідження було також застосовано парадигму біхевіоризму. В її контексті реакція суспільства Канади, інтерпретація це чи дія, сприймаються як відповідь на певні виклики. Ними були як загалом глобальне протистояння

---

²¹³ Тхоровська С. В. Стратегії ідеологічного дискурсу // Філологічні науки. Зб. наук.праць. Суми:СумДПУ, 2007. Т. II. № 1. С. 52.

²¹⁴ Мінаков М. Герменевтичний досвід і його роль в аналізі культури // Мультиверсум. Філософський альманах. К.: Центр духовної культури, 2005. № 45. С. 182-194.

за участі країни та загроза його ескалації, так і його окремі яскраві епізоди. Ідеологічне протистояння також було викликом, який ставив інтерпретатора перед бінарною опозицією, фактично – перед необхідністю розмежування «свій-чужий». Іншим важливим викликом була загроза гуманітарної катастрофи з застосуванням ядерної зброї, яка потребувала певної перебудови свідомості та вибору стратегії – адаптації або, рідше, боротьби, що висловилося в антиядерному русі.

На основі парадигм біхевіоризму ми формуємо тезу про єдність та цілісність дискурсу. Вважаємо, що в рамках дискурсу як простору циркуляції певного концепту («холодної війни» в нашому випадку) уявлення про нього є цілісним на рівні суспільного договору – існує певний консенсус. Відповідно, коли відбуваються події, що ставлять його під питання, це є викликом та потребує реакції формувачів дискурсу, якими є передусім політично активна частина суспільства (політичні, громадські об'єднання, медіа тощо). Отже, ми зосереджуємося на а) формуванні моделі, б) викликах, що ставлять її під сумнів та в) відповіді суспільних сил на цей виклик.

Важливу роль зіграла також парадигма соціального конструктивізму, в тому числі у дослідженні сприйняття канадцями міжнародних відносин. Автори цього підходу стверджують, що реальність є соціальним конструктом. Це дає нам змогу підійти до структур міжнародних відносин як такої, що не існує об'єктивно, а знаходиться всередині суб'єкта і зазнає динаміки відповідно у зв'язку з його інтерпретацією. Це позитивно впливає на наше дослідження, адже дозволяє визначити політику держав як дії в прямій залежності від соціальних інтеракцій²¹⁵.

В основі роботи лежить також принцип історизму. Ми переконані, що події, процеси та їх рецесія у дискурсі потребує врахування загальнокультурного контексту періоду, який досліджується. Іншим

---

²¹⁵ М. Я. Кашук Соціальний конструктивізм і внесок соціології в теорію міжнародних відносин // Нова парадигма. 2012. Вип. 109. С. 137.

принципом став принцип системності, що дав змогу виконати дослідження цілісним та взаємопов'язаним, логічно поєднати його структурні елементи.

Для вирішення проблеми дослідження ми застосували також низку загальнонаукових методів. До них входить метод аналізу, який дозволяє розділити розуміння канадцями змісту поняття «холодна війна» на складові глобального протистояння. Метод синтезу, який ми також застосовували, дозволяє узагальнити рецепцію глобального протистояння у свідомості населення країни, зі структуризацією елементів на більш та менш пріоритетні. Застосовано було також історико-генетичний метод, що дає можливість розглянути розвиток оцінок «холодної війни», змісту, що вкладався у це поняття. У тісному зв'язку з ним також було долучено метод періодизації. Він дає змогу виокремити певні періоди зміни змісту, здвигу певних оцінок у зв'язку з важливими подіями або процесами «холодної війни», такими, як випробування нових видів зброї масового ураження, зміна політичного керівництва СРСР, локальні конфлікти, до яких були залучені блоки (та їх рішення або заморожування) – Корейська війна 1950–1953 рр., Суецька криза 1956 р., Угорська революція 1956 р., Берлінська криза, Кубинська ракетна криза тощо. Ми дотримувалися також проблемно-хронологічного методу, який дозволив розкрити причинно-наслідкові зв'язки між подіями та процесами, водночас прив'язуючи їх до вирішення конкретної проблеми.

Також нами було застосовано історико-порівняльний метод для аналізу інтерпретацій певних елементів глобального протистояння, а також символів, якими вони позначалися. Наприклад, було порівняно різні інтерпретації СРСР та комуністичного світу у баченні політичних сил, ЗМІ, інших активних учасників дискурсу та вивчено символи, якими вони позначалися. Корисним також цей метод був у вивченні бачення ядерної загрози, сприйняття її масштабів, вірогідності реалізації та можливих наслідків.

Для аналізу джерел було застосовано метод контент-аналізу даних як в кількісному, так і в якісному вимірі, в тому числі стосовно візуальних

пам'яток щоправда без створення бази. Маємо відмітити, що якісний контент-аналіз виявився більш корисним для досягнення мети дослідження. Причиною цього було те, що рівень актуалізації та оцінку певних подій або ідеологем глобального протистояння складно виміряти кількісними показниками. Так, велика кількість згадок сюжету в джерелах показує, що до нього зверталися, проте не демонструє всі інші показники – нюанси сприйняття, конструювання образу тощо. Тому було проаналізовано не тільки саму наявність згадок понять «комунізм», «радянський», «радянський блок» та інших, а також імен і комплексних портретів радянських лідерів. Нашому аналізу підлягав контекст кожної конкретної відсилки, її мета, мотивація мовника, характер ситуації вжитку. До того ж, вивчалися асоціації з кожним поняттям, що дозволило схарактеризувати його зміст. Також було застосовано власне метод дискурс-аналізу. Він дозволив вивчити мовний контекст, виокремити ключові посили в текстах, а також вдаватися до інтертекстуальності для надання комплексної картини.

Отже, тема видається нам складною і такою, що потребує застосування багатьох загальнонаукових методів та специфічних гуманітаристичних концепцій. Дослідження за своєю суттю також є значною мірою міждисциплінарним, що пояснюється характером поставленої проблеми. З застосуванням зазначених методів та принципів поставлена мета видається нам цілком досяжною. До того ж, використання джерел широкої різноманітності підкреслює міждисциплінарний характер дослідження, увагу до недостатньо досліджених на сьогодні напрямів історії «холодної війни» – передусім історії ідей.

Розділ 2. «Червона загроза»: «холодна війна» очима канадського суспільства у перше повоєнне десятиліття

Виклики другої половини ХХ ст. поставили перед Канадою проблему пошуку свого місця в нових геополітичних реаліях. Для канадського суспільства було характерним поступове усвідомлення себе як частини Західного світу. За часів Другої світової війни цей процес пришвидшився, адже більшість країн Європи та Англо-Америци об'єдналися у спільній боротьбі про нацистської Німеччини і її союзників. До цього протистояння було залучено більше мільйона канадців²¹⁶, які служили у лавах збройних сил і у тилу. На завершальному етапі війни, як стверджує Роджер Серті, країна мала третій за розмірами флот у світі²¹⁷. Втім, під час з'ясування цього військовими дослідниками, зокрема Робом Стюартом, було встановлено, що третє місце за чисельністю кораблів займав СРСР, а Канада – четверте при неврахуванні Японського імператорського флоту, що мав зникнути²¹⁸. Як ми бачимо, внесок країни був значним, і таку його оцінку поділяли в Північній Америці – вже у квітні 1945 р. «New York Times» та «Toronto Daily Star», одні з найпотужніших медіа у США та Канаді, надрукували статтю щодо звеличення зусиль Канади у війні²¹⁹. Таким чином, усталена у канадській історіографії сьогодні оцінка є спадком у тому числі дискурсу перших повоєнних років і наслідуює навіть деякі перебільшення.

У контексті причетності до Західного світу маємо зазначити особливу прихильність канадців до культурно близьких країн – Великої Британії та США. Вже після завершення війни у 1946 р. серед канадців компанією

---

²¹⁶ The Canadian Army, 1939-1945 : An Official Historical Summary URL: <https://www.canada.ca/content/dam/themes/defence/caf/militaryhistory/dhh/official/book-1948-army-1939-1945-en.pdf> (дата звернення 26.08.2020).

²¹⁷ The Royal Canadian Navy and the Battle Of The Atlantic, 1939-1945 URL: <https://www.warmuseum.ca/learn/dispatches/the-royal-canadian-navy-and-the-battle-of-the-atlantic-1939-1945/#tabs> (дата звернення 26.08.2020).

²¹⁸ Stuart R. Was the RCN ever the Third Largest Navy? // Canadian Naval Review. 2009. Vol.5. № 3. P. 4-9.

²¹⁹ New York Times Man Views Canada's Effort URL: <https://collections.warmuseum.ca/warclip/objects/common/webmedia.php?irn=5014840> (дата звернення 18.10.2020).

«Gallup»* було проведене соціологічне опитування «Якою людиною, що живе в будь-якій частині світу сьогодні, ви найбільше захоплюєтеся?»²²⁰. У підсумку найбільше голосів отримав британський прем'єр Вінстон Черчіль. Його підтримало 28% респондентів. У той самий час очільник канадського уряду Уільям Лайон Макензі Кінг набрав лише 8 %²²¹. Це свідчить про низьку медійну популярність канадського лідера та потужні зв'язки англомовного світу, тієї його частини, що мала британське походження. Канадський історик Чарльз Стейсі стверджував, що друге місце було б не за Кінгом, а за Франкліном Делано Рузвельтом – за умови, якби той не помер момент проведення опитування²²². З цього приводу варто зробити акцент на тому, що це знову ж таки ілюструє близькість дискурсів у англосаксонській спільноті у північній Атлантиці; останнє було одним з ключових чинників у контексті початку «холодної війни». Водночас, ми маємо не забувати про другу за чисельністю спільноту – франкоканадську, що в досліджуваний період – до початку «Тихої революції» 1960-х – взагалі існувала дещо ізольовано передовсім у «Прекрасній провінції» – Квебек.

Війна мала помітні наслідки для політико-економічної та психологічної централізації країни і консолідації суспільства. У 1939 р. Канада потерпала від наслідків Великої депресії, а департамент фінансів вважав федеральну, розділену структуру країни перепорою на шляху побудови ефективної економіки²²³. Після війни ж було здійснено серйозні кроки у побудові welfare state і закладено основу для подальшого стрімкого розвитку. Зокрема, було запроваджено систему соціальних виплат – пенсій для людей похилого віку або інвалідів, матеріальної допомоги безробітним та батькам новонароджених, якої у 1939 р. ще не було²²⁴. Після тривалого періоду

---

²²⁰ The Second World War as a National Experience. Ed. by Aster S. Ottawa: The Canadian Committee for the History of The Second World War, 1981. 218 p.

²²¹ Ibidem.

²²² Ibidem.

²²³ Bryce R. B. Canada and the Cost of World War II: The International Operations of Canada's Department of Finance, 1939-1947. McGill-Queen's Press-MQUP, 2005. Т. 204. Р. 57.

²²⁴ Return to Peace URL: <https://www.junobeach.org/canada-in-wwii/articles/return-to-peace/> (дата звернення 26.08.2020).

економії, перебування на фронті канадці мали стати більш активними, рішучими, готовими формувати свій світ самостійно. Наприклад, питання реорганізації та припинення роботи фабрик та заводів після капітуляції Німеччини вирішувалося в координації між адміністрацією та представниками робітничих організацій²²⁵.

Державне регулювання мистецтва також пов'язано з початком Другої світової війни. Так, в 1939 р. було створено Національне агентство²²⁶ з фільмів (далі – NFB), що в умовах тотальної війни мало стати інструментом впливу на масову культуру. Організації було поставлено місію «ініціювати та сприяти виробництву та розповсюдженню фільмів у національних інтересах, а точніше... виробляти та розповсюджувати фільми, призначені для формування певного образу Канади для канадців та інших країн»²²⁷.

Також треба мати на увазі покращення економічної ситуації у повоєнні роки. Навіть у 1944 р., коли військові витрати були найбільшими, країна не витрачала більше 4,7 мільярдів канадських доларів²²⁸. Окрім цього, її потужності практично не постраждали під час війни від бойових дій або диверсій. Як і в багатьох інших країнах, Друга світова війна призвела до концентрації влади у руках центральних федеральних інституцій і водночас актуалізувала національні питання. ЗМІ і парламентські обговорення економічного розвитку країни засвідчили перехід Канади від «ланки конвеєру» до «власної потужної промислової бази»²²⁹. Валовий національний продукт країни за роки війни зріс з 5 до 11,5 мільярдів доларів²³⁰.

---

²²⁵ War Factories Receive News Jubilantly, Sanely (The Globe and Mail, 08/05/1945) <https://collections.warmuseum.ca/warclip/objects/common/webmedia.php?irn=5074007> (дата звернення 18.10.2020).

²²⁶ В оригіналі – National Film Board.

²²⁷ The National Film Board URL: <https://www.collectionscanada.gc.ca/massey/h5-442-e.html> (дата звернення 26.08.2020).

²²⁸ Where the Money Comes From / Where the Money Goes The Financial Post, 19/10/1945 URL: <https://collections.warmuseum.ca/warclip/objects/common/webmedia.php?irn=5044728> (дата звернення 18.10.2020).

²²⁹ Our Factories Grow - The Hamilton Spectator, 22/11/1945 URL: <https://collections.warmuseum.ca/warclip/objects/common/webmedia.php?irn=5061934> (дата звернення 26.08.2020).

²³⁰ The money made in Canada - The Financial Post, 30/11/1945 URL: <https://collections.warmuseum.ca/warclip/objects/common/webmedia.php?irn=5061931> (дата звернення 26.08.2020).

Перспективи подальшого розвитку в умовах мирного життя виглядали цілком оптимістично, незважаючи на певні побоювання щодо перспектив зростання інфляції, які частіше висловлювалися франкомовними виданнями²³¹. Про зростання добробуту населення говорить також стрімке збільшення витрат на споживчі товари за війну та повоєнні роки, в тому числі за проміжок з 1942 по 1946 рр. майже в півтора (1,46 рази) загалом²³². Так само спостерігалось зниження страйкового руху – в два рази в 1947 р. порівняно з 1946 р. та ще втричі в 1948 р. порівняно з 1947 р.²³³, а безробіття залишалось низьким (2-4 % у повоєнне десятиліття)²³⁴. Така ситуація створювала для комуністичних сил в державі менш сприятливі умови, ніж у Франції або Німеччині, де економіка зазнала значних втрат та руйнувань. На відміну від деяких країн Заходу, Канада не зазнала кризи політичного та соціально-економічного ладу, і системні політичні сили більшою мірою зберегли свої позиції.

Свого часу влада Канади вкрай обережно поставилася до втягування країни у черговий «європейський конфлікт». Це визначалося колективною пам'яттю про Першу світову, географічною ізоляваністю та найголовніше – бажанням зберегти внутрішню єдність країни. Проте членство в антигітлерівській коаліції забезпечило Канаді участь у різних програмах військової, економічної та наукової співпраці, що поглибило зв'язки країни зі США і Британією. Особливо помітний внесок у розвитку цього партнерства зіграв кабінет Уільяма Лайона Макензі Кінга, що керував країною впродовж 1935–1948 рр.²³⁵.

---

²³¹ Danger d'inflation d'après-guerre - Le Devoir, 07/12/1944 URL: https://www.warmuseum.ca/cwm/exhibitions/newspapers/pdf/1944-12-07_Vol.XXXV_No.282_Pg.10.pdf (дата звернення 26.08.2020).

²³² Statistics Canada. Table 36-10-0291-01 Personal expenditure on consumer goods and services in current prices, annual, 1926 - 1946 (x 1,000,000) URL: <https://www150.statcan.gc.ca/t1/tbl1/en/tv.action?pid=3610029101> (дата звернення 06.05.2021).

²³³ Statistics Canada. Table 14-10-0284-01 Person-days not worked in Canada as a result of work stoppages, by industry URL: <https://cutt.ly/IJOfQ2s> (дата звернення 06.05.2021).

²³⁴ History of the Canadian Labour Force Survey, 1945 to 2016 URL: <https://www150.statcan.gc.ca/n1/pub/75-005-m/75-005-m2016001-eng.htm#c-g01> (дата звернення 06.05.2021).

²³⁵ Naidu, M.V. "Westernism" :Is It Pride Or Prejudice? // Peace Research. 1986. Vol. 18. No. 1. P. 4-12, 65-76.

Упродовж війни канадці усвідомили той факт, що роль їхньої країни у світі суттєво зросла. Країна швидкими темпами почала перетворюватися на так звану *middle power** у глобальних міжнародних відносинах, і сам термін був зазначений лідером ССФ Мейджором Джеймсом Колдуелом в палаті громад 19 жовтня 1945 р. як характеристику становища країни між «*great powers*» та «*small powers*»²³⁶. При цьому дистанція між Канадою і її колишньою метрополією невпинно зростала, чому сприяв той факт, що після 1945 р. Лондон демонстрував індивергентність щодо розвитку взаємин з Канадою²³⁷. Остаточний розпад Британської імперії після війни спровокував подальше зростання канадського націоналізму²³⁸.

Ще з часів «великої відмови» 1776 року* взаємини Канади і Сполучених Штатів Америки були сповнені взаємної недовіри, що пояснювалося лояльністю першої до Великої Британії під час Американської революції та неприєднанням до США у подальшому. 1948 року У. Л. Макензі Кінг відмовився від проєкту угоди про вільну торгівлю зі Штатами багато в чому через характерний для канадців страх перед економічною експансією і перспективою поглинання країни більш потужнішим партнером²³⁹. Канадський історик та публіцист Френк Андерхіл зазначав, що «найбільш старою традицією притаманною англоканадцям та франкоканадцям, є наша рішучість не стати американцями»²⁴⁰. Сучасні дослідники Лідія Мілан та

---

* В контексті геополітичних реалій «холодної війни» це усталений в історіографії термін, що означає країну, яка здатна до підтримки власного зовнішньополітичного курсу, але не є наддержавою та не претендує на її роль в майбутньому. Зауважимо також, що поняття не є унікальним ні саме щодо Канади, ні щодо реалій «холодної війни», проте ми аналізуємо саме його вжиток в контексті конкретної історичної епохи.

²³⁶ House of Commons Debates, 20th Parliament, 1st Session : Vol. 2 URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2001_02/95 (дата звернення 22.02.2022).

²³⁷ Naidu, M.V. "Westernism" :Is It Pride Or Prejudice? // Peace Research. 1986. Vol. 18. No. 1 P. 4-12, 65-76.

²³⁸ Morrison K. "The Only Canadians: Canada's French and the British Connection." // International Journal of Canadian Studies/Revue internationale d'études canadiennes. 2008. Vol. 37. P. 177-194.

* Мається на увазі усталена в публічному просторі назва, що характеризує лояльність до Великої Британії під час Американської революції та відмову стати частиною США попри спроби останніх захопити та інкорпорувати Канаду.

²³⁹ Nossal K. R. Anti-Americanism in Canada //Anti-Americanism: Comparative Perspectives. 2005. Т. 3. P. 59-76.

²⁴⁰ Baker W. M. The Anti-American Ingredient in Canadian History // The Dalhousie Review. 1973. Vol. 53. P. 58.

Баррі Купер вбачають у цьому історично детермінований «гарнізонний менталітет» «форту анти-американізму», який поєднує дуже розділену регіональними лояльностями країну²⁴¹. Збільшення міри незалежності зовнішньої політики країни в подальшому істотно прогресувало. Так, в 1949 р. депутат від консерваторів Говард Грін заявив на засіданні парламенту, що «з 1919 р. Канада вільна робити, як схоче... якщо є проблема з автономією Канади, то вона не має відношення до стосунків з Британією...проблема в тому, як не стати підлеглими США»²⁴². Такі оцінки були відповіддю на тісну взаємодію суспільств, посилену для багатьох канадців спільністю мови. Зокрема, в перші повоєнні роки Канаду відвідували близько 4 мільйонів туристів щороку (при загальній чисельності населення країни в 12 з половиною мільйонів!), і 98% з них було з США²⁴³.

Проте надалі під впливом таких чинників як урбанізація, індустріальний розвиток країни, а також наслідків Великої депресії, світогляд канадців поступово змінюється. Ми маємо розуміти, що у 1920-х роках міське населення в країні вже перевищило сільське. Індустріальний прорив економіки військового часу у 1939–1945 рр. призвів до стрибка суспільства в індустріальне, його поступового розриву з традиційним²⁴⁴. Втім, маємо зауважити, що це стосується передусім про англоканадців – Квебек трансформувався повільніше.

Населення країни складалося на той момент з канадців британського та французького походження, а також на той момент відносно невеликого емігрантського прошарку²⁴⁵. Ті, хто походили з шотландців та англійців, часто мали виражений протестантський світогляд, з ірландців та французів –

---

²⁴¹ Lydia Miljan and Barry Cooper The Canadian “Garrison Mentality” and Anti-Americanism at the CBC Calgary Policy Research Centre, The Fraser Institute URL: <https://www.fraserinstitute.org/sites/default/files/GarrisonMentalityAntiAmericanism.pdf> (дата звернення 26.08.2020).

²⁴² House of Commons Debates, 21st Parliament, 1st Session : Vol. 1 URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2101_01/289?r=0&s=1 (дата звернення 19.02.2022).

²⁴³ The evolution of Canadian tourism, 1946 to 2015 URL: <https://www150.statcan.gc.ca/n1/en/pub/11-630-x/11-630-x2017001-eng.pdf?st=HGfOpJBJ> (дата звернення 06.05.2021).

²⁴⁴ The Second World War as a National Experience / ed. by Aster S. Ottawa: The Canadian Committee for the History of The Second World War, 1981. 218 p.

²⁴⁵ Див. додаток А

католицький. При цьому провінція Квебек залишалася до 1960-х років відносно консервативною, а її населення – релігійно свідомим. Серед мігрантів також переважали носії християнської або постхристиянської ментальності, оскільки більшість була вихідцями з Європи і часто мала сільське походження – переселялися через аграрне перенаселення і видозміну структури господарства.

Важливим чинником ментальних змін канадців стало розповсюдження лівої ідеології. Це було пов'язано зі зростанням та посиленням ролі мігрантських спільнот у другій половині ХХ століття, економічними кризами (зокрема 1929–1933 рр.) та супутнім розгортанням робітничого руху. Основними формами діяльності було утворення політичних партій та участь у виборах, масові демонстрації, випуск власних газет тощо. Як зауважував історик Говард Палмер, ліві угруповання ніколи не були надто чисельними, але все одно залишалися активними і збільшували свою базу поступово, передовсім за рахунок посилення імміграції – саме мігранти значною мірою були цільовою аудиторією соціалістичних та комуністичної партій²⁴⁶. Зауважимо, однак, що окремі постулати лівих, зокрема створення компонентів welfare state, поділялися і правлячою Ліберальною партією, що дещо стримувало розвиток політичних сил такого спрямування, відтягуючи частину підтримки на лібералів.

Упродовж міжвоєнного періоду в канадському образотворчому мистецтві стався поворот до соціального реалізму, який почав опрацьовувати як соціально-економічну, так і культурну проблематику²⁴⁷. Прибічники цього напрямку 1941 року створили Федерацію канадських художників. Характерно, що Уолтер Абель, який був однією з найвідоміших фігур у канадському мистецтві 1940-х, стверджував, що поворот до соціально орієнтованого реалізму є результатом «конфлікту капіталу та праці» в канадському

---

²⁴⁶ Palmer, H. *Ethnicity and politics in Canada since confederation*. Canadian Historical Association, 1991. 32 p.

²⁴⁷ Niergarth K. *The Dignity of Every Human Being: New Brunswick Artists and Canadian Culture between the Great Depression and the Cold War*. Toronto: University of Toronto Press, 2015. 368 p.

суспільстві. На думку митця, загострення цих суперечностей відбулося у наслідок посилення протистояння комуністичних та капіталістичних країн²⁴⁸. При цьому автор не був марксистом або прихильником СРСР. Його можна вважати яскравим представником лівої у своїх поглядах канадської інтелігенції.

У контексті вибору Канадою власного шляху цікавим є сприйняття суспільством того геополітичного повороту, який відбувся після завершення Другої світової війни. Звісно, постає питання – чи вважали канадці СРСР країною, з якою можна співпрацювати, а також коли і якою мірою населення змінило оцінку вчорашнього союзника?

У 1942 р., в розпал війни, 57 % канадців вважали, що країни антигітлерівської коаліції у разі перемоги забезпечать європейцям можливість самостійно обрати власний політичний і соціально-економічний устрій, але 27 % очікувало спроби СРСР поширити комунізм на теренах старого світу. 62 % були проти легалізації лояльної до СРСР* Комуністичної партії в Канаді, а за – 23 %²⁴⁹.

У цілому ж громадяни Канади ставилися до Радянського Союзу і його ідеології з підозрою, про що свідчить рівень підтримки суспільством утвореної після заборони Компартії на «заміну вивіски» Прогресивної Лейбористської партії. Він традиційно становив менше 1% (крім 1945 р., коли з 2 % голосів (від загальної кількості по країні) та 40 % за своїм округом переміг відомий комуніст Фред Роуз²⁵⁰. Відповідно, хоча ліві ідеї знаходили відгук у суспільстві, прорадянський курс з ними не ототожнювався і не був бажаним для населення Канади.

---

²⁴⁸ Niergarth K. *The Dignity of Every Human Being: New Brunswick Artists and Canadian Culture between the Great Depression and the Cold War*. Toronto: University of Toronto Press, 2015. P. 103-104.

* Показовою була зміна Компартією Канади свого ставлення до СРСР після 22 червня 1941 р. та провалу пакту Молотова-Ріббентропа. Якщо в 1939-40 роках вона займала антивоєнну позицію, то з середини 1941 р. комуністи зазначали «антифашистський» характер війни.

²⁴⁹ Davies D. *Canada and the Soviet Experiment: essays on Canadian encounters with Russia and the Soviet Union, 1900-1991*. Canadian Scholars' Press, 1992. P. 79.

²⁵⁰ Fred Rose, M.P. URL: https://lop.parl.ca/sites/ParlInfo/default/en_CA/People/Profile?personId=8413 (дата звернення 26.08.2020).

Таким чином, «холодну війну» Канада зустріла у «пробудженому» форматі індустріального суспільства та країни з сильною, хоча й далеко не найпотужнішою економікою. Усвідомлюючи себе як частину коаліції, що перемогла у Другій світовій війні, канадці тим не менш зберігали певний страх щодо свого партнера у війні – Радянського Союзу та воліли поєднувати долю своєї держави з Заходом, зокрема США та Великою Британією.

2.1. Геополітичне протистояння і його місце у суспільному дискурсі Канади

Друга світова війна закінчилася 2 вересня 1945 р. З нею в минуле поступово пішов й образ ворога, яким довгі 6 років були країни «Осі». Проте нова геополітична реальність потребувала і нової рамки; згасання старого образу супроводжувалося конструюванням нового, пов'язаного з СРСР у повоєнному вимірі.

Слід концептуалізувати поняття «образ ворога». Дослідник Вільям Екхардт характеризує образ ворога як комплексне та апріорно-негативне уявлення. Його конструювання складається з взаємопов'язаних елементів – віри (цінностей), ставлення (концептів) і власне образу. При цьому образи ворога найпростіше створюються та приймаються тими, хто потребує відчуття переваги – моральної, культурної або наданої божественною волею²⁵¹.

Для Канади такий набір був актуальним. Елементами переваги, з якими ми в подальшому будемо працювати, були:

- функціонуюча демократія, в тому числі дотримання громадянських прав і свобод;
- велика частка християн, апеляції значної кількості тих, хто задає дискурс (політики, медіа, інші публічні особи) до християнських цінностей;
- працююча ринкова економіка, одна з найрозвинутіших у світі за науково-технічним рівнем;
- розбудова welfare state;
- причетність до англосаксонського світу;
- висока традиційна легітимація політичного режиму.

Ці елементи призводили до сприйняття себе як частини «правильного», «свого», «вільного світу». Впродовж Другої світової війни ідентифікатор

---

²⁵¹ Eckhardt W. Making and breaking enemy images // Peace Research. 1989. Vol. 21. No. 4. P. 87-95.

«свій» визначався великою мірою складом антигітлерівської коаліції. Після неї на питання ідентифікації «чужого» дуже швидко почала давати відповідь геополітика і відповідні дії країн.

На початку «холодної війни» негативне сприйняття СРСР канадцями посилювалося. Важливим каталізатором цього стала справа Гузенка – клерка радянського посольства, котрий 5 вересня 1945 р. втік звідти разом з родиною та згодом передав канадській поліції інформацію про шпигунську мережу СРСР у Канаді та США. Уряд країни був шокований інформацією про масштаби радянської розвідувальної діяльності²⁵². Вказаний інцидент підштовхнув владу Канади та контррозвідувальні відомства країни до співпраці з Великою Британією та США.

Оскільки «справа Гузенка» є доволі якісно дослідженою в науковій літературі (принаймні в межах кола оприлюдненої інформації), то ми зосередили увагу не на ній самій. Фокусом дослідження цієї проблеми став її вплив на суспільний дискурс, на просування категорій геополітичного протистояння з СРСР – як зовні, так і всередині країни.

Значення цієї справи для канадської влади у суспільства ілюструється щоденником У. Макензі Кінга. Записи політика, що стосуються справи Гузенка, датовані вереснем – жовтнем 1945 р. Всі вони винесені в окремий щоденник²⁵³, а фрагмент, який відноситься до періоду з 10 листопада до кінця грудня 1945 р. не оприлюднено до цього часу²⁵⁴. Характерно, що всі інші частини щоденника опубліковані у повному обсязі, включаючи ті, що містять вкрай суперечливу оцінку прем'єра бомбардування Хіросіми. Один з провідних канадських істориків «холодної війни» Джек Гранатштейн

---

²⁵² Balawyder A. In the Clutches of the Kremlin: Canadian-East European Relations, 1945-1962. New York: Columbia University Press, 2000. P. 15.

²⁵³ Diaries of William Lyon Mackenzie King. Item: 29052 URL: <http://www.bac-lac.gc.ca/eng/discover/politics-government/prime-ministers/william-lyon-mackenzie-king/Pages/item.aspx?IdNumber=29052> (дата звернення 26.08.2020).

²⁵⁴ Diaries of William Lyon Mackenzie King. Item: 29051 URL: <http://www.bac-lac.gc.ca/eng/discover/politics-government/prime-ministers/william-lyon-mackenzie-king/Pages/item.aspx?IdNumber=29051> (дата звернення 26.08.2020).

стверджує, що для канадців це протистояння розпочалося саме у вересні 1945 року²⁵⁵.

30 вересня прем'єр Канади Маккензі Кінг провів консультації з президентом Труменом у Вашингтоні, а 7 жовтня – з прем'єром Етлі в Лондоні, де обговорювалися всі можливі політичні ходи в зв'язку зі справою Гузенко в контексті міжнародних повоєнних відносин в цілому у зв'язку з все більш жорстким протистоянням з Радянським Союзом. У досягнутій Канадою, Великобританією і США угоді про узгодження політичних і дипломатичних кроків щодо справи, підготовленій до 9 жовтня відповідними спецслужбами, вказувалося на небажання повного розриву дипломатичних відносин з СРСР і вимоги відкликання посла, але наголошувалося на необхідності твердості, особливо в «викритті використання радянським урядом місцевих комуністичних елементів»²⁵⁶.

Спочатку обидві сторони не виносили цей інцидент на обговорення громадськості. Він став широко відомий лише 3 лютого 1946 р. і відразу ж викликав значний суспільний резонанс у Канаді. Публічно, особливо у пресі, з обох боків лунало багато різких звинувачень. Радянському Союзу ставили в докір намір створити «п'яту колону» і відродити Комінтерн²⁵⁷. Офіційна заява прем'єр-міністра Маккензі Кінга слідувала 15 лютого. У ній голова уряду поінформував суспільство про причини створення та результати роботи комісії Келок-Ташерьо, яка розслідувала справу, проте не зазначив, щодо шпигунства на користь якої країни велося розслідування²⁵⁸. Цікаво, що радянська сторона першою відреагувала на звернення. Москва визнала факт шпигунства мережі ГРУ, при цьому зазначивши, що нічого нового, чого б не можна було знайти у відкритих джерелах, вона не дізналася. Військового

---

²⁵⁵ Granatstein J. L. Gouzenko to Gorbachev: Canada's Cold War // Canadian Military Journal. 2011. Т. 12. №. 1. Р. 41-53.

²⁵⁶ Dufour P. 'Eggheads' and Espionage: The Gouzenko Affair in Canada // Journal of Canadian Studies. 1981. Т. 16. №. 3-4. Р. 188-198.

²⁵⁷ Быстрова И. В. Современная отечественная историография Холодной войны //Новый исторический вестник. 2004. №. 10. С. 391.

²⁵⁸ House of Commons Debates, 20th Parliament, 2nd Session: Vol. 1 URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2002_01/54 (дата звернення 03.02.2022).

аташе Заботіна, документи якого передав канадській стороні Ігор Гузенко, відкликали до СРСР. Водночас радянська преса розгорнула кампанію з критики Макензі Кінга як британської маріонетки. Це не сподобалося канадському політику, адже він сподівався на продовження дружніх взаємин з Москвою часів Другої світової війни²⁵⁹. У власному щоденнику Кінг відмітив цю кампанію як роботу «недобросовісних діячів, що контролюють пресу», та висловив жаль щодо відсутності у СРСР свободи слова та поінформованості населення про справжні події та ставлення до них у країнах світу²⁶⁰. Офіційна позиція радянського керівництва у зв'язку зі справою Гузенко була викладена в заяві від 20 лютого 1946 року і відрізнялася рішучістю, різкістю і навіть грубістю. Вся відповідальність за конфлікт і погіршення радянсько-канадських відносин покладалася на супротивну сторону. Водночас рівень корисності для СРСР отриманої інформації применшувався «більш високим рівнем прогресу СРСР у цих напрямках». Канаду ж відкрито звинуватили... у антирадянській кампанії в пресі, яка, на думку офіційного представника СРСР, «входила в план канадського уряду, спрямований на заподіяння Радянському Союзу політичних збитків»²⁶¹.

У парламенті вказана тема почала обговорюватися 14 березня, у день відкриття чергової сесії парламенту; проте перша офіційна заява була відкладена прем'єр-міністром на 4 дні з огляду на представлення нової доповіді комісії Келок-Ташерьо. У зверненні до палати громад Маккензі Кінг зазначив, що він бажає лише найкращих відносин з Радянським Союзом та не збирається вдаватися до різких кроків. Він зазначив, що дана конкретна ситуація потребує детального розгляду, а дії Заботіна «могли бути відомими,

---

²⁵⁹ Knight A. The Gouzenko Affair Revisited: The Soviet Perspective URL: http://circ.jmellon.com/docs/pdf/gouzenko_affair_revisited_the_soviet_perspective.pdf (дата звернення 26.08.2020).

²⁶⁰ Diaries of William Lyon Mackenzie King. Item: 29341 URL: <https://www.bac-lac.gc.ca/eng/discover/politics-government/prime-ministers/william-lyon-mackenzie-king/Pages/item.aspx?IdNumber=29341> (дата звернення 23.08.2021).

²⁶¹ Агеева И.А. Канада и начало холодной войны: дело Гузенко в советско-канадских отношениях // Холодная война 1945–1963 гг. Историческая ретроспектива. Москва: ОЛМА-ПРЕСС, 2003. С. 369-405.

а могли і не бути відомими» радянському послу та керівництву посольства²⁶². Кінг також зауважив, що Сталін «не заохочував би подібних дій». Проте він обрав стратегію не звертатися до СРСР до того, як докази будуть зібрані. Вся промова прем'єра мала на меті не допустити подальшого погіршення канадсько-радянських відносин. Так, він навів численні приклади допомоги його та його урядів СРСР, починаючи з гуманітарної під час голоду початку 1920-х та закінчуючи постачанням зброї та матеріальної допомоги під час Другої світової війни²⁶³. У щоденнику прем'єр зазначив, що «готував ґрунт для майбутнього, відділяючи знання про цю справу від Сталіна»²⁶⁴. Отже, ми бачимо дуже обережну риторику голови уряду. Вона була спрямована на перспективу врегулювання цієї ситуації дипломатичним шляхом та недопущення руйнування того контексту канадсько-радянських відносин, який йому вбачався. Причиною такого підходу було те, що «у випадку конфлікту між СРСР та США і Співдружністю ця країна стала би полем битви і все, що ми цінуємо, може бути знищене»²⁶⁵.

Реакція опозиції щодо справи також була стриманою. Лідер ССФ Мейджор Колдуел зауважив, що фігуранти справи не можуть бути шпигунами за визначенням, адже шпигунство – це спроба отримання секретної інформації з боку громадянина іншої країни, а не власне Канади – на її території. Ним також було зазначено, що «світ... залежить від дружніх відносин між країнами, в тому числі – Росією та англomовним світом»²⁶⁶. Остання теза була пов'язана з залученістю США та Великої Британії у кейсах

²⁶² House of Commons Debates, 20th Parliament, 2nd Session : Vol. 1 URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2002_01/55 (дата звернення 03.02.2022).

²⁶³ House of Commons Debates, 20th Parliament, 2nd Session : Vol. 1 URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2002_01/56 (дата звернення 03.02.2022).

²⁶⁴ Diaries of William Lyon Mackenzie King. Item: 29386 URL: <https://www.bac-lac.gc.ca/eng/discover/politics-government/prime-ministers/william-lyon-mackenzie-king/Pages/item.aspx?IdNumber=29386> (дата звернення 23.08.2021).

²⁶⁵ Diaries of William Lyon Mackenzie King. Item: 29386 URL: <https://www.bac-lac.gc.ca/eng/discover/politics-government/prime-ministers/william-lyon-mackenzie-king/Pages/item.aspx?IdNumber=29386> (дата звернення 23.08.2021). Diaries of William Lyon Mackenzie King. Item: 29387 URL: <https://www.bac-lac.gc.ca/eng/discover/politics-government/prime-ministers/william-lyon-mackenzie-king/Pages/item.aspx?IdNumber=29387> (дата звернення 23.08.2021).

²⁶⁶ House of Commons Debates, 20th Parliament, 2nd Session : Vol. 1 URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2002_01/57 (дата звернення 03.02.2022).

шпигунства – і комунікацією між відомствами цих країн щодо розв’язання проблеми. Натомість, ним було піддано критиці тиск на осіб, слідчі дії щодо яких велися комісією Келок-Ташерью з зауваженням «якщо це є так, то це ознака тоталітарної системи»²⁶⁷. Під цим малися на увазі порушення термінів запобіжних заходів, інтенсивний контроль над затриманими (постійна присутність охорони, ввімкнене протягом доби світло, обмеження контактів з зовнішнім світом). Представник Прогресивно-консервативної партії Артур Сміт також піддав критиці дії комісії, характеризуючи вчинені порушення прав людини як «чорні дні Канади». Він вважав, що шпигунський скандал буде забутий за півроку, а згадка про це залишиться назавжди²⁶⁸. Схожу позицію, але більш помірковано висловлену, зайняв і лідер цієї партії Джон Брекен. Він вважав, що кейс шпигунської мережі обов’язково має бути підданий ретельному розслідуванню, але запитував уряд щодо причин застосування нестандартних процедур²⁶⁹. Ми можемо бачити, що опозицією ще не було в повній мірі усвідомлено тих тектонічних зрушень у геополітиці, які відбувалися в перші повоєнні роки. В закидах проти дій уряду, поліції та Міністерства юстиції Канади ми також вбачаємо елемент внутрішньополітичної боротьби. Характерно, що за даними щоденника Маккензі Кінг також негативно оцінював процедурні порушення, допущені поліцією щодо фігурантів справи, що знайшло вияв в його особистих записах²⁷⁰. Втім, публічно він цього не зазначив, а міністр юстиції Луї Сен-Лоран виступив на захист заходів. Це показує нам, що реалії «холодної війни», які починали проявлятися у Канаді, не зумовлювали поступок у діяльності правової держави та боротьби за права людини. Канадський політикум з-поміж іншого, демонстрував той факт, що він не готовий

²⁶⁷ House of Commons Debates, 20th Parliament, 2nd Session : Vol. 1 URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2002_01/58 (дата звернення 03.02.2022).

²⁶⁸ House of Commons Debates, 20th Parliament, 2nd Session : Vol. 1 URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2002_01/90 (дата звернення 03.02.2022).

²⁶⁹ House of Commons Debates, 20th Parliament, 2nd Session : Vol. 1 URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2002_01/39 (дата звернення 03.02.2022).

²⁷⁰ Diaries of William Lyon Mackenzie King. Item: 29389 URL: <https://www.bac-lac.gc.ca/eng/discover/politics-government/prime-ministers/william-lyon-mackenzie-king/Pages/item.aspx?IdNumber=29389> (дата звернення 23.08.2021).

поступатися правовими та моральними цінностями у боротьбі з новим геополітичним супротивником.

Публікація 27 червня 1946 доповіді комісії стала важливим етапом в виявленні змін до геополітичного становища Канади. В ній було чітко зазначено, що було виявлено «п'яту колону» «Росії», яка складалася з кількох груп²⁷¹. Значна кількість агентів була ідентифікована, але деякі залишилися невпізнаними. Ряд осіб, згаданих у документах, не було визнано долученими до шпигунства, проте сама згадка про них у свідченнях стала серйозною репутаційною втратою. Це викликало протидію частини і суспільства, і політикуму. Так, випадок звільнення з роботи доктора Девіда Шугара, кейс якого був розглянутий комісією, був розкритикований профспілкою наукових співробітників; ця проблема також була піднята у Палаті громад депутатами від ССФ Мейджором Колуделом²⁷² (ще в день оприлюднення доповіді) та Вільямом Ірвіном²⁷³. Характерно, що міністр юстиції Луї Сен-Лоран у відповідь зазначив, що це не «паніка, зумовлена страхом комунізму чи страхом Росії... це страх того, що в державних службовців в Канаді розвивається лояльність ідеалам іншим, ніж канадські ідеали»²⁷⁴. У цьому ми вбачаємо спробу подати події як службове розслідування і не збільшувати рівень напруги як в суспільстві, так і у відносинах з Москвою. Водночас, ніякого перегляду не відбулося – до самої смерті науковця в 2015 р.²⁷⁵ Сам фігурант не був поновлений на роботі попри те, що суд не встановив провини, та в доповіді комісії це зазначено не було; в подальшому науковець виїхав з країни та продовжив роботу у Парижі, Брюсселі і Варшаві. Це

---

²⁷¹ Report of the Royal Commission to Investigate Facts Relating to and the Circumstances Surrounding the Communication, by Public Officials and Other Persons in Positions of Trust of Secret and Confidential Information to Agents of a Foreign Power. 1947. URL: https://historyofrights.ca/wp-content/uploads/documents/commission_report.pdf (дата звернення 30.04.2022).

²⁷² House of Commons Debates, 20th Parliament, 2nd Session : Vol. 4 URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2002_04/52 (дата звернення 03.02.2022).

²⁷³ House of Commons Debates, 20th Parliament, 2nd Session : Vol. 5 URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2002_05/1155 (дата звернення 03.02.2022).

²⁷⁴ House of Commons Debates, 20th Parliament, 2nd Session : Vol. 5 URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2002_05/1157 (дата звернення 03.02.2022).

²⁷⁵ Scientist acquitted twice in Gouzenko Affair dies at 100 URL: <https://montrealgazette.com/news/local-news/scientist-accused-in-gouzenko-affair-dies-at-100> (дата звернення 03.02.2022).

демонструє, наскільки серйозно уряд сприймав боротьбу з радянською шпигунською мережею. Він готовий був навіть позбутися провідного фахівця з біохімії та біофізики, але не допустити витоку інформації Москві.

У будь-якому разі ці події стали не фіналом певної історії, а лише початком тектонічних процесів у переформатуванні суспільного дискурсу. По-перше, були виявлені масштабні недружні дії з боку країни, яка нещодавно видавалася союзником. Далі, було розпочато етап певної параної щодо потенційних агентів. Нарешті, це легко накладалося на старий конфронтаційний контекст. З самого жовтня 1917 р. і до 1941 р. для Канади більшовики виглядали загрозою для їх держави, ладу та цінностей і тільки 4 роки країни знаходилися в одній геополітичній структурі – антигітлерівській коаліції. Покоління канадців виросли саме за тих умов, що створювало ґрунт для протистояння – СРСР на міжнародній арені та комунізму – на внутрішньому дискурсивному полі. Водночас, посадовими особами Канади було дотримано обережних формулювань, і назагал було взято курс розслідувати справу як таку, але не роздмухувати скандал на міжнародній арені. Так, було окремо заявлено про непричетність радянського посла до роботи нелегальної резидентури²⁷⁶, і цю тезу повторив з трибуни парламенту прем'єр-міністр Маккензі Кінг²⁷⁷.

Стала зрозумілою і вразливість країни перед шпигунством. Ален Христов стверджує, що недорозвиненість канадських спецслужб стала очевидною для урядовців у контексті цього скандалу. Це призвело до глибоких змін та розширення контршпигунської роботи в країні²⁷⁸. До цього вона організовувалося в основному за допомогою британських відомств, а під час війни ще й американських. Спроби Канади сформувати власні

---

²⁷⁶ Report of the Royal Commission to Investigate Facts Relating to and the Circumstances Surrounding the Communication, by Public Officials and Other Persons in Positions of Trust of Secret and Confidential Information to Agents of a Foreign Power. 1947. URL: https://historyofrights.ca/wp-content/uploads/documents/commission_report.pdf (дата звернення 30.04.2022).

²⁷⁷ House of Commons Debates, 20th Parliament, 2nd Session : Vol. 4 URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2002_04/51 (дата звернення 03.02.2022).

²⁷⁸ Alen Hristov The Gouzenko Affair and the Development of Canadian Intelligence URL: <https://www.e-ir.info/2018/12/08/the-gouzenko-affair-and-the-development-of-canadian-intelligence/> (дата звернення 26.08.2020).

спеціальні контррозвідальні установи датуються лише 1938 р. Цей напрям роботи відносився до компетенції Канадської королівської кінної поліції – до якої врешті-решт і звернувся Гузенко. Для розуміння контексту треба розуміти, що контроль за комуністичними елементами у суспільстві також відносився до її завдань. Як зауважує канадський історик Кріс Фрезер, поліція і «раніше була налаштована розглядати комуністів як більшу загрозу внутрішній безпеці, ніж нацистів і фашистів, і закликала уряд вжити жорсткіших заходів»²⁷⁹. Доповідь комісії Келок-Ташеро містила рекомендації щодо вдосконалення контррозвідальної діяльності, а також щодо процедури натуралізації та отримання громадянства²⁸⁰.

Широко відомий шпигунський скандал дозволяє зробити висновок – в 1945 р. канадське суспільство не відчувало радянської загрози, адже в день втечі ані Міністерство юстиції, ані преса не зацікавились інформацією, яку надав Гузенко²⁸¹. На нашу думку, канадське повоєнне суспільство у перші місяці після завершення Другої світової перебувало у стані ейфорії щодо СРСР. Усвідомлення загрози з боку комунізму з'являється у суспільному дискурсі поступово, починаючи з вищих державних посадовців, які мали доступ до секретної інформації, а вже згодом з'явилося у пересічних громадян. Значення даного шпигунського скандалу для геополітичної історії Канади важко переоцінити навіть сьогодні. Ці події ще більше зблизили Канаду з Великою Британією і США у біполярному світі, що формувався.

Новоопубліковані джерела та студії показали, що інформація про справу була спеціально передана ЗМІ Сполучених Штатів Америки, щоб змусити Макензі Кінга почати розслідування щодо радянських агентів. Як свідчать листи британського верховного комісіонера* у Канаді Малколма

---

²⁷⁹ Frazer C. From Pariahs to Patriots: Canadian Communists and the Second World War // Past Imperfect. 1996. Vol. 5. URL: http://www.socialisthistory.ca/Docs/History/Pariahs_to_Patriots.htm (дата звернення 11.12.2021).

²⁸⁰ Report of the Royal Commission to Investigate Facts Relating to and the Circumstances Surrounding the Communication, by Public Officials and Other Persons in Positions of Trust of Secret and Confidential Information to Agents of a Foreign Power. 1947. URL: https://historyofrights.ca/wp-content/uploads/documents/commission_report.pdf (дата звернення 30.04.2022).

²⁸¹ Igor Gouzenko URL: <https://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/igor-sergeievich-gouzenko> (дата звернення 26.08.2020).

Макдональда до МЗС Великої Британії, така ідея циркулювала серед британських посадовців і вважалася єдиним шансом змусити лідера Канади діяти; мотивацією такого вчинку було те, що шпигунська мережа продовжувала діяти, поки слідство не починалося²⁸². Таким чином, Канада остаточно опинилася в «одному геополітичному човні» зі США та Британією.

Окремою важливою темою дискурсу була атомна, яка у фіналі Другої світової війни стала справжньою сенсацією – і увага шпигунської мережі СРСР до цієї сфери тільки підсилювала актуалізацію. Як відомо, використання ядерної зброї 6 та 9 серпня 1945 р. розпочали ядерну еру в історії людства. Міністр з питань озброєнь та матеріального забезпечення Канади К. Д. Хау відразу ж високо та позитивно оцінив бомбардування, заявивши: «Мені дуже приємно повідомити, що канадські вчені зіграли значну роль і ... пов'язані з цією великою науковою розробкою»²⁸³. Крім того, вже у 1945 р. ця проблематика в схожому ключі підіймалася ЗМІ. Наприклад, «The Winnipeg Tribune» від 10 серпня 1945 р. наводив цитату Франкліна Делано Рузвельта, де зазначалося, що «Велика Британія, Канада та США мають секрет її [атомної бомби] виготовлення та не збираються відкривати його до того, як будуть знайдені засоби контролювати бомбу та захистити нас самих та світ від загрози тотального знищення... та повернути це на шлях служіння людству»²⁸⁴; редакцією було підкреслено, що «Канада є партнером у цьому великому проєкті»²⁸⁵, таким чином, ставлячи її на один рівень зі Сполученими Штатами та Великою Британією.

---

* High Commissioner – посада, еквівалентна послу, коли мова йде про дипломатичні відносини між країнами Співдружності.

²⁸² Molinaro, Dennis. How the Cold War Began... with British Help: The Gouzenko Affair Revisited. // Labour/Le Travail. 2017. Vol. 79. P. 143-155.

²⁸³ Ottawa must acknowledge its role in atomic bombings of Japan and sign ban URL: <https://www.thestar.com/opinion/contributors/2020/08/05/ottawa-must-acknowledge-its-role-in-atomic-bombings-of-japan-and-sign-ban.html> (дата звернення 07.11.2020).

²⁸⁴ Atomic bombs and international law URL: <https://www.newspapers.com/clip/47464713/editorial-the-use-of-atomic-bombs-and/> (дата звернення 07.11.2020).

*Переклад адаптовано; оригінал дослівно: «Canada, therefore, is a partner in this great trust».

²⁸⁵ Ibidem.

У той самий час, співпраця у створенні атомної бомби між цими трьома країнами не включала взаємодію з СРСР у цьому питанні. У день початку ядерної ери в історії людства прем'єр-міністр Канади зазначив у щоденнику: «Я дещо занепокоєний, як Росія поставиться до того, що їм нічого не було повідомлено про винахід»²⁸⁶. Ця проблема мала значний вплив і на розвиток відносин Москви та Отави, і на місце Канади у формуючомуся біполярному світі. Це стало причиною певної, хоча на початку повоєнної доби і слабкої напруги у взаємодії сторін. По-перше, вищеописана «справа Гузенка» стосувалася в тому числі спроб Москви заволодіти технологіями, пов'язаними з виготовленням ядерних пристроїв. Також 17 березня 1946 р. прем'єр Маккензі Кінг отримав листа від секретаря «однієї з рад радянсько-канадської дружби»^{*}, який м'яко докоряв йому, що причиною шпигунського скандалу стало ненадання СРСР інформації по ядерному проєкту. Голова уряду спростував це твердження тим, що частина шпигунських дій мала місце ще у 1943-1944 рр., до Хіросіми та Нагасакі як прояву справжнього потенціалу атомної бомби²⁸⁷.

Цей аргумент з нашої точки зору служив на захист позиції Маккензі Кінга та політики його уряду (як і стратегії Лондону та Вашингтону в цьому питанні). Звісно, вибухи 6 та 9 серпня 1945 р. стали вагомою демонстрацією можливостей нової зброї як для керівництва всіх без виключення країн, так і для широкого загалу. Проте цілком зрозуміло, що для професіоналів – вищого політичного керівництва, розвідників та науковців галузі це не було таємницею і провідні країни світу докладали істотних зусиль для її розробки у попередню добу. Сама концепція була сформульована ще в 1934 р. Лео Сцилардом, який згодом взяв участь у проєкті «Манхетен», і про цю

---

^{*}Цитовано за текстом промови в палаті громад – саме так охарактеризував посаду автора листа канадський прем'єр. Ми пояснюємо це небажанням голови уряду порушувати таємницю листування – і, водночас, ускладнювати відносини і з прорадянськими організаціями, і з СРСР ще більше.

²⁸⁶ Diaries of William Lyon Mackenzie King Item: 28649 URL: <https://www.bac-lac.gc.ca/eng/discover/politics-government/prime-ministers/william-lyon-mackenzie-king/Pages/item.aspx?IdNumber=28649> (дата звернення 07.11.2020).

²⁸⁷ House of Commons Debates, 20th Parliament, 2nd Session : Vol. 1 URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2002_01/55 (дата звернення 03.02.2022).

розробку було відомо британському Адміралтейству²⁸⁸. В 1939 р. президенту США Рузвельту надійшов відомий «лист Енштейна-Сциларда» з обґрунтуванням необхідності створити ядерну зброю до того, як її створить Третій Рейх – і зазначенням ознак того, що Німеччина веде роботи в цьому напрямку. В січні 1942 р. після детального розгляду проблеми цій ініціативі було дане «зелене світло»²⁸⁹. Крім цих країн, розробка атомної бомби проводилася Японією до 1940 р., Францією та власне СРСР. Більше того, Москві було відомо про стан робіт проєкту «Манхетен» впродовж його виникнення та функціонування, що підтверджують і спогади відомого працівника спецслужб СРСР П. Судоплатова²⁹⁰, і оприлюднені радянські документи. Зокрема, Розпорядження ДКО СРСР № 2352сс «Про організацію робіт з урану» датовано 28 вересня 1942 р.²⁹¹, а сам радянський проєкт зі створення атомної бомби започатковано розпорядженням ДКО № ГОКО-2872сс про додаткові заходи щодо організації робіт з урану 11 лютого 1943 р.²⁹²

Відповідно, розробка велася паралельно вповні свідомо, і шпигунство не було мотивоване тільки «недовірою» уряду Кінга щодо СРСР – з самого початку сторони вели розробки приховано одне від одного і не ділилися здобутками. Зауважимо, що це є однією з ознак того, що відносини між Канадою (як і Великою Британією і США) з одного боку та СРСР – з іншого були вимушеним та тимчасовим союзом проти потужного супротивника. Автор листа Макензі Кінгу, зрозуміло, з високою вірогідністю про ці факти не знав, і чи було звернення його ініціативою – чи Москви – є питанням. Проте воно саме по собі (і відповідь канадського лідера) показують нам,

---

²⁸⁸ L'Annunziata M. F. Radioactivity: introduction and history, from the quantum to quarks. Amsterdam: Elsevier, 2016. P. 240.

²⁸⁹ Herken G. Cardinal choices: Presidential science advising from the atomic bomb to SDI. Stanford University Press, 1992. P. 13-14.

²⁹⁰ Судоплатов П. А., Долотцева М. Спецоперації: Лубянка и Кремль 1930-1950 годы. Москва: ОЛМА-Пресс, 1997. 688 с.

²⁹¹ Распоряжение ГКО СССР № 2352сс «Об организации работ по урану». Совершенно секретно. 28 сентября 1942 г. // РГАСПИ. Ф. 644. Оп. 1. Д. 58. Л. 40-41. Подлинник. Оpubл.: Атомный проект СССР: Документы и материалы: В 3т. / Т1.1938-1945: В 2 ч. Часть 1. М., 1998. С. 269-270.

²⁹² Распоряжение ГКО № ГОКО-2872сс о дополнительных мероприятиях в организации работ по урану URL: <http://www.biblioatom.ru/atomic-age/documents/> (дата звернення 06.05.2022).

наскільки суспільний дискурс у цілому відрізнявся від владного в контексті ядерної проблематики – перший просто не встигав за останнім в розумінні справжньої хронології подій.

До того ж, критика радянської системи ставила серйозні питання щодо раціональності надання їм таких секретів. Так, У. Черчіль у відомій «фултонській промові» зазначив, що «було б неправильним і нерозсудливим довіряти таємні знання ... [щодо] атомної бомби, які зараз поділяють Сполучені Штати, Великобританія та Канада, світовій організації, поки вона все ще знаходиться на зародковому рівні... Ніхто у жодній країні не спав так добре в своєму ліжку, тому що ці знання, метод і сировина для їх застосування в даний час значною мірою зберігаються в руках американців. Я не вірю, що ми всі могли б спати так міцно, якби становище змінилося, і якби якась комуністична чи неофашистська держава монополізувала на даний момент ці страшні речі. Страх перед ними міг легко бути використаний для насильства тоталітарних систем у вільному демократичному світі з жахливими наслідками для людської уяви»²⁹³. Можна звернути увагу на те, що Черчіль поєднував три країни у цьому питанні, хоч і зауважував, що в реальності такою зброєю і потужностями її виготовлення володіє лише одна. Зауважимо, що ці слова були сказані до підписання в США президентом Труменом 1 серпня 1946 р. акту МакМегона²⁹⁴, який реформував систему контролю над використанням ядерних технологій. У результаті його прийняття Велика Британія та Канада втратили можливість їх отримання попри власну участь у проєкті «Манхетен». Результатом стала розробка Лондоном власної програми.

Характерно, що уряд Канади, а також суспільно у перші повоєнні роки не піднімало питання про необхідність якомога швидкого отримання ядерної

---

²⁹³The Sinews Of Peace ('Iron Curtain Speech'). March 5, 1946, Westminster College, Fulton, Missouri
URL: <https://winstonchurchill.org/resources/speeches/1946-1963-elder-statesman/the-sinews-of-peace/> (дата звернення 05.01.2022).

²⁹⁴ Atomic Energy Act of 1946 URL: <https://www.atomicarchive.com/resources/documents/deterrence/atomic-energy-act.html> (дата звернення 02.04.2022).

зброї, але при цьому наукові проєкти з його розробки велися²⁹⁵. Ще у 1943 р. голова Національної науково-дослідницької ради Джек Маккензі²⁹⁶ у відповідь на питання про можливість самостійного функціонування ядерної програми у Канаді зазначив: «Уряд не буде підтримувати команду для конкуренції з США»²⁹⁷.

Офіційний урядовий прес-реліз від 13 серпня 1945 р. щодо позиції Канади щодо появи атомної зброї, не містить жодної інформації щодо потенціалу військового застосування країною цього виду енергії. Натомість у документі йшлося про перспективи розвитку ядерної фізики в країні, виготовлення ядерного палива, відкриття атомних електростанцій та застосування радіології у медицині²⁹⁸. При цьому на території Канади знаходилися потужності, які могли застосовуватися для виготовлення ядерної зброї, але вони перебували під наглядом представників США та Великої Британії, що працювали над проєктом «Манхетен». Мета їхньої роботи не розголошувалася працівникам. Так, Канада виробляла уран, плутоній та важку воду, необхідні для проєкту.

Призначення вказаного виробництва стало зрозумілим після бомбардування Хіросіми. Проте канадські учасники програми виготовлення ядерної бомби почуття провини за величезну кількість жертв серед японського цивільного населення не виказували. Як зазначив тодішній керівник ядерної програми з канадської сторони доктор С. Дж. Маккензі, військова акція в Японії асоціювалася виключно з США²⁹⁹. Натомість участь Канади у проєкті «Манхетен» згадувалася лише з гордістю – як причетність

---

²⁹⁵ Bratt D. Canada's nuclear schizophrenia // *Bulletin of the Atomic Scientists*. 2002. Vol. 58. №. 2. P. 46.

²⁹⁶ В 1952 р. під час створення коронної корпорації, що займалася атомними технологіями, він став її головою, що підкреслює роль цієї людини саме у атомних технологіях в країні і дає нам змогу вважати її судження авторитетними і актуальними в контексті досліджуваного періоду.

²⁹⁷ Stacey C. P. *Arms, men and governments: The war policies of Canada, 1939-1945*. Queen's Printer, 1970. P. 522.

²⁹⁸ Canada's Role in Atomic Bomb Drama. Bursting of Atom Opens New Realms to Science, Says Government Statement. URL: <https://www.cns-snc.ca/media/history/1945Aug13PressReleasePart1.pdf> (дата звернення 26.08.2020).

²⁹⁹ Verzuh R. Blaylock's Bomb: How a Small BC City Helped Create the World's First Weapon of Mass Destruction // *BC Studies: The British Columbian Quarterly*, 2015. №. 186. P. 114.

до наукового прориву³⁰⁰. З іншого боку, канадська преса все ж висловлювала побоювання щодо незрозумілості подальших перспектив застосування атомної енергії, ставлячи, наприклад, питання «Як повернути джина у пляшку?», маючи на увазі потужність, що відтоді могла стати неконтрольованою³⁰¹.

Ця точка зору була складовою певної якщо не істерії, то принаймні нервозності щодо атомної енергії та зброї в перші повоєнні роки. Першим фільмом з таким мотивом стала знята в США стрічка 1946 р. «One World or None»³⁰². Вона змальовувала теорію та практику роботи ядерної бомби, подібної до застосованих під час бомбардування Хіросіми та Нагасакі. Зі зйомок останніх кейсів були взяті кадри руйнувань та тілесних ушкоджень людей і тварин. Сама стрічка просякнута депресивною атмосферою, в тому числі символами смерті, такими, як череп або хрести. У той самий час, демонструвався радіус дії актуальних стратегічних бомбардувальників, що давав можливість здійснювати атаки Північної Америки з території Європи або Східної Азії. При цьому як вороги, що могли б загрожувати Великій Британії, Канаді та США (і всьому людству) демонструються Німеччина та Японія, що пов'язано з інерцією сприйняття ворога (з часів Другої Світової війни). Прапор СРСР, натомість, зображено серед країн, що мали, на думку автора, домовитися про контроль над атомною енергією.

Вже у цей період аналіз змісту публікацій медіа ілюструє часті висловлювання побоювання повномасштабної ядерної війни – на сторінках найбільших за тиражем газет починає, часто у вигляді карикатур, з'являтися словосполучення «Загроза ядерної війни», яка зображується як нависла над Канадою або людством загалом³⁰³. При цьому вже в 1946 р. саме розбіжності

---

³⁰⁰ Stacey C. P. Arms, men and governments: The war policies of Canada, 1939-1945. Queen's Printer, 1970. P. 514.

³⁰¹ How to Get the Genie Back in the Bottle? URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.4759> (дата звернення 26.08.2020).

³⁰² One World or None URL: https://www.youtube.com/watch?v=_XzxTjHK210 (дата звернення 18.02.2022).

³⁰³ A Wing and a Prayer. URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.4662> (дата звернення 26.08.2020).

між Заходом та Сходом розумілися як потенційна причина повномасштабної ядерної війни – наприклад, в одній з карикатур монреальської «The Gazette» світ зображувався як човен, що пливе до ядерної війни, а сидячі у ньому лідери США, Великої Британії та СРСР відмовляються гребти у протилежному напрямку³⁰⁴. У парламенті член ССФ Гаррі Арчібальд вже 19 серпня 1946 р. зауважував, що розвиток конвенційних озброєнь є беззмстовним через появу ядерних озброєнь та що армія більше не може захистити від загрози цивільне населення³⁰⁵. Він також процитував статтю Ейнштейна щодо відсутності засобів захисту від атомної бомби, прямо пов'язавши цю тему з перспективою Третьої світової війни³⁰⁶.

Хоча ядерна зброя до 1949 р. була у розпорядженні лише однієї країни, канадці, вочевидь, розуміли, що а) технологія може бути відтворена будь-якою країною, яка має достатній науково-технічний та промисловий потенціал та б) протистояння вже є, і Схід не забариться з отриманням зброї масового знищення. Канадське суспільно починає розуміти, що нова зброя становить загрозу всій людській цивілізації³⁰⁷.

Паралельно на виникнення дискурсу «холодної війни» впливала суспільна думка США та Великої Британії та відповідні трансформації суспільного дискурсу цих країн. Впливали і мовна близькість, і культурно-інформаційні зв'язки, і, власне, географія. Також мав значення як контекст поєднання політичних систем, так і певний ресентимент імперії (або навіть будова міфу про її єдність). Передусім йшлося про середину 1940-х рр. про Фултонську промову та «довгу телеграму» Кенана (і публікацію її основних тез).

---

³⁰⁴ We're All in the Same Boat URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.58> (дата звернення 07.11.2020).

³⁰⁵ House of Commons Debates, 20th Parliament, 2nd Session : Vol. 5 URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2002_05/471 (дата звернення 30.04.2022).

³⁰⁶ House of Commons Debates, 20th Parliament, 2nd Session : Vol. 5 URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2002_05/470 (дата звернення 03.02.2022).

³⁰⁷ Progress URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.9851> (дата звернення 26.08.2020).

У Фултоні Канада не була основним предметом промови. Втім, маюючи глобальну картину, У. Черчіль торкнувся і цієї теми. Так, він зауважив, що вже існуючий оборонний альянс між США та Канадою потрібно поширити на всю Британську Співдружність³⁰⁸. Важливим посланням також була теза, що, попри експансію СРСР та комунізму війни можна уникнути. Це пропонувалося робити через розбудову та діяльність ООН; в цьому ми вбачаємо дипломатичність досвідченого політика – та повоєнний оптимізм, в тому числі й стосовно Організації Об'єднаних Націй. Втім, також був зазначена потужна теза про необхідність розбудови збройних сил та підготовки до протидії СРСР, в тому числі силовим шляхом. Так, Черчіль зауважив: «Виходячи з того, що я бачив у наших російських друзів і союзників під час війни, я переконаний, що ніщо так не захоплює їх, як сила, і немає нічого, до чого вони мали менше поваги, ніж до слабкості, особливо до військової слабкості»³⁰⁹.

Як ці меседжі були сприйняті? Як вважає дослідник Спенсер Уоррен, президент США Трумен використав Черчіля, щоб продемонструвати новий вектор політики Вашингтону, що викликало критику противників конфронтації – відомих суспільних діячів та політиків³¹⁰. У цей час він вже ознайомився так званою «довгою телеграмою Кенана», що говорить на користь цієї тези. Канада ж фактично мала відреагувати на ці меседжі та виявити. Втім, в самій Канаді ці події співпали в часі з початком оприлюднення відомостей по «справі Гузенка». Отже, ці події дали певний синтез.

У вищезазначеному контексті промова була зустрінута з інтенсивною увагою та в цілому позитивною оцінкою меседжу, іноді – з деякими

---

³⁰⁸ The Sinews Of Peace ('Iron Curtain Speech'). March 5, 1946, Westminster College, Fulton, Missouri URL: <https://winstonchurchill.org/resources/speeches/1946-1963-elder-statesman/the-sinews-of-peace/> (дата звернення 05.01.2022).

³⁰⁹ The Sinews Of Peace ('Iron Curtain Speech'). March 5, 1946, Westminster College, Fulton, Missouri URL: <https://winstonchurchill.org/resources/speeches/1946-1963-elder-statesman/the-sinews-of-peace/> (дата звернення 05.01.2022).

³¹⁰ Warren S. Churchill's Realism: Reflections on the Fulton Speech // The National Interest. 1995. №. 42. P. 38-49.

уточненнями. Сам прем'єр Маккензі Кінг зазначав у щоденнику, що був вражений промовою та жалкував, що не має змоги так само використовувати свій ораторський талант для вирішення світових проблем³¹¹. Так, консерватор Томас Чорч у Палаті громад вповні погодився з тезами Уїнстона Черчіля щодо намірів СРСР та подякував тому за те, що «виклав карти на стіл»³¹². Ліберал Луї-Філіп Пікар заявив, що Канада не має бути не зацікавленою в підсумку тієї «гри, яку зараз ведуть великі держави»³¹³. Він також зазначив, що, за його власними спостереженнями та численними зверненнями до нього, промова дійсно мала негативний вплив на дружбу між Британією та США, адже його американські співрозмовники виявляли небажання відправляти своїх синів помирати за британський імперіалізм³¹⁴.

Якщо говорити про «довгу телеграму Кенана», яка містила сумніви у можливості мирної співпраці з СРСР через специфіку ідеології та політичного устрою, то її мотив входив до дискурсу поступово. Причиною цього був характер документу – він був у закритому доступі посадовців США, а оприлюднені основні положення були анонімно в 1947 р. Проте цілком зрозуміло, що канадська дипломатія також вибудовувала свій курс щодо СРСР, хоча і у тісній взаємодії з США та Великою Британією. Так, історик Деніс Сміт звертає увагу на значну колаборацію саме між Кенаном та послом Канади в СРСР Даною Вілгресом³¹⁵. Загалом питання формування внутрішньоурядових уявлень про Радянський Союз і перспективи відносин з ним досить докладно вивчена істориками Доном Пейджем та Доном Мантоном. Дослідники вважають, що в 1946-1947 рр. «кенанівське» уявлення було прийнято лише частково. Так, головні висновки так званої «статті Х»*

---

³¹¹ Diaries of William Lyon Mackenzie King. Item: 29341 URL: <https://www.bac-lac.gc.ca/eng/discover/politics-government/prime-ministers/william-lyon-mackenzie-king/Pages/item.aspx?IdNumber=29341> (дата звернення 23.08.2021).

³¹² House of Commons Debates, 20th Parliament, 2nd Session : Vol. 1 URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2002_01/164 (дата звернення 05.01.2022).

³¹³ House of Commons Debates, 20th Parliament, 2nd Session : Vol. 1 URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2002_01/166 (дата звернення 05.01.2022).

³¹⁴ House of Commons Debates, 20th Parliament, 2nd Session : Vol. 1 URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2002_01/170 (дата звернення 05.01.2022).

³¹⁵ Smith D. Diplomacy of Fear: Canada and the Cold War, 1941–1948. Toronto: University of Toronto Press, 1988. 289 p.

стали основним стимулом формулювання працівником департаменту закордонних справ Ескоттом Рейдом закритого меморандуму. Проте тези Кенана було скориговано, деякі – суттєво. Так, Рейд вважав, що йшлося не тільки про розширення радянської сфери впливу, але й експансію США. Реакція на документ також була виваженою – тільки кілька посадовців займали відверто антикомуністичну позицію. Пейдж та Мантон робили висновок, що на відверто антирадянський курс та світогляд вищі канадські посадовці пристали пізніше – через події 1948 р. в Чехословаччині та – особливо – Корейську війну³¹⁶.

Можна зробити два проміжних висновки. Саме вище керівництво Канади у 1945-1947 рр. не будувало дискурс «холодної війни», як це робили лідери США вже в ці роки. Натомість, суспільство країни через тісні зв'язки перебувало під впливом американського та британського інформаційних просторів, де ці процеси вже давалися взнаки. Проте найпотужніші канадські політики – навіть на тлі «справи Гузенка» – взяли певну паузу, хоча у внутрішньому колі генерація зовнішньополітичного курсу йшла. Слід розуміти, що зовнішньо це дійсно могло у ці роки виглядати як суто боротьба за сфери впливу в кращих традиціях Ялти та Потсдаму.

Втім, паралельно у свідомості канадців стверджувалося усвідомлення причетності країни до глобального протистояння між двома ворогуючими таборами; ці процеси йшли великою мірою стихійно. У контексті описаних нами вище трансформацій слід згадати і виникнення самого поняття «холодна війна». Американський історик Джордж Херрінг стверджує, що воно було введене до широкого обігу журналістом Уолтером Ліпменом та на початку свого існування характеризувало стан «ні миру, ні війни», розпочатий після Другої світової³¹⁷. Відомий американський історик Джон Льюїс Геддіс вважав, що першим справжнім проявом була переорієнтація у

---

* - стаття «Джерела радянської поведінки», в якій в 1947 р. були опубліковані основні тези «довгої телеграми», була підписана псевдонімом «Х».

³¹⁶ Page D., Muntun D. Canadian Images of the Cold War 1946–7 // International Journal. 1977. Т. 32. №. 3. Р. 577-604.

³¹⁷ Herring G. C. The Cold War as Context // Federal History Journal. 2012. Т. 4. Р. 101.

політиці США на початку 1946 р. (лютий-березень) через описані нами вище події³¹⁸.

Про це свідчать в тому числі публікації преси, а саме карикатури, що тоді активно публікувалися. Журналісти постійно обговорювали тему загрози нової війни, підсилюючи її гострими штрихами та роблячи винуватцями саме лідерів провідних держав «великої четвірки» – Франції, Великої Британії, СРСР та США, що мало відображення в карикатурах Джона Коллінза (The Gazette)³¹⁹. Щодо змісту самих статей слід відзначити високопрофесійний, часто зовнішньо нейтральний стиль канадської журналістики. Найпотужніші видання країни (The Globe and Mail, Montreal Star, Winnipeg Free Press, The Gazette та інші) воліли дотримувати незаангажованого викладу новин.

Попри це, упродовж другої половини 1940-х рр. саме СРСР найчастіше поставав у образі потенційного «агресора». Процес усвідомлення був поступовим. Вже 19 жовтня 1945 р. під час обговорення створення ООН та участі Канади у ній почали звучати сумніви щодо мотивів Радянського Союзу. Наприклад, депутат палати Громад від Блок Полюлер Максим Раймон, критикуючи право «вето» п'яти держав у Раді безпеки ООН як бажання «окремих держав» панувати над іншими, безпосередньо висловив сумніви у намірах Радянського Союзу. Так, ним було наведено перелік агресивних дій СРСР щодо сусідніх держав в 1939-1940 рр., приклади контролю над економічним та політичним життям Східної Європи та претензії на нафту Ірану, Іраку та чорноморські протоки – а насамкінець парламентар запитав, «де вони зупиняться?»³²⁰. Ліберал Жан-Франсуа Пуліо зазначав, що «Європа розділена на дві частини... декадентську та варварську. Цивілізація більше не прийде зі сходу – вона йде до Європи з заходу, з

---

³¹⁸ Gaddis J. L. The United States and the origins of the Cold War, 1941-1947. New York: Columbia University Press, 2000. P. 284-285.

³¹⁹ Didn't Get Very Far URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.641> (дата звернення 26.08.2020).

³²⁰ House of Commons Debates, 20th Parliament, 1st Session : Vol. 2 URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2001_02/90 (дата звернення 26.03.2022).

Америци»³²¹. Проте позиція щодо ролі Москви на міжнародній арені ще залишалася під впливом реалій Другої Світової. Цілком зрозуміло, що на захист СРСР виступив єдиний депутат-комуніст* у Палаті громад Фред Роуз. Проте, наприклад, депутат від ССФ Алістер Стюарт мав значно м'якшу риторичку, називаючи Радянський Союз «нашим союзником»³²², а ліберал Джозеф-Артур Брадетт зазначив, що «Російський народ залишився вірним своїм союзникам... я маю віддати належне уряду Росії за дивовижний порив на користь миру»³²³, маючи на увазі невстановлення комуністичного режиму у Китаї та взаємодію з Чан Кайші. Як ми бачимо, канадські політики почасти залишалися у полоні химер та емоцій, народжених за часів глобальної війни. Велику роль грала, з нашої точки зору, певна обережність СРСР та намагання приховувати власні дії. Особливо показовою у цьому контексті є оцінка дій Москви у Китаї. Як ми знаємо, впродовж вересня-листопада 1945 р. Комуністична партія Китаю вже встановила контроль над північню країни за сприяння СРСР. Майно нейтралізованих японських військ було передано саме загонам китайських комуністів³²⁴, а частину промислової техніки вивезено до Радянського союзу. Ця ситуація на Заході – і в Канаді – в той момент не була очевидною.

Велике занепокоєння викликав сам політичний устрій СРСР, який спрощував здійснення агресії цією державою через невідзвітність урядовців населенню та концентрацію влади у привілейованої еліти. Вже у 1946 р. член Палати громад, ліберал Чарльз Пауер зазначав, що є наявні аналогії між нацистською Німеччиною та СРСР як однопартійними системами. На думку депутата, це суттєво підвищувало можливість того, що «оманливі, нетерпимі,

---

³²¹ House of Commons Debates, 20th Parliament, 1st Session : Vol. 2 URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2001_02/94 (дата звернення 23.03.2022).

* Від Лейбор-Прогресивної партії. Саме під такою назвою було легалізовано Комуністичну партію Канади.

³²² House of Commons Debates, 20th Parliament, 1st Session : Vol. 2 URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2001_02/75 (дата звернення 23.03.2022).

³²³ House of Commons Debates, 20th Parliament, 1st Session : Vol. 2 URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2001_02/68 (дата звернення 23.03.2022).

³²⁴ Антосяк А. В., Семин В. В., Васильева Н. В. и др. Военно-политическое сотрудничество социалистических стран. Москва: Наука, 1988. С. 123.

свавільні та фанатичні люди» стануть керувати країною та «можуть переплутати безпеку держави з власною політичною безпекою»³²⁵.

Необхідно також відмітити наявність у канадському дискурсі не лише ідеологічного, а й національного маркеру ворога. Офіційні кола та ЗМІ часто вживали щодо СРСР традиційне визначення «Russians». При цьому це поняття застосовувалося не лише у контексті міжнаціональних, а й міжнародних відносин. Таке йменування не було чимось новим – воно було характерним для всього періоду існування СРСР і не лише в Канаді, а й у США та Великій Британії. Це була пов'язане зі спрощенням символічної моделі політичної карти світу та наслідуванням традиційних геополітичних уявлень ще початку ХХ ст. Іншою причиною такого йменування було також силове приєднання більшовиками колишніх «національних окраїн» Російської імперії в перші роки радянської влади (і в період Другої світової війни). Для Канади проблему актуалізувала значна чисельність мігрантських спільнот, особливо – української діаспори. Її національно свідомою частиною різко критикувала радянські гасла щодо рівноправності народів та республік СРСР. Репресивні заходи радянської влади повоєнних років тільки посилювали цей тренд, адже про них було відомо на Заході попри всі спроби радянських органів держбезпеки приховати інформацію³²⁶.

В 1947–1949 рр. ми спостерігаємо посилення цього тренду. Як відомо, 12 березня 1947 р. в США була виголошена «доктрина Трумена», що передбачала стримування комунізму. Так, конфронтація була частою темою карикатур – зображувалася «залізна завіса» як межа між Сходом та Заходом в Європі, причому вона часто зображувалася буквально та містила радянську символіку, демонструючи походження цього бар'єру³²⁷.

---

³²⁵ House of Commons Debates, 20th Parliament, 2nd Session : Vol. 1 URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2002_01/173 (дата звернення 23.03.2022).

³²⁶ Сіромський Р. Б. Права людини в УРСР у публічному просторі та зовнішній політиці Канади (1945–1991 Рр.) с. 22. URL: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/03/dis_siromskyi.pdf (дата звернення 01.07.2021).

³²⁷ Another Iron Curtain Drops URL: <http://collections.museum-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.5965> (дата звернення 26.08.2020).

Ця тенденція стала більш помітною після початку блокади радянськими військами західних секторів Берліну 24 червня 1948 р. (тривала до 11 травня 1949 р.)³²⁸. У той самий час, Канада з обережністю ставилася до підтримки Західного Берліну. Так, під час прес-конференції щодо ставлення уряду країни до «Берлінського повітряного мосту»^{*} держсекретар закордонних справ Луї Сен Лоран зазначав, що Канада не має окупаційних повноважень у Німеччині згідно з рішеннями Потсдамської конференції та висловив побоювання щодо реакції радянської сторони на порушення міжнародних договорів³²⁹. Зауважимо, що на прохання Британії про допомогу країна відмовила формально саме через ці підстави. Окрім цього, Сен-Лоран відмовлявся додатково коментувати медійні свідчення на запити депутатів парламенту³³⁰ та загалом займав виважену позицію.

Преса була набагато активнішою у висвітленні подій, ніж політики – і більш жорсткою в оцінках. The «Winnipeg Tribune» у день початку блокади зазначила, що є ризик повної блокади Західного Берліну та розриву всіх комунікацій у Німеччині між радянськими зонами та зонами західних держав³³¹, таким чином, усвідомлюючи наростання ізоляції та напруги. Крім розуміння бар'єру, канадські ЗМІ також розуміли загрозу і експансії поза ним. Наприклад, «Winnipeg Free Press» у статті щодо економіки СРСР зауважувала, що «Політику індустріальної експансії [їм] потрібно проводити за будь-якої ціни, оскільки радянські лідери мають на меті більші цілі, ніж скромні – [такі як] рівномірне забезпечення своїх людей продуктами харчування та одягом. Їхні мрії виходять за межі Східної Європи та Китаю. Радянський працівник має відкласти своє бажання кращого життя доти, доки

---

³²⁸ Davies D. Canada and the Soviet Experiment: essays on Canadian encounters with Russia and the Soviet Union, 1900-1991. Canadian Scholars' Press, 1992. P. 97.

* Операція, здійснена британськими та американськими ВПС з забезпечення західних секторів Берліну необхідними товарами під час блокади.

³²⁹ Canada's Attitude on «Berlin Airlift» URL: <https://trove.nla.gov.au/newspaper/article/2774345> (дата звернення 07.11.2020).

³³⁰ House of Commons Debates, 20th Parliament, 4th Session : Vol. 6 URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2004_06/994 (дата звернення 26.03.2022).

³³¹ The Winnipeg Tribune, 1948-06-24 Russia Drives to Oust Out Allies URL: <https://digitalcollections.lib.umanitoba.ca/islandora/object/uofm%3A1859953> (дата звернення 26.08.2020).

Кремль не здійснить велику мрію»³³². В іншому випуску висловлювалася думка, що навіть за досягнення певних компромісів між Сходом та Заходом конфронтація буде постійною: «Не вперше, а вже раз за разом радянська влада послабляє тиск, щоб пізніше, у зручніший момент, знову його почати»³³³.

Через таку активізацію тиску СРСР на Захід важливим питанням суспільного дискурсу у повоєнній Канаді стало створення НАТО. Саме ці події зробили розбудову системи колективної безпеки багатостороннім консенсусом канадського політикуму. Наприклад, ССФ вже на початку 1949 р., в розпал блокади Берліну, виголосила партійну відозву. В ній було підтримано членство країни в альянсі, а причиною цього вказувалися саме дії СРСР у Німеччині та Чехословаччині (силове захоплення влади прокомуністичними силами в 1948 р.)³³⁴ Лідер Соціального Кредиту Солон Лоу взагалі розкритикував співпрацю з Москвою в попередні роки, вважаючи, що «ліберальні політики...піддалися міжнародній істерії»³³⁵. Правляча ліберальна партія загалом була основним пропонентом цієї угоди. Дещо відмінною була позиція консерваторів. Так, представник торі Говард Грін звинувачував уряд у тому, що вони нехтують зоною Тихого океану та зв'язками з країнами Британської Співдружності там і «надто зайняті тим, що дивляться на південь у Вашингтон, щоб дізнатися, чого хочуть американці»³³⁶. Тож консерватори не були прихильниками зменшити протидію експансії СРСР, а, радше, виступали за корекцію формату.

Водночас безпосереднє підґрунтя для цього альянсу почало формуватись набагато раніше і йшло по двом векторам – міждержавна

³³² Winnipeg Free Press Thursday, November 17, 1949 URL: <https://archives.winnipegfreepress.com/winnipeg-free-press/1949-11-17/page-11/> (дата звернення 26.08.2020).

³³³ Winnipeg Free Press Wednesday, August 25, 1948 URL: <https://archives.winnipegfreepress.com/winnipeg-free-press/1948-08-25/> (дата звернення 26.08.2020).

³³⁴ House of Commons Debates, 20th Parliament, 5th Session : Vol. 1 URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2005_01/94 (дата звернення 22.01.2022).

³³⁵ House of Commons Debates, 20th Parliament, 5th Session : Vol. 1 URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2005_01/101 (дата звернення 22.01.2022)

³³⁶ House of Commons Debates, 20th Parliament, 5th Session : Vol. 1 URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2005_01/148 (дата звернення 24.01.2022).

співпраця та утворення сприятливого ідеологічного клімату. Зрозуміло, що перше підкріплювалося другим. Для Канади питання геополітичної безпеки лежало у кількох площинах. Першою з них був тісний зв'язок зі Сполученими Штатами, з якими ще в 1940 р. було підписано Огденсбурзьку угоду щодо захисту Північної Америки, а пізніше було утворено об'єднаний комітет начальників штабів. Другою були зв'язки з Британською імперією та проблема спільної оборони. Найцікавішим для нас є третій вектор. З огляду на швидке (вже впродовж 1945-47 рр.) встановлення комуністичних режимів у радянській сфері впливу у Європі постало питання про колективний захист Заходу. Нарешті, актуальним було питання про перешкоджання просуванню комунізму в інших регіонах світу.

На початку повоєнної доби спочатку інтенсивно розвивалися саме перші два напрями. Як було зазначено вище, «справа Гузенка» спричинила інтенсифікацію у співпраці між спецслужбами США, Великої Британії та Канади. Це було природнім з огляду на поширення шпигунської мережі в проєкти, в яких були задіяні ці держави. Надалі, у січневій промові 1947 року Державний секретар з питань зовнішніх справ Луї Сент-Лоран визнав, що для захисту державних інтересів Канада має дотримуватися «зовнішніх оборонних зобов'язань»³³⁷. Це стало першою декларацією щодо участі Оттави у «холодній війні» і заявою про необхідність захисту від СРСР та його союзників. Жодна інша країн у наслідок особливостей географічного розташування Канади просто не могла їй загрозувати. Крім цього, вочевидь, малися на увазі як угоди з США щодо взаємного захисту, так і зв'язки з імперією – як домініону.

Починаючи з 1946 року, канадські збройні сили розпочали ґрунтовно розглядати можливості війни з СРСР у контексті захисту власної території. Можливий шлях нападу пролягав через Арктику. Проте проведені навчань показали, що такий сценарій є маловірогідним з огляду на природні умови та

---

³³⁷ Dr. Dean F. Oliver Canada And NATO Dispatches: Backgrounders In Canadian Military History URL: <https://www.warmuseum.ca/learn/dispatches/canada-and-nato/#tabs> (дата звернення 26.08.2020).

відсутність інфраструктури на зазначених територіях³³⁸. Інших способів ефективно уразити територію Канади до другої половини 1950-х рр. у СРСР одразу на початку конфлікту не було. Таким чином, з військової точки зору бойові дії за участі Канади у випадку конфлікту мали розпочатися в Європі у випадку рішення Отави взяти у ньому участь.

У 1948 р. під час промови у парламенті міністр національної оборони Канади чітко визначив єдиного потенційного ворога, і перспективи країни у конфронтації з ним: «... факт полягає у тому, що самі по собі наші сили ніколи не могли стримувати росіян та завдати вирішального удару противнику. Чого ми хочемо [досягти] – це сили, яка може захищати Канаду і давати нам можливість грати таку роль, яку парламент і народ можуть підтримати, будь-які зусилля щодо спільної оборони [разом] з іншими країнами. На цьому тлі тепер можна встановити нинішню мету та завдання оборони Канади... (1) забезпечити силу, яку оцінюємо як необхідну для захисту Канади від будь-якого раптового прямого нападу, який може бути або є ймовірним проти неї найближчим часом; (2) забезпечити оперативний та адміністративний персонал, обладнання, навчальний персонал та резервну організацію, яка була б здатна розширюватися так швидко, як це необхідно для задоволення будь-якої потреби; і розробити з іншими вільними країнами плани спільної оборони на основі самопомоги та взаємодопомоги як частини об'єднаних зусиль для збереження миру та стримування агресії»³³⁹.

Таким чином, країна не була готова підтримувати власне потужне постійне боєздатне угруповання військ. Але при цьому вище командування чітко усвідомлювало вектор протистояння й орієнтовні сценарії та прагнуло співпраці з іншими країнами Заходу заради спільного захисту. У публічному ж просторі така політика підтримувалася, але водночас наголошувалося на потребах щодо поміркованості фінансових витрат. Наприклад, газета «The

---

³³⁸ The Army Goes North: Operation Muskox URL: <https://www.ucalgary.ca/arcticexpedition/map-home/army-goes-north-operation-muskox> (дата звернення 26.08.2020).

³³⁹ Official History of the Canadian Army in Korea. p. 18. URL: <https://www.canada.ca/content/dam/themes/defence/caf/militaryhistory/dhh/official/book-1966-korea-army-en.pdf> (дата звернення 26.08.2020).

Vancouver Sun» у 1948 р. зазначала: «Канада впродовж і після війни була щедрою у питанні... ленд-лізу... це істотно вплинуло на теперішній брак в Канаді доларів США... і це є перепорою канадської допомоги Європі зараз»³⁴⁰. Зауважимо, що, на нашу думку, причиною порівняно слабкої уваги до зазначеного питання була маловірогідність бойових дій у найближчій перспективі власне на теренах Канади. Натомість, у досліджуваній період канадців хвилювала проблема застосування ядерної зброї, що ми проілюструємо нижче.

Отже, створення НАТО було нагальною геополітичною необхідністю. Прем'єр-міністр Канади Луї Сен-Лоран*, один з апологетів утворення організації, заявляв, що її метою було дати «рішучу відсіч комунізму... комуністичному світові...»³⁴¹. При цьому урядовці характеризували участь Канади в альянсі у першу чергу як оборонну стратегію. На підписанні договору міністр закордонних справ Канади Лестер Пірсон зазначив, що «цей договір – не пакт для війни, але основа для миру та прогресу»³⁴². Починаючи з 1947 р., Канада разом із Великою Британією та США планомірно рухалася у бік створення альянсу, не афішуючи при цьому власні наміри³⁴³. У результаті 4 квітня 1949 р. країна стала однією з засновниць організації. Паралельно вперше з моменту завершення Другої світової війни було збільшено витрати на оборону і чисельність збройних сил. З 3,7 мільйонів доларів США у 1950 р. вони до 1955 р. зросли до 14³⁴⁴. У 1951 р. у ФРН було розміщено канадський військовий контингент у складі 27 Канадської

---

³⁴⁰ The Vancouver Sun - Oct 27, 1948 URL: <https://news.google.com/newspapers?nid=ifIdVpG6JtcC&dat=19481027&printsec=frontpage&hl=en> (дата звернення 07.08.2020).

* На посаді з 15 листопада 1948 р. по 21 червня 1957 р.

³⁴¹ Naidu, M.V. "Westernism" :Is It Pride Or Prejudice? // Peace Research. 1986. Vol. 18. No. 1 P. 4-12, 65-76.

³⁴² Canada and Nato URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/declassified_161511.htm%3FselectedLocale%3Den (дата звернення 26.08.2020).

³⁴³ Haglund D. G. (ed.) What NATO for Canada? URL: <https://www.queensu.ca/cidp/sites/webpublish.queensu.ca/cidpwww/files/files/publications/Martellos/Martello23.pdf> (дата звернення 26.08.2020).

³⁴⁴ Canada Military Expenditure 1950-2018 Data URL: <https://tradingeconomics.com/canada/military-expenditure> (дата звернення 26.08.2020).

піхотної бригади, згодом його було неодноразово трансформовано шляхом передислокації до Німеччини інших підрозділів, зокрема, окремих механізованих батальйонів та артилерії. У подальші роки проводилося розміщення підрозділів ВПС Канади, і до середини 1950-х рр. їх чисельність складала 12 ескадрилій³⁴⁵. Вже в 1950 р. міністр національної оборони Канади зазначав, що країна вносила у перерахунку на душу населення третій за фінансовим обсягом вклад у колективну оборону (після Великої Британії та США)³⁴⁶.

У результаті вступу країни до альянсу відбувається нуклеаризація Канади. Хоча, як було зазначено вище, Отава не підтримувала власну ядерну програму задля отримання зброї масового знищення, американська ядерна зброя на території країни все ж з'явилася. Ще 1948 року літаки США з відповідними бомбами на борту робили прольоти над територією Канади, а в 1950 р. перша атомна зброя була розміщена на канадській землі вже у межах співробітництва з НАТО³⁴⁷.

Організація Північно-Атлантичного договору проводила заходи щодо інтеграції Канади у культурний простір Заходу. Наприклад, випускалися фільми з метою ознайомлення населення членів альянсу з географією, політичною системою й історією союзниць по блоку. Дані фільми мали на меті справити на глядача позитивне враження про союзників. Аналогічний фільм було знято і про Канаду³⁴⁸, при чому він крім англомовної версії мав також ідентичну франкомовну³⁴⁹. Його продюсером став Том Делі, на той момент – керівник одного з відділів Національного агентства з фільмів³⁵⁰. У

---

³⁴⁵ Canada and The North Atlantic Treaty Organization URL: <https://www.veterans.gc.ca/pdf/cr/pisheets/NATO-HistoricalSheet-14Mar19-e.pdf> (дата звернення 26.08.2020).

³⁴⁶ House of Commons Debates, 21st Parliament, 2nd Session : Vol. 4 URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2102_04/831 (дата звернення 14.01.2022).

³⁴⁷ Canada and The North Atlantic Treaty Organization URL: <https://www.veterans.gc.ca/pdf/cr/pisheets/NATO-HistoricalSheet-14Mar19-e.pdf> (дата звернення 26.08.2020).

³⁴⁸ Introducing Canada. The Atlantic Community Series - NATO Documentaries, 1956. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Ykim0rn0eRw> (дата звернення 26.08.2020).

³⁴⁹ Images du Canada. The Atlantic Community Series - NATO Documentaries, 1956 URL: <https://www.youtube.com/watch?v=C4PVVRMxvP8> (дата звернення 07.11.2020).

³⁵⁰ NFB pioneer Tom Daly dies at age 93 URL: <https://www.cbc.ca/news/entertainment/nfb-pioneer-tom-daly-dies-at-age-93-1.1096339> (дата звернення 26.08.2020).

ньому наголошувалося на суверенному статусі країни і на значних змінах, що відбулися у міжнародному статусі країни після завершення Другої світової війни, а саме на підйом її ролі у міжнародних відносинах. Втім, як зазначає історик Монреальського університету Домініка Кунертова, окрім подібних невеликих заходів (програм з академічної мобільності, змінах до освітніх курсів) суспільство доволі пасивно сприйняло перспективи співпраці поза військово-політичною сферою³⁵¹.

Якщо, солідаризуючись з Д. Хаглундом, ми виділимо захист Західної Європи та атлантичного простору як два головних напрями діяльності альянсу, то ми маємо відмітити, що для США обидва з них були важливими, то для Канади (якщо мислити в дусі *realpolitik*) – передовсім другий³⁵². Водночас ця модель критикується дослідниками, які стверджують, що європейська безпека була важливою для Канади – передовсім за рахунок того, що стримування СРСР в Європі дозволяло тримати загрозу на географічно більш далекому кордоні, аніж це було б у випадку встановлення комуністичних режимів у Франції, Західній Німеччині та Італії (а така загроза в другій половині 1940-х років реально існувала)³⁵³. Намагаючись синтезувати по цьому питанню наше ставлення, маємо відмітити, що безпека Західної Європи була важливою радше як складова атлантичної – як ми побачимо далі (наприклад, у момент Кубинської ракетної кризи), європейська діяльність НАТО не страхувала західну півкулю від загрози в майбутньому. Важливою, натомість, була комплексна протидія СРСР та його сателітам. У цій солідарності був закладений певний «урок» Другої Світової війни – розуміння того, що локальна експансія легко поширюється.

Упродовж першого повоєнного десятиліття поступово змінювалося і канадське ставлення до ядерного чинника у геополітиці. Невизначеність

---

³⁵¹ Kunertova D. The Canadian Politics of Fair-Share during NATO's Formative Years URL: <https://carleton.ca/canadaeurope/wp-content/uploads/DKunertova.pdf> (дата звернення 07.11.2020).

³⁵² Haglund D. G. The NATO of its dreams? Canada and the co-operative security alliance // *International Journal*. 1997. Т. 52. №. 3. Р. 464-482.

³⁵³ Jockel J. T., Sokolsky J. J. Canada and NATO: Keeping Ottawa in, expenses down, criticism out... and the country secure // *International Journal*. 2009. Т. 64. №. 2. Р. 315-336.

початку повоєнної доби з посиленням інформування суспільства про можливості й загрози атомної зброї та отриманням її Радянським Союзом 29 серпня 1949 року перетворили ядерну загрозу для Канади на реальність. Це проявилось як у владному дискурсі, так і в масовому просторі.

Втім, ми маємо зазначити, що інформація щодо випробувань верифікувалася поступово та була офіційно підтверджена СРСР тільки 8 березня 1950 р. До того інформація була отримана США (через знахідку радіоактивних залишків ВПС США у повітрі). 29 вересня 1949 р. Г. Трумен зробив публічну заяву про наявність у СРСР атомної зброї³⁵⁴.

Реакція влади полягала у першу чергу в стрімкому розвитку протиповітряної оборони Канади у партнерстві зі Сполученими Штатами. Зауважимо, що такі пропозиції обговорювалися ще в перші повоєнні роки Постійною об'єднаною радою з оборони США та Канади (Permanent Joint Board on Defense, існувала з 1940 р.) Проте в тих обставинах проєкти не отримали підтримки.

Характерно, що емоційні оцінки були дещо стриманими. В парламенті лідер опозиції Джордж Дрю виступив проти «тенденції зводити все мислення до значення цих надзвичайно потужних подій»³⁵⁵. Аргументація політика полягала у тому, що кожен науково-технічний прорив, який призводив до винайдення якісно нової зброї, викликав подібні емоційні струси дискурсу. Як приклад були зазначені винайдення пороху та хімічної зброї.

До того ж 1950 року над Британською Колумбією та над Квебеком сталися дві аварії бомбардувальників США³⁵⁶. В обох випадках катастрофи не сталося – боєприпаси було активовано* особовим складом безпосередньо у повітрі. Збройні сили намагалися максимально обмежити інформування суспільства щодо цих інцидентів. Але, якщо у першому випадку події

---

³⁵⁴ Richelson J. *Spying on the Bomb: American Nuclear Intelligence from Nazi Germany to Iran and North Korea*. New York: W.W. Norton, 2007. P. 88-92.

³⁵⁵ House of Commons Debates, 21st Parliament, 1st Session : Vol. 1 URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2101_01/192?r=0&s=1 (дата звернення 19.02.2022).

³⁵⁶ Clearwater J. M. The first one to get away // *Bulletin of the Atomic Scientists*. 2004. Т. 60, №. 6. P. 23.

* - мається на увазі не підрив ядерного пристрою, а вибухової речовини. Снаряжені вони, звісно, не були.

відбувалися в незалюдненому регіоні, до якого важко було дістатися комісії, то у другому було уражено сотні людей. Щоб запобігти паніці, офіційно було повідомлено, що скинуто було неядерні тренувальні бомби³⁵⁷.

Звісно, ці події призвели до зростання напруги у суспільстві. Почало підійматися питання знищення людства як такого зброєю масового ураження – зокрема, починають з'являтися карикатури, що демонстрували знищення людства як майбутній результат існування ядерної зброї та називають життя у ядерну еру «Хеловіном 365 днів на рік»³⁵⁸. Причини зростання уваги до атомної зброї полягали також в інтенсифікації її виготовлення і появі нових зразків, що розпочалося у відповідь на радянські ядерні випробування у 1949 р. Так, у школах Канади у 1950-х рр. демонстрували американський фільм «Duck and Cover», в якому роз'яснювалася небезпека від атомної бомби, методи розпізнавання вибуху та необхідні дії у випадку ураження населеного пункту³⁵⁹. Канада використовувала американські розробки через те, що під час окупації Японії у лікарів США була можливість дослідити наслідки ядерного удару по Хіросімі та Нагасакі³⁶⁰. До того ж, у 1950 р. Г. Трумен санкціонував виготовлення водневої бомби, що мала б відкрити абсолютно новий рівень потужності. Канадські ЗМІ вітали таку ініціативу; наприклад, журнал «Maclean's» від 1 березня 1950 р. стверджував «Бідний Джо Сталін із своєю маленькою застарілою плутонієвою бомбою залишився далеко позаду; Захід все ще був невразливим», однак, також зауважувалося, що «..наша відповідь на атомну бомбу Сталіна досі сформована лише наполовину»³⁶¹. Хочеться звернути увагу на слово «наша» – Канада не розділялася з США та Заходом у цілому. На вищому рівні така позиція теж

³⁵⁷ Clearwater J. M. The first one to get away //Bulletin of the Atomic Scientists. 2004. Т. 60, №. 6. Р. 24.

³⁵⁸ Nearing the Goal URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.5493> (дата звернення 26.10.2020).

³⁶⁵ Hallowe'ens a Year.URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.9503> (дата звернення 26.10.2020).

³⁵⁹ Duck And Cover (1951) Bert The Turtle URL: <https://www.youtube.com/watch?v=IKqXu-5jw60> (дата звернення 26.10.2020).

³⁶⁰ Duck and Cover: How one desk could save your life. URL: <https://diefenbunker.ca/duckandcover/> (дата звернення 07.11.2020).

³⁶¹ Is the H-BOMB The Answer? URL: <https://archive.macleans.ca/article/1950/3/1/is-the-h-bomb-the-answer-> (дата звернення 07.11.2020).

підтримувалася. Так, заступник державного секретаря Канади з питань зовнішньої політики Арнольд Хіні у 1951 р. писав у меморандумі прем'єр-міністру, що «Президент [США] буде інформувати вас про будь-які події ..., які можуть призвести до використання бомби»³⁶². Власне, 3 жовтня 1952 р. Велика Британія провела перші ядерні випробування, поповнивши лави ядерних держав, а 1 листопада США випробували перший термоядерний пристрій на Маршаллових островах, посиливши ядерний потенціал Заходу. Це стало поворотним моментом – як зазначає Ендрю Берч, «сприйняття атомної бомби як просто ще однієї зброї зникли назавжди у 1952 р.»³⁶³.

Однак було зрозуміло, що для Канади особливу небезпеку становили радянські військові програми. Особливо важливе місце при цьому займав факт випробувань Радянським Союзом 12 серпня 1953 р. водневої бомби у Семіпалатинську. Так, у газетних карикатурах літера «Н» – символ водню – зображувалася як нова вісь, навколо якої крутиться світ³⁶⁴, або давила людство у цілому, що намагалося утримати на собі її вагу³⁶⁵. Це стало ключовим моментом зміни суспільних настроїв. Пристрій мав потужність близько 400 кілотон і у десять разів перевищував попередні потужності. Поступово серед канадців зростало усвідомлення того, що між Заходом і Сходом розпочалася гонка озброєнь – на карикатурах дядько Сем* та радянські лідери на карикатурах мірялися бомбами³⁶⁶, а світові країни лідери водили хоровод навколо водневої бомби³⁶⁷. Таким чином, апокаліптичні

---

³⁶² "Consultations Between Governments on the Possible Use of the Atomic Bomb," Memorandum to Prime Minister [Canada] from Under-Secretary for External Affairs A. D. P. Heeney, 8 January 1951, Top Secret URL: <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB159/index.htm> (дата звернення 26.08.2020).

³⁶³ Burtch A. Give Me Shelter: The Failure of Canada's Cold War Civil Defence. Vancouver, UBC Press, 2012. Introduction.

³⁶⁴ Revolving on a New Axis URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.7343> (дата звернення 26.10.2020).

³⁶⁵ The Cross of Today URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.7903> (дата звернення 25.10.2020). В даному випадку мала місце алюзія на хрест, який утримував на собі Ісус. Метою було викликати певні асоціації з християнською картиною світу, добре знайомою багатьом канадцам.

* Образ, що традиційно вживався для позначення США; походив з американських пропагандистських плакатів.

³⁶⁶ Problem Child. URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.7357> (дата звернення 26.10.2020).

³⁶⁷ This Year's May Pole URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.7571> (дата звернення 26.10.2020).

настрої щодо безпеки Канади, хоча і були присутні певною мірою, захистом території країни громадяни переймалися менше. Працівник МЗС Брайан Баклі стверджує, що «Канада почувалася відносно захищеною. Її уряд знав, що будь-яка загроза для Канади... – світова війна за участі Радянського Союзу – автоматично вплине на США. А оскільки американці мали ядерну зброю, було мало необхідності того, щоб Канада мала власний незалежний потенціал»³⁶⁸.

Однак, радянські випробування зустріли бурхливу реакцію політичної еліти – в 1953 р. відбувається низка таємних зустрічей канадських та американських посадовців щодо повітряної оборони Північної Америки³⁶⁹. Посол Канади у США Арнольд Хіні писав державному секретарю Канади з питань зовнішньої політики Лестеру Пірсону: «Державний департамент...[усвідомив] важливість перегляду щодо національної політики, що з канадської точки зору слід враховувати при будь-яких нових пропозиціях щодо континентальної оборони»³⁷⁰.

Слід зауважити, що широка публіка – і часто навіть самі урядовці через секретність – часто не мали достовірної інформації щодо конкретних кроків певних держав у ядерній гонці та їх успіхів – відомим було те, що публікувалося з офіційних джерел або було теоретичними висновками науковців. Через це реакція часто запізнювалася відносно події, а реальна картина була спотвореною або маловідомою. Наприклад, в 1954 р. міністр охорони здоров'я та соціального захисту Пол Мартін на запитання у Палаті общин щодо того, якою має бути реакція на радянський ядерний прорив у виготовленні водневої бомби відповів, що потрібно детально вивчити

---

³⁶⁸ Buckley B. *Canada's Early Nuclear Policy: Fate, Chance, and Character*. Montreal and Kingston: McGill-Queen's, 2000. p. 43.

³⁶⁹ Herd A. W. G. A "Common Appreciation": Eisenhower, Canada, and Continental Air Defense, 1953–1954 // *Journal of Cold War Studies*. 2011. Т. 13. №. 3. P. 7.

³⁷⁰ Herd A. W. G. A "Common Appreciation": Eisenhower, Canada, and Continental Air Defense, 1953–1954 // *Journal of Cold War Studies*. 2011. Т. 13. №. 3. P. 9.

питання³⁷¹. Відтак, з нарощуванням вражаючої сили зброї посилювався страх перед невідомим – не було зрозуміло, якою є межа і чи є вона взагалі. У контексті цього треба згадати ще потужність християнського спадку у суспільному дискурсі Канади – і, на чому особливо хочеться зосередитись – концепції апокаліпсису. У візуальному зображенні газет стверджується, що бомба стає «занадто великою, щоб її контролювати» – навіть для науковців³⁷². Візуалізація ж світового політикуму супроводжувалася гаслами припинити ескалацію ядерного протистояння – наприклад, «вчіться жити разом або готуйтеся померти разом»³⁷³. Крім того, наростання публічної напруги супроводжувалося заходами департаменту національної охорони здоров'я та соціального захисту* щодо інформування про загрозу ураження країни ядерною зброєю та необхідні дії у такому випадку³⁷⁴.

У відповідь на старт ядерної ери розгорнулися дії ліберальних урядів щодо підготовки країни до перспективи війни нового порядку. Вже в 1947 р. було реорганізовано цивільний захист країни, який наступне десятиліття очолював відомий канадський військовик Ф. Ф. Вортінгтон (учасник обох світових воєн та фактичний засновник бронетанкових військ країни). Істотна увага пояснювалася саме появою ядерної загрози. Крім того, як зазначав меморандум урядового комітету з оборони в 1948 р., «цивільна і військова оборона повинні бути тісно інтегровані і на ранніх стадіях війни, ймовірно, Збройним Силам, особливо армії, доведеться присвятити значну частину своїх ресурсів на допомогу Службі цивільного захисту»³⁷⁵. Випробування

---

³⁷¹ Davidson M. Preparing for the Bomb: The Development of Civil Defence Policy in Canada, 1948–1963, Canadian Military History. 2007. Vol. 16: Iss. 3, Article 4. URL: <http://scholars.wlu.ca/cmh/vol16/iss3/4> (дата звернення 02.11.2020).

³⁷² Problem Child. URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.714> (дата звернення 02.11.2020).

³⁷³ The Greater Summit URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.5290> (дата звернення 02.11.2020).

* В оригіналі – «Department of national health and welfare».

³⁷⁴ Davidson M. Preparing for the Bomb: The Development of Civil Defence Policy in Canada, 1948–1963, Canadian Military History, 2007. Vol. 16: Iss. 3, Article 4. URL: <http://scholars.wlu.ca/cmh/vol16/iss3/4> (дата звернення 02.11.2020).

³⁷⁵ The Canadian Army's Role in Survival Operations URL: <https://www.canada.ca/content/dam/themes/defence/caf/militaryhistory/dhh/reports/ahq-reports/ahq096.pdf> (дата звернення 04.02.2022).

водневої бомби в 1952-1953 рр. інтенсифікували розвиток системи та стимулювали її вихід на якісно новий рівень. Якщо раніше канадці вважали, що буде достатньо протидіяти бомбам за схемами, виробленими під час бомбардувань міст у роки Другої світової війни і тема цивільного захисту підіймалася мало, то з розумінням потужності водневої бомби у 1952–1954 рр. стали розглядатися схеми з масової евакуації населення³⁷⁶.

Зростає також увага NFB до цивільного захисту, особливо в першій половині 1950-х. Це було пов'язано з розвитком як самої системи в цілому, так і загроз щодо території Канади (в тому числі – від розвитку зброї масового ураження. NFB випускалися фільми щодо методики порятунку під завалами³⁷⁷. Знімалися також матеріали, присвячені потенційному ядерному бомбардуванню та діям державних служб та цивільного населення³⁷⁸. При цьому, хоча перспектива застосування водневої бомби розглядалася в теорії, змальована схема очікуваних руйнувань стосувалася атомної бомби. Таким чином, теорія цивільного захисту все ще базувалася на досвіді, отриманому на дослідженнях Хіросіми та Нагасакі в повоєнні роки. Характерно, що метою останньої стрічки було не стільки змалювати масштаби та жах потенційних руйнувань, скільки дати населенню перспективу та план дій на випадок катастрофи. Фільм містив численні тези про те, що організована колаборація населення та держслужб дасть перспективу вижити значній кількості людей.

Цікаво, що хоча страх щодо атомної зброї був присутнім, побоювання щодо ядерних технологій в цілому та всіх можливих наслідків їх застосування не були характерні. Наприклад, 12 грудня 1952 р. сталася аварія ядерного реактора на Чалк Рівер, який призвів до серії вибухів – хоча

---

³⁷⁶ Burtch A. Give Me Shelter: The Failure of Canada's Cold War Civil Defence. Vancouver: UBC Press, 2012. Introduction.

³⁷⁷ Rescue Party - Canadian Civil Defence film, 1953 URL: <https://www.youtube.com/watch?v=pMcy1fv1qSQ&t> (дата звернення 03.02.2022).

³⁷⁸ Canadian Civil Defence "The Homeless Ones" URL: <https://www.youtube.com/watch?v=zVGuBh4rJV4> (дата звернення 03.02.2022).

уникнути загиблих вдалося³⁷⁹. У той самий час газетні повідомлення про аварію не містили повідомлень щодо загрози для населення. Найдовша зі статей займала всього три полоси, заголовки щодо катастрофи друкувалися шрифтом в 2 або в 4 рази менше від найбільшого і не завжди розміщувалися на першій сторінці³⁸⁰.

Отже, ми бачимо певний парадокс у сприйнятті ядерної загрози. Це, на нашу думку, пояснюється відсутністю як повного розуміння (навіть у науковому середовищі) щодо всіх вражаючих факторів ядерних пристроїв на той момент, а також відсутністю значних катастроф «мирного атому» у минулому. В цілому канадське суспільство рухалося до сприйняття атомної енергії у вимірі своєї країни не як зброї, а як можливостей у мирному житті. 1953 р. К. Д. Хау, керівник канадської ядерної програми, заявив у Палаті общин: «Ми вважаємо, що настав час розпочати атомну енергетику у цій країні... що виробництво енергії стосується тих, хто розподіляє електроенергію, таких організацій, як Гідроенергетична комісія Онтаріо, або найбільших приватних енергетичних компаній»³⁸¹. У подальшому це призвело до розробки спільних проєктів державних лабораторій та корпорацій, що виробляли електроенергію.

Попри ескалацію гонки ядерних озброєнь та значну увагу до неї країна не змінила політику щодо атомної зброї та не підтримувала курс на власну нуклеаризацію, сподіваючись на тісну взаємодію з Заходом – передовсім зі США. Зауважимо, що це було пов'язано і з американською позицією, зокрема, з промовою в ООН президента Сполучених Штатів Дуайта Ейзенхауера «Атоми для миру», де він запропонував почати міжнародну

---

³⁷⁹ December, 1952: Major nuclear accident at Chalk River URL: <https://www.theglobeandmail.com/news/national/december-1952-major-nuclear-accident-at-chalk-river/article699567/> (дата звернення 07.11.2020).

³⁸⁰ Cross, W. G. The Chalk River accident in 1952 URL: http://www.nuclearfaq.ca/The_CR_Accident_in_1952_WG_Cross1980.pdf (дата звернення 06.01.2021).

³⁸¹ Rummery T.E., Macpherson J.A Canada's Nuclear Achievement: Technical and Economic Perspectives URL: https://www.ieee.ca/millennium/candu/candu_achievement.html (дата звернення 07.11.2020).

координацію у поступовому переході до використання атомної енергії у мирних цілях на користь людства, радше ніж для створення небезпеки³⁸².

Перша участь Канади у силовому протистоянні Сходу та Заходу сталася 1950 року під час Корейської війни. На цей момент ситуація в Азії змінилася; у материковому Китаї перемогли комуністи, якими було проголошено Китайську Народну Республіку, а на самому Корейському півострові існувала серйозна загроза встановлення комуністичного режиму силовим шляхом. Якщо враховувати демілітаризовану Японію, то стає цілком зрозуміло, що загроза поширення комунізму могла бути зупинена тільки за активного сприяння США. Канада мала визначити своє місце та роль у цій конфронтації, адже безпека Тихоокеанського регіону була для неї виключно важливою.

Як відомо, країна погодилася надати свої війська у рамках реалізації миротворчої операції ООН. Дін Олівер, співробітник Музею військової історії Канади, вважає, що саме агресія корейських комуністів підштовхнула Отаву до розміщення своєї військової техніки і армії в Європі³⁸³. Канадські політичні еліти реагували на початку війни консолідовано і схвально. Питання постали лише щодо масштабів і конкретних форм участі. Показником цього, на нашу думку, була одноголосність всіх партій, представлених у Палаті громад³⁸⁴. Безпосередньо перед втручанням у війну прем'єр-міністр Канади Луї Сен-Лоран заявив «...будь-яка участь Канади у виконанні резолюції ООН – і я хочу наголосити на цьому – не буде участю у війні проти жодної держави. Це було б нашою участю у колективній поліцейській акції під контролем та повноваженням Організації Об'єднаних

---

³⁸² Atoms for Peace Draft URL: <https://www.eisenhowerlibrary.gov/sites/default/files/research/online-documents/atoms-for-peace/atoms-for-peace-draft.pdf> (дата звернення 07.11.2020).

³⁸³ Dr. Dean F. Oliver Canada and NATO dispatches: backgrounders in Canadian military history URL: <https://www.warmuseum.ca/learn/dispatches/canada-and-nato/#tabs> (дата звернення 26.08.2020).

³⁸⁴ Official History of the Canadian Army in Korea URL: <https://www.canada.ca/content/dam/themes/defence/caf/militaryhistory/dhh/official/book-1966-korea-army-en.pdf> (дата звернення 07.11.2020).

Націй з метою відновлення миру ... лише за таких обставин, що ця країна буде залучена до подібних дій»³⁸⁵.

На початку конфлікту його значення не було вповні зрозумілим у Канаді. Так, 26 червня 1950 р. виступ у парламенті держсекретаря закордонних справ Лестера Пірсона лише коротко підсумував результати голосування Ради безпеки ООН за резолюцію та зазначив вищеописану позицію уряду до участі у миротворчій операції з метою приборкання північнокорейської агресії. Жодного слова про комуністичну експансію не було сказано, а роль СРСР була описана тільки формально – як держави, що утрималася від голосування у Раді безпеки. Опозиція теж не вдалася до розширення обговорення – крім того, що було піднято питання необхідності участі уряду в можливій евакуації канадців з Кореї³⁸⁶. Після оголошення президентом США Гері Труменом планів щодо активного залучення збройних сил Сполучених Штатів у війні держсекретар закордонних справ Лестер Пірсон привітав це рішення, називаючи його шансом вирішити протиріччя, які розкололи країну³⁸⁷. Характерно, що урядовець частіше називає Південь просто «Корея», аніж «Південна Корея», тоді як Північ завжди вказувався чітко як «Північна Корея». Причини такого підходу об'єктивні – Отава визнавала режим Лі Син Мана як легітимну владу в усій Кореї і не мала дипломатичних відносин з Північчю. Так само Республіка Корея була проголошена раніше, ніж це сталося з Кореїською Народно-Демократичною Республікою. Нарешті, влада у Сеулі була визнана Генеральною Асамблеєю ООН як єдина законна влада на півострові.

Опозиція також поставилася схвально до такого курсу. Так, депутат-торі Гордон Грейдон заявив, що заслухав заяву Пірсона з глибоким інтересом та

---

³⁸⁵ Official History of the Canadian Army in Korea URL: <https://www.canada.ca/content/dam/themes/defence/caf/militaryhistory/dhh/official/book-1966-korea-army-en.pdf> . (дата звернення 26.08.2020).

³⁸⁶ House of Commons Debates, 21st Parliament, 2nd Session : Vol. 4 URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2102_04/821 (дата звернення 12.11.2021).

³⁸⁷ House of Commons Debates, 21st Parliament, 2nd Session : Vol. 4 URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2102_04/955 (дата звернення 12.11.2021).

підтримкою³⁸⁸. Також він зазначив, що у питаннях міжнародних відносин парламент має демонструвати єдність як «канадців» «попри свою партійну приналежність»³⁸⁹. Лідер консерваторів Джордж Дрю був більш радикальним та змальовував вторгнення Півночі як «агресію Кремля», давши цим подіям глобальний контекст³⁹⁰. У його промові було описано військові приготування СРСР.

Лідер партії Соціального Кредиту Солон Ерл Лоу не тільки підтримав участь у конфлікті, але заявив, що Канада має як легальні, так і моральні зобов'язання до цього³⁹¹. Характерно, що заклики підтримки Півдня від нього зазначали як бажану мету відновлення контролю режиму Лі Син Мана саме над теренами до колишньої лінії розмежування. Навіть допомога мала призначатися для «уряду Південної Кореї», хоча, як відомо, Сеул претендував над суверенітет над усім півостровом, а не лише територією на південь від 51 паралелі. Отже, перше рішення зустріло підтримку парламентарів. Але передусім мова йшла не про зупинення експансії комунізму, а боротьбу за свободу – як її розуміли канадські політики через призму погляду власної країни на демократію.

Чи була участь Канади рухом у фарватері політики США (і/або Великої Британії)? Депутат-ліберал Жан-Франсуа Пуліо зазначав, що ставлення і залучення до війни вже на самому її початку було надмірним. Мова йшла як про медійні характеристики подій – великою мірою антирадянські – так і про намір уряду долучитися до протидії агресії раніше, ніж до цього закликає ООН³⁹². Втім, його опонент-консерватор Говард Грін виправдовував дії Вашингтону та Лондону, зазначаючи, що «ці дві великі держави, які несуть

---

³⁸⁸ House of Commons Debates, 21st Parliament, 2nd Session : Vol. 4 URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2102_04/956 (дата звернення 12.11.2021).

³⁸⁹ House of Commons Debates, 21st Parliament, 2nd Session : Vol. 4 URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2102_04/957 (дата звернення 12.11.2021).

³⁹⁰ House of Commons Debates, 21st Parliament, 2nd Session : Vol. 4 URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2102_04/823 (дата звернення 12.11.2021).

³⁹¹ House of Commons Debates, 21st Parliament, 2nd Session : Vol. 4 URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2102_04/1080 (дата звернення 12.11.2021).

³⁹² House of Commons Debates, 21st Parliament, 2nd Session : Vol. 4 URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2102_04/1092 (дата звернення 12.11.2021).

лідерство світу сьогодні у цій кризі... я вірю, що Канада має стояти поряд з ними»³⁹³. Його колега з Соціального Кредиту Джон Блекмор зауважив, що «вони завжди це робили... вони не мали чекати рішення ООН»³⁹⁴.

Отже, в контексті участі Канади у глобальному протистоянні ставлення політичних сил (не тільки до кейсу Кореї, а й у попередніх випадках) вже демонструє певні розбіжності у позиціях. Хоча так чи інакше всі діячі поділяли серйозні сподівання на ООН та потяг до захисту спільних цінностей Заходу (перш за все свободи в широкому розумінні), існувала певна різниця. Для консерваторів участь у конфлікті була природнім проявом єдності англосаксонського світу та навіть певним месіанізмом, потягом боротися зі впливом «Кремля». Проте для лібералів це була боротьба за канадські національні цінності, за інтереси власної країни більше, ніж за інтереси «Заходу». Війна і участь у ній не стали одномоментною генерацією цих засад – це просто загостило акценти та виявило їх більш різко.

Реакція громадськості на участь у конфлікті була не односпайною. Як зазначає у своїх мемуарах учасник подій Ендрю Моффет: «Правда полягає в тому, що навіть під час війни мало хто з канадців знав, що ми є частиною [саме] війни і, схоже, ще менше турбувалися про це!»³⁹⁵ Велика кількість молоді, що потрапила під призов для комплектування миротворчих сил, була мотивована і позитивно ставилася до своїх перспектив – участь у воєнному контингенті для відправки у Корею була добровільною³⁹⁶. Станом на березень 1951 р. було мобілізовано 10208 бійців і при цьому зафіксовано

---

³⁹³ House of Commons Debates, 21st Parliament, 2nd Session : Vol. 4 URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2102_04/1093 (дата звернення 12.11.2021).

³⁹⁴ House of Commons Debates, 21st Parliament, 2nd Session : Vol. 4 URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2102_04/1093 (дата звернення 12.11.2021).

³⁹⁵ Andrew C. Moffat Korea Memories: A Canadian Gunner's Experience in the 'Forgotten War' URL: <https://www.reddeer.ca/media/reddeerca/about-red-deer/history/heritage/RDR-WarMemorial-Booklet-web-12---Compressed-for-Web.pdf> (дата звернення 26.08.2020).

³⁹⁶ Canada's Army in Korea: the United Nations operations, 1950-53, and their aftermath; a short official account by the historical section, General Staff, Army headquarters, Ottawa URL: <https://www.canada.ca/content/dam/themes/defence/caf/militaryhistory/dhh/general/book-1956-korea-aftermath-en.pdf> (дата звернення 26.08.2020).

1521 випадок дезертирства. Ще 2230 осіб звільнили як непридатних до військової служби³⁹⁷.

Водночас із початком гострої фази війни у 1950 р. в країні відбувався загальний страйк залізничників, що значною мірою паралізував транспортну систему країни. Він був пов'язаний з економічними причинами – зростанням цін при збереженні рівня заробітної плати у 1948–1950 рр. і був організований не Комуністичною партією Канади, а профспілками. Найпопулярніші газети, що виходили у цей проміжок часу, на перших шпальтах почасти розміщували заголовки і щодо ситуації у Кореї, і стосовно страйку, проте останні часто переважали за об'ємом. Наприклад, передовиця «Montreal Daily Star» від 19 серпня 1950 року містила заголовок: «Починаються останні зусилля, щоб запобігти залізничному страйку» та строкою нижче: «Союзники повідомляють, що висадилися у тилу червоних в Кореї»³⁹⁸. І це в той самий час, коли ідуть запеклі бої за Пусанський периметр і війська ООН знаходяться на межі поразки, б'ючись за свій останній плацдарм на півострові! «The Gazette» від 30 серпня 1950 р. також розмістила відомості про страйк і війну одночасно під заголовком «Британські війська поспішають на фронт, коли червоні почали три потужні наступи в Кореї» вище навіть назви газети. Але при цьому, розташований далі, заголовок «Призначено кінець страйку» був вдвічі більшим за шрифтом³⁹⁹.

Новий поворот у війні, пов'язаний з втручанням Китайської Народної Республіки у бойові дії, змінив баланс сил на Корейському півострові та призвів до переоцінки перспектив учасниками миротворчого контингенту. Однак, якщо метою Вашингтону була передовсім боротьба з комунізмом в Азії, в якій не можна було показувати слабкість, Отава думала про те, як

---

³⁹⁷ Official History of the Canadian Army in Korea URL: <https://www.canada.ca/content/dam/themes/defence/caf/militaryhistory/dhh/official/book-1966-korea-army-en.pdf>. (дата звернення 26.08.2020).

³⁹⁸ L. Perry The Great Railway Strike of 1950 URL: http://www.exporail.org/can_rail/Canadian%20Rail_no478_2000.pdf (дата звернення 07.11.2020).

³⁹⁹ L. Perry The Great Railway Strike of 1950 URL: http://www.exporail.org/can_rail/Canadian%20Rail_no478_2000.pdf (дата звернення 07.11.2020).

зменшити втрати⁴⁰⁰. В останній період ЗМІ так само демонстрували відсутність ентузіазму – так, «The Globe and Mail» в 1953 р. характеризувала Корейську війну як «витрати життів та матеріалів»⁴⁰¹. Іншим важелем втрати ентузіазму канадцями було затягування війни і перехід комуністів до пропагандистських акцій замість військових. Так, ветерани цієї війни згодом згадували в інтерв'ю: «[на Різдво] ...вони клали святкові листівки у колючий дріт. З одного боку, було чорно-біле зображення, на якому ми ховаємось в окопах, тоді як з іншого боку було кольорове зображення американців, які святкували Різдво з великою-великою індичкою, щойно з печі! Коли ви сидите там, їсте консервованій суп, і бачите цю прекрасну вечерю з індички ... це справді змушує задуматись»⁴⁰². Втім, це не призводило до критичних втрат дисципліни – передовсім, з нашої точки зору, через проведення розмежування в 1953 р. та подальше виведення контингенту. Крім того, канадські офіцери були готові до подібного та вели виховну роботу з бойовим складом. Ветеран війни Артур Лортъє згадував: «Такі речі мали на меті знизити моральний дух, але ми були в курсі їх тактики. Наше командування розповіло нам, чого чекати. Отже, ми знали, і не дозволяли цьому хвилювати нас»⁴⁰³. Як згадував Террі Дейл – актор, який відвідував Корею з шоу-програмою для бійців – «Більшість солдатів ніколи не говорили про війну... Вони завжди були оптимістичними... ніколи не говорили про марність усього цього. Найгіршим, що вони визнали, було сумувати за домом»⁴⁰⁴.

Як ми бачимо, канадське суспільство і політична еліта зокрема не відмовлялися від участі у протистоянні разом з Заходом, але при цьому не

---

⁴⁰⁰ Stairs D. Canada and the Korean War: Fifty Years On. // Canadian Military History, 2000. Vol. 9, Iss. 3. pp. 49-60.

⁴⁰¹ Quaiattini A. Hot Off the Presses in the Cold War: Canadian Newspaper Editorial Coverage of the Korean War, 1950—1951 URL: <https://ruor.uottawa.ca/bitstream/10393/28798/1/MR73879.PDF> (дата звернення 20.10.2020).

⁴⁰² Propaganda URL: <https://www.veterans.gc.ca/eng/remembrance/history/korean-war/land-morning-calm/surviving/propaganda> (дата звернення 07.11.2020).

⁴⁰³ Propaganda URL: <https://www.veterans.gc.ca/eng/remembrance/history/korean-war/land-morning-calm/surviving/propaganda> (дата звернення 07.11.2020)..

⁴⁰⁴ Canadians in Korea URL: <https://legionmagazine.com/en/2003/07/canadians-in-korea/> (дата звернення 30.10.2021).

демонструючи готовність витратити на це всі сили держави. Відтак, війна стала справою добровольців та професійних військових, що зумовило її сприйняття контингентом. Крім того, візуальні джерела показують, що Корейська війна розглядалася саме у контексті цього протистояння⁴⁰⁵ – ворогом у них є «червоні», а комуністичний світ розумівся як єдине ціле. При цьому агресія Північної Кореї розглядалася у зв'язку з іншими, передовсім радянськими агресивними епізодами – вторгненням 1940 року у Балтію, нав'язуванням комуністичної ідеології країнам Центральної і Південно-Східної Європи тощо⁴⁰⁶. Звісно, Схід демонструвався як єдиний винуватець конфлікту, а його аргументи – як пропаганда⁴⁰⁷. Документальний фільм «With the Canadians in Korea» (1952 р.), який описував становище канадських підрозділів у роки війни, масово використовує термін «комуністи» як характеристику ворожої сторони, вживаючи «північні корейці» або «китайці» в основному на початку⁴⁰⁸. Це, щоправда, пояснювалося також необхідністю узагальнити протиборчу сторону. Наприкінці фільму при демонстрації фронтових позицій канадських вояків зазначалося, що «вони постійно готові зупинити ворожий наступ... тут, ніж робити це ближче до Батьківщини»⁴⁰⁹. Таким чином, медіа усвідомлювалася загроза ескалації протистояння не тільки на Корейському півострові, а і в інших частинах світу, не виключаючи територію Канади.

Звісно, існували побоювання, що конфлікт переросте у більш широкий та призведе до глобальної війни. Ще на початку конфлікту консерватор Говард Грін зазначав у парламенті, що метою участі Канади (як і США та Великої Британії) є попередження Третьої Світової війни. Він також

---

⁴⁰⁵ We Still Have a Bear by the URL: <http://collections.museum-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.9780> (дата звернення 26.08.2020).

⁴⁰⁶ Not Exactly Ready for Mounting URL: <http://collections.museum-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.7854> ((дата звернення 07.11.2020).

⁴⁰⁷ Which Will Fit? URL: <http://collections.museum-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.9519> (дата звернення 01.11.2020).

⁴⁰⁸ With the Canadians in Korea URL: https://www.nfb.ca/film/with_the_canadians_in_korea/ (дата звернення 07.11.2020).

⁴⁰⁹ With the Canadians in Korea URL: https://www.nfb.ca/film/with_the_canadians_in_korea/ (дата звернення 07.11.2020)..

зазначав, що «Росія» несе безпосередню загрозу Північній Америці, посиляючись на заяву генерала МакНотона від 22 червня 1950 року⁴¹⁰. Як зазначає науковець Дон Мантон, вже в 1950 р. 6 з 10 канадців очікували ще однієї світової війни в найближчі 5 років; після деескалації до 1955 р. це співвідношення змінилося до 1 з 10⁴¹¹.

У чому полягали причини зменшення негативних очікувань? Це мало кілька причин. Передусім зупинимося на тому, як на це вплинув характер Корейської війни для Канади та її наслідки.

Попри те, що Канада виставила значний (третій за масштабами) контингент, його участь була обмеженою. Велика частка прибула вже в 1951 р. після припинення активних бойових дій. Девід Беркюсон вважає, що Збройні Сили країни виявилися критично не готовими до війни, проте держава замовчала і цей факт, і саму війну⁴¹². Дійсно, для більшості канадців вона стала чимось віддаленим, сюжетом медіа (причому часто – лише одним з провідних). Крім цього, оскільки набір був добровільним, не виникла пам'ятна по Другій світовій війні ситуація з кризою призову для служби за океаном, що тоді розколола суспільство та політикум країни. Сам розмір контингенту був відносно невеликим навіть для 14-мільйонної тоді Канади – 21940 чол., в тому числі максимальна одночасна кількість – 8123 чол.. Для порівняння, чисельність особового складу Збройних Сил США, на театрі бойових дій нараховувала 1,153,000 чоловік.⁴¹³ Порівняно низьким був і

---

⁴¹⁰ House of Commons Debates, 21st Parliament, 2nd Session : Vol. 4 URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2102_04/1093 (дата звернення 15.01.2022).

⁴¹¹ Munton D. Public opinion and the media in Canada from Cold War to detente to new Cold War // International Journal. 1984. Т. 39. №. 1. Р. 184.

⁴¹² Bercuson D. J. Blood on the Hills: The Canadian Army in the Korean War. University of Toronto Press, 2002. Р. XIII-XIV.

⁴¹³ Official History of the Canadian Army in Korea URL: <https://www.canada.ca/content/dam/themes/defence/caf/militaryhistory/dhh/official/book-1966-korea-army-en.pdf> (дата звернення 22.03.2022). Існують певні різночитання у спеціальній літературі щодо чисельності військ. Вони пов'язані з врахуванням або неврахуванням особового складу військово-морських сил та залученого до логістики. У випадку підрозділів Збройних Сил США часто враховуються також війська в цілому в регіоні (зокрема в Японії). Проте це не має ключового впливу на співвідношення і не руйнує нашу концепцію.

відсоток загиблих у війні. Офіційна цифра складає 516 чол., що означає 2,3% бійців від чисельності залучених⁴¹⁴.

Так само малою була чисельність полонених – 33 особи. Щоправда, їх доля не була легкою. Зокрема, на них вчинявся серйозний тиск. Наприклад, їх залишали поза сховищами під час нальотів авіації, щоб полонені підписали петицію до ООН з проханням про припинення бомбардувань⁴¹⁵. Крім цього, полонених піддавали биттю, інтенсивним допитам, урізали раціон та морально знущалися. Втім, немає свідчень про співпрацю з комуністами жодного з канадських полонених, тоді як значна частина північних корейців та китайців з полону повертатися відмовилися. Зауважимо, що загалом у силах ООН такі випадки були – відмовилися повертатися 21 американський військовослужбовець та один британець. Як зазначає історик Грег Донах'ю, «втеча великої кількості комуністичних військовополонених на Захід була суттєвою перемогою пропаганди холодної війни»⁴¹⁶.

Проте по звільненню після завершення активної фази конфлікту вони були піддані допитам та знущанням вже канадською стороною. Ленс-капрал Лен Бадович згадував: «Були ще допити нашою власною розвідкою, ніби ми вчинили злочин. «Чому ви не втекли?» — запитали нас. Як у біса тобі втекти у Кореї, де всі східні, а ти білий? Куди ти підеш? Ніхто не міг втекти. Ці придурки змусили нас відчувати себе так, ніби ми вчинили злочин або дезертирували»⁴¹⁷. У більш пізньому вимірі в канадському суспільному дискурсі Корейська війна отримує назву «Забута». Солдатам цієї війни, що намагалися відвідати ветеранські організації (навіть у власній військовій

---

⁴¹⁴ T. Barris Korea: 1951 URL: <https://www.canada.ca/en/army/services/line-sight/articles/2021/09/korea1951.html> (дата звернення 17.04.2021).

⁴¹⁵ Canadians in Korea. URL: <https://legionmagazine.com/en/2003/07/canadians-in-korea/> (дата звернення 17.04.2021).

⁴¹⁶ Donaghy G. Blessed are the peacemakers: Canada, the United Nations, and the search for a Korean armistice, 1952–53 // *War & Society*, 2011. Т. 30, №. 2. p. 138.

⁴¹⁷ T. Barris Breakdown. Prisoners of war during the Korean War suffered the added injury of having their loyalty called into question. <https://www.canadashistory.ca/explore/military-war/breakdown> (дата звернення 17.04.2021).

уніформі) часто відмовляли у цьому. Так само їм не надавали кредити на нерухомисть, що призначалися для ветеранів⁴¹⁸.

Також вплинула на стрімке зменшення резонансу і тривалість активної фази війни. Попри протяжність бойових дій з 1950 по 1953 рр., наймасштабніші з них прийшлися на другу половину 1950 – першу половину 1951 рр. Нарешті, не відбулося ескалації конфлікту. Попри тези про конфлікт з комуністичним світом і активне залучення китайських «добровольців», війна не була розв’язана ні між США та СРСР, ні між США та КНР. Таким чином, війну вдалося локалізувати і в часі, і в просторі. Не випадково офіційне зведення канадського Генерального Штабу вже в 1956 р. називає її «периферійним» та локальним конфліктом»⁴¹⁹.

Згадане офіційне зведення канадського Генерального Штабу, яке вийшло друком в 1956 р., є важливим джерелом для розуміння сприйняття ворожої сторони⁴²⁰. Воно містить такі ідентифікації ворога, як:

- «комуністи» – 33 згадки, а також 3 – «червоні»;
- «СРСР» та афілійовані – 6 згадок, але 5 з них – в контексті дипломатії, і лише в одній Північна Корея називається «державою, спонсорованою Радянським союзом»
- «Китай» – 79 згадок;
- «Північна Корея» – 29 згадок.

При цьому п. 1 часто вживався у зв’язці з пп. 3 та 4 – в обдних семантичних блоках. Так, ми маємо розуміти, що в офіційному документі риторика певною мірою обмежується стилем – і навіть при цьому вже видно певні акценти. Звісно, оскільки мова йшла передусім про бойові дії, то це

---

⁴¹⁸ Canada and the Korean War: A Forgotten Ally in a Forgotten War URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Xz33PuxLkaU> (дата звернення 17.04.2021).

⁴¹⁹ Canada's Army In Korea: The United Nations Operations,1950-53, and Their Aftermath URL: <https://www.canada.ca/content/dam/themes/defence/caf/militaryhistory/dhh/general/book-1956-korea-aftermath-en.pdf> (дата звернення 17.04.2021).

⁴²⁰ Canada's Army In Korea: The United Nations Operations,1950-53, and Their Aftermath URL: <https://www.canada.ca/content/dam/themes/defence/caf/militaryhistory/dhh/general/book-1956-korea-aftermath-en.pdf> (дата звернення 17.04.2021).

визначило співвідношення пп. 2-4 через пропорцію участі військ сторін у боях з канадцями.

Сама оцінка значення війни, звісно, є виваженою, але і вона містить показові моменти. Конфлікт не подається суто через призму боротьби з комунізмом, а радше як військова операція ООН. Проте контекст «холодної війни» все одно демонструється – початок війни зазначається як «комуністична атака проти Південної Кореї, акт агресії, локальний гарячий інцидент «холодної війни»». З точки зору канадської участі Корейська війна подається як «внесок в оборону Заходу», а загиблі, на думку автора, «віддали своє життя за одну з найкращих справ, заради яких люди коли-небудь жертвували собою. Якщо, як каже старе римське прислів'я, солодко і гідно померти за свою країну, то, безперечно, не менш гідно померти за майбутнє людства»⁴²¹.

Зауважимо, що публічну риторику після припинення бойових дій було суттєво пом'якшено і політичними діячами. Основним лейтмотивом стає ствердження того, що війна була вдалою акцією для досягнення миру та припинення агресії (при цьому агресор не артикулювався), і необхідно пам'ятати загиблих, кров'ю яких це було досягнуто. Такі заяви лунали від ліберала Аллана Холінгворта⁴²², лідера консерваторів Джорджа Дрю⁴²³, прем'єра Луї Сен-Лорана⁴²⁴. Метою цього, на нашу думку, було бажання досягти врегулювання і не провокувати сторони агресивними висловлюваннями. До того ж, завершення війни співпало зі смертю Й. Сталіна. Зникнення цього політичного діяча з арени призвело до часткової розконсолідації радянського керівництва та певною мірою – зовнішньополітичної лінії Москви. Більше того, у самій Канаді (і в цілому на

---

⁴²¹ Canada's Army In Korea: The United Nations Operations, 1950-53, and Their Aftermath URL: <https://www.canada.ca/content/dam/themes/defence/caf/militaryhistory/dhh/general/book-1956-korea-aftermath-en.pdf> (дата звернення 17.04.2021).

⁴²² House of Commons Debates, 22nd Parliament, 1st Session : Vol. 1 URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2201_01/15 (дата звернення 19.04.2021).

⁴²³ House of Commons Debates, 22nd Parliament, 1st Session : Vol. 1 URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2201_01/37 (дата звернення 19.04.2021).

⁴²⁴ House of Commons Debates, 22nd Parliament, 1st Session : Vol. 1 URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2201_01/47 (дата звернення 19.04.2021).

Заході) виникли питання щодо подальшої динаміки глобального протистояння. Звісно, в умовах конфронтації (і Корейської війни як її активної фази) зміни у керівництві створювали надію на розрядку. Проте такий оптимізм був би надмірним, поки при владі була команда Сталіна. Один з провідних представників торі Джон Діфенбейкер в день, коли про смерть Сталіна стало відомо, зазначив, що зміни політики Москви не варто чекати, поки «ті самі апостоли гонінь, терору та агресії сидять у Кремлі», як і не варто говорити про зменшення небезпеки та скорочення бюджету на оборону⁴²⁵. Придушення акцій протесту в червні 1953 р. у Східній Німеччині тільки підтвердило ці слова.

Крім цього, політики чітко розуміли, що не змінилося найголовніше – геополітичне становище СРСР. Ні сфера впливу, ні зовнішньополітичні пріоритети, ні гонка озброєнь не були прив'язані до особи Сталіна, як незмінними лишилися ідеологічні константи. Отже, як ми бачимо з попередніх свідчень, в 1954-1955 рр. настала певна пауза у інтенсифікації категорій глобального протистояння у суспільно-політичному дискурсі.

Таким чином, перше повоєнне десятиліття у канадському суспільному дискурсі з'являється розуміння глобального протистояння, його складових, географії та перспектив. У епоху, що передувала винайденню міжконтинентальних балістичних ракет, саме військове протистояння розумілося як гонка озброєнь – як ядерних, так й інших, підготовки до масованого збройного конфлікту в Європі та участі у локальних епізодах «холодної війни», головним з яких в цей період стала Корейська війна. Ядерна гонка також була актуальною темою. Попри те, що вірогідність бомбардування саме території Канади була низькою, стрімке вдосконалення як атомної зброї, так і засобів доставки призводило до побоювання у подальшому опинитися під постійною загрозою – і вони оправдалися згодом. Таким процесам сприяла швидкість науково-технічного прогресу в галузі, а

---

⁴²⁵ House of Commons Debates, 21st Parliament, 7th Session : Vol. 3 URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2107_03/460 (дата звернення 17.04.2021).

також сам характер ядерної зброї як безпрецедентно потужної і такої, що не мала засобів захисту від неї самої – лише від її засобів доставки.

У той самий час, нарощування ментальної дистанції між Канадою та Великою Британією та підтримка її з США інтенсифікувала питання самостійної участі країни у союзі з демократичними державами проти комуністичного табору.

2.2. «Домашній фронт» боротьби з комунізмом у сприйнятті суспільства

«Холодна війна» як така, звісно, втілювалася не лише в певному зовнішньополітичному протистоянні, а й всередині суспільства, соціальних груп, ментального простору окремих людей. Йдеться про боротьбу між тим, що умовно можна назвати «західною демократією» та «комунізмом». Одразу хочеться зазначити, що мова тут і далі піде не про певні ідеології в їх чистому вигляді, а про те, як їх розуміли і як до них ставилося населення Канади. Продовжуючи цю тезу, ми маємо сказати, що у перебігу аналізованих нами подій канадці розуміли під «комунізмом»:

- a) радянську модель держави та суспільства;
- b) країни з умовно комуністичною ідеологією як блок;
- c) ідеологію та її носіїв, що сприймалися як радянські агенти.

Водночас ці поняття при визначенні загальнодискурсивного терміну дещо зливалися. Це пов'язувалося з тенденцією до ототожнення в системі ідентифікації «свій-чужий (інший)». Крім того, уявлення про СРСР, його ідеологію та практику зазнали істотного штучного конструювання через обмежений доступ канадців до реалій країни. Ця проблема стосувалася навіть владного дискурсу. По-перше, його учасники також зазнавали впливу тих соціальних міфів, що побутували у суспільстві, та мали реагувати на виклики електорату. По-друге, їх власне ставлення часто базувалося на свідченнях інших людей, що працювали безпосередньо в соціалістичному таборі (дипломати, спецслужби тощо).

Слід розуміти, що Канада не зазнала катастрофи суспільного договору та краху політичної системи в результаті Другої Світової війни, як це сталося у Франції, Німеччині або Італії, де ці події призвели до істотного підйому популярності комуністичної ідеології (поряд з повоєнними руйнуваннями і крахом рівня життя). Більше того, найбільш культурно близькі до Канади країни Заходу – США та Велика Британія – також зберегли свій політичний режим. Окрема криза, щоправда, мала місце у

Квебеку 1944 р. у зв'язку з спротивом населення мобілізації, проте її вдалося подолати. Крім цього, перемога союзників (Allied nations) у війні демонструвалася саме як перемога демократії над авторитаризмом (навіть попри участь СРСР та лояльних йому сил у коаліції).

Як самі канадці ставилися до поширення комуністичної ідеології в країні? При подальшому розгляді питання треба враховувати наступні чинники. У Канаді діяли робітничий рух і потужні профспілки, в яких брала участь приблизно третина всіх індустріальних робітників⁴²⁶. Але профспілки не перебували під контролем Комуністичної партії Канади (КПК); до того ж, серед них впродовж повоєнного десятиліття намітився розкол між поміркованими та лівими активістами, що призвів до витіснення на маргінеси деяких з потужних раніше організацій, як наприклад, Канадський Конгрес Праці⁴²⁷. Загалом помірковане ставлення до лівих ідей водночас з недопущенням радикальних ідеологічних поворотів у політиці держави було в принципі характерно для Канади, наприклад, під час створення системи welfare state*. Нарешті, Радянський Союз у роки Другої світової війни був частиною антигітлерівської коаліції, що дещо зміщувало розмежування «свій-чужий». Натомість, потужним був і консервативний дискурс, носії якого у широкому сенсі виступали за збереження фундаментальних ідеологічних засад канадського суспільства. Оскільки комунізм мав на меті заміну ринкової економіки, західної («ліберальної») демократії, християнського базису та інших основ життя країни, то його прихильники автоматично сприймалися як прихильники руйнування «старого ладу».

Якщо ми візьмемо як один з індикаторів результати виборів 1945 р., то ми зможемо побачити дві тенденції. Так, дещо впала популярність привладної Ліберальної партії, яка не набрала необхідної кількості голосів для отримання парламентської більшості (і змогла самостійно сформува

---

* Див. параграф 2.1.

⁴²⁶ Banting K. Canada – Nation-building in a Federal Welfare State URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/71725503.pdf> (дата звернення 26.08.2020).

⁴²⁷ Abella I. M. Nationalism, Communism and Canadian Labour: The CIO, the Communist Party and the Canadian Congress of Labour, 1935-1956. Toronto: University of Toronto Press, 1973. P. 113.

уряд лише за підтримки 8 незалежних, але прихильних до неї депутатів). Втім, ліберали мали певні успіхи в усіх провінціях, отримавши мінімум 2 місця у кожній⁴²⁸. Трьома іншими партіями, широко представленими і на федеральному, і на провінційному рівні, стали консерватори, Кооперативна федерація Співдружності та партія Соціального кредиту – але 1 місце вперше в історії країни вдалося отримати Лейбор-Прогресивній партії (колишній комуністичній партії Канади). Таким чином, виграли вибори «системні» партії, що не передбачали у програмах різких змін основ канадського суспільства. На нашу думку, це демонструє стабільність дискурсу в його основах – а також вплив мажоритарної виборчої системи, яка є більш інертною у збереженні популярності партій та їх представництва.

Слід також розуміти, що Комуністична партія і її прихильники впродовж міжвоєнного періоду і початку Другої світової виступали як антисистемна сила, яка була заснована на початку 1920-х років як нелегальна. В 1939 р. значна частина її членів підтримала пакт Молотова-Ріббентропа, що ще більше ускладнило її контрверсію до канадських суспільства та держави.

При цьому ми маємо згадати, що заходи проти «поширення комунізму» були характерними й раніше, і процес боротьби мав багату історію – яка тривала ще навіть до організації КПК в 1921 р. Так, ще 21 серпня 1917 р. уряд Канади запровадив новий розділ «Закону про воєнний стан», який заборонив будь-які іншомовні соціалістичні, анархістські та синдикалістські організації. 7 липня 1919 р. набула чинності стаття 98 Кримінального кодексу (що передбачала кримінальну відповідальність за належність до «незаконного об'єднання»)⁴²⁹. Перевірки окремих канадців на лояльність до крайньої лівої ідеології проходили з 1931 р. і не припинялися – навіть під час

---

⁴²⁸ Laing L. H. The Pattern of Canadian Politics: The Elections of 1945 // American Political Science Review. 1946. Т. 40. №. 4. Р. 760–765.

⁴²⁹ Plucking C. et al. Wellington County History URL: https://eservices.wellington.ca/Museum.JournalAndEssays/FileUploads/Volume%2008_text_images.pdf (дата звернення 30.04.2022).

Другої світової війни⁴³⁰. Особливо прискіпливо слідкували за політичними уподобаннями державних службовців. Хоча частково влада країни і пом'якшила ці перевірки через військо-політичне партнерство з СРСР. У консервативному Квебеку з 1937 до 1957 р. діяв провінційний закон, відомий як «Закон висячого замку», що дозволяв генеральному прокурору закрити на рік будь-яку будівлю, використану «для пропаганди комунізму або більшовизму». Цим же законом заборонялося друкувати з такою метою матеріали, а порушники підлягали ув'язненню від 3 до 12 місяців⁴³¹.

У результаті перелічених чинників канадські медіа почали підіймати тему «червоної загрози» поступово, з розгортанням «холодної війни». Описана у попередньому параграфі «справа Гузенка» стала відома громадськості лише у 1946 р. – і те у загальному вигляді, без подробиць. Американський історик Емі Найт стверджує, що саме цей інцидент став сильним поштовхом до розгортання контррозвідувальної боротьби і пов'язування радянської шпигунської загрози з комунізмом⁴³². Масштаби загрози часто розумілися як значні – 1940-ві ЗМІ оцінювали як новий 1923 р., тобто чергову спробу прийти до світового комуністичного панування шляхом підпільної роботи. Так, «Winnipeg Free Press» зазначала: «Світ вступає у довгий... процес розм'якшення перед наступним комуністичним наступом. Це період, подібний до періоду 1923 р., коли останній післявоєнний комуністичний бунт в Європі зазнав краху». Зазначалося, що «Комінтерн ніколи не вмирав* і тому ніколи не потребував відродження»⁴³³.

---

⁴³⁰ MacKenzie D. Canada Red Scare URL: https://cha-shc.ca/_uploads/5c38afba549c7.pdf (дата звернення 26.08.2020).

⁴³¹ An Act to Protect the Province Against Communistic Propaganda URL: <http://faculty.marianopolis.edu/c.belanger/quebechistory/docs/ThePadlockLaw-MauriceDuplessis-QuebecHistory.htm> (дата звернення 26.08.2020).

⁴³² Knight A. How the Cold War Began: The Gouzenko Affair and the Hunt for Soviet Spies. Toronto: McClelland & Stewart Ltd, 2005. P. 297-8.

* Комуністичний інтернаціонал (III інтернаціонал) – міжнародне об'єднання комуністичних партій, яке було розпущено в 1943 р. в рамках поглиблення співпраці СРСР з іншими країнами антигітлерівської коаліції.

⁴³³ Communists Expand Network Through the World. Winnipeg Free Press, October 22, 1947. URL: <https://newspaperarchive.com/winnipeg-free-press-oct-22-1947-p-20/> (дата звернення 26.08.2020).

Першим масштабним заходом з боротьби з комунізмом, запровадженим у період «холодної війни» стала комісія Келлок-Ташерьо, названа за прізвищами її керівників – двох суддів Верховного суду Канади. Одразу звертаємо увагу на те, що заради уникнення звинувачень про утиски на етнічнонаціональному ґрунті на чолі було поставлено представників обох найбільших етнічних спільнот – англо- та франкоканадця. Метою комісії було ініціювати розслідування діяльності осіб, згаданих Ігорем Гузенко як радянських шпигунів або інформаторів. Характерно, що вона була спрямована не напряму проти комуністів або просто носіїв лівих переконань – першочерговою офіційною метою була боротьба з впливом СРСР як державою. Наприклад, повна офіційна назва комісії – «Королівська комісія з розслідування фактів, що стосуються обставин спілкування державних службовців з іншими особами на посадах, які довіряють секретну та конфіденційну інформацію агентам іноземної держави»⁴³⁴. Саме через неї пройшли найвідоміші комуністичні активісти Канади та головне – вона сприймалася у суспільному дискурсі як засіб боротьби з комунізмом. Комісія, уряд, спецслужби та Королівська канадська кінна поліція почали діяти негайно, щоб запобігти втечі причетних до шпіонажу осіб.

Проблема мала і юридичний підтекст. З одного боку, військовий стан було скасовано 31 грудня 1945 р., що обмежувало контррозвідальні можливості. У 1946 р. діяв Акт про національні надзвичайні повноваження, однак, заходи, дозволені ним, не передбачали швидкі затримання та допити⁴³⁵. Додатково було розроблено спеціальний указ, яким заходи військового часу щодо спрощення поліцейських процедур було подовжено.

Робота даного органу викликала суспільний резонанс. У пресі її часто порівнювали з комісією Джона Лілберна часів Англійської революції 1649 р.

---

⁴³⁴ Igor Gouzenko testimony finally released URL: <https://www.cbc.ca/archives/entry/gouzenko-testimony-finally-released> (дата звернення 26.08.2020).

⁴³⁵ An Act to confer certain transitional powers upon the Governor in Council during the National Emergency arising out of the War. URL: https://historyofrights.ca/wp-content/uploads/statutes/CN_National-Emergency-Powers-Act-1945.pdf (дата звернення 26.08.2020).

та звинувачували у грубому порушенні прав людини ⁴³⁶. Ув'язнений професор Ізраель Гальперін згадував: «Це може здатися фантастичним, але я маю сказати вам, що проти мене не було висунуто звинувачень і що мені дали зрозуміти, що мій статус був [статусом] ув'язненого, що утримується за волею міністра юстиції, на невизначений термін і абсолютно не має громадянських чи законних прав, крім дозволених Міністром юстиції»⁴³⁷. Головною проблемою була відсутність презумпції невинності. Затриманих тримали у камерах з цілодобовим освітленням та постійним наглядом з метою недопущення суїциду. В послугах адвоката їм також було відмовлено⁴³⁸. У результаті роботи комісії упродовж лютого – червня 1946 р. було зроблено висновок про наявність радянської шпигунської мережі у Канаді. 11 осіб було засуджено до ув'язнення, а уряд отримав рекомендацію посилити контррозвідувальні заходи⁴³⁹. Канадський журнал «Maclean's» від 15 грудня 1946 р. зазначав: «В одному масовому, безпрецедентному обвинувальному висновку, в опублікованому урядом звіті Королівської комісії на 733 сторінки йшлося про викриття та інтерпретацію російської діяльності мовою, яку одна країна нечасто використовує щодо дружньої, не кажучи вже про недавно союзна державу. Наслідки міжнародного комунізму були відкриті для всіх»⁴⁴⁰.

Реакція суспільства на вищенаведені факти була широкою і часто негативною. Опозиція, представлена перш за все Консервативною партією, вдалася до широкої критики діяльності комісії, вбачаючи у її діяльності

---

⁴³⁶ The methods of the Kellock-Taschereau Commission URL: https://historyofrights.ca/wp-content/uploads/documents/cru_rcespionage_ad.pdf (дата звернення 26.08.2020).

⁴³⁷ The methods of the Kellock-Taschereau Commission URL: https://historyofrights.ca/wp-content/uploads/documents/cru_rcespionage_ad.pdf (дата звернення 26.08.2020).

⁴³⁸ Clément D. Spies, Lies, and a Commission: A Case Study in the Mobilization of the Canadian Civil Liberties Movement // *Left History: An Interdisciplinary Journal of Historical Inquiry and Debate*. 2000. Т. 7, № 2. Р. 59.

⁴³⁹ MacKenzie D. Canada Red Scare URL: https://cha-shc.ca/_uploads/5c38afba549c7.pdf (дата звернення 26.08.2020).

⁴⁴⁰ Igor Gouzenko. Douglas How, December 15 1946 URL: <https://archive.macleans.ca/article/1946/12/15/igor-gouzenko> (дата звернення 26.08.2020).

спроби лібералів узурпувати владу, називаючи дії уряду «чорними днями»⁴⁴¹. Кооперативна Федерація Співдружності (CCF) з соціал-демократичними поглядами також публічно засудила акцію у парламенті як надмірну, критикуючи відхід від норм судочинства та секретність від публіки⁴⁴². Зауважимо, що засудження не означало солідарність партії з прорадянськими силами – як зауважує канадський дослідник держави та права Крістофер Кінсінгер, під керівництвом М. Дж. Колдуелла (очолював партію з 1942 р.) CCF прямо позбувалася будь-яких асоціацій або співпраці з Комуністичною Лейбор-Прогресивною партією⁴⁴³. Лише партія Соціального Кредиту підтримала урядові дії у парламентських дебатах вустами свого лідера. По всій країні швидко утворювалися громадські організації з захисту прав людини⁴⁴⁴. Втім, більшість газет, що описували роботу комісії, враховували екстраординарні обставини, які зумовили порушення прав людини⁴⁴⁵. Франкомовні видання взагалі не містили критики, що ілюструє консервативний та антикомуністичний характер провінції Квебек. Так, «Le Devoir» у 1946 р. звертала увагу на загрозу комуністичної індоктринації, зокрема, її осередками вважалися університети: «Ви посилаєте молоду людину до McGill канадським демократом, а виходить вона комуністом-інтернаціоналістом»⁴⁴⁶.

Таким чином, «справа Гузенка» надала імпульс боротьбі з «комунізмом», який в Канаді уособлювали, всі хто симпатизував радянській

---

⁴⁴¹ House of Commons Debates, 20th Parliament, 2nd Session : Vol. 1 URL: http://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2002_01/90?r=0&s=1 (дата звернення: 01.11.2020).

⁴⁴² Clément D. Spies, Lies, and a Commission: A Case Study in the Mobilization of the Canadian Civil Liberties Movement // *Left History: An Interdisciplinary Journal of Historical Inquiry and Debate*, 2000. Т. 7, № 2. Р. 61.

⁴⁴³ Kinsinger K. From Moderates to Mythmakers: Postwar Foreign Policy in Canadian Federal Elections 1949-1957 URL: https://www.sju.ca/sites/default/files/HEADLEY_2016_Kinsinger.pdf (дата звернення 26.08.2020).

⁴⁴⁴ Clément D. Spies, Lies, and a Commission: A Case Study in the Mobilization of the Canadian Civil Liberties Movement // *Left History: An Interdisciplinary Journal of Historical Inquiry and Debate*, 2000. Т. 7, № 2. Р. 61.

⁴⁴⁵ MacKenzie D. Canada Red Scare URL: https://cha-shc.ca/_uploads/5c38afba549c7.pdf (дата звернення 26.08.2020).

⁴⁴⁶ Hewitt S. *Spying 101: the RCMP's secret activities at Canadian universities, 1917-1997*. Toronto: University of Toronto Press, 2002. P. 70.

державі та системі. Канадський політикум у цілому набув антирадянської та антикомуністичної риторики, хоча акценти у ній були часто різними.

Провладна Ліберальна партія займала в питанні боротьби з комуністичною ідеологією виважену позицію. Як ми бачимо вище на прикладі «справи Гузенка», її лідери намагалися поєднати адекватну поміркованість як у риториці, так і в діях зі своєчасними заходами з підтримки національної безпеки. Прем'єр-міністр Канади з 1948 р. Луї Сен-Лоран був налаштований проти «п'ятої колони»; з іншого боку, він приділяв основну увагу боротьбі з поширенням комунізму у зовнішньополітичному контексті. Щодо внутрішньої загрози голова уряду заявляв, що заборона та переслідування комуністичних організацій «була б повністю непропорційна фактичній загрозі, яку представляли їх члени у Канаді»⁴⁴⁷. Свою роль у цьому зіграли й поствоєнні міжнародно-правові трансформації, пов'язані з правами людини. Канада у 1948 році ратифікувала Всесвітню декларацію прав людини; цим розпочався поворот до розширення сфери їх дії – як якісного, так і кількісного (на певні категорії населення). Ці зміни пояснювалися в першу чергу ідеологічною боротьбою у період «холодної війни – прем'єр Луї Сен-Лоран аргументував необхідність розширення фундаментальних свобод як засіб зупинення популяризації світового комунізму⁴⁴⁸, який відстоював егалітаристські позиції.

Торі виявилися радикальнішими. Джордж Дрю – лідер у 1948–1956 рр. найпотужнішої опозиції – Прогресивно-Консервативної партії – мав відверто антикомуністичні погляди. У минулому лідер секції партії в Онтаріо, в 1945 р. під час передвиборчої кампанії він відзначився *red-baiting* – дискредитацією через звинувачення у комунізмі ССФ. Потреба в цьому була і практичною – консерватори за два роки до того отримали уряд меншості в провінції, отримавши всього на 4 місця більше за соціал-демократів (38

---

⁴⁴⁷ Kinsinger K. From Moderates to Mythmakers: Postwar Foreign Policy in Canadian Federal Elections 1949-1957 URL: https://www.sju.ca/sites/default/files/HEADLEY_2016_Kinsinger.pdf (дата звернення 26.08.2020).

⁴⁴⁸ Schabas W. A. Canada and the adoption of the Universal Declaration of Human Rights // McGill LJ. 1998. Vol. 43. P. 403-441.

проти 34). При цьому ще 2 місяці отримали в 1943 р. комуністи (Лейбор-Прогресивна партія), що відбулося вперше. Зауважимо, що Дрю ще до війни вважав комуністів силою, що дезорганізує суспільство, звинувачуючи їх у приході до влади Гітлера та Муссоліні⁴⁴⁹. Він стверджував вже 1948 р., що «лави Лібералів заповнені прихованими комуністами, які працюють над підривом інтересів Канади на світовій арені... Тільки коли Канада видалить рак комунізму зсередины, вона буде здатна присвятити себе боротьбі з ідеологією у глобальному масштабі»⁴⁵⁰.

Нарешті, не таке значне, але стабільне становище у публічному просторі мала Кооперативна федерація співдружності (Co-operative Commonwealth Federation, CCF), відома соціал-демократичними поглядами та зв'язком з робітничим рухом. Незважаючи на це, у попередні роки вона радше конкурувала з комуністами за голоси виборців, та не мала прорадянської орієнтації, займаючи помірковану позицію. Так, вже в 1945 р. на карикатурі відомого канадського художника Арча Дейла лідери CCF (Мейджор Колдуел) та торі (Джон Брекен) зображені в однакових костюмах, циліндрах, що відповідали стереотипу «багатія». Крім цього, вони йдуть «під ручку» і озаглавлені «Лівий та Правий»⁴⁵¹. Отже, канадська соціал-демократія великою мірою акліматизувалася та була представлена системною партією.

Події повоєнного десятиліття, пов'язані з розгортанням «холодної війни», призвели до часткового перегляду партійних ідеологічних засад з метою відповіді на нові виклики. У результаті дебатів у 1953 р. було прийнято нову програму, в якій було чітко визначено позицію щодо зазначеного питання: «Хоча CCF проти комунізму та буде продовжувати боротися з ним, вона не підтримує пропозицій щодо його заборони на законодавчому рівні. CCF завжди стверджувала, що спосіб боротьби з

---

⁴⁴⁹ Niergarth K. 'No Sense of Reality': George A. Drew's Anti-Communist Tour of the USSR and the Campaign for Coalition Government in Ontario, 1937 // Ontario History. 2015. Т. 107. №. 2. Р. 223.

⁴⁵⁰ Kinsinger K. From Moderates to Mythmakers: Postwar Foreign Policy in Canadian Federal Elections 1949-1957 URL: https://www.sju.ca/sites/default/files/HEADLEY_2016_Kinsinger.pdf (дата звернення 26.08.2020).

⁴⁵¹ The Left and The Right (Arch Dale book cover) URL: <https://picryl.com/media/the-left-and-the-right-arch-dale-book-cover-57a0fb> (дата звернення 03.02.2022).

комунізмом – не оголошувати його поза законом, але виправляти ті соціальні та економічні несправедливості та кривди, завдяки яким процвітає комунізм. Забороняти комунізм і брати участь у «маккартизмі» та полюванні на відьом – це послабить ті свободи, які ми намагаємось захистити»⁴⁵². У самій програмі відображено причини такого ставлення – перш за все ССФ як «демократичні соціалісти» вкрай негативно оцінювали боротьбу з соціал-демократичними партіями в країнах Східної Європи у другій половині 1940-х рр. та не бажали подібного сценарію ні у Канаді, ні у будь-якій іншій країні. Мали місце і практичні заходи. Наприклад, лідер партії Мейджор Колдуелл закликав до участі Канади у світових продовольчих програмах саме для допомоги у «світовій боротьбі проти комунізму»⁴⁵³.

Дуже показовою є дискусія між лідером партії Мейджором Колдуелом та консерватором Джуліаном Фергюсоном. Коли перший відстоював право державних службовців на активні політичні дискусії в контексті «руху до соціалізованої індустрії та соціалізованого суспільства», він отримав від Фергюсона питання «ви відстоюєте соціалізм», на яке відповів: «Я відстоюю те, що вважаю правильним... і ті з нас, хто звуться соціалістами, якнайменше мають певні ідеї»⁴⁵⁴. Таким чином, керівництво партії діяло виважено, продовжуючи просувати лівий дискурс, але також тримаючи дистанцію від комуністичного, з яким через активний вжиток поняття «соціалізм» все частіше пов'язувалося останнє.

ССФ також відзначилася застосуванням ідеологічних закидів та політичних кліше. Її лідер у провінції Онтаріо Тед Джоуліфф звинуватив лідера консерваторів у застосуванні правоохоронних органів для шпигунства за опозицією, порівнюючи це з гестапо – політичною поліцією Третього Рейху. В той момент, однак, зібрана для розгляду цих звинувачень комісія

---

⁴⁵² Co-operative Commonwealth Federation Platform of 1953 [Humanity First (Ottawa: C.C.F. National Office, 1953)] URL: https://www.poltext.org/sites/poltext.org/files/plateformesV2/Canada/CAN_PL_1953_CCF.pdf (дата звернення 26.08.2020).

⁴⁵³ House of Commons Debates, 22nd Parliament, 1st Session : Vol. 1 URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2201_01/54 (дата звернення 30.04.2022).

⁴⁵⁴ House of Commons Debates, 20th Parliament, 1st Session : Vol. 1 URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2001_02/400 (дата звернення 30.04.2022).

Лебеля не змогла знайти доказів подібної активності⁴⁵⁵. Пізніше, завдяки дослідженням лівого канадського політика Девіда Льюїса кейс було актуалізовано в 1981. Він стверджував, що знайшов документи, які підтверджували звинувачення проти Дрю⁴⁵⁶. Втім, особисті документи останнього були заборонені до публікації його сім'єю. Звернення депутата парламенту провінції Дональда МакДональда до Генерального прокурора Онтаріо Роя МакМерті з проханням про публікацію всіх матеріалів щодо справи також було відхилено. Обґрунтування відмови полягало в тому, що справа вже була розслідувана і закрита комісією Лебеля, а всі фігуранти на той момент вже померли⁴⁵⁷.

Не можна оминати ще одну партію, яка мала значне парламентське представництво – партію Соціального кредиту. Характерно, що партія не була лівою і взагалі ідеологічно складно класифікувалася. Це пояснювалося синтезом у її ідеології концепції соціального кредиту, що виникла у Великій Британії у 1930-х роках, та християнських консервативних поглядів. Її програмні засади чітко дистанціювали організацію від комунізму та соціалізму як тоталітарних ідеологій⁴⁵⁸. Особливу відразу викликала також пропаганда атеїзму, що мала місце у СРСР. Водночас партія Соціального кредиту критикувала політичну систему країни, закликаючи не тільки до «конституційної», але й до «функціонуючої» демократії, з більш прямими зв'язками між виборцями та депутатами⁴⁵⁹.

Лейбор-Прогресивна партія після 1945 р. опинилася у дуже складному становищі. Легалізована 1943 року лише під такою назвою, вона впродовж війни займала набагато більш помірковані позиції щодо устрою Канади, хоча й не відмовлялася від курсу на побудову соціалізму. LPP також закликала всі

---

⁴⁵⁵ Caplan G. L. The Ontario "Gestapo" Affair, 1943–1945 // Canadian Journal of Economics and Political Science/Revue canadienne de economiques et science politique. 1964. Т. 30. №. 3. Р. 359.

⁴⁵⁶ Lewis D. The Good Fight: Political Memoirs 1909-1958. Macmillan of Canada, 1982. Р. 276.

⁴⁵⁷ The Montreal Gazette Dec the 3rd, 1981 URL: <https://cutt.ly/gXYLbMc> (дата звернення 23.02.2022).

⁴⁵⁸ Irving J. A. The evolution of the social credit movement // Canadian Journal of Economics and Political Science/Revue canadienne de economiques et science politique. 1948. Т. 14, №. 3. Р. 324.

⁴⁵⁹ Irving J. A. The evolution of the social credit movement // Canadian Journal of Economics and Political Science/Revue canadienne de economiques et science politique. 1948. Т. 14. №. 3. Р. 324-325.

профспілкові, робітничі та фермерські організації, ССР та «прогресивних лібералів» до єднання з метою формування спільного уряду⁴⁶⁰. Погляд на зовнішню політику також був характерний для Другої світової війни і був спрямований на розбудову відносин з країнами антигітлерівської коаліції (без концентрації уваги на СРСР!) З боку уряду, як зазначає історик Кріс Фрезер, «комуністів толерували, але пильно наглядали [за ними] на нічийній землі квазілегальності».⁴⁶¹

За умови розгортання «холодної війни» комуністи, навіть попри перейменування, опинилися в країнах Заходу по іншій бік лінії «свій-чужий» для суспільства – і під серйозним наглядом з боку влади. В Канаді ця ситуація була посилена «справою Гузенка» та виявленням за інформацію останнього прорадянських активістів.

Парламентська доля комуністів складалася в цих умовах погано. У федеральному парламенті був наявний єдиний депутат – Фред Роуз. Він став першим і останнім на 2022 р. депутатом від комуністів та єдиним депутатом федерального парламенту, засудженим за шпигунство. Виграш Роуза став результатом мажоритарної виборчої системи та округу, який він обрав. Останній мав високу частку єврейського населення. Маючи єврейське походження, кандидат спромігся залучити його підтримку. Крім цього, велику роль у виграші Роуза зіграв образ комуністів – та СРСР – як рятівника євреїв Європи від Голокосту. Як парламентар, Роуз відзначився виступами на користь підняття стандартів життя, перш за все через встановлення високого мінімуму оплати праці – та на економічне співробітництво з іншими країнами світу (в тому числі з СРСР) як перспективними ринками збуту канадської продукції⁴⁶². Створення ООН Роуз характеризував як «історичну мить... на важкому шляху до глобальної безпеки», що стало можливим

---

⁴⁶⁰ A Better Canada to fight for, to work for, to vote for. Electoral Program of the Labor-Progressive Party URL: <https://www.socialisthistory.ca/Docs/CPC/LPP-Program44.htm> (дата звернення 02.12.2021).

⁴⁶¹ Frazer C. From Pariahs to Patriots: Canadian Communists and the Second World War //Past Imperfect. Vol. 5, 1996. URL: http://www.socialisthistory.ca/Docs/History/Pariahs_to_Patriots.htm (дата звернення 11.12.2021).

⁴⁶² House of Commons Debates, 20th Parliament, 1st Session : Vol. 1 URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2001_01/172 (дата звернення 30.04.2022).

завдяки виробленій за роки війни «єдності» між «капіталістичними демократіями» та «соціалістичним СРСР»⁴⁶³. Також він активно боровся з антирадянським світоглядом. У тому числі критиці були піддані біженці з країн Східної Європи до Канади, яких Роуз характеризував виключно як «нацистів» або «профашистських елементів» та пропонував закликати їх повернутися та відбудувувати «власні країни»⁴⁶⁴. При цьому робилися закиди проти придушення опору грецьких комуністичних сил та колоніальної політики країн Заходу, зокрема в Індії та Індонезії як використання «однієї системи виміру для Європи й іншої для сотень мільйонів людей, що живуть в Азії»⁴⁶⁵. Роуз також захищав політику СРСР у Східній Європі, виступаючи проти «подвійних стандартів» у оцінках дій США та Радянського Союзу. Критиці було піддано також «атомну дипломатію». Сполучені Штати Роуз звинувачував у тому, що вони активно діють через те, що є монополістами у володінні ядерною зброєю, та натякав на стрімку перспективу її отримання СРСР⁴⁶⁶. Як бачимо, депутат від Лейбор-Прогресивної партії використовував трибуну для трансляції лівої ідеології – але також і прорадянського дискурсу. Характерно, що його твердження зустрічали жорстку критику від інших депутатів. Наприклад, щодо біженців депутат від партії Соціального Кредиту Норман Жак стверджував, що «від Ельби до Адріатики є, можливо, 120 мільйонів людей, що потрапили в рабство до Сталіна»⁴⁶⁷, та запитував «чому у людей мають стріляти, щоб вони повертались додому? Вам не знадобиться стріляти в жодну людину в Європі, щоб змусити її приїхати до Канади...»⁴⁶⁸.

---

⁴⁶³ House of Commons Debates, 20th Parliament, 1st Session : Vol. 2 URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2001_02/78 (дата звернення 30.04.2022).

⁴⁶⁴ House of Commons Debates, 20th Parliament, 1st Session : Vol. 2 URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2001_02/81 (дата звернення 30.04.2022).

⁴⁶⁵ House of Commons Debates, 20th Parliament, 1st Session : Vol. 2 URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2001_02/81 (дата звернення 30.04.2022).

⁴⁶⁶ House of Commons Debates, 20th Parliament, 1st Session : Vol. 2 URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2001_02/82 (дата звернення 30.04.2022).

⁴⁶⁷ House of Commons Debates, 20th Parliament, 1st Session : Vol. 2 URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2001_02/88 (дата звернення 30.04.2022).

⁴⁶⁸ House of Commons Debates, 20th Parliament, 1st Session : Vol. 2 URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2001_02/89 (дата звернення 30.04.2022).

Після «справи Гузенка» Роуз потрапив під розслідування. Комісія Келок-Ташеро встановила його зв'язки з багатьма причетними до шпигунської мережі СРСР, в тому числі її куратора – полковника Заботіна; сам він свідчити відмовився⁴⁶⁹. Він був згодом ув'язнений на 6 років за намір передати СРСР формулу вибухової речовини, а його місце у парламенті 30 січня 1947 року було оголошено вакантним (за округом згодом був обраний депутат від Ліберальної партії). Після свідчень, що підтверджували провину Роуза, він практично став персоною нон грата в канадському політикумі. Як зазначив ліберал Жан-Франсуа Пуліо вже 25 березня 1946 р., «Ігор Гузенко, росіянин за народженням, є хорошим канадцем, тоді як шанований член [парламенту] від Картье більше більшовик, ніж канадець... Він не думає перш за все про Канаду, він думає передусім про іншу країну». Роуза було порівняно у цій промові з «імперіалістами», які воліли за будь-яку ціну вберегти Британську імперію й діяли в її інтересах, а не власне Канади⁴⁷⁰. Після виходу з в'язниці 1953 року виїхав у Польщу, звідки не повернувся до кінця життя⁴⁷¹.

В провінційних парламентах комуністи також не мали серйозних успіхів – їх членство було поодиноким. У парламенті Манітоби депутатом був з 1941 по 1958 рр. комуніст Вільям («Білл») Кардаш, який під час заборони виступав як незалежний, а після відновлення діяльності партії під назвою «Лейбор-прогресивна» – як її член. Цей діяч вчився в Москві та брав участь у громадянській війні в Іспанії на боці республіканців, про що заявляв, що «бився в Іспанії за Канаду»⁴⁷². Як зазначає дослідниця Ронда Хінтер, його обрання стало можливим у тому числі через таку підтримку, а також активну

---

⁴⁶⁹ Report of the Royal Commission to Investigate Facts Relating to and the Circumstances Surrounding the Communication, by Public Officials and Other Persons in Positions of Trust of Secret and Confidential Information to Agents of a Foreign Power. 1947. URL: https://historyofrights.ca/wp-content/uploads/documents/commission_report.pdf (дата звернення 30.04.2022).

⁴⁷⁰ House of Commons Debates, 20th Parliament, 1st Session : Vol. 2 URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2002_01/220 (дата звернення 30.04.2022).

⁴⁷¹ Levy D. The Sad Tale of Fred Rose, Stalin's Man in the True North // International Journal of Intelligence and CounterIntelligence. 2012. Т. 25. №. 2. P. 350-366.

⁴⁷² I Fought for Canada in Spain... URL: <https://spanishcivilwar.ca/islandora/object/islandora:34df1745-6e7a-4b07-a161-4c7d0aa455dc#page/13/mode/2up> (дата звернення 30.04.2022).

роботу його дружини та координованих нею феміністичних організацій⁴⁷³. Сам кейс обрання цього парламентаря значною мірою схожий з випадком Роуза – обидва були представниками мігрантських спільнот. Кардаш був канадцем українського походження, активним діячем діаспори та користувався підтримкою виборців зокрема саме з цієї етнічної групи.

В 1943 р. депутатами парламенту провінції Онтаріо також вдалося стати Джо Сальсбергу та Александеру МакЛеоду. Перший зміг, переобираючись, протриматися там до 1955 р., другий – до 1951 р. Сальсберг був представником єврейської громади та балотувався в населеному нею окрузі, що співпадає з кейсами Роуза та Кардаша. МакЛеод виграв у виборчому окрузі, де превалювали лояльно до нього налаштовані робітники. Отже, просування окремих комуністів у парламентські крісла було результатом мажоритарної системи в країні та особистого електорального і харизматичного потенціалу діячів.

Сама доповідь комісії Келок-Ташерьо, у свою чергу, містила багато проблем для канадських комуністів. Так, вона називає «комуністичну партію» основним середовищем для вербування радянською стороною агентів. По суті, комісія констатувала наявність комуністичних осередків; «для сторонніх ці групи прийняли різне маскування, таке, як соціальні зустрічі, групи для прослуховування музики та групи для обговорення міжнародної політики та економіки»⁴⁷⁴. Було також викрито механізм вербування радянських агентів, координаторами чого були названі Сем Карр (вся країна) та Фред Роуз (Квебек). У висновках комісія Келлок-Ташерьо зазначає, що саме «членство в комуністичних організаціях або симпатія до

---

⁴⁷³ Hinder R. L. *Perogies and Politics: Canada's Ukrainian Left, 1891-1991*. Toronto: University of Toronto Press, 2018. P. 158.

⁴⁷⁴ Report of the Royal Commission to Investigate Facts Relating to and the Circumstances Surrounding the Communication, by Public Officials and Other Persons in Positions of Trust of Secret and Confidential Information to Agents of a Foreign Power. 1947. URL: https://historyofrights.ca/wp-content/uploads/documents/commission_report.pdf (дата звернення 30.04.2022).

комуністичної ідеології були основною силою, що подвигала цих агентів погодитися вчинити [пов'язані зі шпигунством] дії»⁴⁷⁵.

Ще одним поштовхом до початку ідеологічного протистояння стала трансформація Національної Ради канадсько-радянської дружби, що активно діяла під час Другої світової війни*. Вона користувалася суспільною підтримкою, ознакою чого можна вважати те, що вона збирала значні кошти для допомоги Радянському Союзу. Вже 1945 року популярність таких заходів почала знижуватися. Наприклад, філія у Торонто закрилася через брак коштів, а її керівництво почало змінюватись на відомих комуністів або членів Лейбористської прогресивної партії. Масові заходи організації супроводжувалися роздачами пропагандистської літератури лівого і прорадянського змісту⁴⁷⁶. Остаточний поворот в її діяльності стався у 1949 р. під час з'їзду організації було змінено лідера. Ним став активіст LPP Дайсон Картер. Спільноту перейменували у «Спілку канадсько-радянської дружби». На той момент там залишилися лише прорадянські елементи. Новий голова виголосив промову, в якій заявив, що «в останні роки Канада візьме важливу участь у спробах знищити всесвітню дружбу з великою соціалістичною країною – СРСР... Канада, з горезвісними шпигунськими випробуваннями відкрила післявоєнну кампанію ненависті та істерії проти Радянського Союзу...»⁴⁷⁷. Втім, організація, на відміну від свого попередника часів світової війни, настільки популярною не була.

Схожі організаційні трансформації відбувалися в усіх організаційних відгалуженнях лівого руху. Їх метою було розширення монопольного контролю комуністів над ними та витіснення з них їх опонентів. Такі події

---

⁴⁷⁵ Report of the Royal Commission to Investigate Facts Relating to and the Circumstances Surrounding the Communication, by Public Officials and Other Persons in Positions of Trust of Secret and Confidential Information to Agents of a Foreign Power. 1947. URL: https://historyofrights.ca/wp-content/uploads/documents/commission_report.pdf (дата звернення 30.04.2022).

* Її призначенням було посилення дружніх зв'язків між країнами, в тому числі шляхом проведення освітніх заходів та організації фахової співпраці представників різних галузей господарства.

⁴⁷⁶ Anderson J. Propaganda and persuasion in the Cold war: the Canadian Soviet Friendship Society, 1949-1960 : PhD thesis. Carleton University, 2008. URL: <https://cutt.ly/9XYLJHK> (дата звернення 26.08.2020).

⁴⁷⁷ Anderson J. Propaganda and persuasion in the Cold war: the Canadian Soviet Friendship Society, 1949-1960 : PhD thesis. Carleton University, 2008. URL: <https://cutt.ly/9XYLJHK> (дата звернення 26.08.2020)..

відбувалися у дитячих та молодіжних англомовних організаціях в країні, які були реорганізовані в одну⁴⁷⁸. Дещо іншою, щоправда, була ситуація в профспілковому русі, де розгорталася боротьба між комуністами та тими, хто не бажав з ними співпрацювати (в тому числі прихильниками ССФ). Впродовж Другої світової війни та повоєнних років уряд також звертав увагу на перспективу розвитку радикальних рухів у тому числі на базі тред-юніонів. На думку історика Альвіна Фінкеля, саме ця небезпека була причиною впровадження додаткових регуляторних актів, які містили вимоги до професійних об'єднань⁴⁷⁹.

Сама Лейбор-прогресивна партія – і прихильні до неї діячі – також змінила свою риторику. Вже у червні 1946 р. на з'їзді партії було прийнято резолюцію, яка вповні відповідає реаліям безумовної ідеологічної конфронтації. Так, було зазначено, що «безжальна, імперіалістична політика щодо використання атомної бомби англо-американського блоку призвела до напруженої та критичної ситуації у світі. Розпочато безпрецедентну кампанію спотворення, наклепів і відвертої брехні, щоб створити враження, що Радянський Союз загрожує миру у світі, замаскувати войовничі плани англо-американського блоку та ідеологічно підготувати народ Канади до війни за англо-американське імперіалістичне панування у світі найближчим часом. Їх прагнення перетворити Канаду на поле третьої світової війни призведе до підкорення нашої країни та її демократичних інституцій іноземній імперіалістичній військовій системі – тріумфу північноамериканського фашизму. Ця похмура перспектива, яка означала б спустошення та розорення для нашої країни, не є неминучою. Щоб її уникнути, канадцям потрібно, щоб зараз [вони] усвідомили всі наслідки

---

⁴⁷⁸ Hinthor R. L. *Perogies and Politics: Canada's Ukrainian Left, 1891-1991*. Toronto: University of Toronto Press, 2018. P. 184.

⁴⁷⁹ Finkel A. *The cold war, Alberta labour, and the social credit regime // Labour/Le Travailleur*. 1988. T. 21. P. 123-152.

глибокого конфлікту, який триває між силами миру та тими, хто бажає війни»⁴⁸⁰.

Також було розпочато тренд до диференціації комуністів та тих, хто згоден з ними співпрацювати, «демократичними силами». У виданій 1947 року книзі один із провідних канадських комуністів Тім Бак зауважував, що перемога «демократичних сил є неминучою», маючи під цим на увазі будівництво режимів «народних демократій». З іншого боку, починає також просуватися твердження про «новий імперіалізм, головним центром якого є Сполучені Штати Америки», та критикувалася політика неоколоніалізму (зокрема, боротьба Нідерландів за відновлення контролю над Індонезією)⁴⁸¹. Цікавим є також заклик кредитувати подібні режими з огляду на те, що 1947 року у цих країнах інтенсивно відбувається становлення прорадянських режимів і корисність їх фінансування вже виглядала сумнівною.

Подібної риторики, як ми побачимо згодом, партія буде дотримуватися впродовж «холодної війни». Через це можна сказати, що саме «справа Гузенка» та робота комісії Келок-Ташерьо стала для Москви сигналом до переходу до ідеологічної війни у Канаді, а розгорнута нею кампанія в радянській пресі була підхоплена прибічниками СРСР в країні. Активна фаза боротьба почалася. Партійні відозви набули активної антибританської та антиамериканської спрямованості. Однак вони не закликали, як це робили комуністи попередніх десятиліть, до знесення влади у Канаді. З нашої точки зору, головним мотивом цього було бажання як самих активістів, так і їх кураторів у Москві залишитися в правовому полі та продовжувати легальну діяльність.

В лютому 1949 р. у новій партійній відозві було зазначено: «Усі зусилля монопольного капіталу вивести систему з кризи шляхом розпалювання

---

⁴⁸⁰ T. Buck Thirty years, 1922-1952: the story of the Communist movement in Canada. Chapter Eighteen: Keep Canada Independent URL: <https://www.marxists.org/history/international/comintern/sections/canada/buck-tim/30years/ch18.htm#18a> (дата звернення 22. 12.2021).

⁴⁸¹ Tim Buck Europe's Rebirth. An Eyewitness Account URL: <https://www.marxists.org/history/international/comintern/sections/canada/buck-tim/europes-rebirth/ch06.htm> (дата звернення 22. 12.2021).

світової війни за рахунок народів можуть і повинні бути переможені об'єднаним опором. Робітничий рух мав висувати потужні вимоги до світового дипломатичного співробітництва, нової політики світової торгівлі та свободи від панування США. Канадська демократична політика повинна визнати той неминучий факт, що імперіалізм занепадає, що соціалістичний і новий демократичний світ тут, щоб залишитися, і що Канада повинна вписуватися у новий світ, який виник у результаті поразки держав Осі»⁴⁸². Причини корекції риторики є вповні очевидними, адже в той момент відбувалося створення НАТО. Одночасно звучав заклик визнати режими «народної демократії», конструювання яких відбувалося в сфері впливу СРСР, як легітимних виразників інтересів народів цих країн.

Попри серйозну перевагу зовнішньополітичної повістки, комуністи не відмовлялися від марксистських ідеологічних засад, хоча й висловлювали їх коректно. В 1952 р. лідер канадських комуністів Тім Бак зауважував, що їх метою є «замінити систему прибутку та бездушну експлуатацію людини людиною суспільною системою, в якій через свою колективну власність усі засоби великого суспільного виробництва» для «економічного і культурного просування... світового тріумфу соціалізму»⁴⁸³.

На прихильниках комуністичної ідеології в країні позначився і розкол у її трактуванні, що полягав у виникненні та розвитку троцькізму. В Канаді повоєнних років цей рух був пов'язаний передусім з постаттю Росса Доусона та утвореною ним в 1944-1946 рр. Револьюційною Робітничою партією (Revolutionary Workers Party, RWP). Появу такої організації Доусон пояснював активізацією робітничого руху та розгортанням страйкової боротьби, «але до 1948 року, через оговтання від війни і великі очікування робітників цієї країни, а також через жертви, на які вони пішли під час війни,

---

⁴⁸² T. Buck Thirty years, 1922-1952: the story of the Communist movement in Canada. Chapter Nineteen: We Fight for Canada! URL: <https://www.marxists.org/history/international/comintern/sections/canada/buck-tim/30years/ch18.htm#18a> (дата звернення 22. 12.2021).

⁴⁸³ T. Buck Thirty years, 1922-1952: the story of the Communist movement in Canada. Chapter Nineteen: We Fight for Canada! URL: <https://www.marxists.org/history/international/comintern/sections/canada/buck-tim/30years/ch18.htm#18a> (дата звернення 22. 12.2021).

в канадському суспільстві щось принципово змінилося, і робітники потягнулися до ССФ»⁴⁸⁴. Надалі основна діяльність партії в 1950-х рр., схвалена Четвертим інтернаціоналом, полягала у тактиці ентризму – вступу до робітничих організацій з метою трансформації їх ідейного фону та наборі нових прихильників. Також це стосувалося вступу до ССФ як найпотужнішої лівої сили у канадському політикумі.

Електоральна активність їх була вкрай обмеженою – найбільшим успіхом стала спроба номінувати власне Доусона на посаду мера Торонто. Діяч отримав близько 20% голосів та не зміг перемогти. З іншого боку, для нас цікаво, що номінувався він саме як троцькіст – це було вказано прямо у передвиборчому слогані⁴⁸⁵. По суті своїй це було голосування за позасистемного кандидата. Слід зауважити, що існування впливових троцькістських осередків та їх діяльність істотно заважали тим комуністам, які залишилися вірними або прихильними до сталінізму та співпрацювали з LPP певним чином. По суті своїй вони перебували у постійній ідеологічній конфронтації, адже вчення Троцького бачило СРСР 1930-х років та надалі як реакційну державу, керовану новою буржуазією⁴⁸⁶. Водночас троцькісти як позасистемна ліва сила орієнтувалася на ту саму аудиторію, що й власне комуністи. Відповідно, їх активність відтягувала підтримку від LPP.

Цікаво також, що канадські троцькісти не стали підпільною нелегальною та/або терористичною силою, попри радикалізм своїх ідеологічних засад. Водночас, вони не спромоглися – та навіть й не намагалися – стати потужною політичною партією класичного для Канади типу та спрямованості. Сам лідер троцькістів зазначав у 1971 р., підсумовуючи їх діяльність у повоєнні десятиліття: «ми дуже мала група, і

---

⁴⁸⁴ R. Dowson The History Of The Canadian Trotskyist Movement—World War 2 To 1971 URL: <https://www.marxists.org/archive/dowson/speeches/HisTortMov2.html#10> (дата звернення 22.12.2021).

⁴⁸⁵ Alexander R. J. International Trotskyism, 1929-1985: a documented analysis of the movement. Duke University Press, 1991. P. 147-148.

⁴⁸⁶ Докладніше див.: Trotsky L. The Revolution Betrayed. New York: Doubleday, Doran & Co., 1937. 316 p.

радикальний рух є динамічним процесом, [при цих умовах нам не було] потрібно нічого знати про реальну політику, як вона відома класично»⁴⁸⁷.

Отже, троцькісти займали унікальне становище у контексті «холодної війни». Будучи активістами лівого (і ліворадикального) толку, вони, тим не менш, формували унікальний дискурс у ставленні до глобального протистояння. Це полягало у дистанціюванні від обох його сторін. Геополітична картина світу, з точки зору троцькістів, мала в перспективі кардинально змінитися в результаті розбудови робітничого руху та продовження світової революції.

Перелічені події та ідеологічні трансформації стали поштовхом для подальших урядових дій. Однією з найважливіших стала PROFUNC (PROminent FUNCtionaries [of the Communist Party] – «провідні активісти [Комуністичної партії]), програма контролю за прорадянськими елементами. Про її діяльність відомо далеко не все – частина інформації залишається закритою. Початок функціонування дослідники відносять до 1948 р.⁴⁸⁸, але зустрічаються й інші дати. Програма діяла упродовж більшої частини «холодної війни» – до 1983 р. Втім, Королівська канадська кінна поліція масштабно займалася збиранням даних щодо комуністів ще у міжвоєнний період, тож програма виникла як логічне продовження попередніх заходів. Її метою було а) інтернувати тих, хто перебував під наглядом, у випадку відкритого збройного конфлікту з СРСР; б) не допускати комуністів на критично важливі державні посади. Для реалізації першого завдання було призначено колишній карантинний табір на о. Ванкувер, Британська Колумбія. Згодом було складено список закладів розміщення затриманих. Цього разу державні служби, на відміну від випадку зі «справою Гузенка»,

---

⁴⁸⁷ R. Dowson The History Of The Canadian Trotskyist Movement—World War 2 To 1971 URL: <https://www.marxists.org/archive/dowson/speeches/HisTortMov2.html#10> (дата звернення 22.12.2022).

* - Хоча партію було утворено в 1946 р., ще в 1944 р. було проведено загальноканадський з'їзд прибічників 4 (троцькістського) інтернаціоналу, що створило умови для її оформлення.

⁴⁸⁸ Reilly F. V. Controlling Contagion: Policing and Prescribing Sexual and Political Normalcy in Cold War Canada. PhD thesis, University of Saskatchewan, 2016. URL: <https://cutt.ly/sXYWPRx> (дата звернення 26.08.2020).

змогли уникнути розголошення. Програма лишалася секретною. Про неї стало відомо лише 2000 року, набагато пізніше завершення «холодної війни».

Таким чином, держава уникала суспільного резонансу, подібного тому, що викликала робота комісії Келлока-Ташерьо. Слід розуміти, що, не будучи у своїй більшості ні прихильниками комунізму, ні симпатиками СРСР, канадці, тим не менш, були зацікавлені у дотриманні демократії в країні – на це впливали і британські правові традиції, і підписання 1948 року країною Декларації прав людини. Таким чином, у суспільному дискурсі не було чіткої структурованої картини державного контролю над потенційною «п'ятою колоною» через вдале дотримання секретності. Характерно, що паралельно здійснювався нагляд за гомосексуалістами. Ця група як і комуністи вважалася такою, що призводила до девальвації суспільних цінностей та інститутів⁴⁸⁹.

Як ми бачимо, канадське суспільно вбачало проблему не тільки у шпигунстві людей з прорадянськими або просто лівими поглядами, а і в неприйнятті цінностей і суспільних норм, які суперечили канадським традиціям.

Водночас антикомуністична налаштованість суспільства зростала, і тут слід відмітити ще кілька чинників, що зумовлювали цю тенденцію. Серед них зростання добробуту населення, що стабілізувало клімат у суспільстві. Це стало можливим за рахунок потужного економічного росту повоєнних років та певної централізації влади, яка була проведена у роки Другої світової війни. Останнє стало передумовою розвитку welfare state в країні загалом. Зазначені зміни посилювало проникнення кейнсіанства в економічну філософію керівників країни, в особливості представників провладної Ліберальної партії, яка, на думку Кіта Бентінга, у 1940-ві рр. «перекрашувала себе у партію соціальних реформ» через страх бути

---

⁴⁸⁹ Reilly F. V. Controlling Contagion: Policing and Prescribing Sexual and Political Normalcy in Cold War Canada – University of Saskatchewan, 2016. p. 2. URL: <https://harvest.usask.ca/bitstream/handle/10388/7396/REILLY-DISSERTATION-2016.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення 26.08.2020).

центристами, витісненими з публічного простору, як це сталося у Британії⁴⁹⁰. Уряд активно впроваджував програми з соціальної підтримки ветеранів війни. Їм надавалася матеріальна допомога, щоб полегшити перехід до мирного життя. У 1951 р. було запроваджено загальні пенсії за віком без обмежень. Якщо раніше треба було досягти 70 років, з них 20 прожити в країні, то тепер вік було знижено на 5 років, а суму було збільшено вдвічі⁴⁹¹. Таким чином, рівень життя населення покращувався. Все менше канадців не шукало участі у ліворадикальних рухах. Крім того, держава воліла вести діалог з лівими, зокрема профспілками та робітничим рухом, наприклад, під час згаданого страйку залізничників. Натомість радянський блок і комунізм знову, як в 1930-ті під час інформаційних кампаній щодо голоду в СРСР, починають викликати асоціації з низьким рівнем соціального забезпечення⁴⁹². На нашу думку, це було елементом протистояння так само, як і утворення НАТО, контррозвідувальна співпраця Канади з країнами Заходу та іншими зовнішніми проявами – інформаційна війна, набуваючи нових технологій та потужностей, інтенсифікувалася.

Характерним було не тільки ігнорування, а й відраза до комунізму та марксизму. Це не було домінуючим трендом, але серйозно впливало на дискурс загалом, будучи одним з векторів дрейфу ідеології канадців вправо. Наприклад, у 1948 р. Уотсон Кіркконнел опублікував статтю, в якій схарактеризував комунізм як шлях «від помилкової метафізики та помилкової етики до фундаментальної деградації людського суспільства», а активістів КПК – як «злочинців, котрі формально змовились з чужою силою, щоб надати їй свою безумовну вірність і знищити власні країни в інтересах

---

⁴⁹⁰ Banting K. Canada – Nation-building in a Federal Welfare State URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/71725503.pdf> (дата звернення 26.08.2020).

⁴⁹¹ Old-Age Pension URL: <https://cutt.ly/bXYZqQf> (дата звернення 26.08.2020).

⁴⁹² Speaking of H-Bombs URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.7371> (дата звернення 26.08.2020).

Soviet Sandwich. URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.9514> (дата звернення 26.08.2020).

Москви...»⁴⁹³. Більше того, автор відмовляв таким канадцам у праві ними бути: «Для них говорити про їх «права» як громадян США чи Канади є найчистішим лицемірством. Вони не лише відмовили собі у громадянстві. Вони осквернили його. Їх історія від її сумнозвісного початку – неперервний запис організованої зради»⁴⁹⁴. Статтю супроводжували два важливих для її розуміння факти. Вона була надрукована як наукова у фаховому журналі, а автор в тому самому році був обраний президентом університету Акадії. Ми звернулися до цього прикладу як до одного з найяскравіших. Загалом Кіркконнел послідовно критикував активність комуністів у Канаді, змальовуючи її як підготовку до державного перевороту. Зокрема, в українському (але націоналістичному) щотижневнику «Свобода» він писав, що метою їх діяльності є «підготовка молодих канадців до кривавого перевороту»⁴⁹⁵.

Загалом, на думку канадської дослідниці мистецтва Джудіт Вудсворт в інтелектуальному середовищі Канади повоєнних років існувала фрагментація – антикомуністи та ліві дедалі більше дистанціювалися одні від одного⁴⁹⁶. Попри це, рівень конфронтації був помірним. Вініпезька дослідницька група науковців-гуманітаріїв вже в 1949 р. зазначала, що, попри «страх» суспільства перед комунізмом, в Канаді це не досягло рівня «напівістерії», як в «інших країнах»⁴⁹⁷.

Важливим поштовхом до посилення правих трендів стала також імміграція з країн Європи. До країни часто переїжджали носії саме антикомуністичних та часто правих поглядів, особливо колишні колаборанти і представники некомуністичних течій Руху опору, країни яких опинилися у сфері впливу СРСР. Так, Річард Сандерс стверджує, що уряди країни у другій

⁴⁹³ Kirkconnell W. Communism in Canada and the USA // Canadian Catholic Historical Association, Historical Studies. 1948. P. 41-51.

⁴⁹⁴ Ibid.

⁴⁹⁵ The Ukrainian Weekly. November 22, 1948 URL: http://ukrweekly.com/archive/pdf1/1948/The_Ukrainian_Weekly_1948-47.pdf (дата звернення 03.02.2022).

⁴⁹⁶ Woodsworth J. Watson Kirkconnell and the "undoing of Babel": A little-known case in Canadian translation history // Meta: journal des traducteurs/Meta: Translators' Journal, 2000. Т. 45. №. 1. P. 26.

⁴⁹⁷ A Winnipeg Study Group. Canada and the North Atlantic Treaty // International Journal. 1949. Т. 4. №. 3. P. 244-249.

половині 1940-х – першої половини 1950 рр. негласно підтримували цей процес, дозволяючи в'їзд⁴⁹⁸. Заборонивши Компартію Канади та низку асоційованих з нею організацій, уряд залишив більшість правих, заборонивши лише п'ять. Наслідком стало те, що в емігрантських організаціях стала зростати їх роль. Преса цієї доби друкувала їх відозви: «Всі лояльні громадяни Канади мали бути на варті проти руйнівної діяльності комуністичних елементів... продовження підривної роботи...»⁴⁹⁹. Як ми бачимо, емігрантські групи не були замкнуті в собі, а намагалися спричиняти вплив на все суспільство країни. Антикомуністичні погляди часто мали також і емігранти другої хвилі – викликані вже не війною, а встановленням комуністичних режимів в країнах Східної Європи у 1947–1948 рр. – ті з них, хто встиг перетнути «залізну завісу», що ущільнювалася⁵⁰⁰.

Характерним є також зменшення публічної активності радянських представників в країні у роботі з емігрантськими спільнотами. Наприклад, у липні 1946 р. на фестивалі канадських українців були присутні посол СРСР, генерал-губернатор Канади, а також ряд лідерів провінцій. Зауважимо, що свято було організоване прорадянською Асоціацією Об'єднаних Українських Канадців. Водночас справа Гузенка вже була відома громадськості й відбулися переслідування за нею, проте ситуація, як бачимо, змінювалася поступово. Так, у 1951 р. на відкритті українцями пам'ятника Тарасу Шевченку жодного радянського представника не було, хоча масштаби були більшими, ніж під час попереднього заходу, а сам монумент був подарунком з СРСР. Причини такого підходу досі невідомі; Касандра Луцюк вважає, що «з втечею Гузенка в 1945 році, напевно, радянські чиновники вважали, що

---

⁴⁹⁸ Sanders R. Glorifying Ukrainian-Canadian Veterans of OUN/UPA Terrorism. URL: http://coat.ncf.ca/P4C/68/68_40-55.pdf (дата звернення 26.08.2020).

⁴⁹⁹ Ibidem.

⁵⁰⁰ Raska J. Freedom's Voices: Czech and Slovak Immigration to Canada During the Cold War. PhD thesis, University of Waterloo, Ontario, 2013. URL: https://uwspace.uwaterloo.ca/bitstream/handle/10012/7862/Raska_Jan.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення 26.08.2020).

найкраще уникати такої публічності»⁵⁰¹. Також 1940-ві – початок 1950-х стали періодом, після якого прорадянські організації мігрантів втрачають актив та масштаби.

Цікавим у контексті формування дискурсу було втручання держави у виробництво фільмів. Тут треба сказати, що уряд розумів перспективи галузі – і в контексті ринку послуг, і впливу на формування суспільного дискурсу. В умовах «холодної війни», що, як ми говорили раніше, далеко не обмежувалася певним військовим або політичним протистоянням, нагляд за контентом був критично важливий. Починати тут треба з розуміння факту, що саме у повоєнний період активізується кіноіндустрія. 1949 року Канадській телерадіокомпанії були надані кошти на розвиток телебачення – держава визначилася з політикою, а ще до того мережа кінотеатрів в країні також мала змогу демонструвати фільми⁵⁰². Тут важливим було створення своєї мережі – з 1947 року частина канадців, що жили близько до південного кордону, вже дивилася телепрограми зі Сполучених Штатів. Така перспектива не влаштовувала уряд, адже вона означала культурну експансію з американського боку, і антиамериканізм тут конфліктував з дискурсом про приналежність Канади до Заходу у біполярному світі.

Зміни в ідеологічному кліматі суспільства та інтенсивний розвиток телебачення вплинули і на NFB. В умовах «холодної війни» актуальність організації лише зростала. У 1950 р. було прийнято Національний акт про фільми, яким було поставлено NFB завдання «представляти уряд Канади у відносинах з особами, які займаються комерційною діяльністю у зв'язку з кінофільмами для уряду або будь-якого відомства» – в той самий час прямий урядовий контроль над організацією або призначенням керівників

---

⁵⁰¹ Luciuk K. “There is Only One Ukrainian People!” Ukrainian Canadians, symbols of self, and the negotiation of legitimacy in Cold War Canada. URL: <http://cihs-shic.ca/wp-content/uploads/2012/03/KLuciuk-essay.pdf> (дата звернення 26.08.2020).

⁵⁰² A Timeline of Television History URL: <https://www.historymuseum.ca/cmhc/exhibitions/hist/tv/tv02eng.html> (дата звернення 26.08.2020).

усувався⁵⁰³. Сама установа також продукувала контент – ексклюзивно для національного телебачення і, що важливо, першими зразками стали документальні та драматичні фільми, пов'язані з актуальними для суспільства на той момент питаннями⁵⁰⁴. Період такої роботи організації співпав з бурхливим розвитком галузі: 6 вересня 1952 року Канадська телерадіокомпанія почала надавати послуги з телебачення населення, а вже в 1954 р. було продано мільйонний телевізор⁵⁰⁵, що, зауважимо, є дуже серйозним показником для країни з близько 16 млн населення.

У контексті важливих для нас проблем варто визначити характерні тренди у таких творах, адже вони великою мірою відображали бажання держави формувати геополітичний дискурс. Так, щодо Великої Британії переважали певні лоялістські message... поряд з патріотичними – наприклад, документальний фільм про візит принцеси Єлизавети у 1951 р. масово демонструє прихильне ставлення населення країни до британської монархії. Але поряд із цим у фільмі міститься також кілька тез, що демонструють певний націоналізм⁵⁰⁶. Так, на церемонії вшанування пам'яті відмічається, що почесні віддаються канадцям, які загинули за їх країну – замість меседжу «for the Empire», характерного більшою мірою для попередніх десятиліть. Візит на промисловість показує економічну міць Канади та її здатність до самостійного функціонування. У підсумку подібні речі, на нашу думку, демонструють те, що, будучи частиною Заходу, країна та її суспільство демонструють бажання бути його самостійною частиною. Вони протистоять Сходу не тому, що це робить Британія або США, а тому, що це відповідає інтересам країни.

---

⁵⁰³ NFB Mission and Highlights URL: <http://onf-nfb.gc.ca/en/about-the-nfb/organization/mandate/> (дата звернення 26.08.2020).

⁵⁰⁴ The 1950s: television and the move to Montreal URL: https://www.nfb.ca/playlists/albert_ohayon/1950s-national-film-board-television-and-move/ (дата звернення 26.08.2020).

⁵⁰⁵ Television in Canada – The Early Years URL: <https://www.historymuseum.ca/cmce/exhibitions/hist/tv/tv03eng.html> (дата звернення 26.08.2020)..

⁵⁰⁶ Royal Journey URL: <https://www.nfb.ca/playlists/1950s-national-film-board-television-and-move/playback/#5> (дата звернення 26.08.2020).

У контексті ідеологічного боку «холодної війни» характерними є фільми про «звичайних людей», іноді – найманих працівників на низькокваліфікованих та низькооплачуваних посадах. Зауважимо, що цільовою аудиторією комуністичної пропаганди вважалися саме такі громадяни. Прикладом може слугувати «Paul Tomkowicz: Street-railway Switchman»⁵⁰⁷, в якому описується робота мігранта з Польщі, що вичищає трамвайні стрілки у будь-яку погоду. Робота головного персонажа подається як критично важлива для місцевої спільноти, хоча й дуже тяжка. При цьому він сам усвідомлює важкість, але все одно позитивно відгукується щодо життя у Канаді порівняно з його попереднім досвідом, роблячи акцент на свободах, якими користуються місцеві. На нашу думку, подібні твори можна вважати зразком контрпропаганди щодо лівих ідеологій.

У той самий час ми маємо згадати, що один з творців організації, Джон Гріесон, проходив по справі Гузенка, так як його ім'я було серед записів, переданих радянським шифрувальником. Характерною рисою даної постаті були її ліві погляди часто характерні для представників організації, оскільки засновник збирав навколо себе людей зі схожими позиціями. Втім, привернуто до відповідальності нікого не було, хоча допити відбувалися⁵⁰⁸. У подальшому увага до організації посилилася – і її підігрівали, звісно, приватні виробники фільмів, зацікавлені перш за все у витісненні конкурента, що отримував державне фінансування.

Перелічені епізоди доводять нас до важливих висновків. З одного боку, Канада першого повоєнного десятиліття стала теренами антикомунізму загалом, при певній фрагментації в інтелектуальному співтоваристві – особливо мистецькому середовищі, де певні симпатії до марксизму мали місце бути й іноді переходили на симпатії до СРСР, комунізму та радянської моделі. Реджинальд Уайтекер, професор Йоркського університету (м.

---

⁵⁰⁷ Paul Tomkowicz: Street-railway Switchman URL: <https://www.nfb.ca/playlists/1950s-national-film-board-television-and-move/playback/#9> (дата звернення 26.08.2020).

⁵⁰⁸ MacKenzie D. Canada Red Scare URL: https://cha-shc.ca/_uploads/5c38afba549c7.pdf (дата звернення 26.08.2020).

Торонто), стверджує, що канадське суспільство у цілому було не менш налаштоване проти «червоної загрози», ніж під час маккартизму в США, однак прояви були дещо більш стриманими⁵⁰⁹. У канадській історіографії поширена думка щодо виникнення саме у цей період «national insecurity state» – поширення страху, очікування небезпеки як зовні, так і зсередини⁵¹⁰. Проте ми мусимо враховувати ще кілька моментів. У цілому погоджуючись з тезою, ми маємо звернути увагу, що й антикомунізм у Канаді мав минуле і генезу поза «холодною війною». Репресивні заходи також мали місце. Канадське суспільство змінило головний фокус у конструюванні «образу ворога» саме на комуністів і СРСР як їх центру. Комуністів мали інтернувати так само, як мігрантів з країн Центрального блоку під час Першої або Осі під час Другої світової війни. Звісно, образ, який було утворено, серйозно відрізнявся від реальності. Проте навіть ті, хто демонізував Радянський Союз та його прихильників, не робили це на пустому місці. СРСР упродовж цього періоду надавав чимало підстав і приводів для цього.

Нарешті, характерною рисою суспільного дискурсу в Канаді є відсутність у ньому інформації щодо певних репресивних або контрольних урядових акцій. Справа Гузенка, на нашу думку, стала серйозним уроком для уряду та спецслужб. У подальшому подібні масштабні помилки вже не допускалися. Чисельність прорадянських організацій сильно скорочується, вони стають радше декорацією, аніж чимось значущим у суспільному житті.

Окремо проаналізуємо настрої, що панували серед жителів Квебеку⁵¹¹. Слід розуміти специфіку провінції, яка істотно відрізнялася від інших станом на досліджуваний період. Передусім треба зазначити, що вона була осередком франкоканадців, основним регіоном їх концентрації та єдиною

---

⁵⁰⁹ Whitaker R. Fighting the Cold War on the Home Front: America, Britain, Australia and Canada // Socialist Register, 1984. URL: <https://socialistregister.com/index.php/srv/article/view/5505/2403> (дата звернення 26.08.2020).

⁵¹⁰ Whitaker R., Marcuse G. Cold War Canada: The making of a national insecurity state, 1945-1957. Toronto : University of Toronto Press, 1994. P. 107.

⁵¹¹ Така назва використовувалася франкоканадцями як ознака дистанції і різниці їх національних теренів від решти країни.

провінцією, де вони переважали за чисельністю (81–82%)⁵¹². Хоча значна концентрація їх була і в інших провінціях (Нью-Брансвік, де вони склали третину, острів Принца Едуарда, Манітоба та Нова Шотландія зокрема), саме квебекська спільнота мала найпотужніший рівень розвитку національного проєкту. Тут він у досліджуваний нами період переживав бурхливий розвиток в контексті націотворення. Для нас ця ситуація є важливою тому, що це фрагментувало загальноканадський дискурс. Відповідно, важливо зрозуміти, які були відмінності у ставленні до «холодної війни» між Квебеком та рештою Канади. Важливим був і мовний фактор – станом на 1951 р. 62.5% населення провінції володіли лише французькою, а 11.4% – тільки англійською⁵¹³. Отже, майже три чверті населення не розуміли мов одне одного.

Вплив мав і рівень залученості до канадського політикуму. З моменту заснування у 1867 році домініону Канада до 1965 р. лише 26,9 % місць у кабінеті міністрів займали франкоканадці, тоді як англоканадці – 71,7 %⁵¹⁴. Нерівне представництво у державному апараті була викликана з-поміж іншого й різницею середнього рівня освіченості цих етнічних груп. Станом на середину ХХ ст. половина (49,8 %) франкоканадців мала лише початкову освіту, тоді як для англоканадців цей показник становив лише 27 %. Дуже характерна диспропорція наявна й у частці людей з вищою освітою – кількість англоканадців з вищою освітою майже вдвічі більша за кількість франкоканадців (11,5 % проти 5,6 %), і відсоток франкоканадців з вищою освітою менший і за середній по країні (9,3%)⁵¹⁵.

У досліджуваний період квебекці вирізнялися певним консерватизмом. Багаторічний (в 1936–1939 та 1944–1959 рр.) прем'єр-міністр Квебеку Моріс

---

⁵¹² Francophone population of Quebec, 1941-1996, Mother tongue and Home language [% of total population] URL: <http://faculty.marianopolis.edu/c.belanger/quebechistory/stats/francpop.htm> (дата звернення 22.02.2022).

⁵¹³ Knowledge of Languages Province of Quebec, 1951-1991 URL: <http://faculty.marianopolis.edu/c.belanger/quebechistory/stats/knowlang.htm> (дата звернення 22.02.2022).

⁵¹⁴ Евтух В. Б. Историография национальных отношений в США и Канаде, 60-70-е годы. Киев, Наукова думка, 1982. с. 21.

⁵¹⁵ Там само.

Дюплессі – відомий антикомуніст – був ініціатором заборон комуністичної пропаганди у провінції. Їх було введено на три роки раніше, ніж це було зроблено на федеральному рівні. Зауважимо також, що дефініції «комунізму» в акті не було. Відтак, Дюплессі міг використовувати можливості щодо заборони так, як він вважав за потрібне – у тому числі й проти своїх політичних опонентів. У тому числі ця норма використовувалася для тиску на єврейську спільноту⁵¹⁶. Наприклад, в 1950 р. саме за нею було закрито єврейський культурний центр Морриси Вінчевського. Слід зауважити, що у Квебеку комунізм пов'язувався владою значною мірою з єврейською громадою, адже саме там була високою підтримка LPP, як ми показували вище.

Його риториці також була притаманна демонізація опонентів у «холодній війні» та регулярна апеляція до релігійних переконань населення провінції. 1950 року у публічній промові він заявляв: «Ми маємо запобігти поширенню епідемії комуністичної отрути. [...] Логічно і прийнятно замикає містя, де квітне одна з найгірших хвороб розуму, комуністичне прокляття, в якому є коріння автократії, атеїзму та нелояльності»⁵¹⁷. Іноді антикомунізм прем'єра доходив до абсурду. Так, після катастрофи названого на честь Дюплессі мосту у Труа-Рів'єр і загибелі 8 осіб у 1951 р. прем'єр звинуватив в аварії комуністів, старанно уникаючи згадок про корупційні скандали, пов'язані з будівництвом⁵¹⁸.

Зауважимо, що ставлення призводило до демонізації лідера Квебеку лівою пресою; так, робітничий журнал «Combat» закликав «припинити тиранію» та «режим терору», зокрема – періодичні арешти діячів профспілкового руху⁵¹⁹. Фред Роуз, який був депутатом LPP від квебекського

---

⁵¹⁶ Levy D. Stalin's Man in Canada: Fred Rose and Soviet Espionage. Enigma Books, 2011. 320 p.

⁵¹⁷ Z. Allen-Mercier "An Illness of the Mind": The State Repression of Communism in Quebec Under Maurice Duplessis in the Post-War Era // Канадський ежегодник. 2016. №20. P. 124-152.

⁵¹⁸ Maurice Duplessis URL: <https://historyofrights.ca/encyclopaedia/biographies/maurice-duplessis/> (дата звернення 26.08.2020).

⁵¹⁹ Combat - Nov 23, 1946 URL: <https://news.google.com/newspapers?nid=uQyLbZAWguAC&dat=19461123&printsec=frontpage&hl=en> (дата звернення 26.08.2020).

округу, в свою чергу послідовно зазначав вже під час війни про наявність у провінції фашистських організацій, ідеологічно подібних до прихильників Гітлера, Муссоліні та Салазара. В цьому він звинувачував, зокрема, одного з лідерів канадських націоналістів Анрі Бурасса⁵²⁰.

Якщо підсумувати уявлення канадців щодо «холодної війни» у 1945–1956 рр., то можна сказати, що усвідомлення нового протистояння прийшло дуже швидко і було прийнято більшістю населення. На нашу думку, глобальне протистояння стало потужним чинником національного будівництва, дуже важливого для двоетнічної країни з потужними емігрантськими групами. Він позначався на виборі сторони та готовності протистояти ворожому блоку. Водночас, канадцям була притаманна певна поміркованість як щодо участі країни у силових заходах, так і щодо дотримання певної дистанції з партнерами по блоку, передовсім США та Великою Британією. Політикум країни мав чітке антирадянське налаштування, що демонструє схвалення його електоратом. Як і у багатьох країнах, інтелектуальне середовище було дещо фрагментованим у досліджуваному нами контексті.

Нарешті, важливим стало те, що канадське суспільство поступово усвідомлювало нове місце країни у геополітичному просторі. Держава, що залишалася на периферії міжнародних відносин, на початку своєї історії, стала повноправним гравцем, діяльність якого мала вагу у світі. Така зміна ролі, на нашу думку, була зумовлена не тільки геополітичним протистоянням, а й технологічним проривом країни.

---

⁵²⁰ Fred Rose. Le Masque Tombe URL: <https://www.marxists.org/archive/rose/1943/08/09.htm> (дата звернення 04.02.2022).

Розділ 3. Глобальне протистояння в інтерпретації канадців (друга половини 1950-х – початок 1960-х рр.)

У зазначений період відбулися зміни у міжнародному положенні Канади, що зумовило подальшу еволюцію суспільної думки у цій країні. Біполярний світ, який в другій половині 1940-х років тільки формувався, відтепер став очевидною реальністю, що позначилося кількома подіями. 14 травня 1955 р. була підписана Варшавська угода, що формалізувала військово-політичне об'єднання СРСР та його сателітів у Центральній і Південно-Східній Європі в єдиний блок – альтернативу Північноатлантичному Альянсу. Комуністичні режими у ряді країн світу або їх окремих частинах зміцнили свої становище. Читко проявилися зони конфлікту – «залізна завіса» в Європі, В'єтнам, міжкитайське, міжкорейське протистояння та низка інших протиріч.

Водночас, смерть Й. Сталіна 1953 року та зміни керівництва як СРСР, так і багатьох комуністичних країн супроводжувалися деклараціями про відмову від «крайнощів минулого» та створювали надії якщо не на припинення протистояння, то на його послаблення. У перші роки після смерті радянського лідера його наступник та подальший шлях СРСР не були очевидними для канадців. Так, на карикатурах керівництво СРСР уособлював Маленков⁵²¹. Прихід до влади М. Хрущова та його ліберальні заходи давали надію на певну позитивну динаміку. Перед канадцами постало питання про готовність радянського керівництва до деескалації протистояння.

Проте, не зважаючи на всі вищевказані зміни, комунізм одностайно сприймався канадцами як маркер ворожого світу. За визначенням канадського історика Джона Прайса навіть канадські профспілки наприкінці першого повоєнного десятиліття набули антикомуністичного та

---

⁵²¹ Problem Child. URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.7357> (дата звернення 12.04.2021).

антирадянського характеру⁵²². Під час візиту до СРСР художник Ерік Олдвінкл, захоплюючись якістю підготовки у місцевих інститутах, зазначав: «Комунізм змушує гарних митців робити погану роботу», маючи на увазі цензоване, пропагандистське радянське мистецтво⁵²³. Активісти комуністичного руху перебували під наглядом системи PROFUNC, готової до їх інтернування у випадку переходу «холодної війни» у «гарячу» фазу. Як наслідок, активність прорадянських сил у Канаді істотно зменшилася. Канадський комуніст Берт Уайт у своїх мемуарах називає 1950-ті роки «Нудні п'ятдесяті» – тому що, на його думку, «це був період, коли лівим силам довелося вести оборонні дії в очікуванні настання бурхливих шістдесятих»⁵²⁴.

Причиною цього в тому числі був економічний розвиток. У попередньому десятилітті країна вступила у так званий «золотий вік капіталізму» – період тривалого та потужного економічного зростання. В середині 1950-х рр. народжуваність досягла вдвічі більшого рівня, ніж наприкінці міжвоєнного періоду, та залишалася високою до початку 1960-х (442 – 465 тис. на рік)⁵²⁵. Щоправда, зростало безробіття (до 7% в 1958–1961 рр.)⁵²⁶. Втім, останнє пов'язане зі специфікою підрахунку, так як канадська статистика враховувала осіб від 14 років – отже, великою мірою цей відсоток є результатом високих темпів народжуваності. Тому ріст цього значення не супроводжувався спадом життєвого рівня. Про це свідчить й те, що страйковий рух в країні також не був потужним. Він не зміг наблизитися навіть до показників перших повоєнних років. Окремі потужні страйки, які мали місце в жовтні 1958 р. та у липні – серпні 1959 р., були пов'язані з

---

⁵²² John Price Canadian Labour, the Cold War and Asia, 1945-1955 URL: https://www.uvic.ca/research/centres/capi/assets/docs/Price_Canadian_Labour.pdf (дата звернення 12.04.2021).

⁵²³ What two Canadian Artists saw in Russia October 1 1954 URL: <https://archive.macleans.ca/article/1954/10/1/what-two-canadian-artists-saw-in-russia> (дата звернення 29.11.2020)

⁵²⁴ Whyte B. Champagne and Meatballs: Adventures of a Canadian Communist. Athabasca University Press, 2011. P. 249.

⁵²⁵ Number of births in Canada URL: <https://www150.statcan.gc.ca/n1/pub/75-006-x/2016001/article/14345/c-g/c-g01-eng.gif> (дата звернення 02.01.2022).

⁵²⁶ Unemployment rate URL: <https://www150.statcan.gc.ca/n1/pub/75-005-m/2016001/c-g/c-g04-eng.gif> (дата звернення 02.01.2022).

конфліктами окремих профспілок з роботодавцями та стосувалися конкретних галузей⁵²⁷.

Крім цього, Канада залишалася країною, привабливою для імміграції. Кількість людей, які переїздили до країни, залишалася високою, особливо після Угорської революції 1956 р., коли вона сягнула рекордних показників⁵²⁸. Поступово відбувалася еволюція суспільства від ексклюзивної до інклюзивної моделі. Один з провідних світових дослідників мультикультуралізму Уїлл Кімличка навіть стверджує, що у цьому контексті можна говорити про «революцію прав людини», що відбувалася більшою чи меншою мірою в усьому світі упродовж 50-ті – 60-ті роки ХХ ст.⁵²⁹

Дещо обмежувало її міграційне законодавство. Пом'якшене в післявоєнні роки, воно тим не менш зберігало расистський характер, який було закладено на початку ХХ ст.: як у Імміграційному акті 1910 р., так і 1952 р. зазначалося, що «ті, хто має слабкі асиміляційні перспективи... можуть бути відвернуті від імміграції до Канади»⁵³⁰; пом'якшення 1952 р. полягало у менш жорсткій з точки зору граматики англійської мови словоформі, що дозволяло посадовцям приймати рішення більш вільно. Особливо «небажаними» вважалися вихідці з країн Азії, Африки та Латинської Америки; окремий акт 1923 р. стосувався мігрантів з Китаю, в'їзд яких істотно обмежувався – право на нього мали лише певні категорії, такі, як бізнесмени або студенти, що їхали з метою навчання⁵³¹. Однак велика кількість біженців після 1945 р., ставлення до яких було м'якшим через

---

⁵²⁷ Statistics Canada. Table 14-10-0284-01 Person-days not worked in Canada as a result of work stoppages, by industry URL: <https://cutt.ly/IJOfQ2s> (дата звернення 06.05.2021).

⁵²⁸ Number of immigrants and Immigration rate URL: <https://www150.statcan.gc.ca/n1/pub/75-006-x/2016001/article/14345/c-g/c-g03-eng.gif> (дата звернення 02.01.2022).

⁵²⁹ Multiculturalism: Success, Failure and the future. Will Kymlicka, Queen's University. URL: <http://www.migrationpolicy.org/sites/default/files/publications/TCM-Multiculturalism-Web.pdf> (дата звернення 03.04.2022). р. 5-6.

⁵³⁰ Contrasting Canadian Immigration Regulations (1910, 1952, 1970's) URL: <http://faculty.marianopolis.edu/c.belanger/QuebecHistory/readings/CanadianImmigrationRegulations.html> (дата звернення 02.09.2020).

⁵³¹ An Act Respecting Chinese Immigration, 1923 (1910, 1952, 1970's) URL: http://www.collectionscanada.gc.ca/immigrants/021017-119.01-e.php?&document_code=021017-86&page=1&referer=021017-2412.02-e.html&section_code=pp-passage&page_nbr=726&&&PHPSESSID=4s44d07m825k26gdis7dkjg6k6 (дата звернення 09.05.2019).

згадані вище «революцію прав людини» та антикомунізм, до певної міри знівелювали вплив відповідного законодавства на імміграцію.

Іншим чинником трансформації сприйняття канадським суспільством СРСР була гонка озброєнь. За перші десять повоєнних років ядерна зброя вже була розроблена Великою Британією та Радянським Союзом. До того ж суттєво зросла потужність відповідних пристроїв і динамічно розвивалися засоби доставки, що знижувало географічну захищеність Канади. Упродовж першого повоєнного десятиліття у суспільній свідомості ствердилося розуміння загрози від атомних пристроїв. Готуватися до такої небезпеки відтепер починали зі школи, а у медіа-просторі тема військової захищеності країни посідала провідне місце.

Друге десятиліття «холодної війни» стало для Канади дещо відмінним від попереднього. Нова реальність з її постійною небезпекою масштабної війни та ядерного апокаліпсису стала для канадців звичною, а на початку 1960-х років країні довелося пережити справжню «гарячу» фазу загострення міжнародних відносин, пов'язану з Кубинською кризою, та відповісти на питання, наскільки єдиним була Канада з Заходом і як далеко вона готова була піти заради захисти спільних з союзниками інтересів.

3.1. «Необхідність зробила нас союзниками»⁵³²:

трансформація геополітичного протистояння очами канадців у 1955-1963 рр.

Як зазначено вище, смерть Й. Сталіна в 1953 р. та подальші зміни складу вищого радянського політичного керівництва та зовнішньополітичного курсу СРСР ставили перед Канадою питання про подальший перебіг глобального протистояння. Втім, перспективи на початку післясталінського періоду були нечіткими. Хоча смерть Сталіна давала надію на послаблення «холодної війни», залишалося незрозумілим, хто буде визначати тепер курс СРСР та які конкретні зміни відбудуться. Тому в 1955 р. до СРСР було спрямовано канадську делегацію на чолі з державним секретарем закордонних справ Лестером Пірсоном. Проте зустріч з вищими радянськими керівниками, зокрема, з першим секретарем ЦК КПРС М. Хрущовим та головою Ради Міністрів СРСР М. Булганіним не дала канадським представникам надій на покращення двосторонніх стосунків. Сам Л. Пірсон зазначав, що мета Радянського Союзу суттєво не змінилася – ідеалом нового керівництва було «торжество комуністичної ідеології у світі комуністичних держав, підконтрольних Москві»⁵³³. У той самий час, як він вважав за підсумками особистої розмови з М. Хрущовим, той був «не в змозі не сказати те, у що він насправді вірив, і ... був абсолютно відвертим у своїх заявах про те, що росіяни не хочуть війни»⁵³⁴. Як вважає канадський історик Лейг Серті, головною метою керівництва СРСР було нарощування дистанції між США та Канадою⁵³⁵.

---

⁵³² З промови Дж. Кеннеді 1961 р. перед парламентом Канади. Посилання: May 17, 1961: Address before the Canadian Parliament URL: <https://millercenter.org/the-presidency/presidential-speeches/may-17-1961-address-canadian-parliament> (дата звернення 21.04.2021).

⁵³³ Scurr C. Cold War by "Other Means": Canada's Foreign Relations with Communist Eastern Europe, 1957-1963. Theses and Dissertations (Comprehensive), 2017. pp. 43-44 URL: <https://scholars.wlu.ca/etd/1989> (дата звернення 26.08.2020).

⁵³⁴ Donaghy G. The politics of accommodation: Canada, the Middle East, and the Suez Crisis, 1950–1956 // International Journal. 2016. Т. 71. №. 2. P. 313-327.

⁵³⁵ Sarty L. Lessons of the Past? Reflections of the History of Canadian—Soviet Relations // International Journal of Canadian Studies. 1994. Т. 9. P. 17-18.

Радянська ж сторона розкритикувала тезу Пірсона, що політика Союзу не змінилася «у жодному аспекті»⁵³⁶. На відміну від канадської преси, ЗМІ СРСР мали консолідовану позицію через цензуру, і їх статті були просякнуті надіями на співробітництво. Наприклад, щодо ідеологічних протиріч зазначалося, що «різниця у підході їх урядів до політичних та економічних питань не має ставати на заваді співробітництву в багатьох практичних питаннях»⁵³⁷. Як пріоритетні сфери зазначалися культура, наука, промисловість та сільське господарство, з особливою увагою до вивчення Арктики. Отже, попри певну диференціацію в оцінці перспектив подальших контактів, в процесі візиту було досягнуто поглиблення відносин, зокрема торговельних, та співпраці у різних сферах. В 1956 р. було підписано торговельну угоду, що поновлювалася в 1960 та 1963 рр.; характерно, що в ній СРСР зазначав мінімальні квоти закупівель зерна та муки в Канаді⁵³⁸. Так, з 1956 р. в Отаві поселився перший постійний радянський кореспондент від газети «Известия» Василь Осіпов⁵³⁹. Також у 1955–1957 рр. СРСР разом з країнами Східної Європи інтенсивно проводив кампанію з «повернення на батьківщину» представників націй, в державах яких було встановлено комуністичний режим – при цьому особливу увагу отримало спільнота українців у Канаді. З цією метою випускалися пропагандистські листи, де зазначалося, зокрема: «Я хочу, щоб усі знали радісну новину. Я отримав моє радянське громадянство назад. Яке щастя – жити на своїй землі – твоїй батьківщині... Багато людей іммігрувало сюди, вірячи порожнім обіцянкам від канадської влади, а зараз... повертаються додому в Україну»⁵⁴⁰. Важливим прикладом, з нашої точки зору, була участь збірних команд СРСР

⁵³⁶ Davies D. *Canada and the Soviet Experiment: essays on Canadian encounters with Russia and the Soviet Union, 1900-1991*. Canadian Scholars' Press, 1992. P. 113-114.

⁵³⁷ Сталинец, 16 октября 1955 г. URL: <http://musey29.ru/wp-content/uploads/2018/12/123-16-oktyabrya-1955-goda-1.pdf> (дата звернення 26.04.2021).

⁵³⁸ Protocol Renewing the Trade Agreement Between Canada and the Union of Soviet Socialist Republics Signed on February 29, 1956 and Renewed on April 18, 1960 URL: <https://www.treaty-accord.gc.ca/text-texte.aspx?id=100625> (дата звернення 21.04.2021).

⁵³⁹ Black J. L. *The Stalinist Image of Canada the Cominform and Soviet Press, 1947-1955 // Labour/Le Travail*. 1988. T. 21. P. 168.

⁵⁴⁰ Roberts G., Cipko S. *One-Way Ticket: The Soviet Return-to-the-Homeland Campaign, 1955-1960*. Newcastle: Penumbra Press, 2008. 208 p.

та Канади у змаганнях з хокею з шайбою з 1954–1955 рр., що в обох країнах був національно популярним та престижним спортом. Характерно, що ігри між канадцами (у складі власних чи британських команд, які повністю склалися з них) та радянськими спортсменами відзначалися, як свідчить радянський тренер Аркадій Чернишов, «надмірною жорсткістю»⁵⁴¹. При цьому репортери Ice Hockey World вважали, що «канадський стиль» не був надмірним, та з захопленням зазначали «Сьогодні вночі у Залізній завісі з'явилися вм'ятини. Хворобливі, з синцями, руйнівні вм'ятини... Відбитки, мабуть, змусили жителів Москви подумати, що на Вемблі⁵⁴² проводяться експерименти з водневими бомбами»⁵⁴³. Як ми бачимо, інтенсифікація контактів у різних сферах не завжди супроводжувалася зменшенням ворожості сприйняття – і риторики. Також ми мусимо відмітити, що у питаннях гонки озброєнь та глобального протистояння позитивні зсуви не відбулися; проте, з нашої точки зору, відновлення особистих зустрічей представників вищого керівництва СРСР та країн Заходу – в тому числі й Канади – заклало певну динаміку у стосунках, подібної якій не спостерігалося з моменту завершення Другої світової війни. Така динаміка у подальшому в низці випадків дозволить уникнути загострення конфронтації.

Окремою міжнародною проблемою на початку 1955 р. було тайванське питання, пов'язане зі збройними зазіханнями Китайської Народної Республіки на територію острова, контрольованою Китайською Республікою. Ситуація ускладнювалася тим, що за сторонами стояли наддержави. 2 грудня 1954 р. Китайська Республіка та США підписали договір про взаємодопомогу, КНР була пов'язана з СРСР аналогічним договором від 14 лютого 1950 р. Ситуація загрожувала подальшою ескалацією конфлікту до масштабів, подібних Корейській війні 1950–1953 рр. Канадський історик Грег Донахью стверджував, що у стратегічних інтересах Канади було

---

⁵⁴¹ Lang M. Wembley Lions versus Soviet Union 1955 – A view from the Russian side URL: https://sihrhockey.org/_a/public/column.cfm?cid=3&aid=652 (дата звернення 21.04.2021).

⁵⁴² Назва стадіону у Лондоні.

⁵⁴³ Roberts S. A Londoner upsets the Reds - Wembley Lions versus the Soviet Union 1955 URL: https://sihrhockey.org/_a/public/column.cfm?cid=3&aid=612 (дата звернення 21.04.2021).

уникнути нового конфлікту та розгортання протистояння. Саме тому Отава прагнула вирішити протиріччя за столом переговорів, навіть за умови поступок комуністам⁵⁴⁴. Уряд Канади не розглядав можливість інтервенції. Держсекретар закордонних справ Л. Пірсон заявив, що не вважає цей конфлікт ситуацією, що вимагає будь-якого втручання Канади на підтримку китайського націоналістичного режиму⁵⁴⁵. Спроба представників Канади, Індії, Японії та Великої Британії в ООН лобювати резолюцію, що вирішила б конфлікт мирно, наštтовхнулася на опір Сполучених Штатів⁵⁴⁶. Суть пропозиції полягала у залишенні спірних островів за умови одночасної гарантії США безпеки Формози та Пескадорських о-вів⁵⁴⁷. Проблема, яку хотіло вирішити керівництво Канади, полягала у потенційній можливості зворотнього удару США по КНР. 29 січня 1955 р. Конгресом була прийнята резолюція, що дозволяла президенту санкціонувати втручання. В тому числі була наявна перспектива ядерного бомбардування материкового Китаю⁵⁴⁸. Як вважає Фрейзер Уокер, вплив Канади на ситуацію був лише номінальним⁵⁴⁹. Втім, з нашої точки зору, миротворча позиція країни (як і, більшою чи меншою мірою, інших держав Співдружності) слугувала стримуючим фактором для ініціатив США.

Така компромісна позиція щодо експансії Китайської Народної Республіки викликала занепокоєння у світі. Так, постійний секретар міністерства оборони Великої Британії Роберт Скотт застерігав Державний департамент США, що «такі країни, як Бельгія, Канада та Австралія, можуть

---

⁵⁴⁴ Donaghy G. Canadian diplomacy and the Offshore Islands Crisis, 1954–1955: A limited national interest // *International Journal*. 2013. Т. 68. №. 2. Р. 242-254.

⁵⁴⁵ Ashurst A. J. The Formosa Resolution, 1954-1955, 1958 // *Naval War College Review*. 1968. Т. 21. №. 2. Р. 8.

⁵⁴⁶ Steele T. L. Anglo-American tensions over the Chinese offshore islands, 1954-1958 : PhD thesis, London School of Economics and Political Science (United Kingdom), 1991. Р. 26.

⁵⁴⁷ Walker F. C. "A Difficult Dinner Companion": Canadian-American Relations During the First Taiwan Strait Crisis, 1954-1955. Université d'Ottawa/University of Ottawa, 2019. Р. 85.

⁵⁴⁸ Accinelli R. Eisenhower, Congress, and the 1954-55 Offshore Island Crisis // *Presidential Studies Quarterly*. 1990. Т. 20. №. 2. Р. 329-348.

⁵⁴⁹ Walker F. C. "A Difficult Dinner Companion": Canadian-American Relations During the First Taiwan Strait Crisis, 1954-1955. Université d'Ottawa/University of Ottawa, 2019. Р. 107-108.

визнати КНР»⁵⁵⁰. Всередині країни також була наявна критика «слабкої» реакції як США, так і власне Канади. Депутат Палати громад від ССР Джон Блекмор заявляв, що «ті самі люди, які кинули напризволяще Чан Кайші у материковому Китаї... так само можуть кинути Формозу⁵⁵¹, коли буде нагода»⁵⁵². Він також зазначав: «Ми маємо підсилювати тих, хто буде захищати Формозу від комуністів... можливо, це найбільш стратегічно важлива територія зараз»⁵⁵³. Також ці події на тривалий час закріпили імідж КНР в очах канадців як агресивної країни, що тільки на словах імітує поступ до миру. Під час наступного загострення 1958 р. карикатури «The Gazette» зображували китайських комуністів як лицемірів: «снаряди одного дня – букети наступного»⁵⁵⁴, а також показували війну в Китаї як дитину, що тягнеться до атомної зброї – з підписом «не дайте їй вирости»⁵⁵⁵.

Важливою трансформацією протистояння став вступ Федеративної республіки Німеччина до НАТО і формування у відповідь СРСР та його сателітами Організації Варшавського договору в 1955 р. Як член Північноатлантичного альянсу, офіційна Канада та її суспільство мали відповісти на питання – чи готові вони після Другої світової війни визнати Німеччину своїм союзником, навіть лише у прагматичних цілях? Фактичне відродження збройних сил, яке мало відбутися після вступу ФРН до альянсу, означало, що канадцям доведеться служити поруч з колишніми ворогами. Здійснювати тотальну люстрацію військовослужбовців, котрі несли службу у лавах збройних сил Третього Рейху, Західна Німеччина не збиралася⁵⁵⁶. Канцлер ФРН Конрад Аденауер у відповідь на питання про перспективи

⁵⁵⁰ Steele T. L. Anglo-American tensions over the Chinese offshore islands, 1954-1958. PhD thesis, London School of Economics and Political Science (United Kingdom). 1991. P. 192.

⁵⁵¹ Стара назва о. Тайвань.

⁵⁵² House of Commons Debates, 22nd Parliament, 2nd Session : Vol. 4 URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2202_04/18?r=0&s=4 (дата звернення 12.04.2021).

⁵⁵³ House of Commons Debates, 22nd Parliament, 2nd Session : Vol. 4 URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2202_04/18?r=0&s=4 (дата звернення 12.04.2021).

⁵⁵⁴ War by the Calendar. URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.9099> (дата звернення 12.04.2021).

⁵⁵⁵ Don't Let It Grow. URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.1172> (дата звернення 12.04.2021).

⁵⁵⁶ Зрозуміло, що це стосувалося тих, хто пройшов через розслідування в рамках денацифікації або не був до нього залучений як підозрюваний взагалі – В. Т.

залучення гітлерівських офіцерів до збройних сил країни, поставлене йому під час прес-конференції у 1951 р., відповів: «Можливо, НАТО не прийме 18-річних хлопчаків»⁵⁵⁷. Втім, для канадців це питання було менш суперечливим, ніж, наприклад, для Франції, де, як відомо, проводилися масові кампанії проти такого заходу. Це пояснювалося тим, що на території Канади під час війни бойові дії не велися і країна не мала важелів впливу на ремілітаризацію ФРН як таку, оскільки, на відміну від Великої Британії, Франції, США або СРСР, не отримувала власної зони окупації у Німеччині. До того ж, канадський посол у Бонні Чарльз Річі в 1954 р. почув від міністра закордонних справ ФРН під час зустрічі, що «ця країна не зацікавлена в переозброєнні»⁵⁵⁸. Проте реальна ситуація в Європі, що не зазнавала деескалації, спонукала Захід до активних дій.

У результаті було сформовано позитивне ставлення до проблеми вступу ФРН до НАТО. Як зазначає канадська дослідниця Ізабель Кемпбел, схильність офіційної Отави до співпраці з ФРН пояснювалося бажаннями забезпечити мир у Європі та уникнути нової війни та зміцнити власний суверенітет від Великої Британії⁵⁵⁹. Під час першого засідання Північноатлантичної Ради за участі ФРН 9 травня 1955 р. секретар закордонних справ Канади Лестер Пірсон, вітаючи рух до євроатлантичної інтеграції заявив, що «Франція і Німеччина об'єдналися... не тому, що вони забули, а тому, що вони пам'ятають минуле»⁵⁶⁰. Акцент у доповіді робився на внутрішньоєвропейських психологічних бар'єрах і їх подоланні. Вступ ФРН до НАТО також коригував статус канадських військ на території Німеччини, що у подальшому уточнювався наступними договорами, наприклад, від

---

⁵⁵⁷ Haftendorf H. Germany's Accession to NATO: 50 Years on // NATO Review. 2005. pp. 1-8.

⁵⁵⁸ Campbell I. Unlikely Diplomats: The Canadian Brigade in Germany, 1951-64. Vancouver: UBC Press, 2013. P. 77.

⁵⁵⁹ Campbell I. Unlikely Diplomats: The Canadian Brigade in Germany, 1951-64. Vancouver: UBC Press, 2013. P. 7.

⁵⁶⁰ The Historic Documents of The Accession of The Federal Republic of Germany to Nato. P. 129. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2015_06/20150625_150603-60th_anniversary_germany__book.pdf (дата звернення 12.04.2021).

З серпня 1959 р.⁵⁶¹ Так, було консолідовано список нормативно-правових актів ФРН, якими мали керуватися як представники збройних сил країн НАТО, так і – щодо них – державні службовці Західної Німеччини. Також було конкретизовано статус близьких родичів військовослужбовців, що знаходилися у ФРН.

Утворення ОВД демонструвало готовність країн комуністичного табору протистояти НАТО у Європі та формалізацію військово-політичного співробітництва держав Східного блоку. Згідно з текстом відповідної угоди причиною утворення ОВД стало «становище в Європі за результатами ратифікації паризьких угод, які передбачають утворення нового військового угруповання – «західноєвропейського союзу» за участю ремілітаризованої Західної Німеччини і з включенням її до Північноатлантичного блоку, що посилює небезпеку нової війни і створює загрозу національній безпеці миролюбних держав»⁵⁶².

Канадські ЗМІ сприймали ці процеси як ескалацію протистояння, а не захисну реакцію. Так, у карикатурах «The Gazette» ФРН зображувалася сніговиком у касці вермахту, якому США, Франція та Велика Британія приробляють руки⁵⁶³ (мав місце каламбур – «arms» означає і руки, і озброєння). Втім, те саме видання невдовзі насміхалося над спробами Східного блоку страцати Захід, передовсім Францію, «привидом німецького мілітаризму», який зображувався як городнє лякало⁵⁶⁴. На іншій карикатурі були представлені німецькі каски з написами «Західнонімецьке членство в

---

⁵⁶¹ Agreement (with Protocol of Signature) to Supplement the Agreement between the Parties to the North Atlantic Treaty regarding the Status of their Forces with respect y to Foreign Forces stationed in the Federal Republic of Germany. URL: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20481/volume-481-I-6986-English.pdf> (дата звернення 12.04.2021).

⁵⁶² Treaty of Friendship, Co-operation and Mutual Assistance. Signed at Warsaw, on 14 May 1955. URL: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20219/volume-219-I-2962-Other.pdf> (дата звернення 12.04.2021).

⁵⁶³ June in January. URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.7941> (дата звернення 12.04.2021).

⁵⁶⁴ Curtain Calls. URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.129> (дата звернення 12.04.2021).

НАТО», які виростили з насіння, що зберігалось у мішку з написом «російські дії з 1945 року»⁵⁶⁵.

Таким чином, ми бачимо, що канадське суспільство усвідомлювало багатофакторність протистояння між Сходом і Заходом та не зводило все до звинувачення комуністичного табору у розпалюванні ворожнечі.

Інше вогнище протиріч цього періоду знаходилося у колишньому Французькому Індокитаї, передовсім – у В'єтнамі, який 1954 року у результаті поразки при Дьєнб'єнфу та Женевських угод було поділено на сфери впливу між проамериканським та комуністичним урядами. Канада, разом з Індією та Польщею, брала участь у наглядовій комісії, створеній для контролю за виконанням угоди. Характерно, що у середині 1950-х рр. населення країни було налаштоване проти активної участі у конфлікті. Про це свідчило опитування щодо відправлення канадських військ у регіон. Проти зазначеного кроку висловилося 58% респондентів⁵⁶⁶.

Втім, вже у середині 1950-х рр. канадським суспільством усвідомлювалося, що імплементація Женевських угод не призведе до деескалації глобального протистояння. Карикатури «The Gazette» зображували «похолодання» під час підписання угод, одночасно, концентруючи уваги на «тонкому льоду Женевського озера» як символі слабкості потенціалу вирішення конфлікту⁵⁶⁷. При цьому конфлікт вважався потенційно небезпечним для світу в цілому. Так, на іншій карикатурі «The Gazette» в'єтнамські події хоч і називалися «війною кармана жилетки», сама карикатура мала заголовок «Поки воно не поширилося»⁵⁶⁸. Необхідно зазначити, що увага канадців до В'єтнаму мала все ж обмежений характер.

---

⁵⁶⁵ Look What Came Up on the Other Side of the Fence. URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.2459> (дата звернення 12.04.2021).

⁵⁶⁶ O'Kane, D. J. Canadian Public Opinion and the War in Vietnam, 1954-1973. Retrospective Theses and Dissertations, 1919-2007. T, University of British Columbia, 1995. Accessed March 31, 2021. URL: <https://open.library.ubc.ca/collections/ubctheses/831/items/1.0086906>. (дата звернення 12.04.2021).

⁵⁶⁷ November Morn. URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.8648> (дата звернення 12.04.2021).

⁵⁶⁸ Before It Spreads URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.7915> (дата звернення 12.04.2021).

Ця ситуація зберігалася аж до часу, коли інтенсивність протистояння почала стрімко зростати.

Потужним чинником трансформації ставлення до «холодної війни» стала Угорська революція 1956 р. Як відомо, напередодні у цій країні прийшли до влади реформістські сили, що створило загрозу виходу країни зі Східного блоку і призвело до військової інтервенції СРСР з численними жертвами. Ці події зумовили перехід «холодної війни» у «гарячу» фазу і створювали вузол міжнародної напруги. Вони привернули увагу громадськості Канади, адже відбувалися у цивілізаційно близькому регіоні – Європі. До того ж спроба сателіту СРСР залишити соціалістичний табір дискредитувала комуністичну ідеологію та радянську модель політичного режиму як таку. Військова інтервенція тільки підтверджувала це і, окрім того, підсилювала думку про напівколоніальний статус країн Східної Європи.

Видання «The Globe and Mail» 25 жовтня, в дні придушення повстання, називала СРСР «самопроголошеним антиколоніалістом, що не забарився з відправленням танків..., коли одна з численних колоній [зробила] заявку на самовизначення»⁵⁶⁹.

Симпатії канадців до революції 1956 р. в Угорщині, як стверджує канадський історик Нандор Дрейшигер, зумовили прийняття країною угорських біженців⁵⁷⁰. На думку науковця, причиною цього була не тільки позиція урядовців, зокрема секретаря закордонних справ Лестера Пірсона та міністра з еміграції та громадянства Джека Пікергілла, але й потужний та позитивний зсув у оцінці подій «холодної війни» громадянами північноамериканської країни. Канадський політолог Боббі Кемерон, котрий комплексно дослідив реакцію ЗМІ щодо цих подій, стверджує, що окремі негативні прояви в основному стосувалися побоювань щодо проблем,

---

⁵⁶⁹ Adam C., Egervari T., Laczko, L. & Young, J. (Eds.). The 1956 Hungarian Revolution: Hungarian and Canadian Perspectives. University of Ottawa Press, 2010. P. 49.

⁵⁷⁰ Ibid., P. 42.

пов'язаних зі працевлаштуванням біженців⁵⁷¹. Отже, сумніви громадськості були пов'язані не з глобальним протистоянням як таким, а з внутрішніми соціально-економічними питаннями.

У цілому угорські емігранти 1956 р. мали негативне ставлення до комуністичної ідеології. Так, один із їх представників Енді Хертель зазначив, що малярська спільнота Канади спеціально ініціювала заснування нових національних будинків для зібрань, щоб позбутися впливу комуністів⁵⁷². Зниження популярності комуністів серед угорців було пов'язано з поступовим вимиранням старшого покоління емігрантів, яке в цілому лояльніше ставилося до канадських лівих⁵⁷³.

Революція та її придушення негативно вплинула на імідж Москви та комунізму не тільки в очах угорської діаспори, але й у цілому канадського суспільства. За свідченнями усних джерел, втеча почасти не була пов'язана з ідеологічними мотивами, а радше з практиками комуністичного режиму в Угорщині та діями СРСР на її території. Як зазначив під час інтерв'ю Джон Хірш, що залишив країну в часи революції, «біженці хотіли знайти в Канаді таке життя, що було втрачено для них на батьківщині»⁵⁷⁴. Марта Хіді вказувала: «Ми хотіли просто знайти для себе та наших дітей землю, де не буде війни, де ми зможемо жити у мирі»⁵⁷⁵.

Інші емігрантські спільноти, країни походження яких опинилися під контролем комуністів, підтримували схожі думки. Так, український щотижневик «Свобода», що видавався у США та Канаді, в 1955 р. у відповідь на спроби державних органів відмовляти в реєстрації емігрантів як

---

⁵⁷¹ Cameron B. T. The Migration of Hungarian Refugees to Prince Edward Island, Canada (1956-1957) // KOMÉ: An International Journal of Pure Communication Inquiry. 2014. Т. 2. №. 2. Р. 17-25.

⁵⁷² Hungarian interview –Andrew Hertel URL: <https://digital.lib.sfu.ca/hungarian-93/hungarian-interview-andrew-hertel> (дата звернення 12.04.2021).

⁵⁷³ Adam C. P. Communists vs. Conservatives and the Struggle for the Hungarian Soul in Canada, 1940-1989.. Doctoral dissertation, Université d'Ottawa/University of Ottawa, 2013. URL: https://ruor.uottawa.ca/bitstream/10393/24057/1/Adam_Christopher_Peter_2012_thesis.pdf (дата звернення 12.04.2021).

⁵⁷⁴ Hungarian interview - John Hirsch URL: <https://digital.lib.sfu.ca/hungarian-108/hungarian-interview-john-hirsch> (дата звернення 12.04.2021).

⁵⁷⁵ Hungarian interview - Marta Hidy URL: <https://digital.lib.sfu.ca/hungarian-58/hungarian-interview-marta-hidy> (дата звернення 12.04.2021).

українців за національною приналежністю, зазначав: «Ні в якому разі... не приймемо ми факт, що Україна – радянська держава»⁵⁷⁶. Вихідці з Чехословаччини також йшли шляхом посилення антикомуністичних трендів. Так, Чехословацький Національний Альянс в 1956 р. прийняв резолюцію щодо готовності «віддати життя для захисту нової батьківщини проти ворога»⁵⁷⁷.

У складних міжнародних обставинах опинилася Канада під час Суецької кризи 1956 р. Загострення протистояння було пов'язано з бажанням Великої Британії, Франції та Ізраїлю збути контроль над націоналізованим Єгиптом Суецьким каналом. Проблема полягала в тому, що керівництво США несподівано для багатьох разом з СРСР вчинило дипломатичний тиск на Лондон та Париж. Метою цих дій було виведення військ та заморожування конфлікту. Відповідно, канадський уряд та суспільство опинилися перед моральним вибором між підтримкою колишньої метрополії (а для франкоканадців – культурно близької Франції) та свого на той момент основного союзника та економічного партнера – Сполучених Штатів Америки. Особливе занепокоєння, як свідчать, зокрема, карикатури «The Gazette»⁵⁷⁸, викликала перспектива розшарування всередині НАТО. До цього додавалася проблема оцінки самої війни як прояву, з одного боку, неоколоніалізму, а, з іншого, повернення законної власності. Наприклад, «Vancouver Sun» зазначала, що британські війська були традиційними захисниками Суецького каналу⁵⁷⁹. Проте Лестер Пірсон у своєму інтерв'ю

---

⁵⁷⁶ SVOBODA, Ukrainian weekly section, Saturday, July 16, 1955 URL: http://www.ukrweekly.com/archive/1955/The_Ukrainian_Weekly_1955-28.pdf (дата звернення 12.04.2021).

⁵⁷⁷ Raska J. Freedom's Voices: Czech and Slovak Immigration to Canada During the Cold War. PhD thesis, University of Waterloo, Ontario, 2013. URL: https://uwspace.uwaterloo.ca/bitstream/handle/10012/7862/Raska_Jan.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення 26.08.2020).

⁵⁷⁸ A Little Late With the Storm Windows URL: [http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.455_\(дата_звернення_12.04.2021\).](http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.455_(дата_звернення_12.04.2021).)

Patch-Work Quilt URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.455> (дата звернення 12.04.2021).

Rock n'Roll Hits Britain URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.1072> (дата звернення 12.04.2021).

⁵⁷⁹ The Vancouver Sun - Aug 1, 1956 URL: <https://news.google.com/newspapers?nid=ifIdVpG6JtcC&dat=19560801&printsec=frontpage&hl=en> (дата звернення 12.04.2021).

журналу «Maclean's» зазначав: «Цілком зрозуміло, що британці чи французи більше не можуть ... здійснювати незалежні дії в тій частині світу, де сила, економічна та військова, є надзвичайно важливою для успіху цих дій без, принаймні, мовчазної підтримки Сполучених Штатів»⁵⁸⁰. Таким чином, Пірсон практично визнавав необхідність для колоніальних держав переглянути свою політику з урахуванням курсу США. Водночас керівництво Канади зайняло компромісну позицію, публічно не засудивши радикально акцію: «не вдаривши ножом британців у спину, ми взяли протилежний курс; ми справді намагалися зблизитися з ними»⁵⁸¹. За це Л. Пірсон отримав прізвисько від опозиції «колоніальний підспівала». Антивоєнна агітація лунала також і з боку троцькістів, які відстоювали необхідність проведення референдуму щодо відправки канадських військових⁵⁸², називаючи Суец «єгипетською Кореєю»⁵⁸³.

Спільний тиск наддержав призвів до заморожування конфлікту, а канадські війська стали значною частиною миротворчого контингенту. Фактично офіційна Отава зайняла антибританську позицію. Характерно, що ця позиція, як зазначає Джеймс Ейрз, призведе до розколу суспільства країни⁵⁸⁴. З точки зору автора, тут зіграли роль не лише лоялістські та антилоялістські погляди, а й суперечлива постать лідера Єгипту Гамалія Абдель Насера, якого часто називали «близькосхідним Гітлером». 1957 року Лестер Пірсон отримав Нобелівську премію миру «за його вирішальний внесок у розгортання надзвичайних сил ООН після Суецької кризи»⁵⁸⁵, що позначилося на світовому престижі країни.

---

⁵⁸⁰ Where Canada stands in the world crisis. July 6 1957 URL: <https://archive.macleans.ca/article/1957/7/6/where-canada-stands-in-the-world-crisis> (дата звернення 26.04.2021).

⁵⁸¹ Ibidem.

⁵⁸² The Worker's Vanguard December 1956 Vol. 2 No. 1 Page 5 URL: <https://www.marxists.org/archive/dowson/1956/56-12-01e.html> (дата звернення 23.03.2022).

⁵⁸³ The Worker's Vanguard November 1956 Vol. 1 No. 12 Page 3 URL: <https://www.marxists.org/archive/dowson/1956/56-11-02.html> (дата звернення 23.03.2022).

⁵⁸⁴ Eayrs J. Canadian Policy and Opinion during the Suez Crisis. // International Journal. 1957. Vol. 12. No. 2. P. 97–108.

⁵⁸⁵ The Nobel Peace Prize 1957 URL: <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/1957/summary/> (дата звернення 12.04.2021).

Драматичні події, описані вище, стали одним з чинників завершення багаторічного домінування ліберальних урядів – у 1957 р. Прогресивно-консервативна партія на чолі з новим лідером – Джоном Діфенбейкером – виграла вибори, сформувавши уряд меншості. 1958 року на дострокових виборах вона завдала відчутної поразки лібералам, отримавши абсолютну більшість місць у парламенті.

В історіографії роль зовнішньополітичного фактору у програмах провідних канадських партій та результатах виборів існують відмінні точки зору. Так, Крістофер Кінсінгер наполягав на незначущості цих позицій: «Федеральні політики, як правило, мало зацікавлені наголошувати на глобальних проблемах у своїх передвиборчих платформах, швидше за все тому, що... така політика створювала обмежений ентузіазм публіки»⁵⁸⁶. Джек Гранатштейн зазначає, що внутрішньополітичні акценти були у центрі уваги передвиборчої кампанії Діфенбейкера, який до того ж прагнув зміцнити авторитет⁵⁸⁷. При цьому у програмі консерваторів 1957 р.⁵⁸⁸ міжнародним відносинам приділялося дуже мало уваги. Однак один її пункт передбачав зміцнення відносин з Співдружністю і збереження традиційних зв'язків країни. Декларувалося також продовження співпраці з США, НАТО і ООН.

Ліберали ж приділяли набагато більше уваги зовнішній політиці⁵⁸⁹. Вони концентрували увагу на здобутках – розбудові сил НАТО та миротворчих контингентах та миротворчих місіях за участі Канади. До посилення ролі

---

⁵⁸⁶ Kinsinger K. From Moderates to Mythmakers: Postwar Foreign Policy in Canadian Federal Elections 1949-1957 URL: https://www.sju.ca/sites/default/files/HEADLEY_2016_Kinsinger.pdf (дата звернення 12.04.2021).

⁵⁸⁷ Granatstein J. L. Hail to the chief: The incomparable campaigner who squandered a historic majority // Policy. 2003. Т. 57. Р. 57-62.

⁵⁸⁸ A New National Policy. URL: https://www.poltext.org/sites/poltext.org/files/plateformesV2/Canada/CAN_PL_1957_PC_en.pdf (дата звернення 12.04.2021).

⁵⁸⁹ For tomorrow's opportunities. URL: https://www.poltext.org/sites/poltext.org/files/plateformesV2/Canada/CAN_PL_1957_LIB.pdf (дата звернення 12.04.2021).

країни у зовнішній відносинах закликали й опозиційні «треті» партії – Соціального кредиту⁵⁹⁰ та Кооперативна Федерація Співдружності⁵⁹¹.

Наступного 1958 року програма лібералів майже не приділяла уваги зовнішній політиці, натомість ключове кола проблем було пов'язане з економікою країни⁵⁹². Аналогічні пріоритети демонструвала і Консервативна партія⁵⁹³. Така індиферентність позиції щодо «холодної війни» пояснюється не стільки її незначущістю, скільки відсутністю наприкінці 1950-х рр. перспектив серйозних змін та трансформацій міжнародної ситуації. Було зрозуміло, що СРСР не змінить політичний курс, продовжуватиметься і нарощування ядерних озброєнь та вдосконалюватимуться способи їх доставки.

Попри особисту позицію Діфенбейкера, який був відомий власними пробританськими симпатіями і прагненнями обмежити вплив США на Канаду, різкий поворот у міжнародному курсі Канади був малоімовірний. Сам Діфенбейкер під час передвиборчої кампанії 1958 р. в промові перед виборцями зазначив: «Я намагаюся переконати громадськість в тому, що немає ніякого розділення між партіями⁵⁹⁴ у питанні закордонних справ та миру»⁵⁹⁵. Як зауважує історик Р. Сіромський, у цей період «ключове місце посідав дискурс про традиційні ліберальні свободи і протистояння комунізму, як головній загрозі демократії і правам людини у всьому

---

⁵⁹⁰ Make Canada a better nation. URL: https://www.poltext.org/sites/poltext.org/files/plateformesV2/Canada/CAN_PL_1957_SC_en.pdf (дата звернення 12.04.2021).

⁵⁹¹ Let's go Forward URL: https://www.poltext.org/sites/poltext.org/files/plateformesV2/Canada/CAN_PL_1958_CCF.pdf (дата звернення 12.04.2021).

⁵⁹² Canada's Liberal path to Prosperity, Progress and Peace URL: https://www.poltext.org/sites/poltext.org/files/plateformesV2/Canada/CAN_PL_1958_LIB_en.pdf (дата звернення 12.04.2021).

⁵⁹³ Diefenbaker Statements and Promises, 1958 URL: https://www.poltext.org/sites/poltext.org/files/plateformesV2/Canada/CAN_PL_1958_PC.pdf (дата звернення 12.04.2021).

⁵⁹⁴ Малися на увазі Ліберальна та Прогресивно-консервативна партії як головні конкуренти – В. Т.

⁵⁹⁵ McMahon P. I. The politics of Canada's nuclear policy, 1957-1963 : PhD thesis, University of Toronto, 1999. URL: <https://cutt.ly/AcbDqPd> (дата звернення 12.04.2021).

світі»⁵⁹⁶. На думку дослідника, Діфенбейкер був його більш послідовним виразником, проте в ключових акцентах точки зору лідера консерваторів та голови опозиції Л. Пірсона збігалися.

Наголошуємо, що ще у 1950-ті рр. Діфенбейкер неодноразово публічно виступав на захист прав «кольорового» та корінного населення, а також іммігрантів, стверджуючи, що «держава загрожує особистій свободі віри, слова і зібрань... Необхідний Білль про права, щоб рішуче зайняти позицію проти [цього]...»⁵⁹⁷. Його позиція наvertала до нього прибічників у тому числі серед іммігрантських спільнот. У подальшому це вилилося у декларацію необхідності захисту прав пригноблених народів поза межами країни, що загостило ідеологічну конфронтацію з СРСР. Так, 26 вересня 1960 р. Джон Діфенбейкер з трибуни Генасамблеї ООН зазначив, що СРСР веде колоніальну політику, зокрема щодо українців та в країнах Балтії. Це стало відповіддю на виступ М. Хрущова про необхідність деколонізації та викликало бурхливу реакцію радянської делегації, у тому числі її голови М. Підгорного⁵⁹⁸.

Отже, можна зробити деякі проміжні висновки. Вибірчі кампанії 1957 та 1958 рр. стали маркером того, що «холодна війна» великою мірою сприймалася як факт. Щодо геополітичного становища країни існував консенсус по більшості фактичних питань. Різниця полягала лише частково в ідейному підґрунті та конкретних заходах, про що піде мова далі.

Особливо важливим викликом для уряду стало в 1957–1962 рр. також питання протиповітряної оборони країни та вироблення механізму реагування на початок ядерної війни; відповідь на ці виклики довелося знаходити саме кабінетам Діфенбейкера. Після запуску 4 жовтня 1957 р. Радянським Союзом першого штучного супутника Землі канадське

---

⁵⁹⁶ Сіромський Р. Б. Права людини в УРСР у публічному просторі та зовнішній політиці Канади (1945–1991 рр.). URL: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/03/dis_siromskiy.pdf (дата звернення 01.07.2021).

⁵⁹⁷ John Diefenbaker and the Canadian Bill of Rights URL: <http://www.cbc.ca/archives/entry/john-diefenbaker-and-the-canadian-bill-of-rights> (дата звернення 09.05.19).

⁵⁹⁸ Siromskiy R. “The West must speak out...”: Джон Діфенбейкер про національні права українців у Радянському Союзі // Вісник Львівського університету. Серія історична. 2016. №. 52. С. 144-145.

суспільство у подальшому зустрілося з реальністю небезпеки застосування ракети для доставки ядерного пристрою у Північну Америку⁵⁹⁹. ЗМІ починають обігрувати цю тему. Так, «The Gazette» публікує карикатури, що зображували відому цитату А. Ейнштейна «не знаю, якою зброєю вестиметься третя світова війна, але четверта – палицями і камінням»⁶⁰⁰. Поширювалося також зображення атомної зброї, що пригнічувала всіх світових лідерів⁶⁰¹. Проте відчуття небезпеки розвивалося поступово, так як не всі усвідомлювали можливості, що їх відкривали ці події. Особливо це стосувалося франкомовної преси. Наприклад, *Montréal Matin* зазначала 10 жовтня, що політ супутника не має жодного військового значення і є помилковою спробою людського роду «зрівнятися з Богом»⁶⁰². Того ж дня федеральне радіо випустило передачу щодо супутника, в якій зазначалося, що ці дії СРСР «стали сюрпризом для Заходу та... Канада терміново проведе дослідження цього кейсу»⁶⁰³. Зауважимо, що це джерело демонструє не тільки увагу до ракети-носія, але й високу оцінку технологічних досягнень радянської науки. Цікавим також є те, що науковці вважали американську та радянську ракетно-космічні програми у кращому (для СРСР) випадку паритетними в контексті рівня інноваційності. Так, газета «L'Écho du St-Maurice» взагалі стверджувала, що США не виконали свою роль захисника інтересів Західного світу і що від 4 жовтня 1957 року настала ера «червоного Місяця», маючи на увазі радянську перевагу у космічній гонці⁶⁰⁴.

---

⁵⁹⁹ Davidson M. Preparing for the Bomb: The Development of Civil Defence Policy in Canada, 1948–1963, *Canadian Military History*, 2007. Vol. 16. Iss. 3. Article 4. URL: <http://scholars.wlu.ca/cmh/vol16/iss3/4> (дата звернення 02.11.2020).

⁶⁰⁰ Man and the Missile URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.5582> (дата звернення 12.04.2021).

⁶⁰¹ Hallowe'en Horrors. URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.1150> (дата звернення 12.04.2021).

Take Me to Your Leaders URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.1146> (дата звернення 12.04.2021).

⁶⁰² Québec / Canada and the simplest satellite, the PS-1 spacecraft, in other words Sputnik 1 URL: <https://ingeniumcanada.org/channel/articles/quebec-canada-and-the-simplest-satellite-the-ps-1-spacecraft-in-other-words-1> (дата звернення 28.04.2021)

⁶⁰³ The space race and Sputnik URL: <https://www.cbc.ca/archives/entry/the-space-race-and-sputnik> (дата звернення 12.04.2021).

⁶⁰⁴ Québec / Canada and the simplest satellite, the PS-1 spacecraft, in other words Sputnik 1 URL: <https://ingeniumcanada.org/channel/articles/quebec-canada-and-the-simplest-satellite-the-ps-1-spacecraft-in-other-words-1> (дата звернення 28.04.2021)

З урахуванням нових обставин виникла потреба у створенні системи, що забезпечувала би більш швидке реагування на радянський напад. Нею стало НОРАД – Командування повітряно-космічної оборони Північної Америки, що об'єднувало систему ППО США та Канади. Характерно, що командувачем силами НОРАД був представник Збройних сил США, а його заступником – канадський військовий⁶⁰⁵. Побоювання американської експансії призвело до того, що територія Канади вважалася окремим регіоном НОРАД, а широкомасштабні акції військ організації потребували схвалення комітетом начальників штабів обох країн та національними урядами. Юрисдикція командування над військовими частинами також обмежувалася оперативним командуванням. Такі обмеження запропонувала саме Канада в особі посла у Вашингтоні Нормана Робертсона. Ця пропозиція була прийнята США⁶⁰⁶.

Оприлюднені нині секретні документи доводять, що функціонування елементів нової системи протиповітряної оборони та їх інтеграцію намагалися провести якомога швидше у стислі терміни. При цьому канадська сторона демонструвала нижчий рівень матеріально технічного забезпечення. Наприклад, при встановленні інтегрованих радарних комплексів, здатних на релевантне⁶⁰⁷ спостереження за повітряним простором, Північний регіон НОРАД, до якого входила територія Канади, дав таку відповідь: «Не існує радарів, що стоять на озброєнні Канадської армії, які можуть бути використані таким чином»⁶⁰⁸. Відповідно, на озброєння часто бралися американські технології.

---

⁶⁰⁵ Hawes M. An Era of Convergence: Joint Defense between the United States and Canada 1949-1963. In BSU Honors Program Theses and Projects. 2016. Item 159. URL: http://vc.bridgew.edu/honors_proj/159 (дата звернення 12.04.2021).

⁶⁰⁶ Treaty – E101015 URL: <https://www.treaty-accord.gc.ca/text-texte.aspx?id=101015> (дата звернення 12.04.2021).

⁶⁰⁷ Таких, що здатні були б локалізувати та контролювати місцезнаходження всіх зразків техніки, які СРСР виготовив на той момент і про які було відомо – чи таких, що теоретично могли бути виготовлені.

⁶⁰⁸ 1958 NORAD CONAD History Jul-Dec URL: [https://www.northcom.mil/Portals/28/Documents/Supporting%20documents/\(U\)%201958%20NORAD%20CONAD%20History%20Jul-Dec.pdf](https://www.northcom.mil/Portals/28/Documents/Supporting%20documents/(U)%201958%20NORAD%20CONAD%20History%20Jul-Dec.pdf) (дата звернення 12.04.2021).

Крім цього, в контексті співробітництва з США у питанні протиповітряного захисту для Канади середини 1950-х років постала дилема – виробництво власної зброї або прийняття на озброєння американських зразків. Другий варіант спрощував співробітництво у рамках НАТО та НОРАД, а також у випадку ескалації конфлікту зі Сходом у повномасштабну війну. Натомість відмова від зразків власного виробника негативно впливала на канадську економіку і на національний престиж.

Особливо палкі дебати у канадському суспільстві точилися щодо перехоплювача CF-105 Arrow, запропонованого компанією Avro Canada. Проблема полягала у тому, що літак було представлено 4 жовтня 1957 р. – того самого дня, коли СРСР вивів на орбіту перший штучний супутник Землі. Це означало подальший стрімкий перехід від застосування стратегічних бомбардувальників до ракетноносіїв, що суттєво зменшувало потребу у CF-105.

У результаті відмови канадського уряду від закупівель літака у 1959 р. та невдалих спроб продати власні літаки Великій Британії, Франції та США компанія суттєво згорнула свою діяльність. 1962 року вона взагалі закрилася. Частина її співробітників продовжила роботу у США. Як зазначають історики Дональд Сторі та Рассел Ісінгер, до краху програми призвели «серйозні провали у стратегічному мисленні та аналізі вищих канадських військових чиновників на момент народження програми «Ероу» 1953 року»⁶⁰⁹. З урахуванням трендів розвитку озброєнь програма стала анахронізмом та марнотратством. Після скасування програми всі матеріали та виготовлені механізми було наказано знищити через небезпеку того, що технології могли потрапити до рук СРСР. Навіть попри зміни у канві ядерного протистояння конструкторські рішення могли бути застосовані в інших радянських проектах.

---

⁶⁰⁹ Story D. C., Isinger R. The origins of the cancellation of Canada's Avro CF-105 arrow fighter program: A failure of strategy //Journal of Strategic Studies. 2007. T. 30. №. 6. P. 1025-1050.

У результаті громадськість розгорнула проти уряду Діфенбейкера критику. Газети були заповнені негативом – так, «Toronto Telegram» відмічає «глибокий жаль серед Канадців»⁶¹⁰, а «The Leader Post» цитувала заклики лідера опозиції Л. Пірсона щодо перегляду оборонної політики⁶¹¹. Характерно, що ця новина займала перший заголовок у друкованих виданнях. Кроуфорд Гордон-молодший, президент корпорації, після згортання програми через гучномовець обізвав Джона Діфенбейкера «цей ***** придурок у Оттаві»⁶¹². Більше того, вже побудовані одиниці техніки мали бути знищені – за офіційною позицією, з міркувань секретності. Проте, як свідчить лист маршала ВПС Хью Кемпбела до міністра оборони Канади, ліквідація мала на меті також уникнути появи моделі або її частин на публіці, що могло викликати «подальше збентеження»⁶¹³. Пізніше в інтерв'ю колишні співробітники компанії заявляли, що тоді «відчували себе ідіотами» та загалом перебували в дуже депресивному стані⁶¹⁴.

Особливо складну проблему становило питання розміщення американської ракетно-ядерної зброї нового покоління. Такою технікою були ракети «земля-повітря» BOMARC, які мали нести ядерний заряд. Переговори та суспільні і парламентські дебати наприкінці 1950-х – на початку 1960-х проходили в умовах росту антиядерних настроїв у Канаді. «The Gazette» називала Пентагон «космічними мавпами», одна з яких не говорить, інша не бачить, а третя не чує нічого щодо радянської ракетної загрози⁶¹⁵. Це демонструвало сумніви у здатності нових озброєнь захистити територію Канади не від стратегічних бомбардувальників, а від ракет-носіїв, в тому

---

⁶¹⁰ The Toronto Telegram newspaper on Feb 20, 1959 URL: <https://www.rcinet.ca/en/2017/02/20/canada-history-feb-20-1959-death-of-a-national-dream/> (дата звернення 29.04.2021).

⁶¹¹ The Leader Post, Feb 20, 1959 URL: https://img.newspapers.com/img/thumbnaill/495210225/400/400/0_0_4844_7327.jpg (дата звернення 29.04.2021).

⁶¹² Burlington senior worked on experimental delta-winged interceptor jet The Post, March 15, 2018 URL: https://www.ocna.org/uploads/files/PC07_2nd_Burlington%20Post.pdf (дата звернення 12.04.2021).

⁶¹³ Broken Arrow URL: <https://legionmagazine.com/en/2021/03/broken-arrow/> (дата звернення 29.04.2021).

⁶¹⁴ Ottawa orders all evidence of Arrow destroyed URL: <https://www.cbc.ca/player/play/1402732812/> (дата звернення 12.04.2021).

⁶¹⁵ More U.S. Space Monkeys. URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.2372> (дата звернення 12.04.2021).

числі міжконтинентальних. Навіть серед урядовців були політики, такі, як Говард Грін, які вважали утримання ядерної зброї на теренах Канади непотрібним⁶¹⁶. Д. Діфенбейкер та його прибічники наполягали на своєму. Суперечки щодо питання тривали упродовж 1957–1963 рр. та призвели до стагнації динаміки розвитку ППО країни. Ракети BOMARC стали, серед іншого, ще однією причиною згорання програми Avro Arrow.

Дискусії щодо дій команди Діфенбейкера є актуальними у канадських медіа навіть на початку XXI ст. Причини є очевидними – скасування CF-105 сильно вдарило по авіабудівельній індустрії країни (особливо військового призначення). Це мало як очевидні соціально-економічні наслідки, так і національно-психологічні. Відмовляючись від власних літаків, Канада ставила себе у залежність від американських постачальників (альтернативами проєкту були, крім BOMARC, літаки F-101). Як ми описували вище, канадський національний проєкт значною мірою базувався на протиставленні США. Отже, поглиблення співробітництва ставило серйозне питання про залежність системи національної оборони країни. Крім цього, як зазначає офіційна аналітика Королівських канадських повітряних сил, рішення опинилося невдалим через проблеми з експлуатацією ракет BOMARC, які було виявлено у наступні роки⁶¹⁷.

Водночас подальшої кристалізації зазнала доктрина взаємного знищення. Це було усвідомлено і мас-медіа. Так, одна з карикатур «Le Devoir» показує атомну та водневу бомби у «музеї війни» на стенді поруч з табличкою «вихід», тоді як починається експозиція з бумеранга⁶¹⁸. Це є очевидною алюзією на відому цитату Альберта Ейнштейна, який вважав, що

---

⁶¹⁶ Simpson E. New Ways of Thinking about Nuclear Weapons and Canada's Defence Policy // Diefenbaker legacy. Canadian Plains Research Center, University of Regina. 1998. P. 27-41.

⁶¹⁷ Projecting Power Canadas Air Force 2035 URL: http://airforceapp.forces.gc.ca/CFAWC/eLibrary/pubs/Projecting_Power-Canadas_Air_Force_2035_e.pdf (дата звернення 06.05.2021).

⁶¹⁸ Au musee de la guerre: John Bull: this is where we came in URL: <https://www.original-political-cartoon.com/cartoon-gallery/buy/au-musee-de-la-guerre-john-bull-this-is-where-we-came-in/2092/> (дата звернення 12.05.2022).

«...не знаю, якою зброєю буде вестися Третя світова війна, але Четверта світова війна буде вестися палицями та камінням»⁶¹⁹.

Еволюція ядерних озброєнь у другій половині 1950-х років була стрімкою та призвела до виникнення набагато більш потужних зразків зброї, ніж ті, з яких починалася ядерна епоха в історії людства. Таким чином, перед системою цивільної оборони Канади постали радикально нові виклики, що вимагали зміни самої парадигми реакції на атомну атаку території країни. Тепер перечекати у невідповідних до цього будівлях або сховатися під столами не було адекватним загрози. Можливим рішенням була лише стрімка та масова евакуація. Для цього було утворено урядову міждепартаментну робочу групу, що мала розглянути проблему цивільної оборони країни та рекомендувати шляхи її вирішення⁶²⁰. Група прийшла до висновку про необхідність інтенсифікації роботи у цій сфері, зокрема на федеральному рівні, що мало надати приклад організації цивільної оборони та інформуванні населення провінціям та місцевій владі. Для пересічного населення, відповідно, постав виклик – як реагувати на подібні обставини постійної загрози та недоопрацьованої системи цивільного захисту. Френсіс Рейллі характеризує період кінця 1950-х як час зародження «атомної культури» в Канаді, під чим він розуміє посилену увагу до тематики та її інтеграцію до практик повсякденності. Цьому сприяла популяризація теми, що охоплювала все суспільство – від дорослої літератури до дитячої⁶²¹. З нашої точки зору, така ситуація пояснювалася неможливістю постійної напруги людської психіки та її адаптивними функціями, що поряд з відсутністю істотних фізичних дій щодо небезпеки поступово виховувало індиферентність. Як результат, концентрація уваги на питанні здійснювалася у конкретних

---

⁶¹⁹ Calaprice A. The ultimate quotable Einstein. Princeton University Press, 2011. p. 280.

⁶²⁰ McConnell D. Plan for Tomorrow--Today!: The Story of Emergency Preparedness Canada, 1948-1998. Emergency Preparedness Canada/Protection civile Canada, 1998. URL: <https://www.publicsafety.gc.ca/lbrr/archives/hv%20551.5.c2%20m363%201998-eng.pdf> (дата звернення 12.04.2021).

⁶²¹ Reilly F. V. Dale and the Bomb: Exploring the Nuclear Future and Cold War Anxiety in 1950s Canadian Children's Literature // Journal of Canadian Studies. 2019. T. 53. №. 2. P. 270-295.

кейсах, які акцентували на атомній небезпеці або істотно змінювали її характер та властивості.

1955 року в Калгарі було проведено операцію «Lifesaver», про яку було знято фільм⁶²². Метою стрічки було продемонструвати саму процедуру евакуації та її організації. Ключова теза, яку було висловлено, полягала в необхідності бути готовим до евакуації за межі великих міст та брати участь у тренуваннях. При цьому керівник цивільного захисту Канади Ф. Ф. Вортінгтон зазначив, що «цивільний захист забезпечує організацію – [але] це ваша справа навчитися, як її використовувати»⁶²³.

Таким чином, починаючи з другої половини 1950-х р., ми можемо спостерігати пошук роботи з населенням – вже з урахуванням нової парадигми реакції на ядерну війну. Так, у 1956 р. комісія з цивільної оборони випустила буклет, в якому попереджали громадян, що «немає більше захисту... окрім евакуації»⁶²⁴. Населення також інформувалося, що ті, хто потрапить в епіцентр ураження сучасною для середини 1950-х рр. атомної бомби (5–10 мегатон потужності у тротиловому еквіваленті) – не мають жодних перспектив вижити. Так само пояснювалося, які укриття можна використовувати та як побудувати власні – пропонувалися навіть офіційні креслення з закликом не нехтувати небезпекою та коректно створювати сімейні укриття. В 1959 р. вийшов інший буклет, де докладно описувалися рекомендації для організації самозахисту⁶²⁵.

Слід відмітити, що для цивільної оборони та військово-стратегічних ініціатив була характерна географічна специфіка. Так, перспективними зонами атаки вважалися урбанізовані та густонаселені райони країни, яких в Канаді було не так багато – передовсім частини провінцій Онтаріо та Квебек

⁶²² "Civil Defence Calgary" Operation Lifesaver September 28th 1955 URL: https://www.youtube.com/watch?v=XR_KrPtfCc4 (дата звернення 03.02.2022).

⁶²³ "Civil Defence Calgary" Operation Lifesaver September 28th 1955 URL: https://youtu.be/XR_KrPtfCc4?t=847 (дата звернення 03.02.2022).

⁶²⁴ Civil Defence Supplement # 33 To: Canada's Health And Welfare, September 1956 URL: <http://www.civildefensemuseum.com/southrad/canada-cd-book-8.html> (дата звернення 12.04.2021).

⁶²⁵ Canadian Civil Defence Information Services Division Department of National Health and Welfare Civil Defence Booklet: Your Emergency Pack URL: <http://www.civildefensemuseum.com/southrad/canada-cd-book-1.html> (дата звернення 12.04.2021).

– у зоні Великих озер та річки Св. Лаврентія, а також центри інших провінцій⁶²⁶. Для цих регіонів та для малонаселених областей рекомендації відрізнялися: випускалися окремі видання, які фокусувалися радше не на протидії вибуху, а на інших вражаючих факторах – особливо радіації та радіоактивних опадах⁶²⁷.

При цьому в урядовій літературі з цивільної оборони була відсутня вказівка джерел атомної загрози, хоча у другій половині 1950-х рр. потенційний агресор щодо Канади був цілком визначеним. Єдиний натяк міститься у «Замітках з цивільної оборони» 1956 р., де зазначається, що метою атаки цивільного населення є тиск на демократичний уряд: «...в демократичній країні уряд відповідає перед народом, та, якщо мораль та воля народу [до перемоги] буде зламана, це... може призвести до капітуляції»⁶²⁸. Таким чином, у брошурі підкреслювався демократичний характер Канади, що протиставлявся тоталітарному радянському режиму. Інші вказівки на радянську загрозу не зазначалися.

Нові масштаби загрози, без сумніву, чинили потужний психологічний тиск. Особливо це стосувалося людей, які жили у зоні передбачуваного ураження. Цивільний захист відкрито попереджав їх, що у випадку ядерної війни їх рідні міста будуть знищені. Втім, державні заклики концентрувалися на тезі, що виживання громадян і нації у цілому може бути досягнуто – за умови, що небезпека буде прийнята серйозно та підготовка до неї буде вестися⁶²⁹. Зауважимо, що офіційні видання для інформування населення доносили думку, що цивільний захист й евакуація – робота не стільки уряду, скільки громадянина, та заохочували населення до самоорганізації, а не

---

⁶²⁶ Canadian Civil Defence Information Services Division Department of National Health and Welfare Civil Defence Booklet: Your Survival In An H-Bomb War If You Live In A Target Area URL: <http://www.civildefensemuseum.com/southrad/canada-cd-book-6.html> (дата звернення 12.04.2021).

⁶²⁷ Canadian Civil Defense Information Services Division Department of National Health and Welfare Civil Defence Booklet: Your Survival In An H-Bomb War If You Do Not Live In A Target Area URL: <http://www.civildefensemuseum.com/southrad/canada-cd-book-5.html> (дата звернення 12.04.2021).

⁶²⁸ Civil Defence Notebook URL: <http://www.civildefensemuseum.com/southrad/manuals/canada/canada-cd-3.pdf> (дата звернення 12.04.2021).

⁶²⁹ A Plan For Your Survival URL: <http://www.civildefensemuseum.com/southrad/manuals/canada/canada-cd-5.pdf> (дата звернення 12.04.2021).

схиляли до певних дій. Так, основним осередком цивільного захисту вважалася сім'я. На початку 1960-х років саме будівництву сімейних сховищ та організації евакуації членів родини були присвячені нові – і вже набагато більш розгорнуті, ніж у другій половині 1950-х – урядові видання. Якщо перші такі буклети становили від 1 до 10 сторінок, то випущені напередодні Кубинської кризи 1962 р. мали від 7 до 30 сторінок та містили не просто схематичні зображення і загальні поради з побудови сховищ, але креслення з повним описом матеріалів та процедури будівництва⁶³⁰.

Окрему проблему становив федеративний устрій Канади – провінції не завжди впроваджували заходи з цивільної безпеки, адже з федерального бюджету покривалася лише частина витрат. Уряд Квебеку взагалі відмовлявся прийняти на себе хоча б і частину фінансування, стверджуючи, що цивільний захист є сферою відповідальності федерального уряду.

Певні зміни відбулися з приходом до влади Джона Діфенбейкера, адміністрація якого в 1957 р. утворила Emergency Measures Organization (Організацію з надзвичайних заходів) та почала програму з будівництва сховищ, які в народі отримали назву «Діфенбункери» за аналогією з прізвиськом прем'єра⁶³¹. Втім, вони мали обмежені обсяги – найбільший було розраховано на 535 осіб – та покликані були вмістити лише урядовців. Самі локації були секретними. Підрозділ військової поліції, що здійснював охорону зовнішнього периметру, не допускав туди неавторизованих осіб навіть у випадку ядерної війни за участі Канади⁶³². Сховища ретельно охоронялися. Навіть працівники та військовослужбовці, які складали

---

⁶³⁰ Family blast shelters URL: <http://civildefencemuseum.ca/wp-content/uploads/2017/10/Family-Blast-Shelters-30psi-1962.pdf> (дата звернення 12.04.2021).

⁶³¹ Davidson M. Preparing for the Bomb: The Development of Civil Defence Policy in Canada, 1948–1963, *Canadian Military History*, 2007. Vol. 16: Iss. 3, Article 4. URL: <http://scholars.wlu.ca/cmh/vol16/iss3/4> (дата звернення 02.11.2020).

⁶³² Security at CFS Carp. URL: https://www.communitystories.ca/v1/pm_v2.php?id=story_line&lg=English&fl=0&ex=839&sl=9359&pos=1 (дата звернення 12.04.2021).

персонал, підлягали ретельному обшуку⁶³³. Крім цього, 13 листопада 1961 р. було проведено навчальну евакуацію за планом «Токсин-Б», яка передбачала дії у сценарії бомбардування Отави. Було передано радіоповідомлення і задіяно сирени попередження протиповітряної оборони. Частина з них не спрацювала; це викликало обурення населення, як свідчать інтерв'ю CBC, так само як проблема сховищ – підвали тільки дорогих будинків могли давати певний захист⁶³⁴. «Більшість густонаселеного Онтаріо, на думку теоретиків, було покрито викидами бомб, [підірваних] у верхній частині штату Нью-Йорк і Мічигану. Західні вітри несли б опади через провінцію», – повідомляла «Toronto Daily Star»⁶³⁵.

Специфічним було ставлення Канади до нуклеаризації поза теренами Північної Америки, передовсім – в Європі. Оттава підтримала план Рапацького, виступаючи прихильником послаблення ядерного протистояння у регіоні. Як зазначала польська сторона, «12 грудня 1957 року товариш Серадзький провів спеціальну розмову з канадським міністром закордонних справ Смітом... Він пильно вислухав наші причини для занепокоєння пропозиціями щодо зберігання ядерної зброї у Західній Німеччині. Сміт підкреслив, що «він» винесе нашу пропозицію на сесію НАТО «і не шкодуватиме зусиль, щоб зменшити різкі тони в політиці НАТО»⁶³⁶. Втім, через два тижні паризька газета «Le Monde» опублікувало інтерв'ю зі Смітом (яке було передруковано канадськими ЗМІ), де той був більш поміркованим: «Пропозиція, висунута Польщею... не є чимось новим, оскільки вона бере певні елементи з пропозиції, яку колись висунув Ентоні Іден. Слід пам'ятати, що польська пропозиція цікавить у першу чергу європейські країни, тому не

---

⁶³³ Warning at Personnel Doors. URL: https://www.communitystories.ca/v1/pm_v2.php?id=record_detail&fl=0&lg=English&ex=839&rd=248057 (дата звернення 12.04.2021).

⁶³⁴ Tocsin B drill practices for nuclear attack URL: <https://www.cbc.ca/archives/entry/cold-war-tocsin-b-this-is-not-an-emergency> (дата звернення 12.04.2021).

⁶³⁵ Chris Bateman. How Canadians learned to start worrying and fear the bomb URL: <https://www.tvos.org/article/how-canadians-learned-to-start-worrying-and-fear-the-bomb> (дата звернення 12.04.2021).

⁶³⁶ 'Canada's Attitude To The Polish Proposal To Establish A Nuclear-Free Zone In Europe' URL: <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/208860> (дата звернення 12.04.2021).

у моїй компетенції є коментування на цьому етапі суті справи, пов'язаної з цією пропозицією. Однак я вважаю, що такі пропозиції не слід відхиляти»⁶³⁷.

У наведених вище словах Сміта ми вбачаємо пріоритетність для Канади північноамериканського контексту проблеми ядерної зброї перед іншими регіонами «холодної війни».

Проте переговорний процес другої половини 1950-х років не призвів до істотних зрушень. Так, в 1958 р. канадські ЗМІ цитували британського прем'єра Макміллана, який сприймав лідерів наддержав як «гірські ланцюги з піками вздовж всієї довжини», які не планували рухатися⁶³⁸. У 1959 р. Хрущов, що вів переговори в Москві при «теплій» погоді, на карикатурі «The Gazette» зображувався як міраж⁶³⁹. В іншій карикатурі того ж видання «басейн мирного співіснування» був зображений як холодний проруб⁶⁴⁰.

Ядерне ж роззброєння, як зазначала «The Gazette», мало вирішити не лише проблему скорочення озброєнь, що була «верхівкою айсбергу», але й питання контролю та інспекції за виготовленням та зберіганням зброї масового ураження – чого хотіла уникнути радянська сторона⁶⁴¹. Така позиція СРСР сприймалася у Канаді як лицемірство, що підкріплювалося в подальшому розбіжностями у висловлюваннях між Ф. Козловим та М. Хрущовим під час їх візитів до США в 1959 р.⁶⁴², а також агресією Китаю в регіоні Тибету в той самий час⁶⁴³. Часто сам Хрущов сприймався канадським суспільством як волюнтаристський політик з приманним йому

⁶³⁷ 'Canada's Attitude To The Polish Proposal To Establish A Nuclear-Free Zone In Europe' URL: <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/208860> (дата звернення 12.04.2021)..

⁶³⁸ The Cold War Range. URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.6255> (дата звернення 12.04.2021).

⁶³⁹ Testing the Temperature. URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/scripts/large.php?Lang=1&accessnumber=M965.199.5029&idImage=216016> (дата звернення 12.04.2021).

⁶⁴⁰ That Abominable Snowman. URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.8770> (дата звернення 12.04.2021).

⁶⁴¹ Melting the Cold War Iceberg URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.8793> (дата звернення 12.04.2021).

⁶⁴² Both Hot and Cold URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/scripts/large.php?Lang=1&accessnumber=M965.199.5121&idImage=213233> (дата звернення 12.04.2021).

⁶⁴³ We Seem to Have Our Seasons Mixed. URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.8778> (дата звернення 12.04.2021).

небажанням слідувати будь-яким правилам та безкомпромісністю, яка серйозно заважала переговорному процесу⁶⁴⁴. Втім, страх перед його неконтрольованими діями був збалансованим. Наприклад, на карикатурі Монреальської «La Presse» епізод зі взуттям М. Хрущова на столі в Генеральній Асамблеї ООН був сприйнятий як емоційний пресинг, на який світ не звертає уваги. Так, генеральний секретар організації У Тан зображувався як споглядаючий за діями радянського лідера у позі та антуражі Будди, зі спокійним поглядом⁶⁴⁵.

Таким чином, канадці розуміли брак доброї волі та відсутність перспектив вирішення проблем, що накопичилися у взаєминах двох протиборчих сторін.

Як стверджує канадська дослідниця Патрісія Мак Мегон, інцидент з У-2 призвів до провалу переговорів про ядерне роззброєння та інші найбільш проблемні питання, зокрема, щодо ситуації навколо Західного Берліну⁶⁴⁶. Як відомо у 1960 р., радянська протиповітряна оборона спромоглася збити американський літак-розвідник над своєю територією та взяти живим його пілота Остіна Гері Пауерса, який зізнався у шпигунстві. Формальною підставою для припинення перемовин став не сам інцидент, а вимога лідера СРСР М. Хрущова до американської сторони принести вибачення та відмова президента США Д. Ейзенхауера зробити це⁶⁴⁷. Як показують візуальні джерела, такі переговори розумілися канадцами як спосіб уникнути

---

⁶⁴⁴ Our Attempt at Refereeing. URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/scripts/large.php?Lang=1&accessnumber=M965.199.8883&idImage=212810> (дата звернення 12.04.2021).

The Juggler. URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/scripts/large.php?Lang=1&accessnumber=M965.199.9387&idImage=210945> (дата звернення 12.04.2021).

⁶⁴⁵ «U Thant - pour te punir je te ferai renaitre en movik» La Presse Montreal Published 1960 URL: <https://www.original-political-cartoon.com/cartoon-gallery/buy/metempsycose-u-thant-pour-te-punir-je-te-ferai-renaitre-en-mouvik/2093/> (дата звернення 02.05.2022).

⁶⁴⁶ McMahon P. I. The politics of Canada's nuclear policy, 1957-1963 : PhD thesis, University of Toronto, 1999. URL: <https://cutt.ly/AcbDqPd> (дата звернення 12.04.2021).

⁶⁴⁷ 1960: East-West summit in tatters after spy plane row URL: http://news.bbc.co.uk/onthisday/hi/dates/stories/may/17/newsid_2512000/2512335.stm (дата звернення 12.04.2021).

повторення жахів Першої та Другої світових воєн⁶⁴⁸ та сприймалися зі сподіванням, що країни не допустять ядерної загрози, характерної для 1950-х рр.⁶⁴⁹ Проте переговорний процес не дав результатів, а навпаки сприяв загостренню взаємин між Москвою і Вашингтоном.

Іншим чинником міжнародної політики Оттави були погані особисті стосунки Джона Кеннеді та Джона Діфенбейкера. Канадський історик Джон Бойко вважає, що такі проблеми були викликані певними рисах характеру канадського прем'єра, а також випадком, коли Діфенбейкер під час візиту Кеннеді до Оттави наполіг, щоб той посадив дерево, що погіршило стан опорно-рухової системи американського президента⁶⁵⁰. Як відомо, американський президент дійсно страждав від травм, отриманих під час Другої світової війни на військовій службі. Реагуючі на початок роботи його адміністрації супроводжувалася побоюваннями сприймався ЗМІ. Широко відомою стала карикатура «The Gazette», на якій уособлення еліти США дядько Сем пересідав з потужного слона (символу республіканців) на слабкого віслиюка (символу демократів), обличчя якого мало риси Кеннеді⁶⁵¹. На переговорах з М. Хрущовим новий президент США зображувався канадською пресою як такий самий гучний конфліктер, як і його візаві⁶⁵². Відповідно, на початку 1960-х рр. взаємини країн Англо-Америки були погіршені особистісним чинником Джона Кеннеді.

Важливою подією міжнародного життя стала Берлінська криза, коли Східний блок упродовж квітня – жовтня 1961 року здійснював тиск на Західний Берлін, а згодом закриття пересування між частинами міста,

⁶⁴⁸ Remember Them-By Not Letting It Happen Again. URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.1194> (дата звернення 12.04.2021).

⁶⁴⁹ Paris Styles-1960. URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.3883> (дата звернення 12.04.2021).

Another Try at Melting the Abominable snowman. URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/scripts/large.php?Lang=1&accessnumber=M965.199.2391&idImage=230856> (дата звернення 12.04.2021).

⁶⁵⁰ Boyko J. Cold Fire: Kennedy's Northern Front. Knopf Canada, 2016. 384 p.

⁶⁵¹ Changing Mounts in the Middle of the Frozen Stream URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.8847> (дата звернення 12.04.2021).

⁶⁵² How About Two Minutes Silence Before Not After the Next War. URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.9023> (дата звернення 12.04.2021).

збудувавши Берлінську стіну. Криза навколо Берліну тривала з 1958 р., починаючи з першого ультиматуму М. Хрущова до 1962 р., коли після Кубинської кризи гострота протистояння дещо спала. Проте найбільш активна її фаза відбувалася у 1961 р. Слід сказати, що Західний Берлін був точкою протиріч та і до кризи, як ми демонстрували у попередньому розділі, перебував у фокусі уваги – передовсім через постійні втечі «східних» німців на захід, які стали однією з головних причин примусового розмежування. Як показувало в програмі в 1958 р. канадське телебачення, «кожен, хто перетинає межу між Східним та Західним Берліном, є потенційним втікачем»⁶⁵³.

Криза супроводжувалася нарощуванням військових контингентів США у Європі. Особливу актуальність для канадців вона набувала через загрозу застосування ядерної зброї та розташування канадських контингентів у ФРН. Журнал «Maclean's» у вересні 1961 р. показував, що «навколо Форт-Йорк – бази першого батальйону the Canadian Guards... не було ажіотажу. Підполковник Білл Мюлхері запевнив, що ніхто не схвилюваний. «Ми тут професіонали, – зазначив він. – Ми знаємо, чому ми тут, і готові»⁶⁵⁴. При цьому канадський уряд усвідомлював, наскільки проблемною була ситуація. Як свідчать записи Ж. Леже, канадського представника у НАТО, обмін ядерними ударами розглядався як дуже вірогідний⁶⁵⁵. Це розуміли і ЗМІ, які часто публікували зображення Кеннеді та Хрущова, котрі погрожували один одному ракетами або червоними кнопками⁶⁵⁶.

У зазначений час у канадському дискурсі постала проблема єдності альянсу – Леже висловлював занепокоєння позицією Франції та

---

⁶⁵³ Escape from East Berlin URL: <https://www.cbc.ca/archives/entry/escape-from-east-berlin> (дата звернення 12.04.2021).

⁶⁵⁴ The cold war is still cool for Canada's NATO force URL: <https://archive.macleans.ca/article/1961/9/23/the-cold-war-is-still-cool-for-canadas-nato-force> (дата звернення 12.04.2021).

⁶⁵⁵ NATO Paris to External Affairs, "Berlin-Contingency Planning," 29 Sept. 1961, Library and Archives Canada (LAC), RG 25, vol. 6080, file no. 50341-A-1-40, part 1. URL: <https://exhibits.library.utoronto.ca/exhibits/show/canada-and-the-second-berlin-c/29-september-1961-nato-paris> (дата звернення 12.04.2021).

⁶⁵⁶ Two on a Match URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.3683> (дата звернення 12.04.2021).

наголошував, що це може призвести до суттєвої дезорганізації зусиль та покаже певну роздільність Заходу⁶⁵⁷. Висловлюючись з цього приводу, канадський історик Д. Макфарлейн писав, що для Канади активна діяльність під час кризи стала ще однією можливістю посилити власний вплив та значимість на міжнародній арені⁶⁵⁸. Його колега Тімоті Сейл не погоджувався з такою позицією, зазначаючи, що Макфарлейн «не може навести конкретних прикладів лідерства Канади у конкретних ініціативах». З точки зору цього автора неможливою була ідея передачі міста під управління Організації Об'єднаних Націй⁶⁵⁹.

Під час Берлінської кризи велике значення мала передовсім демонстрація готовності країн НАТО, в тому числі Канади, до залучення військового контингенту. Радянська сторона зазнала моральної поразки через втрату іміджу. Саме їй знадобилася стіна, що демонструвала визнання тактичного програшу. Захід, крім готовності підтримувати певний військовий паритет в Європі, опинився більш привабливим.

Населення Канади також слідкувало за подіями. «The Windsor Star» демонструвала процес зростання стіни кожного дня та розділ сімей, що опинилися по різні боки протиборчих таборів⁶⁶⁰. Так, СВС (Канадська телерадіокомпанія) присвятила цим подіям низку сюжетів у програмі новин: демонструвався розпач населення міста (як його західної частини, так і тих, хто залишився на Сході) та їх невпевненість у тому, які події будуть слідувати за встановленням стіни. Наприклад, на суд глядачеві було представлено інтерв'ю з молодою німецькою дівчиною, яка «прокидалася

---

⁶⁵⁷ NATO Paris to External Affairs, "Dec Ministerial Mtg: Germany and Berlin," 4 Dec. 1961, LAC, RG 25, vol. 6080, file no. 50341-A-2-40, part 1. URL: <https://exhibits.library.utoronto.ca/exhibits/show/canada-and-the-second-berlin-c/4-december-1961--nato-paris> (дата звернення 12.04.2021).

⁶⁵⁸ Macfarlane, Daniel. *Courting War over a Rubber Stamp: Canada and the 1961 Berlin Wall Crisis.* // *International Journal.* 2008. Vol. 63. No. 3. P. 751–768.

⁶⁵⁹ Sayle, T. A. *Canada, NATO, and the Berlin Crisis, 1961–1962: 'Slow-Boil' or 'Pressure Cooker'?* // *International Journal.* 2013. Vol. 68. No. 2. P. 255–268.

⁶⁶⁰ *Reds Raise Berlin Wall.* URL: <https://www.newspapers.com/clip/34868105/article-describing-the-separation-of/> (дата звернення 12.04.2021).

вночі від кошмару, що росіяни оточили її дім»⁶⁶¹. Інша така радіопередача CBC 1962 року докладно описувала спроби перетнути стіну в її перший рік та загибель 61 особи. Репортер зазначав, що радянська сторона спеціально залишала людей помирати від поранень, щоб спровокувати військових західних КПП до дій⁶⁶².

Таким чином, ЗМІ демонстрували емоційну та важку картину, проте і вони і політичні кола, не могли навіть подумати, яким у реаліях міг би бути шлях до розв'язання проблеми. З нашої точки зору, Берлінське питання було не вирішуваним у той конкретний проміжок часу. Надто великими були б втрати престижу сторони, яка б поступилася, і надто серйозною була небезпека прямої силової конфронтації між Заходом та Сходом.

Друга половина 1950-х – початок 1960-х рр., попри політичні зміни у Східному блоці, позначилися зростанням міжнародної напруги та інтенсифікацією протистояння. Не зважаючи на риторику уряду СРСР, канадське суспільство усвідомлювало, що «холодна війна» практично не стає «теплішою». Більше того, у світі продовжували виникати нові вогнища протистояння. Ставлення канадського суспільства до СРСР було значною мірою визначено конкретними фактами протистояння. Поряд із цим Канада стає більш активним гравцем на міжнародній арені і виступає не тільки як частина Заходу, але й як самостійна сила у врегулюванні конфліктів. У своєму ставленні до іншої наддержави – США, вона дотримувалася певної дистанції, попри поглиблення співробітництва між Оттавою і Вашингтоном. Особливо проблемною сферою у двосторонніх взаєминах стало питання щодо захисту території Канади від ядерних озброєнь та розміщення на ній американських атомних пристроїв.

Громадяни Канади значну увагу приділяли проблемам цивільного захисту. Це супроводжувалося жвавою інформаційною кампанією. Водночас країна намагалася дещо дистанціюватися від проблем «холодній війні», що

---

⁶⁶¹ Berlin Wall cuts city in half. URL: <https://www.cbc.ca/archives/entry/berlin-wall-cuts-city-in-half> (дата звернення 12.04.2021).

⁶⁶² Dying to escape URL: <https://www.cbc.ca/archives/entry/dying-to-escape> (дата звернення 12.04.2021).

виражалось у не сприйнятті офіційною Отавою і населенням інтервенціоністської політики. Виключенням у цьому плані були акції ООН, які сприймалися суспільством як миротворчі ініціативи.

3.2. «Другий світ»: комунізм та зміна ставлення до нього в канадському суспільному дискурсі

«Всюди є свідчення безперервних підпільних, подібних до раку рухів комунізму... Тільки вічна пильність може захистити нас від комунізму та його проникнення в наш спосіб життя»⁶⁶³

– Реклама компанії «Canadair», 1955

Друга половина 1950-х років принесла зміни у комуністичний табір. Їх підґрунтям стала смерть Й. Сталіна та зміна радянського керівництва. Слідом за цим відбувся зсув ідеологічного забарвлення радянського тоталітаризму. Практично головною подією у цьому контексті став XX з'їзд КПРС, який розколов комуністичний рух Канади на тих, хто прийняв ідейну ревізію, тих, хто залишився на старих позиціях і розчарованих своєю попередньою діяльністю. Так чи інакше, новий період позначився послабленням комуністичної діяльності в країні. Нового удару по репутації СРСР та пов'язаних з ним організацій завдало придушення Угорської революції 1956 р. У той самий час, коли радянське керівництво формально зрікалося «крайнощів» сталінської моделі, воно одночасно продемонструвало, що її демонтаж є дуже обмеженим та не буде проводитися знизу – тільки зверху. Таким чином, в світовому і канадському комуністичному русі можна спостерігати розчарування соціал-демократів реформістів політикою СРСР.

Ці події вплинули на зниження оцінки канадцями рівня потенційної загрози від комуністів. Скорочення обсягів роботи через організаційні розколи, публічні каяття та інші ознаки послаблення зміщували фокус уваги. Так, канадський історик Френк Кларк стверджує, що саме XX з'їзд КПРС та його ідеологічні наслідки призвели до зсуву сприйняття «комуністичної загрози» – її характер в очах канадців змінився: від внутрішньої небезпеки з

---

⁶⁶³ CBC – Cold War Canada. URL: <https://www.cbc.ca/history/SECTIONSE1EP15CH1LE.html> (дата звернення 12.04.2021).

боку комуністичних активістів відбувся поворот до ядерної загрози від СРСР⁶⁶⁴. Цьому сприяло зростання небезпеки ядерної війни, описані в попередньому параграфі.

Канадський комуніст Джон Бойд зазначив у своїх мемуарах: «Говорячи про 1956 рік, я часто запитую себе, чому я не залишив партію під час розколу. Я, звичайно, відчував себе близьким до цього в той час. Я погоджувався з більшістю з критики, висловленої Маклеодом, Сальсбергом, Пеннер, Біндер та Едною Райерсон, і, особливо, Джоном Стюартом, яким⁶⁶⁵ я дуже захоплювався і шанував. Я був на їхньому боці в суперечках... з ними ідеологічно, але мені було важко залишити Партію. Це було б емоційно важким для мене. Вся моя родина, включаючи її частину з боку моєї дружини, були відданими комуністами, особливо мій батько, [який] був затятим комуністом все своє життя. Від мене б відмовилася моя родина та близькі друзі і я став би парією серед них»⁶⁶⁶. Далі Д. Бойд зазначав, що навіть для тих, хто залишився, драматичні події ХХ з'їзду та Угорської революції призвели до змін: «Після 1956 року моє ставлення до партії значно змінилося. Я став набагато критичнішим щодо її політики в дискусіях. Я багато чого ставив під сумнів»⁶⁶⁷.

Своє значення мала й повільна реакція керівництва канадської компартії. Зауважимо, що це було пов'язано з обмеженим інформуванням про зміст промови в країнах Заходу (в тому числі і у лавах компартій) – повний текст промови був опублікований у червні. З іншого боку, лейтмотив був відомий задовго до того. У першотравневій промові лідер канадських комуністів Тім Бак (який тоді щойно повернувся з Москви) розкритикував «шокуючі речі», такі, як гоніння на єврейську інтелігенцію або депортацію

---

⁶⁶⁴ Clarke F. K. The Impact of Cold War Events on Curriculum and Policies, and the Protection of Children in Postwar Ontario Education, 1948-1963. 2020. P. 142. URL: https://yorkspace.library.yorku.ca/xmlui/bitstream/handle/10315/37871/Clarke_Frank_K_2020_PhD.pdf?sequence=2&isAllowed=y (дата звернення 12.04.2021).

⁶⁶⁵ Тут перелічені канадські комуністи, що критикували керівництво партії в цей період.

⁶⁶⁶ John Boyd, A Noble Cause Betrayed ... but Hope Lives On: Pages from a Political Life, Research Report. №. 64 (Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies, 1999). P. 21.

⁶⁶⁷ Ibid.

окремих народів СРСР. Проте вже 23 травня в іншій промові Бак називав Сталіна таким, що зробив «великий та позитивний внесок в соціалізм»⁶⁶⁸. Отже, це показує нам, наскільки потужною була ідеологічна криза в партії, причиною якої стало некритичне ставлення її членів до Радянського Союзу та робота на розбудову його позитивного іміджу. Коли образ сталінського СРСР дав тріщину, то реконструювати і створити новий стало надскладним завданням і поставило членів LPP перед вибором. Вони мали або продовжити діяти у руслі прорадянських засад (і підтримувати поетапний демонтаж сталінізму в ідеології), або від них відмовитися. Зауважимо, що будь-який вихід з ситуації потребував для канадських комуністів істотних світоглядних змін. Цікаво також, що XX з'їзд та політика десталінізації фундаментально не змінили оцінок СРСР канадськими троцькістами. Так, їх газета «Робітничий авангард» вже в березні 1956 р. зазначала, що «правляча каста» зберегла владу, а «новий режим залишився вірним Сталіну... навіть критикуючи його методи та традицію»⁶⁶⁹.

Іншого удару по репутації партії завдала позиція її члена єврейського походження Джо Сальсберга, який під час своїх візитів до СРСР у другій половині 1950-х рр. сформував негативне ставлення до Радянського Союзу. Ставлення Д. Сальсберга зумовили антисемітські заходи СРСР – ідеологічні кампанії пізньосталінських років, закриття єврейських культурних установ та обмеження на еміграцію до Ізраїлю. В 1957 р. це увінчалось його виходом з LPP. Більше того, партію полишило ще троє визначних комуністів. Це були Стюарт Сміт та Гарі Біндер – координатори LPP у Онтаріо та Квебеку відповідно. Третім був Сем Ліпшиц, секретар Єврейського національного комітету в партії – всі були її багаторічними членами (від 18 до 30 років). Вони випустили колективну відозву, у якій не зріклися ідеалів комунізму, але заявили, що не будуть підтримувати політику, яка спрямована «проти

---

⁶⁶⁸ The Worker's Vanguard June 1956 Vol. 1 No. 7 Page 1 URL: <https://www.marxists.org/archive/dowson/1956/56-06-01a.html> (дата звернення 03.04.2022).

⁶⁶⁹ The Worker's Vanguard. March 1956, Vol. 1, No. 4 Page 1 URL: <https://www.marxists.org/archive/dowson/1956/56-03-01.html> (дата звернення 03.04.2022).

інтересів робітничого класу цієї країни». Ними були піддані критиці «сталіністські дії у Польщі та Угорщині» та антисемітська політика і практики в СРСР, а керівництво LPP було звинувачено в тому, що їм «бракує незалежного мислення»⁶⁷⁰. Як можна побачити, такий ідейний розкол був природнім. Ступивши на шлях виправдання політики Москви, верхівка партії втратила тих, хто керувався ідеологією, а не інтересами радянської номенклатури.

Незважаючи на все це, керівництво партії на чолі з Тімом Баком продовжувало прорадянський курс, навіть попри чисельні втрати своїх прибічників. Статті відомих комуністичних активістів Джеймса Ендікота⁶⁷¹ та Дайсона Картера стали джерелом канадської антидержавної та антикапіталістичної пропаганди. Щоправда, її рупором були переважно не канадські, а східноєвропейські та радянські видання, які на території країни не виходили⁶⁷². Отже, ці активісти маргіналізувалися у канадському дискурсі. Вони стали більш потрібними для комуністичних режимів, які використовували їх як легітимацію глобальності проекту комуністичного світу. 1959 року Лейбор-Прогресивна партія повернула стару назву «Комуністична партія Канади», що демонструвало дедалі більше дистанціювання від соціалістів-реформістів. Це також ще сильніше пов'язало її дискурсивно з радянським блоком та ознаменувало відмову від більш конформної щодо Канади та її політику назви.

Наприкінці 1950-х рр. партія повернулася до суспільного життя на новому рівні. У 1959 р. вона збільшила чисельність своїх членів більше ніж у два рази, організувала Марксистський навчальний центр, реорганізувала свою молодіжну секцію та відродила франкомовну газету. Канадський

---

⁶⁷⁰ Workers Vanguard June 1957 Vol. II No. 6 URL: https://www.marxists.org/archive/dowson/1957/06_01-2.html (дата звернення 03.04.2022).

⁶⁷¹ Формально Ендікот не був комуністом, проте ідеологічно він належав до тієї самої частини політичного спектру та характеризувався головою КПК Т. Баком як «partisan» – «співчуваючий». Причиною такої ситуації стали його християнські погляди, що суперечили окремим партійним засадам.

⁶⁷² Black J. L. The Stalinist Image of Canada the Cominform and Soviet Press, 1947-1955 // Labour/Le Travail. 1988. Т. 21. Р. 153-171.

журнал «Maclean's» у 1961 р. називав керівництво партії «жорсткі, доктринальні, ті, що вижили»⁶⁷³.

Зростали також і масштаби пропаганди старого зразку, що, судячи з обсягів, фінансувалася з Москви. Як зазначав в 1960 р. Генеральний прокурор Канади, «"Заява" Комуністичної партії містить звичайну пропаганду з вимогою нейтралітету, роззброєння, миру та націоналізації промисловості, що належить США, Канаді та канадській торгівлі на світовому рівні була прийнята на засіданні Національного комітету в Торонто... «Канадіан триб'юн» оголосив, що чверть мільйона примірників цієї заяви буде розповсюджено в Канаді. Незважаючи на те, що комуністична преса у Канаді зазнала серйозних втрат за останні роки і, згідно з наявною інформацією, ледве здатна продовжувати [своє функціонування], здається, що достатньо коштів є завжди доступно для розповсюдження пропаганди, навіть у таких великих масштабах»⁶⁷⁴. Як ми бачимо, органи правопорядку висловлювали сумніви щодо походження матеріальної бази функціонування партії – натякаючи на радянську допомогу. Проте, крім цього, важливу роль зіграла енергійність партійних організаторів. Таким прикладом був канадський історик-марксист Стенлі Райерсон, який у 1959 р. взяв на себе відповідальність за видання «World Marxist Review» і став головою Центру марксистських досліджень у Торонто, був редактором «Марксистського кварталнику» упродовж 1961–1969 рр.⁶⁷⁵ і у такий спосіб підтримувався вплив на ліву інтелектуальну спільноту.

Безсумнівно, серйозно позначилася на лівому русі країни Вінніпегська декларація 1956 р. про принципи Кооперативної Федерації Співдружності, яка зумовила серйозний поворот чільної партії канадської соціал-демократії вправо та її відхід від антикапіталістичної риторики. Попередній програмний

---

⁶⁷³ The Slow Comeback of Canada's Communists. URL: <https://archive.macleans.ca/article/1961/7/29/the-slow-comeback-of-canadas-communists> (дата звернення 12.04.2021).

⁶⁷⁴ Secret Memo from E. Davie Fulton to John Diefenbaker. 1960. URL: https://diefenbaker.usask.ca/documents/online-exhibits/canadas-role-during-the-cuban-missile-crisis/fulton_to_dief_secret.pdf (дата звернення 12.04.2021).

⁶⁷⁵ Kealey G. S. Stanley Brehaut Ryerson: Marxist Historian // Studies in Political Economy, 1982. Т. 9, № 1. pp. 133-171.

документ – Регінський маніфест 1933 р., був спрямований на кардинальні перетворення соціально-економічного ладу країни – так, документ стверджував: «Ми ставимо завдання замінити теперішню капіталістичну систему з притаманною їй несправедливістю та нелюдськістю соціальним устроєм, при якому будуть ліквідовані панування та експлуатація одного класу іншим, а економічне планування замінить нерегульоване приватне підприємництво та конкуренцію»⁶⁷⁶.

Нова програма серйозно змінила риторику. Хоча у 1956 р. партія стверджувала, що «Канада досі не позбавлена нерівності», відмічалось водночас, що «Канада є кращим місцем, ніж за життя попереднього покоління завдяки поклику до справедливості, який пролунав у Маніфесті Регіна, та зусиллям відданих членів та прихильників ССФ»⁶⁷⁷. Також під впливом «холодної війни» змінилася риторика стосовно зовнішньої політики. Програма 1933 р. мала не тільки пацифістське, але й антикапіталістичне спрямування: «Канада має відмовитись від втручання у будь-які інші війни, покликані зробити світ безпечним для капіталізму». Ліга ж Націй називалася «Ліга капіталістичних великих держав»⁶⁷⁸. Новий документ суттєво коригував позицію – «жодне завдання не є більш нагальним, аніж... вироблення міжнародної політики, яка витіснить із землі гнітючий страх у кожній частині світу»⁶⁷⁹. Надалі чітко вказувалося, що у тексті йшлося про комунізм, який у якості «нової тоталітарної практики» автори прирівнюють до «старого імперіалізму». Слід зауважити, що пацифізм у програмних засадах істотно втратив позиції, й у цілому ставлення до зовнішньої політики країни суттєво змінилося. Уряд звинувачувався лише у тому, що «занадто багато покладався на витрати на оборону, щоб попередити загрозу

---

⁶⁷⁶ The Regina Manifesto (1933) Co-operative Commonwealth Federation Programme. URL: <https://www.socialisthistory.ca/Docs/CCF/ReginaManifesto.htm> (дата звернення 12.04.2021).

⁶⁷⁷ Co-operative Commonwealth Federation/ Parti Social Democratique du Canada Winnipeg Declaration Of Principles. 1956. URL: <https://www.socialisthistory.ca/Docs/CCF/Winnipeg.htm> (дата звернення 12.04.2021).

⁶⁷⁸ The Regina Manifesto. Co-operative Commonwealth Federation Programme. 1933. URL: <https://www.socialisthistory.ca/Docs/CCF/ReginaManifesto.htm> (дата звернення 12.04.2021).

⁶⁷⁹ Co-operative Commonwealth Federation/ Parti Social Democratique du Canada Winnipeg Declaration Of Principles. 1956. URL: <https://www.socialisthistory.ca/Docs/CCF/Winnipeg.htm> (дата звернення 12.04.2021).

комуністичної експансії. Однією з нагальних потреб для побудови мирного світу та розширення впливу та сили демократії є щедра підтримка міжнародних агентств у наданні великомасштабної допомоги слаборозвиненим країнам»⁶⁸⁰. Характерно, що позиція щодо участі у НАТО та витрат на оборону взагалі була відсутня, не зважаючи на те, що партія виступала за ядерне роззброєння під егідою ООН, курс на скорочення збройних сил за тих умов був навряд чи можливий, і канадські ліві в особі ССФ це розуміли. Так само відсутньою була критика політичної системи країни. Більше того, вона звеличувалася. З нашої точки зору, це ілюструє слабкість канадських лівих у цілому. Станом на кінець 1950-х років вони були не готові запропонувати чіткі альтернативи політиці інших партій. Подальша консолідація соціал-демократичного та робітничого руху демонструвала не посилення, а слабкість на «домашньому фронті» «холодної війни». При цьому канадський політикум навіть без істотної участі поміркованих лівих під тиском соціально-економічних проблем відповідав на виклики часу.

Подальше дистанціювання від комуністів було притаманне і для тред-юніонів. Як зазначає Джоан Сангстер, характерним для середини 1950-х рр. було продовження переслідування комуністичних активістів профспілкового руху та їх витіснення з тред-юніонів. Посиленню тиску на комуністичних активістів сприяло і злиття двох потужних профспілкових об'єднань країни – TLC (Trades and Labour Congress of Canada) та CCL (Canadian Congress of Labour), у Канадський трудовий конгрес (Canadian Labour Congress, CLC). Для керованих комуністами об'єднань, що опинялися за бортом CLC, це зумовлювало їх подальшу маргіналізацію. З іншого боку схвалене керівництвом компартії злиттям з Конгресом не забезпечувало інфільтрацію⁶⁸¹. Характерною рисою таких кейсів було те, що комуністам

---

⁶⁸⁰ Co-operative Commonwealth Federation/ Parti Social Democratique du Canada Winnipeg Declaration Of Principles. 1956. URL: <https://www.socialisthistory.ca/Docs/CCF/Winnipeg.htm> (дата звернення 12.04.2021).

⁶⁸¹ Sangster J. Canada's Cold War in Fur // Left History: An Interdisciplinary Journal of Historical Inquiry and Debate. 2008. T. 13. №. 2. P. 11-13.

доводилося діяти не тільки з урахуванням специфічних обставин боротьби всередині робітничого руху, а й з партійними директивами, які вони виправдовували: «Вклавши своє життя у партію, вони навряд чи хотіли розглядати той факт, що побудована ними профспілка жертвувалася задля злиття сумнівної вартості»⁶⁸². Одночасно 1956 став роком XX з'їзду КПРС, що призвів до виходу багатьох профспілкових активістів з лав компартії та розриву з минулою діяльністю. CLC утворила Комітет політичної освіти, який «ініціював дискусії з вільними профспілками, фермерськими організаціями, кооперативним рухом, CCF та іншими політичними партіями, виключаючи ті, що контролювалися фашистами або комуністами»⁶⁸³. У такий спосіб небажані особи не лише позбавлялися членства у відповідних організаціях, а й відсторонювалися від робітничого руху.

Внутрішні конфлікти призводили до послаблення тред-юніонів. Навіть після вигнання комуністів тривали суперечки між прибічниками і противниками очищення лав. Зауважимо, що позиція перших, як демонструє ситуація з канадським відділенням Міжнародної співдружності електриків обґрунтовувалася небезпекою встановлення контролю комуністів над профспілками, як це відбулося у Східній Європі⁶⁸⁴.

1961 року Об'єднання профспілок Канади спільно з Кооперативною Федерацією співдружності (CCF) створили Нову демократичну партію, що стала альтернативою комуністичним об'єднанням. Проте ця організація не отримала широкої підтримки суспільства і користувалася відносною популярністю лише на Заході країни (Альберті, Британській Колумбії, Саскачевані та Манітобі)⁶⁸⁵. Їй не вдалося посунути лібералів або

---

⁶⁸² Sangster J. Canada's Cold War in Fur // *Left History: An Interdisciplinary Journal of Historical Inquiry and Debate*, 2008. Т. 13. №. 2. Р. 11-13.

⁶⁸³ Carle J. J. Analysis of membership education : a study of the CCF Party in B.C., 1933-1961. Masters thesis, University of British Columbia; 1982. URL: <https://open.library.ubc.ca/cIRcle/collections/ubctheses/831/items/1.0055828> (дата звернення 12.04.2021).

⁶⁸⁴ McDonald I. Class conflict and political factionalism: a history of Local 213 of the International Brotherhood of Electrical Workers, 1901-1961. Doctoral dissertation, Theses (Dept. of History) Simon Fraser University, 1986. P. 10.

⁶⁸⁵ Penner M. Hegemony secured: Social Credit and the crippling of the Alberta left, 1935-1971. 2017. P. 54. URL:

консерваторів з повідних позицій. Причина полягала в тому, що питання, які підіймали популярність лівих в першій половині ХХ століття, були вирішені в процесі кейнсіанських перетворень канадських урядів попередніх десятиліть. Як зазначає Нельсон Вайсмен, станом на 1960-ті роки соціал-демократам було складно відрізнити себе від лібералів «welfare state» федеральної партії Лестера Пірсона та П'єра Трюдо, а також від провінційних консерваторів – «червоних торі», таких, як Дафф Роблін та Джордж Джонсон⁶⁸⁶. Як зазначає історик Майкл Классенс, НДП відносно ССФ була центристською партією⁶⁸⁷. Лідер канадських троцькістів Росс Доусон з цього приводу зазначав, що «Регінський маніфест постійно викликав збентеження лідерів партії... Незалежно від їхніх дій, фанатики, такі, як депутати від Соціального кредиту, продовжували нагадувати їм про соціалістичну програму»⁶⁸⁸.

У першій своїй партійній програмі в 1962 р. НДП наполягала на необхідності виходу Канади з НОРАД, мотивуючи це тим, що угода була спрямована на попередження атаки з застосуванням стратегічних бомбардувальників, а з розвитком ракетних озброєнь таке спільне командування втратило сенс⁶⁸⁹. Партія не ратувала за вихід із НАТО, але вважала, що уряд Канади має просувати ідею демілітаризації Центральної Європи та у подальшому посприяти розпуску НАТО та ОВД. У програмі підкреслювалося, що Канада не може залишатися нейтральною «у боротьбі між демократією та тоталітаризмом»⁶⁹⁰. Своєрідною була позиція партії щодо

<https://opus.uleth.ca/bitstream/handle/10133/4929/Penner%20hegemony%20secured.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення 12.04.2021).

⁶⁸⁶ Wiseman N. The NDP: Manitoba's Natural Governing Party? //Manitoba Politics and Government into the 21st Century? Conference, 2008. p. 8-9.

⁶⁸⁷ Classens M. The communicative ecology of social democracy: The case of the CCF/NDP. Electronic Theses and Dissertations, 2008. 162 p.

⁶⁸⁸ Workers Vanguard September 1956. URL: http://www.socialisthistory.ca/Docs/CCF-NDP/What_Next-56.htm (дата звернення 03.04.2022).

⁶⁸⁹ Draft Program: The New Party. URL: https://www.poltext.org/sites/poltext.org/files/plateformesV2/Canada/CAN_PL_1962_NDP.pdf (дата звернення 12.04.2021).

⁶⁹⁰ Draft Program: The New Party. URL: https://www.poltext.org/sites/poltext.org/files/plateformesV2/Canada/CAN_PL_1962_NDP.pdf (дата звернення 12.04.2021).

Китайської Народної Республіки. Політична сила обіцяла визнати її, адже спроба ізоляції цієї держави збільшувала міжнародні протиріччя. Програма чітко підкреслювала, що визнання КНР «не означало б підтримку політичної системи Китаю»⁶⁹¹. Так само планувалося підтримувати вступ КНР до ООН, адже «Об'єднані Нації не можуть бути справді ефективними тоді, як одній з найпотужніших держав світу відмовлено у членстві»⁶⁹².

Таким чином, хоча перший основний документ НДП мав чітку антикомуністичну спрямованість у питаннях зовнішньої політики, він все одно був відмінним від програм консерваторів та лібералів своєю антимілітарною спрямованістю та націленістю на вирішення міжнародних проблем шляхом застосування механізмів ООН. В 1963 р. була прийнята друга передвиборча програма, в якій до вищезазначеного було додано намір сприяти зупинці війни у В'єтнамі та надавати матеріальну допомогу у відбудові країни після цього, адже «справжнім ворогом миру... є не змови, а людські страждання»⁶⁹³; в цьому НДП наслідувала програми своєї попередниці – ССФ.

Варто відмітити і спробу чергового ентризму до НДП з боку троцькістів. Ще в 1960 р. їх лідер Росс Доусон «безумовно підтримав» перспективне створення нової партії. Надалі він закликав вступити туди «всі профспілки, незалежно від того, чи належать вони до профспілки CLC чи незалежної профспілки – усі соціалісти, незалежно від їхніх тенденцій – усі противники підготовки до ядерної війни»⁶⁹⁴. Невдовзі для проникнення до її лав було створено Лігу для соціалістичної дії. Проте троцькісти недовго протрималися в НДП. Вже в 1963 р. всіх, хто був афілійований з Лігою, було виключено з

---

⁶⁹¹ Draft Program: The New Party. URL: https://www.poltext.org/sites/poltext.org/files/plateformesV2/Canada/CAN_PL_1962_NDP.pdf (дата звернення 12.04.2021).

⁶⁹² Ibidem.

⁶⁹³ New Democratic Party Program. URL: https://www.poltext.org/sites/poltext.org/files/plateformesV2/Canada/CAN_PL_1963_NDP_en.pdf (дата звернення 12.04.2021).

⁶⁹⁴ Join and Build the New Party (1961) Workers Vanguard, Mid-July 1961 URL: <http://www.socialisthistory.ca/Docs/CCF-NDP/Join%20New%20Party.htm> (дата звернення 03.04.2022).

партії⁶⁹⁵. Ідеологічно вони дуже складно корелювали з центристами або лівоцентристами, які склали в НДП більшість. Попри низку ідейних збігів, революційні соціалісти не сходилися у методах та кінцевих цілях з соціалістами реформаторськими. Проте для нас є важливим їх збіг у антимілітарній спрямованості, адже це ілюструє поступовий підйом таких настроїв в країні, що продовжиться і в 1960-х рр.

Іншою організацією, що дедалі розпорошувала електоральний потенціал лівих сил в другій половині 1950-х – на початку 1960-х , була партія Соціального Кредиту як орієнтована на широку розбудову welfare state – з акцентом на розбудову системи охорони здоров'я. Згідно з програмою Федеральної партії на виборах 1957 р., «політична сила виступала за соціальні реформи, але проти соціалізму»⁶⁹⁶. Метою цих соціальних реформ було не тільки розбудувати у певних напрямках welfare state, а й розбудова перспективної бази комуністичних або соціалістичних рухів та партій. «Соціальний Кредит встановить християнську демократію... це свобода настільки переконлива, що канадці, живучи в [умовах соціального] захисту, доведуть перевагу свого способу життя перед комунізмом – або будь-яким іншим "ізмом"»⁶⁹⁷. Таким чином, у загальному політичному спектрі країни соціал-кредитисти були політичною силою, чисєю ідейною базою був не марксизм, а ліберальні та християнські цінності.

Існували й інші прояви та виразники антикомунізму. Наприклад, в 1955 р. було випущено у громадський перегляд фільм «Frontlines of Freedom»⁶⁹⁸. Хоча його було знято службами цивільного захисту США та Канади, його головною метою була пропаганда. Так, експансія впливу комуністичного

---

⁶⁹⁵ Alexander R. J. International Trotskyism, 1929-1985: a documented analysis of the movement. Duke University Press, 1991. P. 150.

⁶⁹⁶ Make Canada a better nation. URL: https://www.poltext.org/sites/poltext.org/files/plateformesV2/Canada/CAN_PL_1957_SC_en.pdf (дата звернення 12.04.2021).

⁶⁹⁷ Make Canada a better nation. URL: https://www.poltext.org/sites/poltext.org/files/plateformesV2/Canada/CAN_PL_1957_SC_en.pdf (дата звернення 12.04.2021).

⁶⁹⁸ Frontlines of Freedom URL: <https://www.youtube.com/watch?v=C6kjTEbg50w> (дата звернення 03.02.2022).

табору порівнювалася з індіанським фронтиром XVIII–XIX століть, аби створити у глядача відчуття постійної небезпеки. Зазначалася також потужність шпигунської мережі СРСР, що зображувалася у вигляді павутини як негативного символу, та необхідність об'єднання перед обличчям загрози.

Іншим проявом боротьби на «домашньому фронті» «холодної війни» стало самогубство в 1957 р. канадського посла у Єгипті Егертона Герберта Нормана, якого у 1951–1957 рр. підозрювали в комуністичних поглядах та прорадянській позиції на основі свідчень, отриманих США під час допитів лівих симпатиків. У 1957 р. він казав дружині: «Вони підняли ту саму стару брехню 1951 року. Чому я повинен це ще раз пережити?»⁶⁹⁹, а другу казав: «Я став тягарем для власного уряду...»⁷⁰⁰. На сьогодні немає переконливих свідчень того, що Норман був радянським шпигуном або діяв на користь СРСР, проте не викликає сумнівів, що подібні звинувачення відіграли значну роль у скоєнні самогубства. За визначенням депутата Палати громад Канади від Нової Демократичної партії Аластера Стюарта це було «вбивство за допомогою наклепу»⁷⁰¹. З цим погоджувалася низка канадських видань у тому числі і «Le Devoir», яка називала дипломата «жертвою полювання на відьом»⁷⁰². Відповідно, ми можемо побачити, що суспільна реакція у значній мірі залежала не від поглядів або підозр, висловлених США, а від певного ставлення до людини та істотних доказів здійснення певних протиправних дій.

Нарешті, потужний відбиток антикомуністичні настрої накладали на освіту. Слід зауважити, що провідну роль тут відіграли виборні шкільні комітети, в які комуністи за результатами голосування проходили нечасто. У

---

⁶⁹⁹ What kind of man was Herbert Norman? Sidney Katz, September 28 1957 URL: <https://archive.macleans.ca/article/1957/9/28/what-kind-of-man-was-herbert-norman> (дата звернення 12.04.2021).

⁷⁰⁰ Ibidem.

⁷⁰¹ The Globe and Mail, April 5, 1957. URL: <https://artkilgour.files.wordpress.com/2013/10/globe.jpg> (дата звернення 12.04.2021).

⁷⁰² L'ambassadeur Norman se suicide. URL: <https://www.canadianmysteries.ca/sites/norman/images/view.php?id=6014&lang=en&size=3> (дата звернення 12.04.2021).

1958 р. був обраний лише один комуніст, а в 1960 р. – 2 (обидва в північному окрузі міста Вінніпег, де була потужна підтримка партії)⁷⁰³.

Відповідно, з наростанням напруги під час «холодної війни» винуватцями у внутрішньому середовищі виглядали члени Компартії Канади або їх близькі. Так, мали місце численні випадки психологічного тиску на здобувачів освіти, що були пов'язані з комуністичною партією або поширювали її ідеї та символіку. Такі люди позбавлялися права відвідувати заняття на певний час, піддавалися публічній обструкції та потерпали від нецензурних слів на власну адресу⁷⁰⁴. Подібні речі спостерігалися і у вищій школі. Наприклад, під час візиту Тіма Бака до університету Ванкувера він був закиданий фруктами та овочами. Студентська газета надрукувала інтерв'ю з учасниками зустрічі, в якому ті пообіцяли до наступного візиту лідера комуністичної партії «підготувати більші та кращі помідори»⁷⁰⁵.

У канадській гуманітаристиці дослідження комунізму та комуністичних режимів відбувалися кволо, що було зумовлене обмеженим доступом до джерельної бази. На відміну від Сходу, який мав можливість збору інформації через своїх симпатиків у Канаді, для західної науки СРСР та його сателіти були закриті. Проте спроби досліджень все ж робилися. У значній мірі у них відобразилися зміни, що відбувалися всередині СРСР. Це відмітив Б. Боцюрків у своїй праці 1960 року⁷⁰⁶.

У 1955 р. міністр рибного господарства Канади Джеймс Сінклер відвідав СРСР та надав журналу «Maclean's» свої враження від візиту. Він оцінював країну Рад так: «Сінклер створює картину Росії одночасно похмурішою та захоплюючою, аніж звичайна дружня версія. Незважаючи на

⁷⁰³ The Slow Comeback of Canada's Communists URL: <https://archive.macleans.ca/article/1961/7/29/the-slow-comeback-of-canadas-communists> (дата звернення 12.04.2021).

⁷⁰⁴ Clarke F. K. The Impact of Cold War Events on Curriculum and Policies, and the Protection of Children in Postwar Ontario Education, 1948-1963. 2020. P.137-138. URL: https://yorkspace.library.yorku.ca/xmlui/bitstream/handle/10315/37871/Clarke_Frank_K_2020_PhD.pdf?sequence=2&isAllowed=y (дата звернення 12.04.2021).

⁷⁰⁵ Buck Meeting "A Mess". URL: https://www.library.ubc.ca/archives/pdfs/ubyssey/UBYSSEY_1955_11_03.pdf (дата звернення 12.04.2021).

⁷⁰⁶ Bociurkiw B. R. The Problem of Succession in the Soviet Political System: The Case of Khrushchev // The Canadian Journal of Economics and Political Science/Revue canadienne d'Economique et de Science politique, 1960. T. 26. №. 4. P. 575-591.

промисловий прогрес, про який свідчить кожен відвідувач, Радянський Союз також багато у чому відстала і примітивна країна. Але те, що підкорило серце Джиммі Сінклера і серце тих, хто слухає його історії, – це майже героїчні бадьорість і терпіння, з якими радянські люди зносили свою важку участь. Вони переконані і в захваті від думки про те, що навіть якщо життя для них буде нелегким, їхнім дітям буде набагато легше, і за це вони готові витримати все, що доведеться пережити. Сінклер висловив думку і сподівання, що вони можуть мати рацію»⁷⁰⁷.

У середині 1950-х рр. у Канаді зростає цікавість до культури та мистецтва СРСР. Причому ініціатором таких заходів спочатку було саме радянське керівництво, але згодом – і канадська сторона, щоправда, не на урядовому рівні. Прикладом цього були візити радянських та польських артистів – музикантів, балетних танцівників, до Канади у 1955–1956 рр. Як зазначає канадський комуніст та організатор цих виступів Джон Бойд, «коли ми організували концерт [Мстислава Ростроповича] в аудиторії Ітона (Торонто). Зал був лише трохи більше, ніж наполовину заповнений і складався переважно з кількох віолончелістів та лівих за своїми політичними симпатіями етнічних канадців, переважно росіян та українців. Але виступ мав напрочуд позитивні відгуки. Під час наступних гастролей, цього разу організованих імпресаріо, глядачі заповнили Мессі Холл»⁷⁰⁸. Проте згодом наприкінці 1950-х – 1960-х рр. культурні зв'язки між Сходом та Заходом знову призупинилися у наслідок посилення зовнішньополітичних протиріч між двома країнами.

Ми маємо також схарактеризувати окремий кейс Квебеку. В другій половині 1950-х років можна спостерігати падіння авторитету М. Дюплессі. Тут зіткнулися дві точки зору на Квебек – сприйняття його як осередку традиції і прагнення подолати її та рухатися до модернізації. 1956 року

---

⁷⁰⁷ Backstage At Ottawa URL: <https://archive.macleans.ca/article/1956/01/07/what-do-civil-rights-mean-in-quebec> (дата звернення 12.04.2021).

⁷⁰⁸ John Boyd, *A Noble Cause Betrayed ... but Hope Lives On: Pages from a Political Life*, Research Report No. 64. (Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies, 1999). P. 21-22.

«Королівською комісією щодо дослідження конституційних проблем» («комісія Трамбле») був зроблений висновок, де стверджувалося: «франкоканадська культура є традиційною», заснованою на католицтві та «французькому генії»⁷⁰⁹. Ця теза яскраво позначила ставлення до свідомості квебекців як до чогось, що мало змінилося ще з нового часу. Саме традиційна культура франкоканадського етносу сучасниками Дюплессі сприймалася як культура малоосвічених людей, що бояться всього нового і дуже сильно пов'язують себе з фетишами – капелюхами та кистями для святої води, які були загальновідомими символами «сільського» буття Квебеку⁷¹⁰. Однак у тій же доповіді стверджувалося, що за умов стихійної індустріалізації традиційна система духовних цінностей і соціальних інститутів почала розпадатися. Це спричинило критику позиціонування Дюплессі у контексті «холодної війни».

Цьому сприяли рівень корупції та порушення демократії у провінції, особливо під час виборів 1956 р. У відповідь на це була опублікована заява двох священників католицької церкви про падіння рівня моралі у суспільному житті. Режим Дюплессі було відкрито звинувачено у висуванні фальшивих передвиборчих слоганів, махінаціях та шахрайстві під час провінційних виборів і «бруталізації мас». Його антикомуністичні погляди було зазначено як інструмент пропагандистської риторики. Більше того, автори вважали, що «Комунізм, представлений масам Квебеку, є міфом... «антикомуністична правда» – це чудова панацея, яка вміє пристосовуватися до всіх рівнів духовності».⁷¹¹ «Le Devoir» писала: «Більшість жителів Квебеку, здається, мають дві совісті, одну для приватного життя, іншу для своїх публічних дій»⁷¹².

---

⁷⁰⁹ Cook R. *Watching Quebec. Selected Essays*, Montreal: McGill-Queen's Press. P. 21.

⁷¹⁰ Cook R. *Watching Quebec. Selected Essays*, Montreal: McGill-Queen's Press. P. 19.

⁷¹¹ L'immoralité politique dans la Province de Québec URL: <http://faculty.marianopolis.edu/c.belanger/quebechistory/docs/morality/1.htm> (дата звернення 22.01.2022).

⁷¹² Réforme des lois et des mœurs électorales Editorial, *Le Devoir*, Wednesday, August 8, 1956 by Gérard Filion URL: <http://faculty.marianopolis.edu/c.belanger/quebechistory/docs/morality/5.htm> (дата звернення 22.01.2022).

Такі дії призводили до інтенсифікації звинувачень Дюплессі в фашизмі лівими силами. Проте навіть ті, хто критично ставився до босизму квебекського прем'єра, не були такі радикальні в оцінках. Наприклад, відомий франкоканадський публіцист Андре Лорандо у своїй публікації в «Le Devoir», визнаючи певні недоліки дій уряду провінції, тим не менш заперечував його приналежність до фашистів. Такі тези він вважав спекуляцією, адже критеріям тоталітарної ідеології політика Дюплессі не відповідали⁷¹³.

Наприкінці 1950-х рр. «прекрасна провінція» переживала тектонічні зсуви, пов'язаної з так званою «Тихою революцією». Вона була пов'язана з усуненням від влади багаторічного прем'єра Дюплессі та реформами нового уряду Ліберальної партії на чолі з Жаном Лесажем. Ці події супроводжувалися активізацією суспільного життя – в тому числі лівих та ліворадикальних сил. На думку Домінік Кліфт, квебекський антикомунізм був «останнім оплотом» проти «Тихої революції» та welfare state⁷¹⁴.

Отже, у другій половині 1950-х – на початку 1960-х рр. в Канаді сталися істотні зміни у структурі лівого руху. Так, Лейбор-Прогресивна партія ні під цією, ні з 1959 р. під старою назвою не змогла відновити свої позиції після розколів 1956 р. Їх вплив на суспільне життя, і до того ослабкий, 1958 року став рекордно низьким. Навіть зусилля окремих організаторів у 1959–1961 рр. не змогли вивести партію на новий рівень. Ця ситуація пояснювалася також і тим, що низка питань, зокрема проблеми подальшої розбудови welfare state, знаходили відображення і в програмах інших партій. Продовжився тиск на комуністів або їх симпатиків у робітничому русі, що перетворювало їх на маргінальні об'єднання, що трималися на особистих зв'язках. У зазначений період можна спостерігати ідеологічний дрифт вправо канадської соціал-демократії, що призвело до відмови від багатьох

---

⁷¹³ André Laurendeau, "M. Duplessis et le fascisme", dans *Le Devoir*, le 23 octobre 1958, p. A4. URL: <http://faculty.marianopolis.edu/c.belanger/quebechistory/docs/Laloiducadenas-Duplessisetlefascisme.html> (дата звернення 22.01.2022).

⁷¹⁴ Clift D. *Quebec nationalism in crisis*. McGill-Queen's Press-MQUP, 1982. 155 p.

соціалістичних та марксистських засад та формування Нової Демократичної партії. Комуністичний світ став для канадців «чужим», і ускладнення відносин між Сходом та Заходом у цей період істотно звужували коло можливостей ментально-психологічного зближення.

3.3. Кубинська ракетна криза та її сприйняття канадським суспільством

Кубинська ракетна криза 1962 року суттєво вплинула на ставлення канадського суспільства до «холодної війни». Для уряду та політичних еліт загалом постала проблема перспектив подальшого слідування у фарватері США в біполярному світі, а також актуалізувалося питання про готовність лідерів Канади брати участь у «гарячій» фазі міжнародного конфлікту. Криза зумовила зростання канадського націоналізму та поступове дистанціювання від США та Великої Британії, що реалізовували ліберальні уряди Пірсона та Трюдо. Важливо розуміти причини такого явища. В окремих проявах ядерного протистояння Сполучені Штати поводити себе аналогічно політиці СРСР. Наприклад, це проявилось у нагнітанні конфлікту, інтервенціонізмі або ж у браваді щодо підготовки ядерного удару. Якщо до подібного поведіння Радянського Союзу канадське суспільно встигло звикнути, то окремі кроки США спричинили переоцінку.

Для населення країни у цей період гостро постало питання про високу вірогідність атаки території Канади, в тому числі з застосуванням атомної зброї. У зазначений період чимало громадян країни змінили власне індиферентне ставлення до зовнішньої політики, адже події, що відбувалися напряду стосувалися території проживання канадців. Питання, пов'язані з внутрішньою політикою, відійшли на задній план, адже подальша ескалація міжнародного конфлікту загрожувала зломом укладу життя.

Як відомо, 1 січня 1959 р. на Кубі перемогли повстанці на чолі з Ф. Кастро, які повалили орієнтований на США режим Батісти та встановили республіку лівого спрямування. 8 січня 1959 р. Канада однією з перших визнала нову кубинську владу але, на відміну від більшості інших країн Західної півкулі⁷¹⁵, ще й підтримувала дипломатичні відносини та економічні зв'язки. З Кубою Канада підтримувала торгівельні відносини, хоча

---

⁷¹⁵ Так само, як Канада, виключенням була Мексика. В. Т.

виключенням стали товари, що мали військовий характер: було заборонено експорт озброєнь та авіаційних двигунів⁷¹⁶. При цьому в якості причини обмежень зазначалася не «холодна війна», а те, що «курс базується на загальній політиці уряду щодо утримання від експорту таких товарів чи сировини у зони напруженості у будь-якій точці світу»⁷¹⁷. Втім, Джон Діфенбейкер розумів, що в країні і поза нею було чимало симпатиків запровадження ембарго щодо Куби. Коментуючи цю ситуацію, він зазначав: «Відповідаючи тим доброзичливим людям, які вважають, що Канада повинна слідувати курсом США, я б наголосив, що жодна інша країна, включаючи всіх союзників Сполучених Штатів у НАТО, таких, як Велика Британія, Франція, Західна Німеччина, Бельгія, Норвегія та інші країни-учасниці, не вжила будь-яких дій, щоб накласти торгове ембарго, подібне до того, що було здійснено США... Канада не може виправдати ембарго чи заходи, подібні до тих, що вживаються США... оскільки ставлення до канадців та канадських інтересів на Кубі не має подібного характеру»⁷¹⁸. Тут малися на увазі звинувачення США з боку Куби у імперіалізмі та саботажі кубинських інтересів. Поряд із цим офіційна Канада тривалий час воліла не помічати переслідувань політичних супротивників режиму Ф. Кастро «на острові свободи», вважаючи це внутрішнім питанням. При цьому канадські ЗМІ неодноразово критикували репресії нової кубинської влади⁷¹⁹.

США, хоча й визнали 7 січня 1959 р. режим Ф. Кастро, в подальшому через проведення на Кубі економічних реформ запровадили ембарго і на початку 1961 р. остаточно припинили відносини та закрили посольство. Одночасно почалася переорієнтація Куби на СРСР.

---

⁷¹⁶ Document outlining Canadian trade with Cuba. 1960. URL: https://diefenbaker.usask.ca/documents/online-exhibits/canadas-role-during-the-cuban-missile-crisis/trade_with_cuba.pdf (дата звернення 12.04.2021).

⁷¹⁷ Ibidem.

⁷¹⁸ Ibidem.

⁷¹⁹ Exploding Cigar. URL: <http://collections.museum-mccord.qc.ca/scripts/large.php?Lang=1&accessnumber=M965.199.5219&idImage=207982> (дата звернення 12.04.2021).

Більш поміркована позиція канадського уряду Діфенбейкера щодо Куби виглядала дивно, адже сам прем'єр був відомим антикомуністом (хоча й не фанатичним) та прихильником НАТО. З іншого боку, причини цього також зрозумілі. А. МакКерхер стверджує, що дії Отави у 1959–1961 рр. ілюструють певний канадський націоналізм, що полягало у підтримці незалежної зовнішньої політики, а також у концепції підтримки двосторонніх відносин незалежно від ідеології того або іншого режиму. Вона також зауважує, що економічні інтереси Канади на Кубі менше постраждали під час націоналізації, ніж у США або Великої Британії. Це сприяло збереженню дипломатичних відносин між країнами⁷²⁰. Джон Кірк та Пітер МакКенна вказують також на зміну політичного керівництва США як один з найважливіших факторів – близькі особисті стосунки Діфенбейкера та Ейзенхауера змінилися в 1961 р. певною ворожістю між канадським прем'єром та новообраним президентом – Джоном Кеннеді⁷²¹. Денніс Молінаро вважає, що і перший, і другий президенти вплинули на канадсько-кубинські відносини, але по-різному. З точки зору дослідника, Отава не мала можливості ігнорувати позицію Вашингтону – певні дії чи їх відсутність фактично були відповіддю⁷²².

Невдала спроба США провести операцію з повалення режиму Ф. Кастро у квітні 1961 р., за яку президент Джон Кеннеді офіційно взяв на себе відповідальність, призвела до остаточного повороту Куби у бік СРСР, який міг гарантувати безпеку острову своєю військовою присутністю. Для Москви ж ці обставини стали прекрасною можливістю розмістити ядерну зброю біля кордонів США, отримавши додатковий важіль тиску. В цей період інтенсифікувалися спроби привести Канаду до консолідованої зі Сполученими Штатами політики. При цьому до вжитку застосовувалася і soft

---

⁷²⁰ McKercher A. A Helpful Fixer in a Hard Place: Canadian Mediation in the US Confrontation with Cuba // *Journal of Cold War Studies*. 2015. Т. 17. №. 3. Р. 4-35.

⁷²¹ Kirk J. M., McKenna P. *Canada-Cuba relations: the other good neighbour policy*. Gainesville, University Press of Florida, 1997. Р. 97.

⁷²² Molinaro D. 'Calculated Diplomacy': John Diefenbaker and the Origins of Canada's Cuba Policy // *Our place in the sun*. Toronto: University of Toronto Press, 2016. Р. 75–95.

power. Так, в лютому 1962 р. американський сенатор Кеннет Кітінг дав інтерв'ю для Канадської телерадіокомпанії, в якому висловив теплі почуття щодо Канади та її населення, але висловив подив стосовно небажання уряду країни співпрацювати з США у тиску на Кубу та «Червоний Китай»⁷²³. Зауважимо, що певний неспокій в Канаді щодо наслідків кубинської революції був наявний. Це ілюструють статті і карикатури, які показують Кубу як «запал» для соціально-політичних вибухів у Латинській Америці та плацдарм проникнення СРСР в регіон, причому ще до початку активної співпраці Кастро та Хрущова⁷²⁴. Надалі ж радянська допомога Кубі зображується як «заборонений плід», який несе змія-Хрущов Єві, що вдягнена у кубинський прапор⁷²⁵, або «троянський кінь» СРСР у регіоні⁷²⁶. Загалом канадські ЗМІ усвідомлювали, що радянсько-кубинське співробітництво неминуче призводило до втягування Куби до «холодної війни» на боці Сходу та встановлення там комуністичного режиму радянського зразка⁷²⁷. Проте самі події Кубинської кризи у жовтні 1962 р. у всіх їх масштабах, звісно, не були передбачені.

Подальші події, пов'язані з виявленням факту розміщення радянських ракет малої та середньої дальності на острові, морською блокадою Куби ВМС США і решти країн НАТО та приведенням в боєготовність збройних сил учасників «холодної війни» у жовтні 1962 р. достатньо відомі, і тому ми уникнемо їх переказу, зосередившись на канадському сприйнятті цих подій.

---

⁷²³ Letter from John Diefenbaker to J.W. Murphy (1962) URL: https://diefenbaker.usask.ca/documents/online-exhibits/canadas-role-during-the-cuban-missile-crisis/murphy_to_dief.pdf (дата звернення 12.04.2021).

⁷²⁴ The Sparks are Flying. URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.5148> (дата звернення 12.04.2021).

Trying to Get a Foot in the Door. URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.3998> (дата звернення 12.04.2021).

⁷²⁵ Paradise Lost? URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/scripts/large.php?Lang=1&accessnumber=M965.199.2377&idImage=230774> (дата звернення 12.04.2021).

⁷²⁶ Trojan Horse. URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.8900> (дата звернення 12.04.2021).

⁷²⁷ "Let me Give You a Light". URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.2371> (дата звернення 12.04.2021).

В оцінці дискурсивних практик періоду Кубинської кризи перед нами передовсім постає питання – наскільки високою була обізнаність канадців про обставини в конкретні моменти? Тут слід звернутися також і до стану американського суспільства. ЗМІ США мали поширення на території Канади, мовного бар'єру практично не існувало і було зрозуміло, що дифузія інформації була стрімкою. Тому виступ Джона Кеннеді по телебаченню 22 жовтня, в якому було окреслено масштаби небезпеки, мав велике значення і для Канади – президент США висловив певність у розміщенні на Кубі ядерних ракет, які загрожують «Західній півкулі»⁷²⁸. Втім, зазначалося, що пускові майданчики для ракет, здатних до ураження території Канади до Гудзонової затоки, ще не були готові⁷²⁹. У відповідь на цю промову Джон Діфенбейкер у Палаті громад зробив короткий виступ, в якому висловив непевність щодо подій на Кубі та зазначив, що, з його точки зору, позитивним кроком у вирішенні кризи могла б стати комісія ООН з представників позаблокових країн, яка провела б огляд ситуації на острові. Тоді ж прем'єр закликав до консолідації канадського політикуму, мотивуючи це складністю моменту; одночасно він побажав почути погляди лідера опозиції Л. Пірсона, фактично ще більше стимулювавши дискусію з питання⁷³⁰. Голова Ліберальної партії висловив солідарність з прем'єром та заявив, що той має «повну підтримку кожного депутата цього боку⁷³¹ парламенту», запропонувавши взяти участь у обговоренні проблеми на

---

⁷²⁸ Radio and Television Report to the American People on the Soviet Arms Buildup in Cuba, President's Reading Copy, October 22, 1962. URL: <https://www.archives.gov/historical-docs/todays-doc/?doc-date=884#:~:text=In%20a%20televised%20address%20on,peaceful%20resolution%20to%20the%20crisis.> (дата звернення 12.04.2021).

⁷²⁹ JFK Cuban Missile Crisis Speech (10/22/1962) URL: <https://www.youtube.com/watch?v=WYVPx3x3oCg> (дата звернення 12.04.2021).

⁷³⁰ Printed transcript from Parliamentary debate (1962) URL: https://diefenbaker.usask.ca/documents/online-exhibits/canadas-role-during-the-cuban-missile-crisis/pm_statement_following_president.pdf (дата звернення 12.04.2021).

⁷³¹ В канадському парламенті зберігалось традиційне для Вестмінстерської біпартійності розташування правлячої партії та опозиції по різні боки приміщення. Відповідно, Пірсон має на увазі лібералів.

засіданні Організації американських держав (хоча Канада й не була членом цієї організації до 1990 р.)⁷³².

Представник партії Соціального Кредиту Роберт Норман Томпсон також заявив, що «наша повна співпраця є безумовною в цей критичний час», як і представник Нової Демократичної партії⁷³³. Прохання Діфенбейкера про співпрацю, з нашої точки зору, пояснювалося результатами недавніх виборів до парламенту 18 червня 1962 р., де консерватори ледь змогли сформувавши уряд меншості⁷³⁴. При цьому кількість місць всіх трьох опозиційних партій разом (або навіть лібералів та однієї з двох інших) була більшою, ніж в консерваторів, що серйозно ставило уряд торі в певну залежність від парламенту.

Дещо іншою була ситуація в міжурядовому контакті в контексті Канади та США. Так, керівництво Сполучених Штатів чітко усвідомлювало, що територія Канади може бути атакованою радянськими ракетами, монтованими на Кубі, як нам демонструє використовувана вищим політичним та військовим керівництвом США карта (див. Додаток Б). Як свідчать особисті записи Д. Діфенбейкера, уряд в Отаві з початку активної фази кризи усвідомлював, що «Канада... знаходиться під прямою загрозою»⁷³⁵. Проте міжурядового контакту, як показали подальші події, явно бракувало.

23 жовтня засідання парламенту відкрилося серією питань з боку опозиції до уряду, передовсім до прем'єра, держсекретаря з закордонних справ Говарда Гріна та міністра оборони. Так, кілька разів прозвучало питання про те, чи консультувався Кеннеді щодо своїх дій у кризі до виступу 22 жовтня з урядом Канади та чи поінформував він щодо них заздалегідь, на

---

⁷³² House of Commons Debates, 25th Parliament, 1st Session : Vol. 1 URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2501_01/802?r=0&s=3 (дата звернення 12.04.2021).

⁷³³ Ibidem.

⁷³⁴ Caiden, N. "The Canadian General Election of 1962." // The Australian Quarterly. 1962. Vol. 34. No. 3. P. 72–82.

⁷³⁵ "Certain General Views of the Government" regarding Cuba. 1962. URL: https://diefenbaker.usask.ca/documents/online-exhibits/canadas-role-during-the-cuban-missile-crisis/general_views_government.pdf (дата звернення 12.04.2021).

що Діфенбейкер нарешті відповів «так, поінформував»⁷³⁶. Таким чином, він визнав певний волонтаризм Вашингтону. Інше питання було адресоване до міністерства оборони щодо приведення до стану тривоги сил НОРАД чи ВМС Канади в північній Атлантиці, на що той відповів негативно та зазначив, що «ми передивляємося плани, щоб бути готовими до всіх можливих обставин»⁷³⁷. Слід зазначити, що уряд країни не надав розгорнутих відповідей та явно перебувало у певному розпачі. Така ситуація повторилася 24 жовтня, лише з дещо відмінними питаннями. Так, Діфенбейкер та Грін відмовилися як підтримати резолюцію ОАД на підставі відсутності членства в ній, так і розглянути питання вступу до організації⁷³⁸. Характерними рисами цих двох днів були пропозиції Гріну відправитися до штаб-квартири ООН у Нью-Йорку, на що він відповідав, що такої потреби не було та агресивно зауважував, що «не потребує нагадувань, в чому полягає його обов'язок»⁷³⁹. Слід зазначити, що такі слабо аргументовані відповіді пояснювалися також тим, що Отава отримувала замало інформації – або її надавали з запізненням. Наприклад, канадський прем'єр дещо кривив душею, коли казав, що Вашингтон попередньо інформує Канаду про свої наміри. Так, як свідчить переписка між посольством США у Отаві та держсекретарем з закордонних справ Канади, прокламація США щодо впровадження морської блокади була підписана Кеннеді о 19:06 23 жовтня, і тоді ж заступнику держсекретаря Канади з закордонних справ була спрямована «оперативна частина» документу; сам документ було передано офіційним листом 24 жовтня⁷⁴⁰. Це виглядає доволі оперативним на перший погляд, якщо не брати до уваги обставини, що вимагали залучення військових – а це потребувало попередньо часу на розгортання і розуміння деталей та цілей операції.

---

⁷³⁶ House of Commons Debates, 25th Parliament, 1st Session : Vol. 1 https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2501_01/817?r=0&s=3 (дата звернення 12.04.2021).

⁷³⁷ Ibidem.

⁷³⁸ House of Commons Debates, 25th Parliament, 1st Session : Vol. 1 URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2501_01/876?r=0&s=3 (дата звернення 12.04.2021).

⁷³⁹ Ibidem.

⁷⁴⁰ Letter from Ivan B. White to Howard Green (1962) https://diefenbaker.usask.ca/documents/online-exhibits/canadas-role-during-the-cuban-missile-crisis/white_to_green.pdf (дата звернення 12.04.2021).

Основною проблемою для канадського уряду було питання виконання американського прохання підняти канадські збройні сили на більш високий рівень боєготовності («DEFCON-3»). Проте прийняття рішення в окреслених вище умовах затягнулося на двоє діб. Лише 24 жовтня уряд Діфенбейкера санкціонував впровадження «DEFCON-3». Повітряні ж сили, які знаходилися під спільним командуванням, мали такий самий рівень, що й ВПС США, котрі були переведені на рівень «DEFCON-2» – готовність до ядерного конфлікту. 25 жовтня 1962 р. у промові Палаті громад голова уряду офіційно заявив про підтримку США⁷⁴¹. Також було висловлено критику позиції М. Хрущова щодо розміщення ракет на Кубі як оборонного заходу, що був подібним до розміщення США ядерної зброї у країн, географічно близьких до СРСР. Д. Діфенбейкер на це зауважив, що Захід 1) ніколи не приховував ці факти, 2) міг би розмістити зброю ще у низці країн і 3) ці дії Заходу стали відповіддю на агресивний тиск щодо СРСР⁷⁴². У публічному просторі Діфенбейкер практично зайняв проамериканську та антирадянську позицію, стверджуючи, що «Радянський Союз – той, хто порушив рівновагу, і це його – і Куби – справа її виправити»⁷⁴³. Таку точку зору підтримували й опозиційні партії. Наприклад, Л. Пірсон зазначив, що радий бачити канадський уряд «підтримуючим США у цьому питанні»⁷⁴⁴. Останні твердження зустріли критику представників НДП, які послідовно виступали за денуклеаризацію. Так, вони висловили занепокоєння тим, що криза може бути використана для розширення ядерними озброєннями арсеналу військ Канади, та засудили лібералів як партію війни⁷⁴⁵.

Характерно, що Канаду турбувала позиція іншої впливової країни Західної півкулі – Мексики, яка в Організації Американських Держав не

⁷⁴¹ Transcript of Parliamentary Debate (1962) URL: https://diefenbaker.usask.ca/documents/online-exhibits/canadas-role-during-the-cuban-missile-crisis/pm_statement_on_cuba.pdf (дата звернення 12.04.2021).

⁷⁴² House of Commons Debates, 25th Parliament, 1st Session : Vol. 1. URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2501_01/906?r=0&s=3 (дата звернення 12.04.2021).

⁷⁴³ Ibidem.

⁷⁴⁴ House of Commons Debates, 25th Parliament, 1st Session : Vol. 1. URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2501_01/908?r=0&s=3 (дата звернення 12.04.2021).

⁷⁴⁵ House of Commons Debates, 25th Parliament, 1st Session : Vol. 1. https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2501_01/944?r=0&s=3 (дата звернення 12.04.2021).

підтримала резолюцію проти Куби. Через свого посла в Мехіко 25 жовтня Отава уточнила точку зору щодо кризи, отримавши відповідь, що резолюція розуміла під собою застосування збройних сил і не могла бути схвалена тому, що це потребувало рішення Конгресу⁷⁴⁶. Як ми бачимо, керівництво Канади цікавила не тільки співпраця з США, а й солідарність Західної півкулі в цілому.

При цьому, як свідчать оприлюднені секретні документи, в очах канадських урядовців у період кульмінації кризи СРСР мав більш позитивну оцінку, ніж США, в контексті врегулювання кризи⁷⁴⁷. Хоча на 26 жовтня вже не було сумнівів у розвідувальних даних Сполучених Штатів щодо масштабів розміщення озброєнь, у листі до Кеннеді було висловлено позицію Хрущова, який запропонував врегулювання конфлікту шляхом взаємних поступок (декларації недоторканості суверенітету Куби з боку США та припинення транспортування озброєнь на Кубу з боку СРСР, зауважуючи перспективу глобальної катастрофи та необхідність її уникнути⁷⁴⁸. В таких обставинах Хрущов виглядав більш поміркованим та схильним до компромісу, ніж Кеннеді, та «у відповідь на потужну американську реакцію... продемонстрував порівняльну поміркованість і прагнув створити у громадськості враження про готовність до переговорів та домовленостей»⁷⁴⁹. Певні аргументи на цю користь наводить ігнорування Хрущовим прохання Кастро нанести ядерний удар по території США⁷⁵⁰. Хоча про цей факт і не було відомо канадській стороні, це демонструє небезпідставність вказаних вище оцінок.

---

⁷⁴⁶ Memorandum of conversation between Mexican Foreign Ministry official and Canadian Ambassador, Mexico City. URL: <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/115238> (дата звернення 12.04.2021).

⁷⁴⁷ Secret Memo (1962) URL: https://diefenbaker.usask.ca/documents/online-exhibits/canadas-role-during-the-cuban-missile-crisis/soviet_intentions_reactions.pdf (дата звернення 12.04.2021).

⁷⁴⁸ Department of State Telegram Transmitting Letter From Chairman Khrushchev to President Kennedy, October 26, 1962 URL: <https://microsites.jfklibrary.org/cmc/oct26/doc4.html> (дата звернення 12.04.2021).

⁷⁴⁹ Secret Memo. 1962. URL: https://diefenbaker.usask.ca/documents/online-exhibits/canadas-role-during-the-cuban-missile-crisis/soviet_intentions_reactions.pdf (дата звернення 12.04.2021).

⁷⁵⁰ Fidel Castro's Letter. URL: <https://microsites.jfklibrary.org/cmc/oct26/doc2.html> (дата звернення 12.04.2021).

При цьому в канадській історіографії немає консенсусу щодо ставлення Д. Діфенбейкера до зближення з США і руху в фарватері американської зовнішньої політики. Канадський класик історії «холодної війни» Джек Гранатштейн стверджує, що прем'єр Канади був відвертим антиамериканцем, що серйозно псувало стосунки з Білим Домом та Пентагоном – наприклад, у питаннях щодо статусу НОРАД⁷⁵¹. Повільне прийняття рішення щодо приведення канадських військ у боєготовність цей автор відносить на рахунок внутрішньоурядових конфліктів (з урахуванням уряду меншості) та розділеності суспільної думки в ядерному питанні у 1962 р.⁷⁵² Канадський історик Філіп Резнік щодо позиції Джона Діфенбейкера зазначав: «Якщо він іноді був антиамериканцем, як у його відмові дозволити канадським силам НОРАД бути приведеними у готовність протягом перших сорока восьми годин кубинської ракетної кризи, це було не [наслідком] будь-якої опозиції американському імперіалізму, але результатом позиції Говарда Гріна»⁷⁵³ (держсекретар з закордонних справ з 1959 р., прихильник курсу на співпрацю з Британською Співдружністю – В. Т.) Крім цього, як стверджують Бред Гладман та Пітер Аршамбо, сама система прийняття рішень була вкрай застарілою, неоперативною та потребувала модернізації за залучення експертів – передовсім військових⁷⁵⁴.

Ми мусимо додати, що ще однією стороною стало вище військове командування Канади, яке самостійно почало приводити до боєготовності війська. Для більш чіткого розуміння ситуації треба усвідомити позицію, в якій опинився кабінет Діфенбейкера. З точки зору зовнішньої політики не підтримати США було б дуже контroversійним рішенням. Натомість, рух у фарватері Вашингтону проілюстрував би і зовні, і зсередини залежність

---

⁷⁵¹ Granatstein J. L. Gouzenko to Gorbachev: Canada's Cold War //Canadian Military Journal. 2011. Т. 12. №. 1. Р. 41-53.

⁷⁵² Ibid.

⁷⁵³ Resnick P. Canadian defence policy and the American empire. McGill University Libraries, 1968. URL: https://central.bac-lac.gc.ca/.item?id=TC-QMM-47248&op=pdf&app=Library&oclc_number=894993353 (дата звернення 12.04.2021).

⁷⁵⁴ Gladman B., Archambault P. Advice and Indecision Canada and the Cuban Missile Crisis. // Canadian Military History. 2015. Vol. 23: Iss. 1, Article 2. 23 p.

Канади від США. Дуже специфічним, окрім того, був внутрішній контекст. Наприклад, лідер Британської Колумбії Дін Фінлейсон 25 квітня зауважив Діфенбейкеру, що «надзвичайно важливо в цій кризі, аби не було абсолютно ніяких сумнівів у тому, що уряд Канади буде стояти в одній ланці з президентом Сполучених Штатів і народом цієї країни у своєму рішенні протистояти ворожим проникнення російського комунізму в цю півкулю... Якщо ні, ви можете списувати Британську Колумбію»⁷⁵⁵.

27 жовтня Хрущов надіслав Кеннеді листа, в якому запропонував виведення ядерних озброєнь з Куби і гарантії суверенітету Туреччини в обмін на демонтаж ракет на території останньої та відповідні обіцянки стосовно Куби⁷⁵⁶. Копію було спрямовано генеральному секретарю ООН У. Тану. Тут чітко прослідковувалася біполярна – і персоніфікована! – дипломатія: Хрущов звертався чітко до Сполучених Штатів у особі президента, навіть не згадуючи інші країни-учасниці протистояння. Так само у документі уникнуто відкритої критики, за винятком одного моменту – в посланні У. Тану зауважується «піратський» характер «дій уряду США щодо Куби та Радянського Союзу», проте винуватцем автор сприймає знов-таки тільки Сполучені Штати.

Як доводять документи, канадська сторона в повній мірі не знала про реальне прагнення керівництва США до врегулювання кризи. Так, 27 жовтня було збито над Кубою американський розвідувальний літак, на що Вашингтон не відповів силою. Того ж числа сталася конфіденційна зустріч Роберта Кеннеді, брата президента та генерального прокурора, з радянським послом у США В. Добриніним, в якій перший від імені президента погодився на виведення з Туреччини ракет, проте вимагав, щоб ця інформація не оприлюднювалася, адже «оголосити зараз одностороннє рішення президента США вивести ракетні бази з Туреччини – це зашкодило б всій структурі

---

⁷⁵⁵ Confidential Memo from the Prime Minister (1962) URL: https://diefenbaker.usask.ca/documents/online-exhibits/canadas-role-during-the-cuban-missile-crisis/finlayson_to_dief.pdf (дата звернення 12.04.2021).

⁷⁵⁶ Message from Khrushchev to Kennedy (1962) URL: https://diefenbaker.usask.ca/documents/online-exhibits/canadas-role-during-the-cuban-missile-crisis/khrushchev_to_kennedy.pdf (дата звернення 12.04.2021).

НАТО та позиції США як лідера НАТО, де, як радянський уряд дуже добре знає, є багато суперечок»⁷⁵⁷. Таким чином, принципово відмінний рівень суверенітету країн Заходу від країн Сходу демонстрував нам складність прийняття такого рішення. Водночас США воліли приймати рішення, як і в попередніх кейсах, самотійно, сподіваючись і небезпідставно на підтримку союзників. Під час зустрічі обережно поводив себе брат президента, коли просив не зволікати з відповіддю: «Через збитий літак зараз здійснюється сильний тиск на президента з проханням дати наказ відповісти вогнем у разі обстрілу, коли американські розвідувальні літаки летять над Кубою... прохання дати відповідь завтра... це саме ... прохання, а не ультиматум»⁷⁵⁸. 28 жовтня Хрущов надіслав відкритого листа, в якому погодився на демонтаж ракет та повернення їх до СРСР⁷⁵⁹.

У результаті канадському керівництву довелося йти у фарватері прийнятих наддержавами рішень та робити вигляд, що ситуацію було коректно розв'язано, причому не тільки за участі США та СРСР. 28 жовтня 1962 р. канадський прем'єр випустив офіційне звернення, в якому ним було висловлено позитивну оцінку початку врегулювання кризи. При цьому – як не дивно – Діфенбейкер високо оцінив координацію дій між країнами НАТО та зауважив, що вивезення ракет з Куби «є результатом високого ступеня єдності, порозуміння та співпраці між західними союзниками»⁷⁶⁰. Вочевидь, прем'єр намагався вийти з ситуації з найменшими репутаційними втратами, що могло відбутися через поширену в суспільстві негативну оцінку дій (а, скоріше, бездіяльності) уряду в кульмінаційний період кризи. Характерно, що лідер Канади не вживає щодо СРСР критичних оцінок, хоча й проводить розмежування між ним та «вільним світом». Так само були висловлені

---

⁷⁵⁷ Cable, Ambassador Dobrynin to the Soviet Foreign Ministry, meeting with Robert Kennedy URL: <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/116955> (дата звернення 12.04.2021).

⁷⁵⁸ Ibidem.

⁷⁵⁹ Letter From Chairman Khrushchev to President Kennedy, October 28, 1962. URL: <https://microsites.jfklibrary.org/cm/oct28/doc1.html> (дата звернення 12.04.2021).

⁷⁶⁰ Statement by The Prime Minister, The Right Honourable John G. Diefenbaker, P.C., Q.C., M.P., Sunday, October 28, 1962. URL: https://diefenbaker.usask.ca/documents/online-exhibits/canadas-role-during-the-cuban-missile-crisis/pm_statement_oct_28.pdf (дата звернення 12.04.2021).

сподівання на продовження переговорів по ядерному озброєнню, перерваних у 1960 р.

Окремо велику цікавість становить позиція комуністів і загалом ліворадикального руху в країні. Становище власне Комуністичної партії як прорадянської сили вже саме по собі містило серйозне протиріччя. Підтримавши готовність Москви до масованого ядерного удару по Північній Америці, вони опинялися під загрозою бути знищеними тими, кого вони так послідовно підтримували. Атомне протистояння у форматі, що з'явилося внаслідок вдосконалення озброєнь, серйозно позначилося на традиційній парадигмі, адже ядерна війна у контексті початку 1960-х рр. ставила прорадянськи налаштованих канадців у один ряд з рештою співвітчизників – під один удар.

Позиція тих комуністів, хто не був лояльний до СРСР, була дещо простішою. З їх точки зору кубинська революція і уряд Кастро були складовою справедливого антикапіталістичного руху. Відповідно, дії США викликали засудження як імперіалістична політика, і на цьому векторі вони зосередилися, часто обходячи питання про роль СРСР. Так, троцькістська «Workers Vanguard» зосередилася на висвітленні... британських протестів проти політичного курсу Вашингтону⁷⁶¹. В подальшому представники цього вектору долучилися до закликів щодо денуклеаризації території Канади⁷⁶², адже це питання було вкотре актуалізоване кризою.

Врегулювання кризи врятувало світ від ядерної війни. Водночас було продемонстровано, що Вашингтон, як і Москва був схильний до самостійних дій. Хоча канадське керівництво прийняло рішення щодо слідування у фарватері американської політики, певний волюнтаризм адміністрації Кеннеді створив занепокоєння в Отаві і Лондоні. Так, у листі Джону Діфенбейкеру від 30 жовтня британський прем'єр Гарольд Макміллан,

---

⁷⁶¹ Workers Vanguard November 1962 URL: https://www.marxists.org/archive/dowson/1962/11_00-2.html (дата звернення 04.05.2022).

⁷⁶² The Worker's Vanguard Jan 1963 URL: https://www.marxists.org/archive/dowson/1963/01_15-1.html (дата звернення 04.05.2022).

позитивно оцінивши спільні з країнами НАТО дії під час кризи, зауважував, що «будь-які наступні кроки вимагають верифікації під наглядом Об'єднаних Націй»⁷⁶³. Не залишилися дії Отави непоміченими і СРСР. Так, після кризи М. Хрущов запросив на зустріч канадського посла Арнольда Сміта та закликав Отаву повернутися до своєї попередньої компромісної політики щодо Куби⁷⁶⁴.

Кубинська криза, як і до того Берлінська, продемонструвала небезпеку розв'язування глобального конфлікту, що мав би критичні наслідки для людства загалом. Сторонами також було усвідомлено необхідність ігнорування провокацій та сумісної роботи, в тому числі через механізми ООН. Особливо значущими останні були для Канади, адже це дозволяло їй впливати на ситуацію, в тому числі через відсутність членства країни в Організації Американських Держав. Відповідно, уряд Діфенбейкера опинився у складній ситуації, до якої він був абсолютно не готовий – і на яку йому було вкрай складно вплинути. Це призвело до поразки консерваторів на виборах вже наступного року. Демонстрація США власного, безкомпромісного політичного курсу призвела до зростання канадського націоналізму та антиамериканізму в подальші роки, проявом чого були самостійні дії урядів Лестера Пірсона та П'єра-Еліота Трюдо. Слід відмітити також політичний реалізм Канади – проблеми у зовнішній політиці залежали в першу чергу не від певного ідеологічного клімату в іншій державі, як ілюструє ситуація на Кубі, а від реальної практики дій країни. Тут бралися до уваги як власне канадські інтереси, так і морально-психологічне сприйняття конкретних акцій комуністів.

Загалом друге десятиліття «холодної війни принесло значні зміни до її сприйняття. Сам концепт глобального геополітичного протистояння набув стабілізації та замінив віджившу давно картину світу Другої світової війни та

---

⁷⁶³ Message from Harold MacMillan to John Diefenbaker (1962) URL: https://diefenbaker.usask.ca/documents/online-exhibits/canadas-role-during-the-cuban-missile-crisis/greenhill_macmillan_to_dief.pdf (дата звернення 12.04.2021).

⁷⁶⁴ McKercher A. "A 'Half-Hearted Response'?: Canada and the Cuban Missile Crisis, 1962." // *The International History Review*. 2011. Vol. 33, No. 2. P. 335–352.

її фіналу. Політика СРСР стала очевидною за попередні роки і продемонструвала себе більш чітко в Угорщині 1956 р.; це стало значним ударом по спробам Москви продемонструвати себе як антиколоніальну силу. Такий самий вплив мав і XX з'їзд, що мав створити ілюзію демократизації Радянського Союзу, але в канадському суспільстві наніс лише потужного удару по позиціях прорадянських сил. До того ж, загальний дрейф лівого сектору канадського політикуму вправо тільки посилювався – не в останню чергу через зневіру у доктринально-марксистських підходах завдяки розумінню політики та практики СРСР.

Кубинська ракетна криза, яка стала загостренням «холодної війни», не стала для канадців чимось настільки раптовим – попередня динаміка загалом була приготуванням до подібного сценарію. Вона була логічною кульмінацією загострень наприкінці 1950-х – на початку 1960-х та в цілому вкладалася в динаміку «холодної війни». Втім, вона також поставила канадське суспільство та політиків перед необхідністю діяти в фарватері США, адже на цей раз проблема була саме північноамериканською.

Загалом в дискурсивних практиках превалювало розуміння глобальної конфронтації, але водночас з поміркованістю, відсутністю її абсолютизації та зведення картини світу до дихотомії Схід-Захід. Ми спостерігаємо такі маркери, як страх глобальної війни та ядерної катастрофи, примат демократичних цінностей та готовність до їх захисту у разі нападу та тверезий погляд на дії учасників «холодної війни». Суецька криза, зокрема, показала, що єдність Заходу (на відміну від більшою мірою централізованого Сходу) не є абсолютною, а є цільовою та служить конкретній меті – взаємному захисту. На нашу думку, підтримка цієї моделі базувалася на позитивній динаміці соціально-економічного розвитку країни, що стало основою розуміння переваг канадської моделі суспільства над гіпотетичною (і практичною) радянською.

Висновки

За вивчений період у канадському суспільному дискурсі виникло, закріпилося та трансформувалося поняття «холодна війна», а також його зміст. У контексті даного дослідження наша увага була спрямована не тільки на вжиток власне дефініції «холодна війна», але також на його наповнення, рецепцію як явища.

Ступінь поширеності та вжитку цього поняття мав специфічну динаміку з часом. Цілком очевидно, що на неї вплинуло кілька чинників. Сюди відносяться експансивні дії СРСР у 1947–1948 р – прориви у встановленні комуністичних режимів, початок блокади західних секторів Берліну тощо. Певний вплив мали і дії США, зокрема, виголошення та практична реалізація «доктрини Трумена». Третім фактором була зміна ідейного простору у оцінках як СРСР, так і комуністичної ідеології у тісній конвергенції з США та Великою Британією. Проте у канадському кейсі одним з визначальних чинників стала «справа Гузенка». Тут йшлося не лише про факт виявлення шпигунської мережі, а про наявність організованої транснаціональної зради. Остання була підкріплена ідеологією, що ставила під сумнів лояльність частини суспільства щодо політичного ладу. Попри спроби уряду лібералів не підіймати резонанс, процес почався – почалася ротація образів ворога у повоєнній свідомості.

Подальші періоди демонструють закріплення категорій «холодної війни» у суспільному дискурсі. Глобальне протистояння існувало у просторі комплексно, як цілісний образ, що складався з кількох елементів. Основний зміст цього поняття полягав у конфронтації «світів», відмінних як сутнісно, так і образно систем. Йшлося про зіткнення блоків держав у зовнішній політиці.

Як свідчать джерела, кульмінаційним моментом для Канади стала Берлінська криза 1948 р, що призвела у цілому до багатопартійного консенсусу щодо «холодної війни». Кульмінаційною точкою повоєнного десятиліття стала Корейська війна 1950–1953 рр. Від цього конфлікту як

проксі-війни існували очікування щодо розширення, чого вдалося уникнути. На нашу думку, вона актуалізувала усвідомлення перспектив подібного зіткнення у подальшому. Також кризи повоєнного десятиліття стабілізували у владному дискурсі уявлення про механізми врегулювання загострень «холодної війни».

Наступний період (друга половина 1950-х – початок 1960-х рр.) характеризувався стабілізацією уявлення про протистояння. Світ остаточно поділився. Це сприймалося як факт; тож дискусії точилися щодо напрямів у співпраці з партнерами та форми опору опонентам. На нашу думку, вступ ФРН до НАТО допоміг цьому. Старий «образ ворога» був похований, а на зміну йому прийшла нова концепція єдності країн демократичного Заходу. Цікаво, що ця модель ігнорувала авторитаризм Туреччини або Китайської республіки. Також важливо, що така система координат не заважала ні ліберальним, ні консервативним урядам у проведенні власної зовнішньої політики. Поступово канадські політичні еліти позбувалися образу своєї країни як такої, що рухається у фарватері курсу Вашингтону або Лондону – це яскраво показують нам Суецька та Кубинська ракетна криза.

Окремою складовою було ядерне протистояння. Можна вважати, що така загроза виникла для Канади у 1949 р. Проте наше дослідження показує, що усвідомлення небезпек ядерної ери канадським суспільством і владою, відбулося без прив'язки до факту, у кого з наддержав така зброя знаходилася. Важливою складовою був страх перед катастрофою. Спочатку він був пов'язаний зі слабкою поінформованістю про реальні можливості застосування ядерної зброї, а також з її неабиякою потужністю порівняно з доядерними зразками. Пізніше активний розвиток озброєнь у другій половині 1950-х актуалізував проблему для країни і призвів до інтенсифікації побоювань, що визначило розвиток дискурсу цивільного захисту та інтенсифікацію співробітництва країни з США. Втім, постійно високий рівень напруги був неможливий через захисні механізми людської психіки. Відтак, адаптація проходила за шаблоном: 1) наявна картина світу; 2) подія,

що ставить її під сумнів; 3) реакція на неї; 4) згасання напруги, адаптація; 5) стабілізація відкоригованої картини світу. Такими етапами зламу і переформатування картини світу ми можемо позначити: початок ядерної ери з бомбардуванням Хіросіми і Нагасакі, появу ядерної зброї у Радянського Союзу і Великої Британії та випробування країнами водневої бомби. Нарешті, велику роль зіграв розвиток озброєнь у другій половині 1950-х рр. та власне Кубинська ракетна криза. По суті, ядерне протистояння призвело до краху ізоляціоністської моделі світосприйняття, що прийшло через розуміння перспективи глобальної катастрофи, яка загрожувала всім без виключення.

Конфлікт лежав і у ідеологічній площині, у сприйнятті моделей соціально-економічного та соціокультурного розвитку. Треба розуміти, що конфронтація створювала комплексний образ. В ідеологічному дискурсі щодо СРСР та «другого світу» поєднувалася сума як старих, так і нових концептів. Так, поширення комуністичної ідеології та протидія їй не були чимось новим для Канади. Цей маркер радше зазнав реактуалізації. Традиційна геополітична конфронтація з «Росією», як і з СРСР безумовна впливала на сприйняття канадців, особливо старшого покоління, глобального протистояння. Крім того, не могла не позначитися активізація експансіонізму Москви.

Проте існували й інші чинники. Так, важливим було встановлення режимів «народної демократії» у Центрально-Східній Європі. Народи цих країн мали діаспору і культурні зв'язки у Канаді. Спочатку частина канадського суспільства сприймала його як прояв волі відповідних націй, інша ж, сприймала як нав'язування Москвою своїх прагнень. Але силові акції СРСР були сприйняті як лицемірство комуністів. Криваве придушення Угорської революції 1956 р., тисячі біженців, що розповіли про ці події тільки посилили уявлення про насильницьку підтримку відповідних режимів.

Сам вжиток термінів «комунізм» та «соціалізм» став маркером ворожості. В перше повоєнне десятиліття він був підставою для red-baiting,

звинувачення у лояльності до СРСР, до ворожої сторони. Надалі навіть канадська соціал-демократія відмовилася від вживання терміну «соціалізм» та провела ґрунтовну ревізію своєї ідейної бази у 1960-х рр., продемонструвавши дрейф вправо. В програмах і діяльності інших парламентських сил уявлення про необхідність виваженого опору комунізму і всередині, і зовні країни було подібним; для Соціального Кредиту вагомою причиною ворожості до комуністичного табору був християнський світогляд, що вступав у конфлікт з секулярними засадами і заходами радянської влади в різних країнах.

Специфічним було становище Комуністичної (до 1959 р. під назвою Лейбор-Прогресивна) партії Канади. Глобальне протистояння (і компартійні структури) ставили перед її членами дихотомію лояльності до власної країни – або до СРСР. «Справа Гузенка» призвела до чіткого визначення власних оцінок. Проте найскладнішим та найбільш руйнівним для картини світу канадських комуністів чинником стала політика десталінізації. Ідеологічний розворот, ініційований М. Хрущовим та його оточенням, по суті поставив їх перед вибором: залишатися вірними ідеології або стати силою, що обслуговує будь-який курс Москви. Це спричинило розкол у партії і крах картини світу став, на нашу думку, гіршим за організаційні проблеми. Навіть ті члени, що лишилися у структурі, ставали дедалі критичнішими і до дій радянської влади і до власного керівництва.

Через вказані вище події канадська компартія не стала потужною прорадянською силою. Соціально-економічна стабільність і добробут, розвиток welfare state та дотримання прав людини забирали базу, що могла б стати основою сильної «п'ятої колони» – все це не сприяло тому, щоб поставити під сумнів «образ ворога» та перенести його на власний уряд та лад в країні. Додаткового удару завдавали канадські троцькісти, що забирали частину ліворадикальної аудиторії під свій вплив. Для прихильників цієї течії «своїми» не були ні капіталістична Канада, ні тоталітарний СРСР, який

сприймався як результат спотворення комуністичної ідеології та партійно-бюрократичну диктатуру.

Отже, в ході дослідження було встановлено, що канадський суспільний дискурс впродовж цього періоду вибудував цілісне, комплексне та структуроване уявлення про «холодну війну та її «фронти» – основні напрями конфлікту. Широкий спектр означених його символів та елементів дозволяє стверджувати, що картина протистояння стала ідеальною реальністю, через призму якої сприймалися події та процеси. Водночас, було б хибно вважати, що вона була незмінною. Зовнішні і внутрішні виклики у Канаді призводили до переформатування та коригування змісту понять, образів минулого, теперішнього та майбутнього. Навіть збереження уявлень потребувало пояснення нового. Для канадців протилежний бік «холодної війни» став «іншим», а для багатьох – «чужим»; «своїм» він залишався лише для невеликої групи активістів компартії. Нарешті, в питанні єдності демократичного світу пріоритет був за співпрацею з США та Великою Британією як просторами інтенсивної дискурсивної конвергенції.

Список використаних джерел і літератури

Джерела

1. 1958 NORAD CONAD History Jul-Dec URL:
[https://www.northcom.mil/Portals/28/Documents/Supporting%20documents/\(U\)%201958%20NORAD%20CONAD%20History%20Jul-Dec.pdf](https://www.northcom.mil/Portals/28/Documents/Supporting%20documents/(U)%201958%20NORAD%20CONAD%20History%20Jul-Dec.pdf) (дата звернення 12.04.2021).
2. 1960: East-West summit in tatters after spy plane row URL:
http://news.bbc.co.uk/onthisday/hi/dates/stories/may/17/newsid_2512000/2512335.stm (дата звернення 12.04.2021).
3. 365 Hallowe'ens a Year.URL: <http://collections.museum-accord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.9503> (дата звернення 26.10.2020).
4. A Better Canada to fight for, to work for, to vote for. Electoral Program of the Labor-Progressive Party URL:
<https://www.socialisthistory.ca/Docs/CPC/LPP-Program44.htm> (дата звернення 02.12.2021).
5. A Little Late With the Storm Windows URL: <http://collections.museum-accord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.455> (дата звернення 12.04.2021).
6. A New National Policy. URL:
https://www.poltext.org/sites/poltext.org/files/plateformesV2/Canada/CAN_PL_1957_PC_en.pdf (дата звернення 12.04.2021).
7. A Plan For Your Survival URL:
<http://www.civildefensemuseum.com/southead/manuals/canada/canada-cd-5.pdf> (дата звернення 12.04.2021).
8. A Timeline of Television History URL:
<https://www.historymuseum.ca/cmhc/exhibitions/hist/tv/tv02eng.html> (дата звернення 26.08.2020).

9. A Wing and a Prayer. URL: <http://collections.museum-accord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.4662> (дата звернення 26.08.2020).
10. Agreement (with Protocol of Signature) to Supplement the Agreement between the Parties to the North Atlantic Treaty regarding the Status of their Forces with respect y to Foreign Forces stationed in the Federal Republic of Germany. URL: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20481/volume-481-I-6986-English.pdf> (дата звернення 12.04.2021).
11. Agreement Between The Government Of The United States Of America And The Government Of Canada On The North American Aerospace Defense Command URL: <https://www.state.gov/documents/organization/69727.pdf> (дата звернення 21.07.21). Treaty - E101015 URL: <https://www.treaty-accord.gc.ca/text-texte.aspx?id=101015> (дата звернення 12.04.2021).
12. An Act Respecting Chinese Immigration, 1923 (1910, 1952, 1970's) URL: http://www.collectionscanada.gc.ca/immigrants/021017-119.01-e.php?&document_code=021017-86&page=1&referer=021017-2412.02-e.html&section_code=pp-passage&page_nbr=726&&PHPSESSID=4s44d07m825k26gdis7dkjg6k6 (дата звернення 09.05.2019).
13. An Act to confer certain transitional powers upon the Governor in Council during the National Emergency arising out of the War. URL: https://historyofrights.ca/wp-content/uploads/statutes/CN_National-Emergency-Powers-Act-1945.pdf (дата звернення 26.08.2020).
14. An Act to Protect the Province Against Communistic Propaganda URL: <http://faculty.marianopolis.edu/c.belanger/quebechistory/docs/ThePadlockLaw-MauriceDuplessis-QuebecHistory.htm> (дата звернення 26.08.2020).
15. André Laurendeau, "M. Duplessis et le fascisme", dans Le Devoir, le 23 octobre 1958, p. A4. URL:

- <http://faculty.marianopolis.edu/c.belanger/quebechistory/docs/Laloiducadenas-Duplessisetlefascisme.html> (дата звернення 22.01.2022).
16. Andrew C. Moffat Korea Memories: A Canadian Gunner's Experience in the 'Forgotten War URL: <https://www.reddeer.ca/media/reddeerca/about-red-deer/history/heritage/RDR-WarMemorial-Booklet-web-12---Compressed-for-Web.pdf> (дата звернення 26.08.2020).
17. Another Iron Curtain Drops URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.5965> (дата звернення 26.08.2020).
18. Another Try at Melting the Abominable snowman. URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/scripts/large.php?Lang=1&accessnumber=M965.199.2391&idImage=230856> (дата звернення 12.04.2021).
19. Archives – Canadian Civil Defence Museum And Archives URL: <http://civildefencemuseum.ca/archives-2> (дата звернення 14.08.2021).
20. Atomic bombs and international law URL: <https://www.newspapers.com/clip/47464713/editorial-the-use-of-atomic-bombs-and/> (дата звернення 07.11.2020).
21. Atomic Energy Act of 1946 URL: <https://www.atomicarchive.com/resources/documents/deterrence/atomic-energy-act.html> (дата звернення 02.04.2022).
22. Atoms for Peace Draft URL: <https://www.eisenhowerlibrary.gov/sites/default/files/research/online-documents/atoms-for-peace/atoms-for-peace-draft.pdf> (дата звернення 07.11.2020).
23. Au musee de la guerre: John Bull: this is where we came in URL: <https://www.original-political-cartoon.com/cartoon-gallery/buy/au-musee-de-la-guerre-john-bull-this-is-where-we-came-in/2092/> (дата звернення 12.05.2022).

24. Backstage At Ottawa URL:
<https://archive.macleans.ca/article/1956/01/07/what-do-civil-rights-mean-in-quebec> (дата звернення 12.04.2021).
25. Before It Spreads URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.7915> (дата звернення 12.04.2021).
26. Berlin Wall cuts city in half. URL:
<https://www.cbc.ca/archives/entry/berlin-wall-cuts-city-in-half> (дата звернення 12.04.2021).
27. Both Hot and Cold URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/scripts/large.php?Lang=1&accessnumber=M965.199.5121&idImage=213233> (дата звернення 12.04.2021).
28. Broken Arrow URL: <https://legionmagazine.com/en/2021/03/broken-arrow/> (дата звернення 29.04.2021).
29. Buck Meeting "A Mess". URL:
https://www.library.ubc.ca/archives/pdfs/ubyssey/UBYSSEY_1955_11_03.pdf (дата звернення 12.04.2021).
30. Buck Thirty years, 1922-1952: the story of the Communist movement in Canada. Chapter Nineteen: We Fight for Canada! URL:
<https://www.marxists.org/history/international/comintern/sections/canada/buck-tim/30years/ch18.htm#18a> (дата звернення 22. 12.2021).
31. Burlington senior worked on experimental delta-winged interceptor jet The Post, March 15, 2018 URL:
https://www.ocna.org/uploads/files/PC07_2nd_Burlington%20Post.pdf (дата звернення 12.04.2021).
32. Cable, Ambassador Dobrynin to the Soviet Foreign Ministry, meeting with Robert Kennedy URL:
<https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/116955> (дата звернення 12.04.2021).

33. Canada and Nato URL:
https://www.nato.int/cps/en/natohq/declassified_161511.htm%3FselectedLocale%3Den (дата звернення 26.08.2020).
34. Canada and the Korean War: A Forgotten Ally in a Forgotten War URL:
<https://www.youtube.com/watch?v=Xz33PuxLkaU> (дата звернення 17.04.2021).
35. Canada and The North Atlantic Treaty Organization URL:
<https://www.veterans.gc.ca/pdf/cr/pi-sheets/NATO-HistoricalSheet-14Mar19-e.pdf> (дата звернення 26.08.2020).
36. Canada Military Expenditure, 1950-2018 data URL:
<https://tradingeconomics.com/canada/military-expenditure> (дата звернення 26.08.2020).
37. Canada. Royal Commission on National Development in the Arts, Letters, and Sciences. Report. Ottawa : King's Printer, 1951.
38. Canada's Attitude To The Polish Proposal To Establish A Nuclear-Free Zone In Europe' URL:
<https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/208860> (дата звернення 12.04.2021).
39. Canada's Liberal path to Prosperity, Progress and Peace URL:
https://www.poltext.org/sites/poltext.org/files/plateformesV2/Canada/CAN_PL_1958_LIB_en.pdf (дата звернення 12.04.2021).
40. Canada's Army In Korea: The United Nations Operations, 1950-53, and Their Aftermath URL:
<https://www.canada.ca/content/dam/themes/defence/caf/militaryhistory/dhh/general/book-1956-korea-aftermath-en.pdf> (дата звернення 17.04.2021).
41. Canada's Attitude on «Berlin Airlift» URL:
<https://trove.nla.gov.au/newspaper/article/2774345> (дата звернення 07.11.2020).
42. Canada's Role in Atomic Bomb Drama. Bursting of Atom Opens New Realms to. Science, Says Government Statement. URL: <https://www.cns->

- snc.ca/media/history/1945Aug13PressReleasePart1.pdf (дата звернення 26.08.2020).
43. Canadian Civil Defence Information Services Division Department of National Health and Welfare Civil Defence Booklet: Your Emergency Pack URL: <http://www.civildefensemuseum.com/southrad/canada-cd-book-1.html> (дата звернення 12.04.2021).
44. Canadian Civil Defence Information Services Division Department of National Health and Welfare Civil Defence Booklet: Your Survival In An H-Bomb War If You Live In A Target Area URL: <http://www.civildefensemuseum.com/southrad/canada-cd-book-6.html> (дата звернення 12.04.2021).
45. Canadian Civil Defence Video Gallery – Canadian Civil Defence Museum And Archives URL: <http://civildefencemuseum.ca/canadian-civil-defence-video-gallery> (дата звернення 26.06.2021).
46. Canadian Civil Defense Information Services Division Department of National Health and Welfare Civil Defence Booklet: Your Survival In An H-Bomb War If You Do Not Live In A Target Area URL: <http://www.civildefensemuseum.com/southrad/canada-cd-book-5.html> (дата звернення 12.04.2021).
47. Canadian Civil Defence "The Homeless Ones" URL: <https://www.youtube.com/watch?v=zVGuBh4rJV4> (дата звернення 03.02.2022).
48. Canadians in Korea. URL: <https://legionmagazine.com/en/2003/07/canadians-in-korea/>
49. CBC – Cold War Canada. URL: <https://www.cbc.ca/history/SECTIONSE1EP15CH1LE.html> (дата звернення 12.04.2021).
50. Certain General Views of the Government” regarding Cuba. 1962. URL: <https://diefenbaker.usask.ca/documents/online-exhibits/canadas-role->

- during-the-cuban-missile-crisis/general_views_government.pdf (дата звернення 12.04.2021).
51. Changing Mounts in the Middle of the Frozen Stream URL:
<http://collections.museum-accord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.8847> (дата звернення 12.04.2021).
52. Civil Defence Calgary, Operation Lifesaver, September 28th 1955 URL:
https://www.youtube.com/watch?v=XR_KrPtfCc4 (дата звернення 03.02.2022).
53. Civil Defence Notebook URL:
<http://www.civildefensemuseum.com/southrad/manuals/canada/canada-cd-3.pdf> (дата звернення 12.04.2021).
54. Civil Defence Supplement # 33 To: Canada's Health And Welfare, September 1956 URL:
<http://www.civildefensemuseum.com/southrad/canada-cd-book-8.html>
(дата звернення 12.04.2021).
55. Cold War: quick reference URL:
<https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110803095623202> (дата звернення 26.08.2020).
56. Combat – Nov 23, 1946 URL:
<https://news.google.com/newspapers?nid=uQyLbZAWguAC&dat=19461123&printsec=frontpage&hl=en> (дата звернення 26.08.2020).
57. Communists Expand Network Through the World. Winnipeg Free Press, October 22, 1947. URL: <https://newspaperarchive.com/winnipeg-free-press-oct-22-1947-p-20/> (дата звернення 26.08.2020).
58. Confidential Memo from the Prime Minister (1962) URL:
https://diefenbaker.usask.ca/documents/online-exhibits/canadas-role-during-the-cuban-missile-crisis/finlayson_to_dief.pdf (дата звернення 12.04.2021).

59. Consultations Between Governments on the Possible Use of the Atomic Bomb," Memorandum to Prime Minister [Canada] from Under-Secretary for External Affairs A. D. P. Heeney, 8 January 1951, Top Secret URL: <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB159/index.htm> (дата звернення 26.08.2020).
60. Contrasting Canadian Immigration Regulations (1910, 1952, 1970's) URL: <http://faculty.marianopolis.edu/c.belanger/QuebecHistory/readings/CanadianImmigrationRegulations.html> (дата звернення 02.09.2020).
61. Co-operative Commonwealth Federation Platform of 1953 [Humanity First (Ottawa: C.C.F. National Office, 1953)] URL: https://www.poltext.org/sites/poltext.org/files/plateformesV2/Canada/CAN_PL_1953_CCF.pdf (дата звернення 26.08.2020).
62. Co-operative Commonwealth Federation/ Parti Social Democratique du Canada Winnipeg Declaration Of Principles. 1956. URL: <https://www.socialisthistory.ca/Docs/CCF/Winnipeg.htm> (дата звернення 12.04.2021).
63. Cuban Missile Crisis Map Of Missile Range URL: <https://www.jfklibrary.org/asset-viewer/cuban-missile-crisis-map-of-missile-range> (дата звернення 06.04.2021).
64. Curtain Calls. URL: <http://collections.museum-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.129> (дата звернення 12.04.2021).
65. Danger d'inflation d'après-guerre - Le Devoir, 07/12/1944 URL: https://www.warmuseum.ca/cwm/exhibitions/newspapers/pdf/1944-12-07_Vol.XXXV_No.282_Pg.10.pdf (дата звернення 26.08.2020).
66. December, 1952: Major nuclear accident at Chalk River URL: <https://www.theglobeandmail.com/news/national/december-1952-major-nuclear-accident-at-chalk-river/article699567/> (дата звернення 07.11.2020).

67. Department of State Telegram Transmitting Letter From Chairman Khrushchev to President Kennedy, October 26, 1962 URL: <https://microsites.jfklibrary.org/cmcc/oct26/doc4.html> (дата звернення 12.04.2021).
68. Diaries of William Lyon Mackenzie King Item: 28649 URL: <https://www.bac-lac.gc.ca/eng/discover/politics-government/prime-ministers/william-lyon-mackenzie-king/Pages/item.aspx?IdNumber=28649> (дата звернення 07.11.2020).
69. Diaries of William Lyon Mackenzie King. Item: 29051 URL: <http://www.bac-lac.gc.ca/eng/discover/politics-government/prime-ministers/william-lyon-mackenzie-king/Pages/item.aspx?IdNumber=29051> (дата звернення 26.08.2020).
70. Diaries of William Lyon Mackenzie King. Item: 29052 URL: <http://www.bac-lac.gc.ca/eng/discover/politics-government/prime-ministers/william-lyon-mackenzie-king/Pages/item.aspx?IdNumber=29052> (дата звернення 26.08.2020).
71. Diaries of William Lyon Mackenzie King. Item: 29341 URL: <https://www.bac-lac.gc.ca/eng/discover/politics-government/prime-ministers/william-lyon-mackenzie-king/Pages/item.aspx?IdNumber=29341> (дата звернення 23.08.2021).
72. Diaries of William Lyon Mackenzie King. Item: 29386 URL: <https://www.bac-lac.gc.ca/eng/discover/politics-government/prime-ministers/william-lyon-mackenzie-king/Pages/item.aspx?IdNumber=29386> (дата звернення 23.08.2021).
73. Diaries of William Lyon Mackenzie King. Item: 29387 URL: <https://www.bac-lac.gc.ca/eng/discover/politics-government/prime-ministers/william-lyon-mackenzie-king/Pages/item.aspx?IdNumber=29387> (дата звернення 23.08.2021).
74. Diaries of William Lyon Mackenzie King. Item: 29389 URL: <https://www.bac-lac.gc.ca/eng/discover/politics-government/prime->

- ministers/william-lyon-mackenzie-king/Pages/item.aspx?IdNumber=29389
(дата звернення 23.08.2021).
75. Didn't Get Very Far URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.641> (дата звернення 26.08.2020).
76. Diefenbaker Statements and Promises, 1958 URL: https://www.poltext.org/sites/poltext.org/files/plateformesV2/Canada/CAN_PL_1958_PC.pdf (дата звернення 12.04.2021).
77. Distribution of the population, by ethnic group, census years 1941, 1951 and 1961 URL: https://www65.statcan.gc.ca/acyb02/1967/acyb02_19670197014-eng.htm (дата звернення 26.08.2020).
78. Document outlining Canadian trade with Cuba. 1960. URL: https://diefenbaker.usask.ca/documents/online-exhibits/canadas-role-during-the-cuban-missile-crisis/trade_with_cuba.pdf (дата звернення 12.04.2021).
79. Donaghy G. (ed.). Documents on Canadian External Relations. Canada Communication Group, 1996. Vol. 12-29.
80. Don't Let It Grow. URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.1172> (дата звернення 12.04.2021).
81. Draft Program: The New Party. URL: https://www.poltext.org/sites/poltext.org/files/plateformesV2/Canada/CAN_PL_1962_NDP.pdf (дата звернення 12.04.2021).
82. Duck And Cover (1951) Bert The Turtle URL: <https://www.youtube.com/watch?v=IKqXu-5jw60> (дата звернення 26.10.2020).
83. Duck and Cover: How one desk could save your life. URL: <https://diefenbunker.ca/duckandcover/> (дата звернення 07.11.2020).

84. Dying to escape URL: <https://www.cbc.ca/archives/entry/dying-to-escape> (дата звернення 12.04.2021).
85. Escape from East Berlin URL: <https://www.cbc.ca/archives/entry/escape-from-east-berlin> (дата звернення 12.04.2021).
86. Exploding Cigar. URL: <http://collections.museum-mccord.qc.ca/scripts/large.php?Lang=1&accessnumber=M965.199.5219&iImage=207982> (дата звернення 12.04.2021).
87. Family blast shelters URL: <http://civildefencemuseum.ca/wp-content/uploads/2017/10/Family-Blast-Shelters-30psi-1962.pdf> (дата звернення 12.04.2021).
88. Fidel Castro's Letter. URL: <https://microsites.jfklibrary.org/cm/oct26/doc2.html> (дата звернення 12.04.2021).
89. For tomorrow's opportunities. URL: https://www.poltext.org/sites/poltext.org/files/plateformesV2/Canada/CAN_PL_1957_LIB.pdf (дата звернення 12.04.2021).
90. Francophone population of Quebec, 1941-1996, Mother tongue and Home language URL: <http://faculty.marianopolis.edu/c.belanger/quebechistory/stats/francpop.htm> (дата звернення 22.07.2021).
91. Fred Rose, M.P. URL: https://lop.parl.ca/sites/ParlInfo/default/en_CA/People/Profile?personId=8413 (дата звернення 26.08.2020).
92. Fred Rose. Le Masque Tombe URL: <https://www.marxists.org/archive/rose/1943/08/09.htm> (дата звернення 04.02.2022).
93. Frontlines of Freedom URL: <https://www.youtube.com/watch?v=C6kjTEbg50w> (дата звернення 03.02.2022).

94. Hallowe'en Horrors. URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.1150> (дата звернення 12.04.2021).
95. History of the Canadian Labour Force Survey, 1945 to 2016 URL: <https://www150.statcan.gc.ca/n1/pub/75-005-m/75-005-m2016001-eng.htm#c-g01> (дата звернення 06.05.2021).
96. House of Commons Debates, 20th Parliament, 1st Session : Vol. 1 URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2001_02/400 (дата звернення 30.04.2022).
97. House of Commons Debates, 20th Parliament, 1st Session : Vol. 1 URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2001_01/172 (дата звернення 30.04.2022).
98. House of Commons Debates, 20th Parliament, 1st Session : Vol. 2 URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2001_02/82 (дата звернення 30.04.2022).
99. House of Commons Debates, 20th Parliament, 1st Session : Vol. 2 URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2001_02/95 (дата звернення 22.02.2022).
100. House of Commons Debates, 20th Parliament, 1st Session : Vol. 2 URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2001_02/90 (дата звернення 26.03.2022).
101. House of Commons Debates, 20th Parliament, 1st Session : Vol. 2 URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2001_02/94 (дата звернення 23.03.2022).
102. House of Commons Debates, 20th Parliament, 1st Session : Vol. 2 URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2001_02/75 (дата звернення 23.03.2022).
103. House of Commons Debates, 20th Parliament, 1st Session : Vol. 2 URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2001_02/68 (дата звернення 23.03.2022).

104. House of Commons Debates, 20th Parliament, 1st Session : Vol. 2
URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2001_02/78 (дата звернення 30.04.2022).
105. House of Commons Debates, 20th Parliament, 1st Session : Vol. 2
URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2001_02/81 (дата звернення 30.04.2022).
106. House of Commons Debates, 20th Parliament, 1st Session : Vol. 2
URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2001_02/81 (дата звернення 30.04.2022).
107. House of Commons Debates, 20th Parliament, 1st Session : Vol. 2
URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2001_02/88 (дата звернення 30.04.2022).
108. House of Commons Debates, 20th Parliament, 1st Session : Vol. 2
URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2001_02/89 (дата звернення 30.04.2022).
109. House of Commons Debates, 20th Parliament, 1st Session : Vol. 2
URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2002_01/220 (дата звернення 30.04.2022).
110. House of Commons Debates, 20th Parliament, 2nd Session : Vol. 1
URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2002_01/54 (дата звернення 03.02.2022).
111. House of Commons Debates, 20th Parliament, 2nd Session : Vol. 1
URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2002_01/55 (дата звернення 03.02.2022).
112. House of Commons Debates, 20th Parliament, 2nd Session : Vol. 1
URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2002_01/56 (дата звернення 03.02.2022).
113. House of Commons Debates, 20th Parliament, 2nd Session : Vol. 1
URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2002_01/57 (дата звернення 03.02.2022).

114. House of Commons Debates, 20th Parliament, 2nd Session : Vol. 1
URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2002_01/58 (дата звернення 03.02.2022).
115. House of Commons Debates, 20th Parliament, 2nd Session : Vol. 1
URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2002_01/90 (дата звернення 03.02.2022).
116. House of Commons Debates, 20th Parliament, 2nd Session : Vol. 1
URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2002_01/39 (дата звернення 03.02.2022).
117. House of Commons Debates, 20th Parliament, 2nd Session : Vol. 1
URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2002_01/55 (дата звернення 03.02.2022).
118. House of Commons Debates, 20th Parliament, 2nd Session : Vol. 1
URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2002_01/164 (дата звернення 05.01.2022).
119. House of Commons Debates, 20th Parliament, 2nd Session : Vol. 1
URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2002_01/166 (дата звернення 05.01.2022).
120. House of Commons Debates, 20th Parliament, 2nd Session : Vol. 1
URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2002_01/170 (дата звернення 05.01.2022).
121. House of Commons Debates, 20th Parliament, 2nd Session : Vol. 1
URL: http://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2002_01/90?r=0&s=1
(дата звернення: 01.11.2020).
122. House of Commons Debates, 20th Parliament, 2nd Session : Vol. 1
URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2002_01/173 (дата звернення 23.03.2022).
123. House of Commons Debates, 20th Parliament, 2nd Session : Vol. 4
URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2002_04/52 (дата звернення 03.02.2022).

124. House of Commons Debates, 20th Parliament, 2nd Session : Vol. 4
URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2002_04/51 (дата звернення 03.02.2022).
125. House of Commons Debates, 20th Parliament, 2nd Session : Vol. 5
URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2002_05/1155 (дата звернення 03.02.2022).
126. House of Commons Debates, 20th Parliament, 2nd Session : Vol. 5
URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2002_05/1157 (дата звернення 03.02.2022).
127. House of Commons Debates, 20th Parliament, 2nd Session : Vol. 5
URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2002_05/471 (дата звернення 30.04.2022).
128. House of Commons Debates, 20th Parliament, 2nd Session : Vol. 5
URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2002_05/470 (дата звернення 03.02.2022).
129. House of Commons Debates, 20th Parliament, 4th Session : Vol. 6
URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2004_06/994 (дата звернення 26.03.2022).
130. House of Commons Debates, 20th Parliament, 5th Session : Vol. 1
URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2005_01/101 (дата звернення 22.01.2022)
131. House of Commons Debates, 20th Parliament, 5th Session : Vol. 1
URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2005_01/94 (дата звернення 22.01.2022).
132. House of Commons Debates, 20th Parliament, 5th Session : Vol. 1
URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2005_01/148 (дата звернення 24.01.2022).
133. House of Commons Debates, 21st Parliament, 1st Session : Vol. 1
URL:

https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2101_01/289?r=0&s=1
(дата звернення 19.02.2022).

134. House of Commons Debates, 21st Parliament, 1st Session : Vol. 1
URL:
https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2101_01/192?r=0&s=1
(дата звернення 19.02.2022).
135. House of Commons Debates, 21st Parliament, 2nd Session : Vol. 4
URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2102_04/1093 (дата звернення 30.10.2021).
136. House of Commons Debates, 21st Parliament, 2nd Session : Vol. 4
URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2102_04/831 (дата звернення 14.01.2022).
137. House of Commons Debates, 21st Parliament, 2nd Session : Vol. 4
URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2102_04/821 (дата звернення 12.11.2021).
138. House of Commons Debates, 21st Parliament, 2nd Session : Vol. 4
URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2102_04/955 (дата звернення 12.11.2021).
139. House of Commons Debates, 21st Parliament, 2nd Session : Vol. 4
URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2102_04/956 (дата звернення 12.11.2021).
140. House of Commons Debates, 21st Parliament, 2nd Session : Vol. 4
URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2102_04/957 (дата звернення 12.11.2021).
141. House of Commons Debates, 21st Parliament, 2nd Session : Vol. 4
URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2102_04/823 (дата звернення 12.11.2021).
142. House of Commons Debates, 21st Parliament, 2nd Session : Vol. 4
URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2102_04/1080 (дата звернення 12.11.2021).

143. House of Commons Debates, 21st Parliament, 2nd Session : Vol. 4
URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2102_04/1092 (дата звернення 12.11.2021).
144. House of Commons Debates, 21st Parliament, 2nd Session : Vol. 4
URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2102_04/1093 (дата звернення 12.11.2021).
145. House of Commons Debates, 21st Parliament, 7th Session : Vol. 3
URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2107_03/460 (дата звернення 17.04.2021).
146. House of Commons Debates, 22nd Parliament, 1st Session : Vol. 1
URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2201_01/15 (дата звернення 19.04.2021).
147. House of Commons Debates, 22nd Parliament, 1st Session : Vol. 1
URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2201_01/37 (дата звернення 19.04.2021).
148. House of Commons Debates, 22nd Parliament, 1st Session : Vol. 1
URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2201_01/47 (дата звернення 19.04.2021).
149. House of Commons Debates, 22nd Parliament, 1st Session : Vol. 1
URL: https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2201_01/54 (дата звернення 30.04.2022).
150. House of Commons Debates, 22nd Parliament, 2nd Session : Vol. 4
URL:
https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2202_04/18?r=0&s=4
(дата звернення 12.04.2021).
151. House of Commons Debates, 25th Parliament, 1st Session : Vol. 1
URL:
https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2501_01/876?r=0&s=3
(дата звернення 12.04.2021).

152. House of Commons Debates, 25th Parliament, 1st Session : Vol. 1
https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2501_01/817?r=0&s=3
(дата звернення 12.04.2021).
153. House of Commons Debates, 25th Parliament, 1st Session : Vol. 1
URL:
https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2501_01/802?r=0&s=3
(дата звернення 12.04.2021).
154. House of Commons Debates, 25th Parliament, 1st Session : Vol. 1.
URL:
https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2501_01/906?r=0&s=3
(дата звернення 12.04.2021).
155. House of Commons Debates, 25th Parliament, 1st Session : Vol. 1.
URL:
https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2501_01/908?r=0&s=3
(дата звернення 12.04.2021).
156. House of Commons Debates, 25th Parliament, 1st Session : Vol. 1.
https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2501_01/944?r=0&s=3
(дата звернення 12.04.2021).
157. How About Two Minutes Silence Before Not After the Next War.
URL: <http://collections.museum-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.9023> (дата звернення 12.04.2021).
158. How to Get the Genie Back in the Bottle? URL:
<http://collections.museum-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.4759> (дата звернення 26.08.2020).
159. Hungarian interview – John Hirsch URL:
<https://digital.lib.sfu.ca/hungarian-108/hungarian-interview-john-hirsch>
(дата звернення 12.04.2021).

160. Hungarian interview – Marta Hidy URL:
<https://digital.lib.sfu.ca/hungarian-58/hungarian-interview-marta-hidy> (дата звернення 12.04.2021).
161. Hungarian interview – Andrew Hertel URL:
<https://digital.lib.sfu.ca/hungarian-93/hungarian-interview-andrew-hertel> (дата звернення 12.04.2021).
162. I Fought for Canada in Spain... URL:
<https://spanishcivilwar.ca/islandora/object/islandora:34df1745-6e7a-4b07-a161-4c7d0aa455dc#page/13/mode/2up> (дата звернення 30.04.2022).
163. Igor Gouzenko testimony finally released URL:
<https://www.cbc.ca/archives/entry/gouzenko-testimony-finally-released> (дата звернення 26.08.2020).
164. Igor Gouzenko URL:
<https://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/igor-sergeievich-gouzenko> (дата звернення 26.08.2020).
165. Igor Gouzenko. Douglas How, December 15 1946 URL:
<https://archive.macleans.ca/article/1946/12/15/igor-gouzenko> (дата звернення 26.08.2020).
166. Images du Canada. The Atlantic Community Series - NATO Documentaries, 1956 URL:
<https://www.youtube.com/watch?v=C4PVVRMxvP8> (дата звернення 07.11.2020).
167. Introducing Canada. The Atlantic Community Series - NATO Documentaries, 1956. URL:
<https://www.youtube.com/watch?v=Ykim0rn0eRw> (дата звернення 26.08.2020).
168. Is the H-BOMB The Answer ? URL:
<https://archive.macleans.ca/article/1950/3/1/is-the-h-bomb-the-answer-> (дата звернення 07.11.2020).

169. JFK Cuban Missile Crisis Speech (10/22/1962) URL:
<https://www.youtube.com/watch?v=WYVPx3x3oCg> (дата звернення 12.04.2021).
170. John Boyd, *A Noble Cause Betrayed ... but Hope Lives On: Pages from a Political Life*, Research Report. №. 64 (Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies, 1999). 84 p.
171. John Diefenbaker and the Canadian Bill of Rights URL:
<http://www.cbc.ca/archives/entry/john-diefenbaker-and-the-canadian-bill-of-rights> (дата звернення 09.05.19).
172. Join and Build the New Party (1961) Workers Vanguard, Mid-July 1961 URL: <http://www.socialisthistory.ca/Docs/CCF-NDP/Join%20New%20Party.htm> (дата звернення 03.04.2022).
173. June in January. URL: <http://collections.museum-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.7941> (дата звернення 12.04.2021).
174. Kirkconnell W. *Communism in Canada and the USA* // Canadian Catholic Historical Association, *Historical Studies*, 1948. pp. 41-51.
175. Knowledge of Languages Province of Quebec, 1951-1991 URL:
<http://faculty.marianopolis.edu/c.belanger/quebechistory/stats/knowlang.htm> (дата звернення 22.07.2021).
176. L. Perry *The Great Railway Strike of 1950* URL:
http://www.exporail.org/can_rail/Canadian%20Rail_no478_2000.pdf (дата звернення 07.11.2020).
177. L'ambassadeur Norman se suicide. URL:
<https://www.canadianmysteries.ca/sites/norman/images/view.php?id=6014&lang=en&size=3> (дата звернення 12.04.2021).
178. Lang M. *Wembley Lions versus Soviet Union 1955 – A view from the Russian side* URL:
https://sihrhockey.org/_a/public/column.cfm?cid=3&aid=652 (дата звернення 21.04.2021).

179. Let me Give You a Light". URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.2371> (дата звернення 12.04.2021).
180. Let's go Forward URL: https://www.poltext.org/sites/poltext.org/files/plateformesV2/Canada/CAN_PL_1958_CCF.pdf (дата звернення 12.04.2021).
181. Letter From Chairman Khrushchev to President Kennedy, October 28, 1962. URL: <https://microsites.jfklibrary.org/cm/oct28/doc1.html> (дата звернення 12.04.2021).
182. Letter from Ivan B. White to Howard Green (1962) https://diefenbaker.usask.ca/documents/online-exhibits/canadas-role-during-the-cuban-missile-crisis/white_to_green.pdf (дата звернення 12.04.2021).
183. Letter from John Diefenbaker to J.W. Murphy (1962) URL: https://diefenbaker.usask.ca/documents/online-exhibits/canadas-role-during-the-cuban-missile-crisis/murphy_to_dief.pdf (дата звернення 12.04.2021).
184. Lewis D. The Good Fight: Political Memoirs 1909-1958. Macmillan of Canada, 1982. 542 p.
185. L'immoralité politique dans la Province de Québec URL: <http://faculty.marianopolis.edu/c.belanger/quebechistory/docs/morality/1.htm> (дата звернення 22.01.2022).
186. Look What Came Up on the Other Side of the Fence. URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.2459> (дата звернення 12.04.2021).
187. Make Canada a better nation. URL: https://www.poltext.org/sites/poltext.org/files/plateformesV2/Canada/CAN_PL_1957_SC_en.pdf (дата звернення 12.04.2021).

188. Man and the Missile URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.5582> (дата звернення 12.04.2021).
189. Maurice Duplessis URL: <https://historyofrights.ca/encyclopaedia/biographies/maurice-duplessis/> (дата звернення 26.08.2020).
190. May 17, 1961: Address before the Canadian Parliament URL: <https://millercenter.org/the-presidency/presidential-speeches/may-17-1961-address-canadian-parliament> (дата звернення 21.04.2021).
191. Melting the Cold War Iceberg URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.8793> (дата звернення 12.04.2021).
192. Memorandum of conversation between Mexican Foreign Ministry official and Canadian Ambassador, Mexico City. URL: <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/115238> (дата звернення 12.04.2021).
193. Message from Harold MacMillan to John Diefenbaker (1962) URL: https://diefenbaker.usask.ca/documents/online-exhibits/canadas-role-during-the-cuban-missile-crisis/greenhill_macmillan_to_dief.pdf (дата звернення 12.04.2021).
194. Message from Khrushchev to Kennedy (1962) URL: https://diefenbaker.usask.ca/documents/online-exhibits/canadas-role-during-the-cuban-missile-crisis/khrushchev_to_kennedy.pdf (дата звернення 12.04.2021).
195. More U.S. Space Monkeys. URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.2372> (дата звернення 12.04.2021).
196. NATO Paris to External Affairs, “Berlin-Contingency Planning,” 29 Sept. 1961, Library and Archives Canada (LAC), RG 25, vol. 6080, file no. 50341-A-1-40, part 1. URL:

- <https://exhibits.library.utoronto.ca/exhibits/show/canada-and-the-second-berlin-c/29-september-1961-nato-paris> (дата звернення 12.04.2021).
197. NATO Paris to External Affairs, “Dec Ministerial Mtg: Germany and Berlin,” 4 Dec. 1961, LAC, RG 25, vol. 6080, file no. 50341-A-2-40, part 1. URL: <https://exhibits.library.utoronto.ca/exhibits/show/canada-and-the-second-berlin-c/4-december-1961--nato-paris> (дата звернення 12.04.2021).
198. Nearing the Goal URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.5493> (дата звернення 26.10.2020).
199. New Democratic Party Program. URL: https://www.poltext.org/sites/poltext.org/files/plateformesV2/Canada/CAN_PL_1963_NDP_en.pdf (дата звернення 12.04.2021).
200. New York Times Man Views Canada's Effort URL: <https://collections.warmuseum.ca/warclip/objects/common/webmedia.php?irn=5014840> (дата звернення 18.10.2020).
201. NFB Mission and Highlights URL: <http://onf-nfb.gc.ca/en/about-the-nfb/organization/mandate/> (дата звернення 26.08.2020).
202. NFB pioneer Tom Daly dies at age 93 URL: <https://www.cbc.ca/news/entertainment/nfb-pioneer-tom-daly-dies-at-age-93-1.1096339> (дата звернення 26.08.2020).
203. Not Exactly Ready for Mounting. URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.7854> ((дата звернення 07.11.2020).
204. November Morn. URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.8648> (дата звернення 12.04.2021).
205. Number of births in Canada URL: <https://www150.statcan.gc.ca/n1/pub/75-006-x/2016001/article/14345/c-g/c-g01-eng.gif> (дата звернення 02.01.2022).

206. Number of immigrants and Immigration rate URL:
<https://www150.statcan.gc.ca/n1/pub/75-006-x/2016001/article/14345/c-g/c-g03-eng.gif> (дата звернення 02.01.2022).
207. Official History of the Canadian Army in Korea URL:
<https://www.canada.ca/content/dam/themes/defence/caf/militaryhistory/dhh/official/book-1966-korea-army-en.pdf> (дата звернення 22.03.2022).
208. Old-Age Pension URL: <https://cutt.ly/bXYZqQf> (дата звернення 26.08.2020).
209. One World or None URL:
https://www.youtube.com/watch?v=_XzxTjHK210 (дата звернення 18.02.2022).
210. Ottawa must acknowledge its role in atomic bombings of Japan and sign ban URL:
<https://www.thestar.com/opinion/contributors/2020/08/05/ottawa-must-acknowledge-its-role-in-atomic-bombings-of-japan-and-sign-ban.html> (дата звернення 07.11.2020).
211. Ottawa orders all evidence of Arrow destroyed URL:
<https://www.cbc.ca/player/play/1402732812/> (дата звернення 12.04.2021).
212. Our Attempt at Refereeing. URL: <http://collections.museum-mccord.qc.ca/scripts/large.php?Lang=1&accessnumber=M965.199.8883&idImage=212810> (дата звернення 12.04.2021).
213. Our Factories Grow - The Hamilton Spectator, 22/11/1945 URL:
<https://collections.warmuseum.ca/warclip/objects/common/webmedia.php?irn=5061934> (дата звернення 26.08.2020).
214. Paradise Lost? URL: <http://collections.museum-mccord.qc.ca/scripts/large.php?Lang=1&accessnumber=M965.199.2377&idImage=230774> (дата звернення 12.04.2021).
215. Paris Styles-1960. URL: <http://collections.museum-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.3883> (дата звернення 12.04.2021).

216. Patch-Work Quilt URL: <http://collections.museum-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.455> (дата звернення 12.04.2021).
217. Paul Tomkowicz: Street-railway Switchman URL: <https://www.nfb.ca/playlists/1950s-national-film-board-television-and-move/playback/#9> (дата звернення 26.08.2020).
218. Penner N. Canadian Communism: The Stalin Years and Beyond. Toronto: Methuen, 1988. 319 p.
219. Plucking C. et al. Wellington County History URL: https://eservices.wellington.ca/Museum.JournalAndEssays/FileUploads/Volume%2008_text_images.pdf (дата звернення 30.04.2022).
220. Printed transcript from Parliamentary debate (1962) URL: https://diefenbaker.usask.ca/documents/online-exhibits/canadas-role-during-the-cuban-missile-crisis/pm_statement_following_president.pdf (дата звернення 12.04.2021).
221. Problem Child. URL: <http://collections.museum-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.7357> (дата звернення 26.10.2020).
222. Progress URL: <http://collections.museum-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.9851> (дата звернення 26.08.2020).
223. Projecting Power Canadas Air Force 2035 URL: http://airforceapp.forces.gc.ca/CFAWC/eLibrary/pubs/Projecting_Power-Canadas_Air_Force_2035_e.pdf (дата звернення 06.05.2021).
224. Propaganda URL: <https://www.veterans.gc.ca/eng/remembrance/history/korean-war/land-morning-calm/surviving/propaganda> (дата звернення 07.11.2020).
225. Protocol Renewing the Trade Agreement Between Canada and the Union of Soviet Socialist Republics Signed on February 29, 1956 and

- Renewed on April 18, 1960 URL: <https://www.treaty-accord.gc.ca/text-texte.aspx?id=100625> (дата звернення 21.04.2021).
226. Québec / Canada and the simplest satellite, the PS-1 spacecraft, in other words Sputnik 1 URL: <https://ingeniumcanada.org/channel/articles/quebec-canada-and-the-simplest-satellite-the-ps-1-spacecraft-in-other-words-1> (дата звернення 28.04.2021)
227. Quebec's Share of the Canadian Population, 1861-1991. URL: <http://faculty.marianopolis.edu/c.belanger/quebechistory/stats/qcpop.htm> (дата звернення 22.07.2021).
228. R. Dowson The History Of The Canadian Trotskyist Movement—World War 2 To 1971 URL: <https://www.marxists.org/archive/dowson/speeches/HisTortMov2.html#10> (дата звернення 22.12.2021).
229. Radio and Television Report to the American People on the Soviet Arms Buildup in Cuba, President's Reading Copy, October 22, 1962. URL: <https://www.archives.gov/historical-docs/todays-doc/?dod-date=884#:~:text=In%20a%20televised%20address%20on,peaceful%20resolution%20to%20the%20crisis.> (дата звернення 12.04.2021).
230. Reds Raise Berlin Wall. URL: <https://www.newspapers.com/clip/34868105/article-describing-the-separation-of/> (дата звернення 12.04.2021).
231. Réforme des lois et des mœurs électorales Editorial, Le Devoir, Wednesday, August 8, 1956 by Gérard Filion URL: <http://faculty.marianopolis.edu/c.belanger/quebechistory/docs/morality/5.htm> (дата звернення 22.01.2022).
232. Remember Them-By Not Letting It Happen Again. URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.1194> (дата звернення 12.04.2021).

233. Report of the Royal Commission to Investigate Facts Relating to and the Circumstances Surrounding the Communication, by Public Officials and Other Persons in Positions of Trust of Secret and Confidential Information to Agents of a Foreign Power. 1947. URL: https://historyofrights.ca/wp-content/uploads/documents/commission_report.pdf (дата звернення 30.04.2022).
234. Rescue Party - Canadian Civil Defence film, 1953 URL: <https://www.youtube.com/watch?v=pMcy1fv1qSQ&t> (дата звернення 03.02.2022).
235. Return to Peace URL: <https://www.junobeach.org/canada-in-wwii/articles/return-to-peace/> (дата звернення 26.08.2020).
236. Revolving on a New Axis URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.7343> (дата звернення 26.10.2020).
237. Roberts S. A Londoner upsets the Reds - Wembley Lions versus the Soviet Union 1955 URL: https://sihrhockey.org/_a/public/column.cfm?cid=3&aid=612 (дата звернення 21.04.2021).
238. Rock n'Roll Hits Britain URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.1072> (дата звернення 12.04.2021).
239. Ross Dowson internet archve URL: <https://www.marxists.org/archive/dowson/index.html> дата звернення 22.11.2021).
240. Royal Journey URL: <https://www.nfb.ca/playlists/1950s-national-film-board-television-and-move/playback/#5> (дата звернення 26.08.2020).
241. Rummery T.E., Macpherson J.A Canada's Nuclear Achievement: Technical and Economic Perspectives URL: https://www.ieee.ca/millennium/candu/candu_achievement.html (дата звернення 07.11.2020).

242. Scientist acquitted twice in Gouzenko Affair dies at 100 URL:
<https://montrealgazette.com/news/local-news/scientist-accused-in-gouzenko-affair-dies-at-100> (дата звернення 03.02.2022).
243. Secret Memo from E. Davie Fulton to John Diefenbaker. 1960. URL:
https://diefenbaker.usask.ca/documents/online-exhibits/canadas-role-during-the-cuban-missile-crisis/fulton_to_dief_secret.pdf (дата звернення 12.04.2021).
244. Secret Memo. 1962. URL:
https://diefenbaker.usask.ca/documents/online-exhibits/canadas-role-during-the-cuban-missile-crisis/soviet_intentions_reactions.pdf (дата звернення 12.04.2021).
245. Security at CFS Carp. URL:
https://www.communitystories.ca/v1/pm_v2.php?id=story_line&lg=English&fl=0&ex=839&sl=9359&pos=1 (дата звернення 12.04.2021).
246. Sixty years of daily newspaper circulation trends URL: http://media-cmi.com/downloads/Sixty_Years_Daily_Newspaper_Circulation_Trends_050611.pdf (дата звернення 12.04.2021).
247. Soviet Sandwich. URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.9514> (дата звернення 26.08.2020).
248. Speaking of H-Bombs URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.7371> (дата звернення 26.08.2020).
249. Statement by The Prime Minister, The Right Honourable John G. Diefenbaker, P.C., Q.C., M.P., Sunday, October 28, 1962. URL:
https://diefenbaker.usask.ca/documents/online-exhibits/canadas-role-during-the-cuban-missile-crisis/pm_statement_oct_28.pdf (дата звернення 12.04.2021).

250. Statistics Canada. Table 14-10-0284-01 Person-days not worked in Canada as a result of work stoppages, by industry URL: <https://cutt.ly/IJOfQ2s> (дата звернення 06.05.2021).
251. Statistics Canada. Table 36-10-0079-01 Balance of international payments, flows of Canadian direct investment abroad and foreign direct investment in Canada, by industry and type of transactions, 1946 - 1993 (x 1,000,000) URL: <https://cutt.ly/mWvgcmu> (дата звернення 06.05.2021).
252. Statistics Canada. Table 36-10-0291-01 Personal expenditure on consumer goods and services in current prices, annual, 1926 - 1946 (x 1,000,000) URL: <https://www150.statcan.gc.ca/t1/tbl1/en/tv.action?pid=3610029101> (дата звернення 06.05.2021).
253. SVOBODA, Ukrainian weekly section, Saturday, July 16, 1955 URL: http://www.ukrweekly.com/archive/1955/The_Ukrainian_Weekly_1955-28.pdf (дата звернення 12.04.2021).
254. T. Barris Breakdown. Prisoners of war during the Korean War suffered the added injury of having their loyalty called into question. <https://www.canadashistory.ca/explore/military-war/breakdown> (дата звернення 17.04.2021).
255. T. Barris Korea: 1951 URL: <https://www.canada.ca/en/army/services/line-sight/articles/2021/09/korea1951.html> (дата звернення 17.04.2021).
256. T. Buck Thirty years, 1922-1952: the story of the Communist movement in Canada. Chapter Nineteen: We Fight for Canada! URL: <https://www.marxists.org/history/international/comintern/sections/canada/buck-tim/30years/ch18.htm#18a> (дата звернення 22. 12.2021).
257. Take Me to Your Leaders URL: <http://collections.museum-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.1146> (дата звернення 12.04.2021).

258. Television in Canada – The Early Years URL:
<https://www.historymuseum.ca/cmhc/exhibitions/hist/tv/tv03eng.html> (дата звернення 26.08.2020)..
259. Testing the Temperature. URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/scripts/large.php?Lang=1&accessnumber=M965.199.5029&iDImage=216016> (дата звернення 12.04.2021).
260. That Abominable Snowman. URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.8770> (дата звернення 12.04.2021).
261. The 1950s: television and the move to Montreal URL:
https://www.nfb.ca/playlists/albert_ohayon/1950s-national-film-board-television-and-move/ (дата звернення 26.08.2020).
262. The Army Goes North: Operation Muskoх URL:
<https://www.ucalgary.ca/arcticexpedition/map-home/army-goes-north-operation-muskox> (дата звернення 26.08.2020).
263. The Canadian Army, 1939-1945 : An Official Historical Summary URL:
<https://www.canada.ca/content/dam/themes/defence/caf/militaryhistory/dhh/official/book-1948-army-1939-1945-en.pdf> (дата звернення 26.08.2020).
264. The Canadian Army's Role in Survival Operations URL:
<https://www.canada.ca/content/dam/themes/defence/caf/militaryhistory/dhh/reports/ahq-reports/ahq096.pdf> (дата звернення 04.02.2022).
265. The cold war is still cool for Canada’s NATO force URL:
<https://archive.macleans.ca/article/1961/9/23/the-cold-war-is-still-cool-for-canadas-nato-force> (дата звернення 12.04.2021).
266. The Cold War Range. URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.6255> (дата звернення 12.04.2021).
267. The contribution of immigration to the size and ethnocultural diversity of future cohorts of seniors URL:

- <https://www150.statcan.gc.ca/n1/pub/75-006-x/2016001/article/14345-eng.htm> (дата звернення 06.05.2021).
268. The Cross of Today URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.7903> (дата звернення 25.10.2020).
269. The evolution of Canadian tourism, 1946 to 2015 URL: <https://www150.statcan.gc.ca/n1/en/pub/11-630-x/11-630-x2017001-eng.pdf?st=HGfOpJBJ> (дата звернення 06.05.2021).
270. The Globe and Mail, April 5, 1957. URL: <https://artkilgour.files.wordpress.com/2013/10/globe.jpg> (дата звернення 12.04.2021).
271. The Greater Summit URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.5290> (дата звернення 02.11.2020).
272. The Historic Documents of The Accession of The Federal Republic of Germany to Nato. P. 129. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2015_06/20150625_150603-60th_anniversary_germany__book.pdf (дата звернення 12.04.2021).
273. The Juggler. URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/scripts/large.php?Lang=1&accessnumber=M965.199.9387&idImage=210945> (дата звернення 12.04.2021).
274. The Leader Post, Feb 20, 1959 URL: https://img.newspapers.com/img/thumbnaill/495210225/400/400/0_0_4844_7327.jpg (дата звернення 29.04.2021).
275. The Left and The Right (Arch Dale book cover) URL: <https://picryl.com/media/the-left-and-the-right-arch-dale-book-cover-57a0fb> (дата звернення 03.02.2022).
276. The Methods Of The Kellock-Taschereau Commission URL: <https://historyofrights.ca/wp->

- content/uploads/documents/cru_rcespionage_ad.pdf (дата звернення 26.08.2020).
277. The money made in Canada – The Financial Post, 30/11/1945 URL: <https://collections.warmuseum.ca/warclip/objects/common/webmedia.php?irn=5061931> (дата звернення 26.08.2020).
278. The Montreal Gazette Dec the 3rd, 1981 URL: <https://cutt.ly/gXYLbMc> (дата звернення 23.02.2022).
279. The National Film Board URL: <https://www.collectionscanada.gc.ca/massey/h5-442-e.html> (дата звернення 26.08.2020).
280. The Nobel Peace Prize 1957 URL: <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/1957/summary/> (дата звернення 12.04.2021).
281. The Regina Manifesto (1933) Co-operative Commonwealth Federation Programme. URL: <https://www.socialisthistory.ca/Docs/CCF/ReginaManifesto.htm> (дата звернення 12.04.2021).
282. The Royal Canadian Navy and the Battle Of The Atlantic, 1939-1945 URL: <https://www.warmuseum.ca/learn/dispatches/the-royal-canadian-navy-and-the-battle-of-the-atlantic-1939-1945/#tabs> (дата звернення 26.08.2020).
283. The Sinews Of Peace ('Iron Curtain Speech'). March 5, 1946, Westminster College, Fulton, Missouri URL: <https://winstonchurchill.org/resources/speeches/1946-1963-elder-statesman/the-sinews-of-peace/> (дата звернення 05.01.2022).
284. The Slow Comeback of Canada's Communists. URL: <https://archive.macleans.ca/article/1961/7/29/the-slow-comeback-of-canadas-communists> (дата звернення 12.04.2021).

285. The space race and Sputnik URL:
<https://www.cbc.ca/archives/entry/the-space-race-and-sputnik> (дата звернення 12.04.2021).
286. The Sparks are Flying. URL: <http://collections.musee-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.5148> (дата звернення 12.04.2021).
287. The Toronto Telegram newspaper on Feb 20, 1959 URL:
<https://www.rcinet.ca/en/2017/02/20/canada-history-feb-20-1959-death-of-a-national-dream/> (дата звернення 29.04.2021).
288. The Ukrainian Weekly. November 22, 1948 URL:
http://ukrweekly.com/archive/pdf1/1948/The_Ukrainian_Weekly_1948-47.pdf (дата звернення 03.02.2022).
289. The Vancouver Sun - Aug 1, 1956 URL:
<https://news.google.com/newspapers?nid=ifIdVpG6JtcC&dat=19560801&printsec=frontpage&hl=en> (дата звернення 12.04.2021).
290. The Vancouver Sun - Oct 27, 1948 URL:
<https://news.google.com/newspapers?nid=ifIdVpG6JtcC&dat=19481027&printsec=frontpage&hl=en> (дата звернення 07.08.2020).
291. The Winnipeg Tribune, 1948-06-24 Russia Drives to Oust Out Allies URL:
<https://digitalcollections.lib.umanitoba.ca/islandora/object/uofm%3A1859953> (дата звернення 26.08.2020).
292. The Winnipeg Tribune, 1948-06-24 Russia Drives to Oust Out Allies URL:
<https://digitalcollections.lib.umanitoba.ca/islandora/object/uofm%3A1859953> (дата звернення 26.08.2020).
293. The Winnipeg Tribune. Atomic bombs and international law URL:
<https://www.newspapers.com/clip/47464713/editorial-the-use-of-atomic-bombs-and/> (дата звернення 07.11.2020).

294. The Worker's Vanguard December 1956 Vol. 2 No. 1 Page 5 URL:
<https://www.marxists.org/archive/dowson/1956/56-12-01e.html> (дата звернення 23.03.2022).
295. The Worker's Vanguard Jan 1963 URL:
https://www.marxists.org/archive/dowson/1963/01_15-1.html (дата звернення 04.05.2022).
296. The Worker's Vanguard June 1956 Vol. 1 No. 7 Page 1 URL:
<https://www.marxists.org/archive/dowson/1956/56-06-01a.html> (дата звернення 03.04.2022).
297. The Worker's Vanguard November 1956 Vol. 1 No. 12 Page 3 URL:
<https://www.marxists.org/archive/dowson/1956/56-11-02.html> (дата звернення 23.03.2022).
298. The Worker's Vanguard. March 1956, Vol. 1, No. 4 Page 1 URL:
<https://www.marxists.org/archive/dowson/1956/56-03-01.html> (дата звернення 03.04.2022).
299. This Year's May Pole URL: <http://collections.museum-accord.gc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.7571> (дата звернення 26.10.2020).
300. Tim Buck. Europe's Rebirth. An Eyewitness Account URL:
<https://www.marxists.org/history/international/comintern/sections/canada/buck-tim/europes-rebirth/ch06.htm> (дата звернення 22. 12.2021).
301. Tocsin B drill practices for nuclear attack URL:
<https://www.cbc.ca/archives/entry/cold-war-tocsin-b-this-is-not-an-emergency> (дата звернення 12.04.2021).
302. Transcript of Parliamentary Debate (1962) URL:
https://diefenbaker.usask.ca/documents/online-exhibits/canadas-role-during-the-cuban-missile-crisis/pm_statement_on_cuba.pdf (дата звернення 12.04.2021).
303. Treaty – E101015 URL: <https://www.treaty-accord.gc.ca/text-texte.aspx?id=101015> (дата звернення 12.04.2021).

304. Treaty of Friendship, Co-operation and Mutual Assistance. Signed at Warsaw, on 14 May 1955. URL: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20219/volume-219-I-2962-Other.pdf> (дата звернення 12.04.2021).
305. Trojan Horse. URL: <http://collections.museum-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.8900> (дата звернення 12.04.2021).
306. Trotsky L. The Revolution Betrayed. New York: Doubleday, Doran & Co., 1937. 316 p.
307. Trying to Get a Foot in the Door. URL: <http://collections.museum-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.3998> (дата звернення 12.04.2021).
308. Two on a Match URL: <http://collections.museum-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.3683> (дата звернення 12.04.2021).
309. U Thant - pour te punir je te ferai renaitre en mouvik La Presse Montreal Published 1960 URL: <https://www.original-political-cartoon.com/cartoon-gallery/buy/metempsycose-u-thant-pour-te-punir-je-te-ferai-renaitre-en-mouvik/2093/> (дата звернення 02.05.2022).
310. Unemployment rate URL: <https://www150.statcan.gc.ca/n1/pub/75-005-m/2016001/c-g/c-g04-eng.gif> (дата звернення 02.01.2022).
311. War by the Calendar. URL: <http://collections.museum-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.9099> (дата звернення 12.04.2021).
312. War Factories Receive News Jubilantly, Sanely (The Globe and Mail, 08/05/1945)
<https://collections.warmuseum.ca/warclip/objects/common/webmedia.php?irn=5074007> (дата звернення 18.10.2020).

313. Warning at Personnel Doors. URL:
https://www.communitystories.ca/v1/pm_v2.php?id=record_detail&fl=0&lg=English&ex=839&rd=248057 (дата звернення 12.04.2021).
314. Warren S. Churchill's Realism: Reflections on the Fulton Speech // The National Interest, 1995. №. 42. pp. 38-49.
315. We Seem to Have Our Seasons Mixed. URL: <http://collections.museum-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.8778> (дата звернення 12.04.2021).
316. We Still Have a Bear by the URL: <http://collections.museum-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.9780> (дата звернення 26.08.2020).
317. We're All in the Same Boat URL: <http://collections.museum-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.58> (дата звернення 07.11.2020).
318. What kind of man was Herbert Norman? Sidney Katz, September 28 1957 URL: <https://archive.macleans.ca/article/1957/9/28/what-kind-of-man-was-herbert-norman> (дата звернення 12.04.2021).
319. What two Canadian Artists saw in Russia October 1 1954 URL: <https://archive.macleans.ca/article/1954/10/1/what-two-canadian-artists-saw-in-russia> (дата звернення 29.11.2020)
320. Where Canada stands in the world crisis. July 6 1957 URL: <https://archive.macleans.ca/article/1957/7/6/where-canada-stands-in-the-world-crisis> (дата звернення 26.04.2021).
321. Where the Money Comes From / Where the Money Goes The Financial Post, 19/10/1945 URL:
<https://collections.warmuseum.ca/warclip/objects/common/webmedia.php?irn=5044728> (дата звернення 18.10.2020).
322. Which Will Fit? URL: <http://collections.museum-mccord.qc.ca/en/collection/artifacts/M965.199.9519> (дата звернення 01.11.2020).

323. Whyte B. Champagne and Meatballs: Adventures of a Canadian Communist. Athabasca University Press, 2011. 335 p.
324. Wilson Center Digital Archive URL:
<https://digitalarchive.wilsoncenter.org/collection/31/cuban-missile-crisis>
(дата звернення 14.08.2021)
325. Winnipeg Free Press Thursday, November 17, 1949 URL:
<https://archives.winnipegfreepress.com/winnipeg-free-press/1949-11-17/page-11/> (дата звернення 26.08.2020).
326. Winnipeg Free Press Wednesday, August 25, 1948 URL:
<https://archives.winnipegfreepress.com/winnipeg-free-press/1948-08-25/>
(дата звернення 26.08.2020).
327. With the Canadians in Korea URL:
https://www.nfb.ca/film/with_the_canadians_in_korea/ (дата звернення 07.11.2020).
328. Workers Vanguard June 1957 Vol. II No. 6 URL:
https://www.marxists.org/archive/dowson/1957/06_01-2.html (дата звернення 03.04.2022).
329. Workers Vanguard November 1962 URL:
https://www.marxists.org/archive/dowson/1962/11_00-2.html (дата звернення 04.05.2022).
330. Workers Vanguard September 1956. URL:
http://www.socialisthistory.ca/Docs/CCF-NDP/What_Next-56.htm (дата звернення 03.04.2022).
331. Выступление Владимира Путина на пленарной сессии дискуссионного клуба «Валдай» URL:
<https://www.youtube.com/watch?v=aGtYEwm-22Q> (дата звернення 05.10.2021).
332. Распоряжение ГКО № ГОКО-2872сс о дополнительных мероприятиях в организации работ по урану URL:

- <http://www.biblioatom.ru/atomic-age/documents/> (дата звернення 06.05.2022).
333. Распоряжение ГКО СССР № 2352сс «Об организации работ по урану». Совершенно секретно. 28 сентября 1942 г. // РГАСПИ. Ф. 644. Оп. 1. Д. 58. Л. 40-41. Подлинник. Оpubл.: Атомный проект СССР: Документы и материалы: В 3т. / Т1.1938-1945: В 2 ч. Часть 1. Москва, 1998. С. 269-270.
334. Североатлантический договор URL: http://www.nato.int/cps/ru/natohq/official_texts_17120.htm (дата звернення 21.07.21).
335. Сталинец, 16 октября 1955 г. URL: <http://musey29.ru/wp-content/uploads/2018/12/123-16-oktyabrya-1955-goda-1.pdf> (дата звернення 26.04.2021).
336. Судоплатов П. А., Долотцева М. Спецоперации: Лубянка и Кремль 1930-1950 годы. Москва: ОЛМА-Пресс, 1997. 688 с.

Література

337. A Winnipeg Study Group. Canada and the North Atlantic Treaty // International Journal. 1949. Т. 4. №. 3. P. 244-249.
338. Abella I. M. Nationalism, Communism and Canadian Labour: The CIO, the Communist Party and the Canadian Congress of Labour, 1935-1956. Toronto: University of Toronto Press, 1973. 256 p.
339. Abella I. M. The Canadian Labour Movement, 1902-1960. Ottawa: Canadian Historical Association, 1975. 28 p.
340. Accinelli R. Eisenhower, Congress, and the 1954-55 Offshore Island Crisis // Presidential Studies Quarterly. 1990. Т. 20. №. 2. P. 329-348.
341. Adam C. P. Communists vs. Conservatives and the Struggle for the Hungarian Soul in Canada, 1940-1989. Doctoral dissertation, Université d'Ottawa/University of Ottawa, 2013. URL: https://ruor.uottawa.ca/bitstream/10393/24057/1/Adam_Christopher_Peter_2012_thesis.pdf (дата звернення 12.04.2021).

342. Adam C., Egervari T., Laczko, L. & Young, J. (Eds.). *The 1956 Hungarian Revolution: Hungarian and Canadian Perspectives*. University of Ottawa Press, 2010. 296 p.
343. Alen Hristov. *The Gouzenko Affair and the Development of Canadian Intelligence*. URL: <https://www.e-ir.info/2018/12/08/the-gouzenko-affair-and-the-development-of-canadian-intelligence/> (дата звернення 26.08.2020).
344. Alexander R. J. *International Trotskyism, 1929-1985: a documented analysis of the movement*. Duke University Press, 1991. 1141 p.
345. Anderson J. *Propaganda and persuasion in the Cold war: the Canadian Soviet Friendship Society, 1949-1960* : PhD thesis. Carleton University, 2008. URL: <https://cutt.ly/9XYLJHK> (дата звернення 26.08.2020).
346. Angus I.H. *A border within: national identity, cultural plurality, and wilderness*. Montreal , 1997. 268 pp.
347. Ashurst A. J. *The Formosa Resolution, 1954-1955, 1958* // *Naval War College Review*. 1968. Т. 21. №. 2. P. 56-64.
348. Baker W. M. *The Anti-American Ingredient in Canadian History* // *The Dalhousie Review*. 1973. Vol. 53. P. 57-77.
349. Balawyder A. *In the Clutches of the Kremlin: Canadian-East European Relations, 1945-1962*. New York: Columbia University Press, 2000. 192 p.
350. Banting K. *Canada – Nation-building in a Federal Welfare State* URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/71725503.pdf> (дата звернення 26.08.2020).
351. Barros J. *No sense of evil*. Toronto: Deneau, 1986. 259 p.
352. Barry D. *Cleared or covered up? The Department of External Affairs investigations of Herbert Norman, 1950-52* // *International Journal*. 2011. Т. 66. №. 1. P. 147-169.

353. Barry D., Bratt D. Defense against help: explaining Canada-US security relations // *American Review of Canadian Studies*. 2008. T. 38. № 1. P. 63-89.
354. Bercuson D. "A People So Ruthless as the Soviets": Canadian Images of the Cold War and the Soviet Union, 1946-1950" // *Canada and the Soviet Experiment: Essays on Canadian Encounters with Russia and the Soviet Union*. Toronto: University of Toronto, 1991. P. 89-103.
355. Bercuson D. Canada, NATO, and rearmament, 1950-1954: why Canada made a difference (but not for very long) // *Making a difference? Canada's Foreign Policy in a Changing World Order*. Toronto: Lester, 1992. P. 103-24.
356. Bercuson D. J. *Blood on the Hills: The Canadian Army in the Korean War*. Toronto, University of Toronto Press, 2002. 288 p.
357. Bercuson D. J. The return of the Canadians to Europe: Britannia rules the Rhine. // *Canada and NATO: Uneasy past, uncertain future*, ed. Margaret O. MacMillan and David S. Sorenson. Waterloo: University of Waterloo Press, 1990. P. 15-26.
358. Bessonova M. Canada and the Beginning of the Cold War: Modern Interpretations. P. 53. URL: <https://drive.google.com/file/d/1JMkbBxzCmTvHOIGbM4ZwZ2R-A6ZNuhZs/view> (дата звернення 02.02.2021).
359. Black J. L. The Stalinist Image of Canada the Cominform and Soviet Press, 1947-1955 // *Labour/Le Travail*. 1988. T. 21. P. 153-171.
360. Bociurkiw B. R. The Problem of Succession in the Soviet Political System: The Case of Khrushchev // *The Canadian Journal of Economics and Political Science/Revue canadienne d'Economie et de Science politique*. 1960. T. 26. №. 4. P. 575-591.
361. Bothwell R. "The Cold War and the Curate's Egg: When Did Canada's Cold War Really Begin? Later than You Might Think." // *International Journal*. 1998. Vol. 53. №. 3. P. 407-18.

362. Bothwell R. *Alliance and Illusion: Canada and the World, 1945–1984*. Vancouver, University of British Columbia Press, 2008. 480 p.
363. Bothwell R. *Back to the Future: Canada and Empires* // *International Journal*. 2004. Vol. 59. № 2. P. 407–418.
364. Bothwell R. *Canada Since 1945: Revised Edition (Heritage)*. Toronto: University of Toronto Press, 1989. 508 p.
365. Bothwell R. *Nucleus: The history of atomic energy of Canada Limited*. Toronto, University of Toronto Press, 1988. 524 p.
366. Bothwell R. *The Canadian isolationist tradition* // *International Journal*. 1999. Vol. 54. № 1. P. 76-87.
367. Bothwell R. *Canada and the United States: The Politics of Partnership*. Toronto: University of Toronto Press, 1992. 190 p.
368. Bothwell. R. *Pearson, His Life and World*. Toronto, New York City: McGraw-Hill Ryerson, 1978. 223 p.
369. Bowen R. *Innocence Is Not Enough: The Life and Death of Herbert Norman*. Vancouver & Toronto: Douglas and McIntyre, 1986. 409 p.
370. Boyko J. *Cold Fire: Kennedy's Northern Front*. Knopf Canada, 2016. 384 p.
371. Bratt D. *Canada's nuclear schizophrenia* // *Bulletin of the Atomic Scientists*. 2002. Vol. 58. №. 2. P. 45-50.
372. Bryce R. B. *Canada and the Cost of World War II: The International Operations of Canada's Department of Finance, 1939-1947*. McGill-Queen's Press-MQUP, 2005. T. 204. 440 p.
373. Buckley B. *Canada's early nuclear policy: fate, chance, and character*. McGill-Queen's Press-MQUP, 2000. 184 p.
374. Burtch A. “Heralds of Doom: Canada’s Air Raid Siren Network” // *Material Culture Review*. 2012. Vol. 74/75. P. 102–115.
375. Burtch A. *Armageddon on Tour: The “On Guard, Canada!” Civil Defence Convoy and Responsible Citizenship in the Early Cold War* // *International Journal*. 2006. T. 61. №. 3. P. 735-756.

376. Burtch A. *Give Me Shelter: The Failure of Canada's Cold War Civil Defence*. Vancouver: UBC Press, 2012. 300 p.
377. Burtch A. *Simple Shelters?: Monitoring Radioactive Fallout Across Canada, 1959–63* // *Canadian Military History*. 2011. T. 20. №. 4. P. 49-62.
378. Caiden, N. "The Canadian General Election of 1962." *The Australian Quarterly*. 1962. Vol. 34, No. 3. P. 72–82.
379. Calaprice A. *The ultimate quotable Einstein*. Princeton University Press, 2011. 576 p.
380. Cameron B. T. *The Migration of Hungarian Refugees to Prince Edward Island, Canada (1956-1957)* // *KOME: An International Journal of Pure Communication Inquiry*. 2014. T. 2. № 2. P. 17-25.
381. Campbell I. *Unlikely Diplomats: The Canadian Brigade in Germany, 1951-64*. UBC Press, 2013. 268 p.
382. Caplan G. L. *The Ontario "Gestapo" Affair, 1943–1945* // *Canadian Journal of Economics and Political Science / Revue canadienne de economiques et science politique*. 1964. T. 30. №. 3. P. 343-359.
383. Carle J. J. *Analysis of membership education: a study of the CCF party in BC, 1933-1961*. Master Thesis, University of British Columbia, 1982. 143 p. URL:
<https://open.library.ubc.ca/cIRcle/collections/ubctheses/831/items/1.0055828> (дата звернення 12.04.2021).
384. Chris Bateman. *How Canadians learned to start worrying and fear the bomb* URL: <https://www.tvo.org/article/how-canadians-learned-to-start-worrying-and-fear-the-bomb> (дата звернення 12.04.2021).
385. Clarke F. K. *The Impact of Cold War Events on Curriculum and Policies, and the Protection of Children in Postwar Ontario Education, 1948-1963*. Toronto, 2020. 388 p. URL:
https://yorkspace.library.yorku.ca/xmlui/bitstream/handle/10315/37871/Clarke_Frank_K_2020_PhD.pdf?sequence=2&isAllowed=y (дата звернення 12.04.2021).

386. Classens M. The communicative ecology of social democracy: The case of the CCF/NDP. *Electronic Theses and Dissertations*, 2008. 162 p.
387. Clearwater J. *Broken Arrow: The World's First Lost Atomic Bomb*. Hancock House Publishers, 2019. 162 p.
388. Clearwater J. *Canadian nuclear weapons: The untold story of Canada's Cold War Arsenal*. Dundurn, 1998. 400 p.
389. Clearwater J. M. The first one to get away // *Bulletin of the Atomic Scientists*. T. 60. №. 6. 2004. P. 22-27.
390. Clearwater J. *US nuclear weapons in Canada*. Dundurn, 1999. 316 p.
391. Clément D. Spies, Lies, and a Commission: A Case Study in the Mobilization of the Canadian Civil Liberties Movement // *Left History: An Interdisciplinary Journal of Historical Inquiry and Debate*. 2000. T. 7. № 2. P. 53-79.
392. Clift D. *Quebec nationalism in crisis*. McGill-Queen's Press-MQUP, 1982. 155 p.
393. Colbourn S., Sayle T. A. *The Nuclear North: Histories of Canada in the Atomic Age*. Vancouver: UBC Press, 2020. 266 p.
394. Cook R. *Watching Quebec. Selected Essays*, Montreal: McGill-Queen's Press. 225 p.
395. Craig B. A matter of espionage: Alger Hiss, Harry Dexter White, and Igor Gouzenko the Canadian connection reassessed // *Intelligence and National Security*. 2000. Vol. 15, №. 2. P. 211-224.
396. Cross W. G. The Chalk River accident in 1952 URL: http://www.nuclearfaq.ca/The_CR_Accident_in_1952_WG_Cross1980.pdf (дата звернення 06.01.2021).
397. Davidson M. Preparing for the Bomb: The Development of Civil Defence Policy in Canada, 1948–1963 // *Canadian Military History*. 2007. Vol. 16. Iss. 3. Article 4. P. 29-42.

398. Davies D. Canada and the Soviet Experiment: essays on Canadian encounters with Russia and the Soviet Union, 1900-1991. Canadian Scholars' Press, 1992. 190 p.
399. Donaghy G. 'An Unselfish Interest?': Canada and the Hungarian Revolution, 1954-1957 // The 1956 Hungarian Revolution: Hungarian and Canadian Perspectives. Ottawa: University of Ottawa Press, 2010. P. 256-274.
400. Donaghy G. Blessed are the peacemakers: Canada, the United Nations, and the search for a Korean armistice, 1952–53 // War & Society. 2011. T. 30. №. 2. P. 138.
401. Donaghy G. Canadian diplomacy and the Offshore Islands Crisis, 1954–1955: A limited national interest // International Journal. 2013. T. 68. №. 2. P. 242-254.
402. Donaghy G. Diplomacy of Constraint Revisited: Canada and the UN Korean Reconstruction Agency, 1950-55 // Journal of the Canadian Historical Association/Revue de la Société historique du Canada. 2014. T. 25. №. 2. P. 159-185.
403. Donaghy G. Grit: The Life and Politics of Paul Martin Sr. Vancouver: UBC Press, 2015. 496 p.
404. Donaghy G. Pierre Trudeau and Canada's Pacific tilt, 1945–1984 // International Journal. 2019. T. 74. №. 1. P. 135-150.
405. Donaghy G. The politics of accommodation: Canada, the Middle East, and the Suez Crisis, 1950–1956 // International Journal. 2016. T. 71. №. 2. P. 313-327.
406. Donaghy G. The rise and fall of Canadian military assistance in the developing world, 1952–1971 // Canadian Military History. 1995. T. 4. №. 1. P. 75-84.
407. Donaghy G., Stevenson M. D. The limits of alliance: Cold War solidarity and Canadian wheat exports to China, 1950-1963 // Agricultural history. 2009. Vol. 83. No. 1. P. 29-50.

408. Doran C. F., Sewell J. P. Anti-Americanism in Canada? // *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. 1988. Vol. 497. P. 105-119.
409. Dr. Dean F. Oliver. *Canada And NATO Dispatches: Backgrounders In Canadian Military History* URL: <https://www.warmuseum.ca/learn/dispatches/canada-and-nato/#tabs> (дата звернення 26.08.2020).
410. Dufour P. 'Eggheads' and Espionage: The Gouzenko Affair in Canada // *Journal of Canadian Studies*. Т. 16. № 3-4. 1981. P. 188-198.
411. Eayrs, J. Canadian Policy and Opinion during the Suez Crisis // *International Journal*, 1957. Vol. 12. № 2. P. 97-108.
412. Eckhardt W. Making and breaking enemy images // *Peace Research*, 1989. Vol. 21. No. 4. P. 87-95.
413. Egerton G. Lester B. Pearson and the Korean War: Dilemmas of collective security and international enforcement in Canadian foreign policy, 1950–53 // *International Peacekeeping*. 1997. Т. 4. №. 1. P. 51-74.
414. Finkel A. The cold war, Alberta labour, and the social credit regime // *Labour/Le Travailleur*. 1988. Т. 21. P. 123-152.
415. Frazer C. From Pariahs to Patriots: Canadian Communists and the Second World War // *Past Imperfect*. 1996. Vol. 5. URL: http://www.socialisthistory.ca/Docs/History/Pariahs_to_Patriots.htm (дата звернення 11.12.2021).
416. Gaddis J. L. *The United States and the origins of the Cold War, 1941-1947*. New York: Columbia University Press, 2000. 432 p.
417. Ghent J. M. Canada, the United States, and the Cuban Missile Crisis // *Pacific Historical Review*. 1979. Т. 48. №. 2. P. 159-184.
418. Gladman B., Archambault P. Advice and Indecision Canada and the Cuban Missile Crisis. *Canadian Military History*. 2015. Vol. 23: Iss. 1. Article 2. 23 p.

419. Granatstein J. L. How Britain's Economic, Political, and Military Weakness Forced Canada into the Arms of the United States: A Melodrama in Three Acts. Toronto: University of Toronto Press, 1989. 104 p.
420. Granatstein J. L. A friendly agreement in advance: Canada-US defense relations past, present, and future // Commentary-CD Howe Institute. 2002. №. 165/166. P. 1-22.
421. Granatstein J. L. Canada's army: waging war and keeping the peace. Toronto: University of Toronto Press, 2011. 664 p.
422. Granatstein J. L. Gouzenko to Gorbachev: Canada's Cold War // Canadian Military Journal. 2011. T. 12. №. 1. P. 41-53.
423. Granatstein J. L. Hail to the chief: The incomparable campaigner who squandered a historic majority // Policy. 2003. T. 57. P. 57-62.
424. Granatstein J. L. The Ottawa Men: The Civil Service Mandarins, 1935-1957. Rock's Mills Press, 2015. 326 p.
425. Granatstein J. L. Who killed Canadian history? Toronto: HarperPerennial, 1999. 216 p.
426. Granatstein J. L., Bothwell R. Gouzenko Transcripts. Ottawa: Deneau, 1982. 346 p.
427. Granatstein J. L., Freedman J. Who killed the Canadian military? Toronto, Harper Perennial Canada, 2004. 249 p.
428. Granatstein, J. L., Stafford D. Spy Wars: Espionage and Canada from Gouzenko to Glasnost. Toronto: McClelland & Stewart, 1992. 276 p.
429. Haftendorn H. Germany's Accession to NATO: 50 Years on // NATO Review, 2005. P. 1-8.
430. Haglund D. G. (ed.) What NATO for Canada? URL: <https://www.queensu.ca/cidp/sites/webpublish.queensu.ca/cidpwww/files/files/publications/Martellos/Martello23.pdf> (дата звернення 26.08.2020).
431. Haglund D. G. The Nato of its dreams? Canada and the co-operative security alliance // International Journal. 1997. T. 52. №. 3. P. 464-482.

432. Haglund D. G. The paradigm that dare not speak its name: Canadian Foreign Policy's uneasy relationship with realist IR theory // *International Journal*. 2017. T. 72. №. 2. P. 230-242.
433. Hawes M. An Era of Convergence: Joint Defense between the United States and Canada 1949-1963. In *BSU Honors Program Theses and Projects*. 2016. Item 159. URL: http://vc.bridgew.edu/honors_proj/159 (дата звернення 12.04.2021).
434. Haydon P. T. Canadian Involvement in the Cuban Missile Crisis Re-considered // *Northern Mariner*. 2007. T. 17. №. 2. P. 39-65.
435. Herd A. W. G. A "Common Appreciation": Eisenhower, Canada, and Continental Air Defense, 1953–1954 // *Journal of Cold War Studies*. 2011. T. 13. №. 3. P. 4–26.
436. Herken G. Cardinal choices: Presidential science advising from the atomic bomb to SDI. Stanford University Press, 1992. 376 p.
437. Herring G. C. The Cold War as Context // *Federal History Journal*, 2012. T. 4. P. 101-110.
438. Hewitt S. Spying 101: the RCMP's secret activities at Canadian universities, 1917-1997. Toronto: University of Toronto Press, 2002. 304 p.
439. Hinthner R. L. Perogies and Politics: Canada's Ukrainian Left, 1891-1991. Toronto: University of Toronto Press, 2018. 312 p.
440. Irving J. A. The evolution of the social credit movement // *Canadian Journal of Economics and Political Science/Revue canadienne de economiques et science politique*. 1948. T. 14. №. 3. P. 321-341.
441. Jeffreys-Jones, R., & Stafford, D. (Eds.) *American-British-Canadian Intelligence Relations, 1939-2000*. Routledge, 2001. 288 p.
442. Jockel J. T., Sokolsky J. J. Canada and NATO: Keeping Ottawa in, expenses down, criticism out... and the country secure // *International Journal*. 2009. T. 64. № 2. P. 315-336.
443. John Price. *Canadian Labour, the Cold War and Asia, 1945-1955* URL:

- https://www.uvic.ca/research/centres/capi/assets/docs/Price_Canadian_Labour.pdf (дата звернення 12.04.2021).
444. Johnston W. A war of patrols: Canadian Army operations in Korea. Vancouver: UBC Press, 2011. 448 p.
445. Karamouzi E. What is interesting about the Cold War? URL: https://www.history.org.uk/files/download/23128/1594895683/What_is_interesting_about_the_Cold_War_Eirini_Karamouzi.pdf (дата звернення 26.08.2020).
446. Kealey G. S. Stanley Brehaut Ryerson: Marxist Historian // Studies in Political Economy. 1982. Т. 9. №. 1. P. 133-171.
447. Kinsinger K. From Moderates to Mythmakers: Postwar Foreign Policy in Canadian Federal Elections 1949-1957 URL: https://www.sju.ca/sites/default/files/HEADLEY_2016_Kinsinger.pdf (дата звернення 26.08.2020).
448. Kirk J. M., McKenna P. Canada-Cuba relations: the other good neighbour policy. Gainesville, University Press of Florida, 1997. 207 p.
449. Knight A. How the Cold War Began: The Gouzenko Affair and the Hunt for Soviet Spies. Toronto: McClelland & Stewart Ltd, 2005, 376 p.
450. Knight A. The Gouzenko Affair Revisited: The Soviet Perspective URL: http://circ.jmellon.com/docs/pdf/gouzenko_affair_revisited_the_soviet_perspective.pdf (дата звернення 26.08.2020).
451. Kunertova D. The Canadian Politics of Fair-Share during NATO's Formative Years URL: <https://carleton.ca/canadaeurope/wp-content/uploads/DKunertova.pdf> (дата звернення 07.11.2020).
452. Kunertova D. The Canadian politics of fair-share: the first burden-sharing debates about NATO // Journal of transatlantic studies. 2017. Т. 15. № 2. P. 161-183.
453. Laing L. H. The Pattern of Canadian Politics: The Elections of 1945 // American Political Science Review. 1946. Т. 40. №. 4. P. 760–765.

454. Levy D. *Stalin's Man in Canada: Fred Rose and Soviet Espionage*. Enigma Books, 2011. 320 p.
455. Levy D. The Sad Tale of Fred Rose, Stalin's Man in the True North // *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence*. 2012. Т. 25. № 2. 3. 350-366.
456. Luciuk K. "There is Only One Ukrainian People!" Ukrainian Canadians, symbols of self, and the negotiation of legitimacy in Cold War Canada. URL: <http://cihs-shic.ca/wp-content/uploads/2012/03/KLuciuk-essay.pdf> (дата звернення 26.08.2020).
457. Lydia Miljan and Barry Cooper *The Canadian "Garrison Mentality" and Anti-Americanism at the CBC Calgary Policy Research Centre, The Fraser Institute* URL: <https://www.fraserinstitute.org/sites/default/files/GarrisonMentalityAntiAmericanism.pdf> (дата звернення 26.08.2020).
458. Lyon P. V. *The Loyalties of E. Herbert Norman // Labour / Le Travail*. 1991. Vol. 28. P. 219–59.
459. L'Annunziata M. F. *Radioactivity: introduction and history, from the quantum to quarks*. Amsterdam: Elsevier, 2016. 932 p.
460. Macfarlane, Daniel. *Courting War over a Rubber Stamp: Canada and the 1961 Berlin Wall Crisis*. // *International Journal*. 2008. Vol. 63. No. 3. P. 751–768.
461. MacKenzie D. C. *Canada's Red Scare: 1945-1957*. Canadian Historical Association, 2001. URL: https://chahc.ca/_uploads/5c38afba549c7.pdf (дата звернення 21.09.2021).
462. Maloney S. M. *War Without Battles: Canada's NATO Brigade in Germany, 1951-1993*. Toronto: McGraw-Hill Ryerson, 1997. 525 p.
463. Maloney S. M. *Who Has Seen the Wind? A Historical Overview of Canadian Special Operations // Canadian Military Journal*. 2004. Т. 5. №. 3. P. 39-48.

464. McConnell D. Plan for Tomorrow--Today!: The Story of Emergency Preparedness Canada, 1948-1998. – Emergency Preparedness Canada= Protection civile Canada, 1998. URL: <https://www.publicsafety.gc.ca/lbrr/archives/hv%20551.5.c2%20m363%201998-eng.pdf> (дата звернення 12.04.2021).
465. McDonald I. Class conflict and political factionalism: a history of Local 213 of the International Brotherhood of Electrical Workers, 1901-1961. Doctoral dissertation, Theses (Dept. of History) Simon Fraser University, 1986. 216 p.
466. McKercher A. A Half-hearted Response?: Canada and the Cuban Missile Crisis, 1962 // *The International History Review*. 2011. Т. 33. №. 2. P. 335-352.
467. McKercher A. A Helpful Fixer in a Hard Place: Canadian Mediation in the US Confrontation with Cuba // *Journal of Cold War Studies*. 2015. Т. 17. № 3. P. 4-35.
468. McKercher A. Diefenbaker's World: One Canada and the History of Canadian–American Relations, 1961–63 // *The Historian*. 2013. Т. 75. № 1. P. 94-120.
469. McKercher A. The Centre Cannot Hold: Canada, Colonialism and the ‘Afro-Asian Bloc’ at the United Nations, 1960–62 // *The Journal of Imperial and Commonwealth History*. 2014. Т. 42. №. 2. P. 329-349.
470. McKercher A. The most serious problem? Canada–US relations and Cuba, 1962 // *Cold War History*. 2012. Т. 12, №. 1. P. 69-88.
471. McKercher A. The trouble with self-determination: Canada, Soviet colonialism and the United Nations, 1960–1963 // *The International Journal of Human Rights*. 2016. Т. 20. №. 3. P. 343-364.
472. McKercher A., Stevenson M. D. “Under your inspired leadership”: Dwight Eisenhower, Canadians, and the Canada–United States consensus, 1945–1961 // *International Journal*, 2020. Т. 75, №. 4. pp. 471-486.

473. McMahon P. I. *Essence of Indecision: Diefenbaker's Nuclear Policy, 1957-1963*. Montreal: McGill-Queen's University Press, 2009. 246 p.
474. McMahon P. I. *The politics of Canada's nuclear policy, 1957-1963* : PhD thesis, University of Toronto, 1999. URL: <https://cutt.ly/AcbDqPd> (дата звернення 12.04.2021).
475. Miljan L., Cooper B. *The Canadian "Garrison Mentality" and Anti-Americanism at the CBC Calgary Policy Research Centre, The Fraser Institute, 2005*. URL: <https://www.fraserinstitute.org/sites/default/files/GarrisonMentalityAntiAmericanism.pdf> (дата звернення 26.08.2020).
476. Molinaro D. "How the Cold War Began... with British Help: The Gouzenko Affair Revisited." // *Labour/Le Travail*. 2017. Vol. 79. P. 143-155.
477. Molinaro D. 'Calculated Diplomacy': John Diefenbaker and the Origins of Canada's Cuba Policy // *Our place in the sun*. Toronto: University of Toronto Press, 2016. P. 75–95.
478. Morrison K. "The Only Canadians: Canada's French and the British Connection." // *International Journal of Canadian Studies/Revue internationale d'études canadiennes*. 2008. Vol. 37. P. 177-194.
479. *Multiculturalism: Success, Failure and the future*. Will Kymlicka, Queen's University. URL: <http://www.migrationpolicy.org/sites/default/files/publications/TCM-Multiculturalism-Web.pdf> (дата звернення 03.04.2022).
480. Munton D. *Public opinion and the media in Canada from Cold War to detente to new Cold War* // *International Journal*. 1984. T. 39. №. 1. P. 171-213.
481. Naidu, M.V. "Westernism" :Is It Pride Or Prejudice? // *Peace Research*. 1986. Vol. 18. No. 1 P. 4-12, 65-76.

482. Niergarth K. 'No Sense of Reality': George A. Drew's Anti-Communist Tour of the USSR and the Campaign for Coalition Government in Ontario, 1937 // *Ontario History*. 2015. Т. 107. №. 2. P. 213-239.
483. Niergarth K. *The Dignity of Every Human Being: New Brunswick Artists and Canadian Culture between the Great Depression and the Cold War*. Toronto: University of Toronto Press, 2015. 368 p.
484. Nossal K. R. *Anti-Americanism in Canada // Anti-Americanism: Comparative Perspectives*. 2005. Т. 3. P. 59-76.
485. O'Kane, D. J. *Canadian Public Opinion and the War in Vietnam, 1954-1973. Retrospective Theses and Dissertations, 1919-2007*. University of British Columbia, 1995. Accessed March 31, 2021. URL: <https://open.library.ubc.ca/collections/ubctheses/831/items/1.0086906>. (дата звернення 12.04.2021).
486. Page D., Munton D. *Canadian Images of the Cold War 1946–7 // International Journal*. 1977. Т. 32. №. 3. P. 577-604.
487. Palmer, H. *Ethnicity and politics in Canada since confederation*. Canadian Historical Association, 1991. 32 p.
488. Penner M. *Hegemony secured: Social Credit and the crippling of the Alberta left, 1935-1971*. 2017. URL: <https://opus.uleth.ca/bitstream/handle/10133/4929/Penner%20hegemony%20secured.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення 12.04.2021).
489. Preston A. *Balancing War and Peace: Canadian Foreign Policy and the Vietnam War, 1961–1965 // Diplomatic History*. 2003. Т. 27. №. 1. P. 73-111.
490. Quaiattini A. *Hot Off the Presses in the Cold War: Canadian Newspaper Editorial Coverage of the Korean War, 1950—1951* URL: <https://ruor.uottawa.ca/bitstream/10393/28798/1/MR73879.PDF> (дата звернення 20.10.2020).
491. Raska J. *Czech Refugees in Cold War Canada: 1945–1989*. Univ. of Manitoba Press, 2018. 320 p.

492. Raska J. Freedom's Voices: Czech and Slovak Immigration to Canada During the Cold War. PhD thesis, University of Waterloo, Ontario, 2013. URL: https://uwspace.uwaterloo.ca/bitstream/handle/10012/7862/Raska_Jan.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення 26.08.2020).
493. Reilly F. V. Controlling Contagion: Policing and Prescribing Sexual and Political Normalcy in Cold War Canada. PhD thesis, University of Saskatchewan, 2016. URL: <https://cutt.ly/sXYWPRx> (дата звернення 26.08.2020).
494. Reilly F. V. Dale and the Bomb: Exploring the Nuclear Future and Cold War Anxiety in 1950s Canadian Children's Literature // *Journal of Canadian Studies*. 2019. Т. 53. №. 2. P. 270-295.
495. Rempel R. A. Counterweights: the failure of Canada's German and European policy, 1955-1995. Montreal: McGill-Queen's Press-MQUP, 1996. 288 p.
496. Resnick P. Canadian defence policy and the American empire. McGill University Libraries, 1968. URL: https://central.bac-lac.gc.ca/.item?id=TC-QMM-47248&op=pdf&app=Library&oclc_number=894993353 (дата звернення 12.04.2021).
497. Richelson J. Spying on the Bomb: American Nuclear Intelligence from Nazi Germany to Iran and North Korea. New York: W.W. Norton, 2007. 768 p.
498. Roberts G., Cipko S. One-Way Ticket: The Soviet Return-to-the-Homeland Campaign, 1955-1960. Newcastle: Penumbra Press, 2008. 208 p.
499. Sanders R. Glorifying Ukrainian-Canadian Veterans of OUN/UPA Terrorism. URL: http://coat.ncf.ca/P4C/68/68_40-55.pdf (дата звернення 26.08.2020).
500. Sangster J. Canada's Cold War in Fur // *Left History: An Interdisciplinary Journal of Historical Inquiry and Debate*. 2008. Т. 13. № 2. pp. 10-36.

501. Sangster J. *Dreams of Equality: Women on the Canadian Left, 1920-1950*. Toronto: University of Toronto Press, 1989. 272 p.
502. Sarty L. *Lessons of the Past? Reflections of the History of Canadian—Soviet Relations //International Journal of Canadian Studies*. 1994. Vol. 9. P. 11-27.
503. Sawatsky J. *Gouzenko: The Untold Story*. Toronto: Macmillan of Canada, 1984. 316 p.
504. Sayle T. A. *Enduring alliance: a history of NATO and the postwar global order*. Cornell University Press, 2019. 360 p.
505. Sayle T. *Canada, NATO, and the Berlin Crisis, 1961–1962: ‘Slow-Boil’ or ‘Pressure Cooker’?* // *International Journal*. 2013. Vol. 68. № 2. P. 255–268.
506. Schabas W. A. *Canada and the adoption of the Universal Declaration of Human Rights // McGill LJ*. Vol. 43. 1998. P. 403-441.
507. Scurr C. *Cold War by “Other Means”: Canada’s Foreign Relations with Communist Eastern Europe, 1957-1963*. Theses and Dissertations (Comprehensive), 2017. URL: <https://scholars.wlu.ca/etd/1989> (дата звернення 26.08.2020).
508. Simpson E. *New Ways of Thinking about Nuclear Weapons and Canada’s Defence Policy // Diefenbaker legacy*. Canadian Plains Research Center. University of Regina, 1998. P. 27-41.
509. Siromskyi R. “The West must speak out...”: Джон Діфенбейкер про національні права українців у Радянському Союзі // *Вісник Львівського університету*. Серія історична. 2016. №. 52. С. 139-161.
510. Smith D. *Diplomacy of Fear: Canada and the Cold War, 1941–1948*. Toronto: University of Toronto Press, 1988. 289 p.
511. Stacey C. P. *Arms, men and governments: The war policies of Canada, 1939-1945*. Queen's Printer, 1970. 514 p.

512. Stacey C. P. Canada and the Age of Conflict. A History of Canadian External Policies. Vol. 2. 1921-1948. The Mackenzie King Era. Toronto: University of Toronto Press, 1981. 491 p.
513. Stairs D. Canada and the Korean War: Fifty Years On. // Canadian Military History. 2000. Vol. 9. Iss. 3. pp. 49-60.
514. Steele T. L. Anglo-American tensions over the Chinese offshore islands, 1954-1958. PhD thesis, London School of Economics and Political Science (United Kingdom). 1991. 346 p.
515. Story D. C., Isinger R. The origins of the cancellation of Canada's Avro CF-105 arrow fighter program: A failure of strategy // Journal of Strategic Studies. 2007. T. 30. №. 6. P. 1025-1050.
516. Stuart R. Was the RCN ever the Third Largest Navy? // Canadian Naval Review, 2009. Vol.5, № 3. P.4-9.
517. The Second World War as a National Experience / ed. by Aster S. Ottawa: The Canadian Committee for the History of The Second World War, 1981. 218 p.
518. Théorêt H. La peur rouge. Histoire de l'anticommunisme au Québec, 1917-1960. Québec: Septentrion, 2020, 215 p.
519. Thorn B. "Women Are Truly Wonderful in their Ingenuity": Radical Housewives and Consumer Protest During the Cold War Era // Left History: An Interdisciplinary Journal of Historical Inquiry and Debate. 2014. T. 18. №. 1. P. 9-36.
520. Thorn B. T. From Left to Right: Maternalism and Women's Political Activism in Postwar Canada. Vancouver, UBC Press, 2016. 256 p.
521. Tkachenko V. The Cold War in the Programs and Activities of the Left-wing Political Parties and Trade Unions in Canada (1956-1962) // Scientific and Theoretical Almanac Grani – History, 2021. Vol. 24, No. 11. P. 36-42.

522. Tkachenko V. O. New Opponent's Face: Caricatures About USSR In Canadian Political Discourse (1945-1953) // Romanian Journal of Historical Studies. Vol. III. Issue 1, 2020. P. 1-9.
523. Verzuh R. Blaylock's Bomb: How a Small BC City Helped Create the World's First Weapon of Mass Destruction // BC Studies: The British Columbian Quarterly. 2015. №. 186. P. 95-124.
524. Verzuh R. Mine-Mill's Peace Arch Concerts: How a 'Red' union and a famous singer-activist fought for peace and social justice during the Cold War // BC Studies: The British Columbian Quarterly. 2012. №. 174. P. 61-99.
525. Verzuh R. The Raiding of Local 480: A Historic Cold War Struggle for Union Supremacy in a Small Canadian City. // Labour / Le Travail, 2018. Vol. 82. P. 81-118.
526. Walker F. C. "A Difficult Dinner Companion": Canadian-American Relations During the First Taiwan Strait Crisis, 1954-1955. Master's thesis. Université d'Ottawa/University of Ottawa, 2019. 130 p.
527. Wiseman N. Social democracy in Manitoba: A history of the CCF/NDP. Univ. of Manitoba Press, 1983. 180 p.
528. Wiseman N. The NDP: Manitoba's Natural Governing Party? // Manitoba Politics and Government into the 21st Century" Conference, 2008. P. 1-16.
529. Wiseman N., Isitt B. Social democracy in twentieth century Canada: An interpretive framework // Canadian Journal of Political Science/Revue canadienne de science politique. 2007. T. 40, №. 3. P. 567-589.
530. Wiseman N., Taylor K. W. Class and ethnic voting in Winnipeg during the Cold War // Canadian Review of Sociology/Revue canadienne de sociologie. 1979. T. 16, №. 1. P. 60-76.
531. Whitaker R. Fighting the Cold War on the Home Front: America, Britain, Australia and Canada // Socialist Register. 1984. T. 21. P. 23-67.

URL: <https://socialistregister.com/index.php/srv/article/view/5505/2403>
(дата звернення 26.08.2020).

532. Whitaker R. Return to the crucible: The persecution of Herbert Norman // Canadian Forum, 1986. P. 11-28.
533. Whitaker R., Hewitt S. Canada and the Cold War. Toronto: Lorimer, 2003. 256 p.
534. Whitaker R., Marcuse G. Cold War Canada: The making of a national insecurity state, 1945-1957. Toronto: University of Toronto Press, 1994. 512 p.
535. Wodak R., Fairclough N. Critical discourse analysis // Qualitative research practice: Concise paperback edition, 2004. pp. 187-188.
536. Wodak R., Meyer M. (ed.). Methods of critical discourse studies. Sage, 2015. 209 p.
537. Woodsworth J. Watson Kirkconnell and the "undoing of Babel": A little-known case in Canadian translation history // Meta: journal des traducteurs/Meta: Translators' Journal. 2000. Т. 45. №. 1. P. 13–28.
538. Z. Allen-Mercier "An Illness of the Mind": The State Repression of Communism in Quebec Under Maurice Duplessis in the Post-War Era // Канадський ежегодник. 2016. №20. P. 124-152.
539. Агеева И.А. Канада и начало холодной войны: дело Гузенко в советско-канадских отношениях // Холодная война 1945–1963 гг. Историческая ретроспектива. Москва: ОЛМА-ПРЕСС, 2003. С. 369-405.
540. Антосяк А. В., Сёмин В. В., Васильева Н. В. Военно-политическое сотрудничество социалистических стран. Москва: Наука, 1988. 319 с.
541. Бажан О. Г. Проблеми взаємозв'язків органів державної влади та управління УРСР з українською громадою Канади в 1950-1980-х роках в документах Національного архівного фонду України // Науковий вісник Дипломатичної академії України. Київ, 2003. Вип. 9. С. 385-393.

542. Барт Р. Избранные статьи: Семиотика. Поэтика. Москва, 1994. 616 с.
543. Быстрова И. В. Современная отечественная историография Холодной войны // Новый исторический вестник. 2004. №. 10. С. 391.
544. Дейк Ван Т.А. Язык. Познание. Коммуникация. Благовещенск, 2000. 308 с.
545. Евтух В. Б. Историография национальных отношений в США и Канаде, 60-70-е годы. Киев: Наукова думка, 1982. 212 с.
546. Евтух В. Б. Концепции этносоциального развития США и Канады: типология, традиции, эволюция. Київ: Наукова думка, 1991. 176 с.
547. Євтух В. Б., Камінський Є. Є., Ковальчук О. О., Трощинський В. П. Зберігаючи українську самобутність. Київ: ІНТЕЛ, 1992. 100 с.
548. Євтух В. Б., Трощинський В. П., Попок А. А., Швачка О. В. Українська діаспора : соціологічні та історичні студії. Київ: Фенікс, 2003. 228 с.
549. Євтух В.Б., Ковальчук, О.О. Українці в Канаді. Київ: Будівельник, 1993. 142 с.
550. Євтух, В. Б., Трощинський В. П., Попок А. А. Закордонне українство. Київ: ВІК, 2005. 308 с.
551. Завьялов А. В. Социальная адаптация украинских иммигрантов : монография. Иркутск: Изд-во ИГУ, 2017. 179 с.
552. Йоргенсен М.В., Филлипс Л.Дж. Дискурс-анализ. Теория и метод. Харьков, 2008. 352 с.
553. Коленеко В.А. Французская Канада в прошлом и настоящем: очерки истории Квебека XVII-XX века. Москва: Наука, 2006. 314 с.
554. Лупул Т.Я. Українська етнічна група Канади як тип «незавершеної» та «перехідної» етнічності // Історичний архів. Наукові студії: Зб. наук. пр. Миколаїв: ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. Вип. 5. С. 114-119.

555. М. Я. Кащук Соціальний конструктивізм і внесок соціології в теорію міжнародних відносин // Нова парадигма, 2012. Вип. 109. С. 137.
556. Машевський О., Барабой М. Квебекське національне питання в роки Другої світової війни та повоєнний період // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2017. Вип. 1 (132). С. 24-34.
557. Мінаков М. Герменевтичний досвід і його роль в аналізі культури // Мультиверсум. Філософський альманах. К.: Центр духовної культури. 2005. № 45. С. 182-194.
558. Рассказов А. В. Интервью И. Гузенко 1954 г. и советско-американские отношения // Вестник Нижегородского университета им. НИ Лобачевского. Серия: Международные отношения, Политология, Регионоведение. 2004. №. 1. С. 33-39.
559. Сіромський Р. «Le Chef»: Особливості політичного режиму Моріса Дюплессі в Квебеку (1944–1959) // Слов'янський вісник: збірник наукових праць. Серія «Історичні та політичні науки». 2012. Вип. 14. С. 93–96.
560. Сіромський Р. Б. Права людини в УРСР у публічному просторі та зовнішній політиці Канади (1945–1991 Рр.). URL: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/03/dis_siromskiyi.pdf (дата звернення 01.07.2021).
561. Сороко-Цюпа О.С. История Канады. Москва: Высшая школа, 1985. 304 с.
562. Сухобокова О. О.Інтеграція української діаспори у політичне життя Канади // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. Київ, 2011. Вип.105. С.52-56.
563. Сухобокова О. О.Українська шкільна освіта у Канаді // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія. Вінниця, 2010. Вип.18. С. 290-295.

564. Тишков В. А., Кошелев Л. В. История Канады. Москва: Мысль, 1982. 268 с.
565. Ткаченко В. Дискурсивний підхід в історичному дослідженні: проблеми й перспективи (на прикладі вивчення рефлексій канадського суспільства щодо Холодної війни) // Сіверянський літопис. 2019. № 3. С. 126-133.
566. Ткаченко В. «Краще зупинити ворожий наступ тут, ніж робити це ближче до Батьківщини»: Корейська війна 1950-1953 рр. у канадському суспільному дискурсі. // Науково-теоретичний альманах Грані, 2022. Том 25. № 6. С. 22-27.
567. Ткаченко В. «Немає більше захисту...окрім евакуації»: ядерна загроза та цивільна оборона в Канаді в другій половині 1950-х – на початку 1960-х рр. // «Актуальні проблеми історії, філософії та права у дослідженнях молодих учених», 22 червня 2021 р., Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України», Інститут історії України НАН України, Інститут філософії імені Г.С. Сковороди НАН України, Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України. Київ, 2021.
568. Ткаченко В. «Справа Гузенка» і її сприйняття суспільством Канади (сер. 1940-х – поч. 1960-х рр.) // Каразінські читання (історичні науки): Тези доповідей 72-ї Міжнародної наукової конференції (м. Харків, 26 квітня 2019 р.). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2019.
569. Ткаченко В. Трансформація уявлень канадського суспільства про геополітичну ситуацію у світі (1945–1949 рр.) // Сіверянський літопис. 2020. № 1. С. 254-265.
570. Тхоровська С. В. Стратегії ідеологічного дискурсу // Філологічні науки. Зб. наук.праць. Суми:СумДПУ. 2007. № 1. Т. II. С. 50–55.
571. Тхоровська С. Дихотомія «свій»–«чужий» у комунікативному просторі ідеологічного дискурсу (на прикладі використання пасиву в текстах редакційних статей The New York Times та The Daily

Telegraph”) //Наукові записки [Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського]. Серія: Філологія (мовознавство). 2013. №. 18. С. 376-377.

572. Щербина Т. А. Канадо-советские отношения (1942–1953 гг.): основные тенденции и направления: дис. ... канд. ист. наук : 07.00.03. Ставроп. гос. ун-т, 2004. 279 с.

Додатки
Додаток А

Відсоток населення за етнічним походженням				
	1941	1951	1961	
	Чисельність			%
Британські острови	5,715,904	6,709,685	7,996,669	43.8
Англійці	2,968,402	3,630,344	4,195,175	23.0
Ірландці	1,267,702	1,439,635	1,753,351	9.6
Шотландці	1,403,974	1,547,470	1,902,302	10.4
Інші	75,826	92,236	145,841	0.8
Інші європейці	5,526,964	6,872,889	9,657,195	53.0
Австрійці	37,715	32,231	106,535	0.6
Бельгійці	29,711	35,148	61,382	0.3
Чехи та словаки	42,912	63,959	73,061	0.4
Данці	37,439	42,671	85,473	0.5
Фіни	41,683	43,745	59,436	0.3
Французи	3,483,038	4,319,167	5,540,346	30.4
Німці	464,682	619,995	1,049,599	5.8
Греки	11,692	13,966	56,475	0.3
Угорці	54,598	60,460	126,220	0.7
Ісландці	21,050	23,307	30,623	0.2
Італійці	112,625	152,245	459,351	2.5
Євреї	170,241	181,670	173,344	1.0
Литовці	7,789	16,224	27,629	0.2
Голандці	212,863	264,267	429,679	2.4

Норвежці	100,718	119,266	148,681	0.8
Поляки	167,485	219,845	323,517	1.8
Румуни	24,689	23,601	43,805	0.2
Росіяни	83,708	91,279	119,168	0.7
Шведи	85,396	97,780	121,757	0.7
Українці	305,929	395,043	473,337	2.6
Югослави	21,214	21,404	68,587	0.4
Інші	9,787	35,616	88,190	0.5
Азіати	74,064	72,827	121,753	0.7
Китайці	34,627	32,528	58,197	0.3
Японці	23,149	21,663	29,157	0.2
Інші	16,288	18,636	34,399	0.2
Інше походження	189,723	354,028	462,630	2.5
Індіанці та ескімоси	125,521	165,607	220,121	1.2
«Негри»	22,174	18,020	32,127	0.2
Інші і ті, що не вказали	42,028 ²	170,401	210,382	1.2

Примітка: таблицю подано в редакції оригіналу, вказані назви націй перекладено буквально.

Джерело:

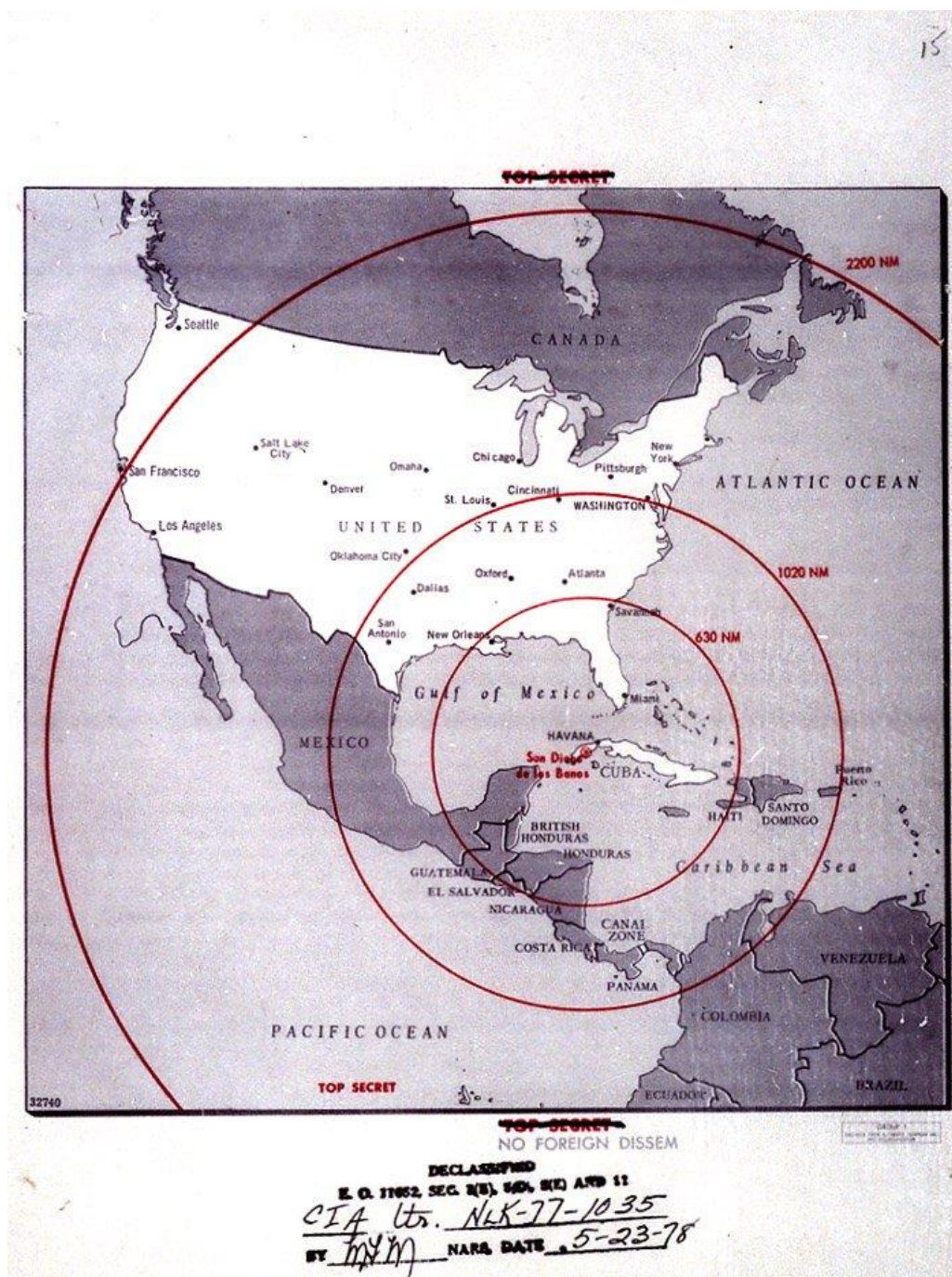
Distribution of the population, by ethnic group, census years 1941, 1951 and 1961

URL: https://www65.statcan.gc.ca/acyb02/1967/acyb02_19670197014-eng.htm

(дата звернення 26.08.2020).

Додаток Б

Карта Західної півкулі, що демонструє радіус дії ядерних ракет, що були розміщені на Кубі. Вона застосовувалася Виконавчим комітетом Ради національної безпеки (спеціальна група, створена президентом Кеннеді) під час таємних нарад з Кубинської ракетної кризи⁷⁶⁵

⁷⁶⁵ Cuban Missile Crisis Map Of Missile Range URL: <https://www.jfklibrary.org/asset-viewer/cuban-missile-crisis-map-of-missile-range> (дата звернення 06.04.2021).

Апробація результатів дослідження

1. Ткаченко В. «Справа Гузенка» і її сприйняття суспільством Канади (сер. 1940-х – поч. 1960-х рр.) // Каразінські читання (історичні науки): Тези доповідей 72-ї Міжнародної наукової конференції (м. Харків, 26 квітня 2019 р.). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2019.
2. Ткаченко В. «Немає більше захисту...окрім евакуації»: ядерна загроза та цивільна оборона в Канаді в другій половині 1950-х – на початку 1960-х рр. // «Актуальні проблеми історії, філософії та права у дослідженнях молодих учених», 22 червня 2021 р., Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України», Інститут історії України НАН України, Інститут філософії імені Г.С. Сковороди НАН України, Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України. Київ, 2021.

Онлайн сервіс створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

ПРОТОКОЛ
створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

Дата та час: 16:19:20 08.02.2023

Назва файлу з підписом: Дисертація Ткаченко.pdf.asice
Розмір файлу з підписом: 2.2 МБ

Перевірені файли:
Назва файлу без підпису: Дисертація Ткаченко.pdf
Розмір файлу без підпису: 2.4 МБ

Результат перевірки підпису: Підпис створено та перевірено успішно. Цілісність даних підтверджено

Підписувач: ТКАЧЕНКО ВАДИМ ОЛЕКСІЙОВИЧ
П.І.Б.: ТКАЧЕНКО ВАДИМ ОЛЕКСІЙОВИЧ
Країна: Україна
РНОКПП: 3476810536
Організація (установа): ФІЗИЧНА ОСОБА
Час підпису (підтверджено кваліфікованою позначкою часу для підпису від Надавача): 16:19:17 08.02.2023
Сертифікат виданий: АЦСК АТ КБ «ПРИВАТБАНК»
Серійний номер: 248197DDFAB977E50400000051D0DC008B13B703
Алгоритм підпису: ДСТУ-4145
Тип підпису: Удосконалений
Тип контейнера: Підпис та дані в архіві (розширений) (ASiC-E)
Формат підпису: З повними даними для перевірки (XAdES-B-LT)
Сертифікат: Кваліфікований